

BIBLIOTECA  
UNIVERSITĂȚII  
IASI

# GRAI ȘI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ȘI FOLKLOK”

PUBLICATĂ

de

OVID DENSUSIANU



VOL. I — Fasc. I

BUCUREȘTI  
Atelierele SOCEC & Co., S. A.  
1923

CUPRINSUL :

	Pag.
Ov. DENSESCU, Orientări nouă în cercetările filologice . . . . .	1
J. A. CANDABA, Viața păstoraască la Moglâuți . . . . .	23
Ov. DENSESCU, Irano-românica, I . . . . .	39
J. PAPAHADU, O problemă de romanitate sud-ilirică . . . . .	72
AL. ROSATTI, Lexicul Apostolului lui Coresi comparat cu al Codicelui Voronețean . . . . .	100
T. DINGU, Graul din Tara Otilului . . . . .	107

INSEMĂNĂMI ȘI RECTIFICĂRI

Ov. DENSESCU, Două glose ale lui Hesychiu . . . . .	149
Leu mufu . . . . .	141
Rom. dinja . . . . .	142
Rom. plecapo . . . . .	143
Fr. lauri . . . . .	147

DĂRI DE SAMA

G. Milardet, <i>Linguistique et diachronologie romanes</i> (O. D.) . . . . .	150
<i>Decorativismul</i> (O. D.) . . . . .	153
H. Bartók, <i>Volksmusik der Rumänen von Maramureș</i> (T. Papahadu) . . . . .	155
S. Pușcariu, <i>Despre concepția Dicționarului</i> (O. D.) . . . . .	158
N. Drăgăneș, <i>Despre ecleea noastră toponimică</i> (O. D.) . . . . .	159
B. Glughea, <i>Cașitate și lucruri</i> (O. D.) . . . . .	161

Indicații bibliografice

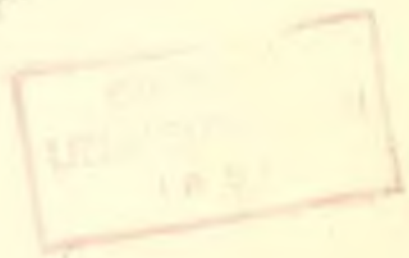
A. Meillet — E. Sieg și W. Siegling — Ph. Arbos — W. van Wartburg — T. Papahadu — AL. ROSATTI — L. Rütimayer — G. Tagliavini — P. Skok . . . . .	166
--	-----

Fiecare volum al revistei apare în două, trei fascicule și prețul  
lui, prin abonament, e de 100 lei.

Manuscrisurile, publicațiile și revistele în schimb se trimit D-lui  
Ov. DENSESCU: București, Str. Colței 24.

Abonamentele se adresează administrației revistei: București,  
Str. Timpului 19 B.

UNIVERSITY LIBRARY



GRAI ȘI SUFLET

ORAM SI SUPLA

BCU IASI / CENTRAL



# GRAI ȘI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ȘI FOLKLOR”

PUBLICATĂ

de

**OVID DENSUSIANU**

I



BUCHARESTI

Atelierele SOCEC & Co. S. A.

1923-1924

GRAI ȘI SUFLET

Întraf înaltă  
de anul 1933

Biblioteca Matruștă (1933) Iași

17 MAR 1934



BCU IASI / CENTRAL

ORIENTĂRI NOUĂ ÎN  
CERCETĂRILE FILOLOGICE

Între filologia veche și cea nouă anii din urmă au accentuat tot mai mult deosebirea, ca metodă de investigație și idei conducătoare. Aceste progrese care, izolat, pot fi urmărite în publicațiile filologice recente lasă totuși un vag în jurul lor, pentru că puțini s'au gândit să le prezinte în totalitatea lor<sup>1</sup>, într'osinteză care, oricât de sumară, ar pune în evidență ce s'a realizat în așteea direcțiuni, cum și unele îndrumări care abia indicate așteaptă să fie precizate mai bine, pentru ca la rîndul lor să dea sugestii, să deschidă perspective pentru cercetări care vor avea să aducă alte inovații după cele de astăzi.

O asemenea expunere, redusă la relevarea directivelor generale ale filologiei nouă, cred că-și găsește cel mai bun prilej în primele pagini ale unei reviste a cărei utilitate nu mai are nevoie de justificări, oricât de streine de mișcarea filologică ar rămînea în noi preocupățiunile intelectuale. Cînd filologia secunda prejudecăți ori incerta și ea cu fan-tasii și paradexe ce-și găseau ușor prestigiu în romantismul a-tot-astăpînitor, în jurul ei nu se puneau încercuiri de des-

<sup>1</sup> O privire generală asupra teoriilor filologice actuale e dată de J. Vendryes în *Le langage*, Paris, 1921; parte din aceste teorii și cu vederi proprii autorului sînt expuse în cartea lui A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921.

interesare și speculațiunile spre care era dusă ajungeau să pasioneze pe mulți, până a-i improvisa în filologi. Cum cu timpul filologia — prin contrast cu istoria, care mai păstrează reminiscențe romantice — a fost cea dintâi care, cu metode riguroase și cu spirit critic ducind dela analize la construcțiuni temeinice, a înălțurat unele iluziuni și a înlesnit să cunoaștem mai bine trecutul nostru, interesul pentru ea ar fi fost de așteptat să meargă paralel cu realizările ei, cu ceea ce i se datorește ca achizițiuni pentru știință. Cultivarea stăruitoare a filologiei de cîțiva specialiști și afirmarea ei deplin științifică le vedem însă coincidind cu o scădere a interesului pentru ea, cu un fal de scepticism asupra utilității pe care ar avea-o, fiind privită de obicei ca o specialitate redusă la preocupări mărunte, la cercetări care pot pasiona numai pe cîțiva izolați. Judecata aceasta nu are de ce să ne surprindă fiind cultura noastră e încă în faza pregătirilor, într'o epocă de tranziție. Lîngă moșteniri de preferințe care mai dăinuiesc, lîngă excluderi de ceea ce nu mulțumește anumite inclinații, anumite superstiții, știința, cu multiplicitatea ei de manifestări și cu acel spirit de cercetare pasionată și obiectivă care trebuie să o caracterizeze, nu a ajuns încă să fie recunoscută cu ascendențial pe care trebuie să-l aibă. Sînt drumuri de care curiozitatea noastră intelectuală se ține încă departe, cam sînt preveniri care trebuie înlăturate, păreri care cer să fie rectificate. Deoarece o asemenea părere e curentă și cînd se vorbește de filologie, se impune ca și ei să i se aducă rectificări în acord cu semnificația adevărată a studiilor de limbă și aceasta va reieși, cred, deplin din ce vom arăta cu privire la spiritul în care sînt conduse azi cercetările filologice.

Luîndu-și naștere din studii elementare asupra limbilor, din observațiuni cu caracter mai mult practic, didactic, filologia, oricît timp ar fi pus ea să se emancipeze de gramatică, și-a afirmat repede independența și în cîteva decenii a ajuns să-și întindă merou domeniul cercetărilor, să arate



cît de vast este ciclul problemelor care pot să o preocupe. Dacă pînă acum vre-o patruzeci de ani ea mai păstra oarecarea urme ale dependenței de gramatică — cum arăta chiar numele școlii de atunci a „neogramaticilor” care totuși a adus pînă la seamă inovație în studiile lingvistice —, în timpul din urmă îndrumările ei s'au accentuat tot mai mult în sensul introducerii unor criterii nouă și fecunde de investigație. Impulsiunile în această direcție i-au fost date de cercetările fonetice și etimologice, aprijinîndu-se reciproc și ajutînd fixarea unor principii de bună orientare. Multă vreme predilecțiunea filologilor au fost fonetica și lexicala, cum se înțelege ușor cît timp ele se impuneau în primul rînd atențiunii lor și plecînd dela ele se puteau pune bazele unor norme sigure de interpretare a faptelor lingvistice. Dacă uneori generația mai veche de filologi s'a oprit la concepții prea unilaterale și nu a știut să evite exagerările, chiar aceste exagerări au provocat, prin antibes, o reacțiune și au adus repede restabiliri mai în acord cu caracterul evoluțiilor lingvistice. După ce școrta de altădată decretase principiul legilor fonetice fixe, imnabile, alții au venit să conteste acest principiu, să susțină că de fapt nu există asemenea legi<sup>1</sup>. Întra aceste două păreri și după discuții care plecau uneori dela o neînțelegere aparentă, astăzi s'a ajuns la convingerea că legi fonetice — sau, cum le numesc alții cu termeni atenuați, „echivalențe”, „posibilități” — pot fi admise nu cu înțelesul legilor din alte științe, ci în sensul că există transformări de sunete rezultate în anumite condițiuni și iar

<sup>1</sup> De relevat că tocmai elni se puna la îndoială existența legilor fonetice se făcuse încredințări, cu aceeași lui M. Grammont, în studiul său *La dissimilation consonantique dans les langues indo-européennes et dans les langues romanes*, Dijon, 1906, de aceeași concepție de evoluție, legi fonetice, chiar în fenomene apărînd că s'ar produce după anumite norme. Pentru ilustrarea unor probleme de fonetică romanică dela aceeași idee a plecat, mai în urmă, E. Schopf în studiul *Die Lautgesetze des Römischen Sprachbereichs: Fern-Dissimilation, Fern-Assimilation und Metathesis*, Göttingen, 1919.

primădat unei limbi sau unui grup lingvistic caractere particulare; alături de aceste transformări, ușor de recunoscut în general, apar însă altele, condiționate de factori speciali. Înfrățindu-se cu perturbări față de celelalte, ca „excepții” sau, cum le numesc filologii italieni, „accidenti generali”, cu un termen nu bine ales și care se repetă mereu, ca un șablon, în studiile fonetice ale acestor filologi.

Datorită școlii de pe la 1880 — oricât de unilaterală ar fi fost în unele privințe, oricât s'ar fi închinat în rigorismul ei —, filologia a ajuns să precizeze unele fapte și să-și aproprie o disciplină care avea să o ajute în perfecționarea metodelor de cercetare. Aceasta cu deosebire în studiile de fonetică și, colateral cu ele, în cele etimologice: evoluția fonemelor a primit atunci unele elucidări prin cercetările comparative și istorice, prin confruntări mai întinse și mai temeinice decât cele la care se oprise filologii de mai înainte. Când în interpretarea fenomenelor se recunoștea și importanța principului de fonetică sintactică, un mijloc nou de control își găsi aplicarea și, grație lui, serii întregi de particularități fonetice putură fi mai bine explicate: plecând dela ideea că cuvintele nu trebuie privite izolat, ci în legăturile, în asociațiunile lor variate, în ceea ce s'ar putea numi simbiism fonic — alături de cel noțional —, acest principiu a ajutat filologilor să se emancipeze de viziuni prea limitate, le-a arătat că viața cuvintelor e mai complexă de cum le apărea și, indirect, i-a îndemnat să ducă mai departe analiza faptelor, să urmărească cu o perspicacitate mereu accentuată procesele lingvistice.

Alături de studiile fonetice — și într-o oțva prin înfrînirea lor, ca și a celor de folklor — acum o jumătate de veac filologii au început să cultive mai stăruitor pe cele de dialectologie. Era o împlinire necesară la celelalte, care țineau în saună numai trezutul, materialul de limbă transmis prin texte și fixat prin tradiție. Cunoașterea graunților vii, a vorbirei celor dela țară, cu varietatea aspectelor ei, nu putea să rămână în afară de preocupățiunile filologilor, cînd



cu putea aduce puncta nouă de comparație, indicații prețioase la interpretarea fenomenelor lingvistice și corective la unele păreri. Materialul dialectal adunat și comentat în curs de mai multe decenii — chiar dacă de multe ori a fost prezentat sub forme prea sărace ori după procedee prea mecanice — a pus la dispoziția filologilor elemente a căror valoare tot mai mult a ajuns să fie recunoscută. Interesul pentru dialectologie a avut și el ca urmare discația împrejurul problemelor pe care le implică, enunțarea de teorii care au pasionat oțva timp pe învățați. Cînd în fața concepției prea simpliste că ar exista totdeauna limite dialectale bine fixate s'a ridicat afirmarea unor filologi că asemenea limite sînt o iluzie, critica filologică a avut un nou preț de a arăta că se cuvine să ne punem întrebări în care alții nu se gîndise, să revizim idei care sînt poate numai o convențiune. Impotriva teoriei zonelor dialectale bine definite nu a fost greu să se aducă fapte desprinse din cercetările dialectologice, dar și de rîndul acesta s'au forțat interpretările, s'a mers prea departe pe cules contestărilor. Dacă nu există totdeauna linii de demarcație între dialecte așa cum erau admise de o parte din filologi, asemenea linii nu pot fi contestate uneori — relativ rar —, în condițiuni geografice speciale, prin izolări datorite unor factori determinați, și, de altă parte, nu se poate să nu admitem în țesă generală existența dialectelor, unor unități lingvistice locale caracterizate prin particularități care le dau o fisionomie aparte, diferențiîndu-le de alte unități. Trecerile dela o regiune dialectală la alta, acele amfizeone cu infiltrațiuni reciproce rezultate în mod firesc din atingeri între două — ori chiar mai multe — graiuri, nu anihilează ceea ce dincolo de ele apare cu aspecte bine pronunțate într'un sens ori într'altul. Dialectele sînt centre de unde au radiați anumite transformări lingvistice și dacă între ele s'au interpus zone mixte, aceasta nu ne autorizează să contestăm existența unor asemenea centre. Privind chestiunea astfel, se

înlătură punctul de neînțelegere care a provocat și discuțiile între dialectologi.

Studiilor de dialectologie — în fașa lor mai veche despre cea actuală vom vorbi mai departe — și celor de fonetică teoretică și istorică le-a urmat inovația datorită foneticii experimentale. Și școala neogramaticilor își dăduse seamă că sunetele unei limbi trebuie studiate în legătură cu ceea ce stă la baza lor, cu agenții fizici care le provoacă, dar fiziologia sunetelor avea să se afirme numai mai târziu ca, un studiu de primă însemnătate și să se îndreneze pe o cale mai realistă, mai științifică. Intemeiată de abatele Rousselot — după încercări ale lui E.-J. Marey —, fonetica experimentală e astăzi unul din auxiliarele cele mai prețioase în investigațiunile lingvistice. Grație spiritului de precizie de care e călăuzită, grație aparatelor de care se servește — deși mai așteaptă unele perfecționări —, fonetica experimentală ne ajută să urmărim mai bine gena sunetelor, să surprindem deosebiri între ele care altfel nu sînt ușor de perceput ori rămîn cu totul inaccesibile controlului, cum, în același timp, ne înlesnește înregistrări care pot servi ca documente de o deosebită valoare pentru studiul unei limbi sau, în special, al dialectelor. Filologilor de mai târziu ea le va da elemente bogate de informație și de reconstruiri cînd se vor înființa est mai multe arhive fonetice, așa cum în unele părți s'a căutat să se realizeze această idee.

Oricît am recunoaște importanța foneticii experimentale, ar fi să cădem în exclusivism dacă am contesta foneticii istorice un loc — și însemnat — în preocupățiunile filologilor. O categorie de cercetări nu poate să se izoleze de cealaltă, deși se observă în general la fonetiștii experimentali un fel de dispreț față de ceea ce se ocupă cu fonetica istorică. Și în filologie trecutul are drepturile lui la stimularea curiozității cercetătorilor. Graiurile vii, actualitatea, nu trebuie privite ca domeniul exclusiv al studiilor lingvistice. Chiar celor care-și fac din aceasta o specialitate le poate fi de



mult folos. Li se impune chiar să cunoască de aproape faptele stabilite de lingvistica istorică, pentru că ele le pot da unele intuiții, orientări și priviri mai largi în urmărirea fenomenelor.

Paralel cu studiile de fonetică îndrumate spre metode cu desăvârșire nouă nu se putea să rămână în urmă nici cele asupra materialului lexical, cu atât mai mult cu cât sforțările etimologuștilor ajunseser să claseze mare parte din acest material, să fixeze filiații care să servească drept punct de plecare pentru studii ulterioare. Stabilind originea cuvintelor, chiar etimologuștii erau duși spre urmărirea schimbărilor de înțeles, dar numai cu timpul această parte a evoluțiilor lexicale s'a impus ca obiect de cercetare specială. Când ei i s'a dat toată atenția convenită și când serii întregi de cuvinte au fost supuse analizei din acest punct de vedere, semantica — prin studiile lui M. Bréal, în special — s'a adăugat ca o nouă ramură de cercetări, și din cele mai bogate în revelații, cele mai fecunde pentru înnoirea interpretărilor filologice. Cu toate contribuțiile care s'au adus până acum în această direcție, semantica rămâne încă un câmp larg de investigații și așteaptă precizări de metodă, sintese care să arate că și cu privire la schimbările de înțeles sînt factori hotărîtori, anumite identități de evoluție, deși e greu să ne închipuim că se vor putea stabili „legi” în felul cum presupun unii filologi. Pînă la asemenea sintese va trebui să se studieze de aproape evoluțiile semantice din diferite limbi, pentru ca monografiile parțiale să înlesnească constatări cu caracter general. Și în gruparea faptelor privind semanticismul, în fixarea factorilor care au determinat modificările de semnificație ale cuvintelor, va fi nevoie de introducerea unor criterii mai pozitive, deduse din aprofundarea realităților care au provocat evoluțiile semantice. Cu toate că studiile recente de semantică arată intenții de a li se da această orientare, ele mai păstrează ceva din formalismul vechi și operează cu abstracțiuni, cu clasificări prea mecanice.

Constituirea semantică într'un ciclu de studii de cea mai mare însemnătate a plecat, în parte, dela intuiția raporturilor strinse dintre formele lingvistice și conținutul lor sufleteșc, dar în același timp ea singură a contribuit ca filologie să dea din ce în ce mai multă atenție semnificației psihologice a cuvintelor. Aceasta a mers concomitant cu progresele psihologiei, ceea ce a venit să potențeze această direcție, așa că în lucrări de lingvistică și de filosofie — cum sînt acelea ale lui W. Wundt, J. van Ginneken ș. a. — amîndouă aceste specialități își dau sprijin și unii au căutat chiar să aplice la filologie metode ale psihologiei experimentale. A considera fenomenele lingvistice ca rezultat al proceselor psihice, a pune în evidență substratul lor sufleteșc, e iarăși una din concepțiile care, introdusă în filologie, va face să privim într'o lumină nouă evoluția limbilor. Pentru psihologia generală, ea și pentru aceea a colectivităților, pentru psihologia etnică, lingvistica înțeleasă astfel va aduce contribuții prețioase și va arăta totodată marea distanță parcursă dela preocupățiunile filologilor de altădată. Pe cînd aceștia se mulțumiau cu înregistrarea citorva fapte, cu semnalarăa unor concordanțe și analiză numai a unor categorii de particularități, deși adeseori interesante în felul lor, de acum înainte multe alte fapte vor trebui luate în seamă, pentru ca să pătrundem mai adînc în viața cuvintelor, să ni le reprezentăm sub multiplele lor aspecte și să recunoaștem valoarea lor expresivă dincolo de înțelesul direct, ceea ce ele cuprind semnificativ pentru constatări psihologice. Dacă întru citva e interesant, de pildă, să constatăm că latineul vulgar *d o l u a*, înlocuind pe clasicul *d o l o r*, s'a păstrat în romînește sub forma *dor*, alături de frîul *dul*, it. *duolo*, sardul log. *dolu*, prov., cat. *dol*, ep. *duolo*, port. *dó*, e și mai interesant de relevat că numai în limba romînă această formă a primit o nuanțare specială, îndepărtîndu-se de semnificația primitivă — păstrată, de altfel, izolat, dialectal, la noi, cum în celelalte limbi romănice echivalentele ei reproduc nealterată accepțiunea latină



sun cu slabe devieri semantice, nici una fusă așa de caracteristică cum este cea din românește. Cînd, mai departe, constatăm că *dor* apare nu numai în dacoromînă, dar și în aromînă și meglenită cu același înțeles, aceasta pune și mai bine în evidență semnificația lui patologică, deoarece ne arată că de mult, cînd limba noastră nu era despărțită în dialectele de azi, latinul *dolus* ajunsese să exprime ceva propriu sufletului românesc, să ne redea acel lirism de neliniște, de melancolie care străbate poezia noastră populară. Pentru deducțiuni psihologice din studiul limbii nu este iarăși interesantă mărturia unui cuvînt ce poartă *saudade* din lat. *solitatem*<sup>1</sup> ori a formei, din graiul italian din Bormio, *solastro* (derivat din lat. *solus*), exprimînd neliniștea, tristețea pe care o simte păstorul în singurătatea munților? <sup>2</sup> Exemple de felul acesta, care ne duc mai departe decît apropiările etimologice la care se opriau filologii din trecut, ar putea fi citate multe pentru a ne convinge de importanța constatărilor la care putem ajunge cînd filologia a înțelesă în alt spirit, călînzită de concepții nouă.

Consecință firească a tendințelor inovatoare în filologie, și sociologia a venit să fie luată în considerație de lingviști, alături de psihologie. Odată cu fenomenelor lingvistice li se recunoștea caracterul de valori psihologice, urma dela sine să fie privite în raporturile lor cu factorii sociali, și în timpul din urmă cu deosebire A. Meillet a insistat asupra acestui criteriu de interpretare a lor. În principiu se poate spune că transformările lingvistice sînt ecor al condițiilor de viață proprii unei societăți, expresiunea prefa-

<sup>1</sup> Are aproape același înțeles cu românescul „dor” și a detaliat astfel de Teixeira de Passos, *O génio português*, Porto, 1913, 62: „o dorul și tristetea, materia și spiritul, moartea și viața, pămîntul și cerul... conținute într-un sentiment care are ecor aparte și s'a impus ca o expresiune verbală în limba portugheză, constituind însăși esența sufletului lusitan”. La Portugheză *a saudade* are un fel de prestigiu mistic și a dus la o concepție poetică națională numită *saudosismo*.

<sup>2</sup> *Studj romanzi*, IX, 241.

cerilor succesive din trecutul ei, cum și a celor la care existăm azi. Stări sociale de altădată, tendințe dominante în anumite epoci la o categorie sau alta a locuitorilor unei țări, anumite raporturi între ele, conflicte de clase, etc. au lăsat totdeauna urme în limbă; tot astfel, prefacerile sociale îndreptându-se sub ochii noștri au repercuțiuni în limba vorbită ori scrisă<sup>1</sup>.

Introducerea în lingvistică a sociologiei nu trebuie însă să devieze spre teoretisări fără temel, spre doctrine fantaziste, cum s'a întâmplat câteodată când sociologii au căutat să aplice la lingvistică vederi care se depărtan de adevăr, concepții contestabile chiar în sociologie. Cât timp aceasta din urmă plutește încă mult în vag, nu a ajuns să-și precizeze metodele și să coordoneze principiul, nu poate fi spre folosul lingvisticii să-i împrumute fără alegere considerațiuni de o natură ori alta. Pentru moment stau la dispoziția filologilor destule fapte din care să reiasă deducțiuni sigure în legătură cu sociologia, rămânând ca altele să fie puse în evidență mai târziu, când progresele și în direcțiunea lingvistică și în cea sociologică vor permite concluziuni care să nu fie asardate.

Apropiindu-se de psihologie și sociologie, lingvistica a venit, propriu zis, să accentueze importanța ei pentru istoria culturală. Prin datele pe care ni le pune la îndemână ea ne înlesnește să cunoaștem viața culturală a unui popor, fazele evoluției lui, felul de afirmare a sufletului său în diferite împrejurări. Un singur cuvânt, analizat de aproape, ne evocă adeseori momente culturale, luscă să se desfășure

<sup>1</sup> Considerațiunile sociologice pot de multe ori să se întilnească cu cele etnologice, mai ales când studiem trecutul unei limbi: în atingeri cu popoare străine unele particularități lingvistice ne pot să împănute de la ele pentru că o categorie socială a lor s'a găsit în condițiuni cu să exercite unele înfririri asupra elementului tornei preponderant. În cazul acesta necu la prima vedere apare de natură omul trebuie privit mai curând de natură socială, și această distincțiune s'ar impune să fie totdeauna făcută în studiile de lingvistică istorică.



sul ochii noștri unele aspecte ale vieții de altădată, apare ca imaginea caracteristică a unei epoci<sup>1</sup>. Și în acest sens deci lingvistica își manifestă azi tendințele realiste, și ruind să privească fenomenele în raporturile lor cu stările concrete, cu ambianța lor de genă și de circulație.

Aceleași tendințe le regăsim când s'a căutat să se studieze cuvintele în legătură cu echivalentele lor materiale, cu obiectele pe care le designează. Urmind îndemnul lui Schuchardt și altora, o revistă germană — *Wörter und Sachen* — și-a impus chiar ca program cercetări filologice în această direcție. E un program mai redus, în genul său, dar urmărirea lui are o utilitate nelăgăduită, pentru că vine ca un corectiv la procedeele filologilor de mai înainte care studiau de obicei cuvintele prea abstract ori se mulțumiau numai cu aproximații când era vorba de ceea ce exprimă ele.

În altă direcție și ducind spre numeroase probleme studiile filologice au primit inovațiuni datorite tot orientărilor lor în sens realist. Prin lucrările lui J. Gilliéron, dialectologia a ajuns să se călăuzească de unele principii nouă și să-și însușească metode care lasă departe pe cele aplicate înainte. După publicarea, în colaborare cu E. Edmont, a aceluia *Atlas linguistique de la France* care înseamnă o epocă în filologia franceză și cea generală, după adunarea acelor materiale care fac din acest atlas un repertor de o bogăție unică pentru studierea diferitelor „patois” din Franța, Gilliéron a căutat să desprindă din rezultatele anchetei unele concluziuni, să formuleze teorii în lumina cărora fe-

<sup>1</sup> Pentru limba română, ca și pentru alte limbi, multe cercetări interesante de această natură rămân de făcut. În studii pe care le-am publicat până acum am avut totdeauna în vedere stabilirea de relațiuni între faptele lingvistice și cele culturale; noștrii punct de vedere l-am urmat în lecțiile dela Universitate, în comunicări la *Societatea filologică* și într-un ciclu de conferințe din care numai una s'a tipărit (*Limba noastră cu toatele a vieții culturale*, în *Flacăra nouă*, I (1906-1908), 530). Succesiv voi relua în revistă chestiunile tratate altădată, adăugând cercetări noi.

nomenele lingvistice să apară așa cum crede că trebuie privite, în acord cu evoluțiile naturale, nefalsificate de vederi unilaterale ori de interpretări superficiale. Un punct pe care Gilliéron a ținut cu deosebire să-l pună în evidență este că vorbirile locale ascund complexități de fapte pe care nu le bănuiam, sînt rezultatul unor curente lingvistice foarte variate, unor intruziuni pe care numai din analiză în analiză, prin numeroase elemente de comparație și ținerea în seamă a condițiilor de viață regională, pot fi reconstituite și gradate după importanța pe care au avut-o. Intruziuni multiple de elemente și coliziuni între ele, transmisii lingvistice, din regiuni avînd o influență specială, un ascendent asupra altora în anumite momente, și reacțiuni datorite tot unor condițiuni speciale, factorilor care influențează viața în infinitatea ei de manifestări — un complex, cu alte cuvinte, de antecedente stă la baza sârilor lingvistice actuale. De aci concluzia că particularități care par proprii unui dialect, existente din timpurile cele mai vechi și socotite astfel pînă acum, nu sînt de fapt decît împrumuturi din graiuri vecine sau mai îndepărtate și ceea ce se înfățișa ca spontan nu este în realitate decît o propagare lingvistică. O altă idee dela care pleacă Gilliéron este aceea a determinantilor formali în viața cuvintelor, că unele din ele adică au dispărut fie din cauza omonimității, fie din aceea că aveau un număr redus de foneme, apăreau prea scurte, ori dela origine ori în urma alterărilor suferite. Teoria aceasta deschide tocmai o serie de rezerve cu privire la părerile admise de Gilliéron. Dacă pentru motivele arătate de d-*sa* unele cuvinte au ieșit din circulație, după ce au vegetat citva timp — ori mai trîese pierdute în vre-o localitate izolată —, această explicație nu-și găsește aplicarea în multe cazuri și, de altă parte, se constată că forme care se găseau în aceleași condițiuni au continuat să trăiască pînă azi. Gilliéron acordă prea multă importanță unor acțiuni izolate și e dus spre interpretări forțate, cu toate rezervele pe care pare să le admită uneori. Chiar cu privire la prima



idee a concepției sale lingvistice se poate observa că ea nu e încadrată totdeauna în argumentări care să plece dela cunoașterea realităților de tot felul, să-și găsească sprijin în fapte istorice bine documentate și coordonate, așa că explicațiile lasă în cazul acesta ceva vag, se redue numai la înșirări de câteva considerațiuni, la apropiări și eliminări făcute după criterii prea reduse și după un fel de formalism. Ar fi de obișnuit că și termenul de „geografie lingvistică”, curent azi în urma cercetărilor d-sule și a celor care reprezintă școala sa, subordonează prea mult lingvistica geografiei. Cînd legăturile ei cu alte studii merg așa de departe nici unul din ele nu ar trebui să aibă precumpănirea în asocieri de termeni. Chiar dacă geografia a ajuns și ea să-și întindă mult cadrele, chiar dacă astăzi se vorbește de geografia „umană”, alăturarea la ea a lingvisticii dă impresia unor excluderi, unor limitări de preocupatii. De altfel, e de relevat că Gillieron arată în urmă — mai mult în polemici agresive decît în critici — și o vădită ostilitate întregii filologii de pînă acum, acuzînd-o de continuă rătăcire, contestîndu-i ceea ce obiectivitatea nu poate să nu-i recunoască. Orice inovație nu înlesnă achizițiunii transmise prin eforturile altora și — după cum observăm vorbind de foneticii experimentali — filologia tradițională își păstrează drepturi ale ei, cum poate să ajute, ca disciplină, în cercetări cu desăvîrșire nouă și să fie o sfătuitoare pentru evitarea exagerărilor. Sînt fapte fixate de lingvistica istorică și metode ale ei pe care nici geografia lingvistică nu trebuie să le disprețuească. Dela baza studiilor de filologie, chiar cele mai moderne, nu pot lipsi unele principii, unele orientări de bună tradiție, desconsiderate de Gillieron și școala sa. E ceea ce s'ar putea numi clasicismul culturii filologice, fără care cineva în studiile de această natură se arată nu destul de bine ajutat, lasă să se vadă lacune ca și aceia care în literatură cred că pot ignora moștenirea clasică.

După atîtea realizări în domeniul filologiei s'ar părea că specialiștii se pot opri pentru moment la aceste studii.

amplificând cercetările în direcțiunile arătate, adâncind unele probleme. Rămân totuși capitole care nu pot fi excluse din filologie și cred că e locul să ne ocupăm de ele aici, cu atât mai mult cu cât sînt strîns legate de cele luate în considerație pînă acum și vin să le completeze.

Na trebuie să uităm că cuvîntul este mai mult decît asociații de sunete, expresiune a sufletului într'un anumit sens și a stărilor sociale: el este și aspirație, exteriorizare a gândurilor și sentimentelor care tin să se înalțe peste obișnuit, peste ceea ce este numai vicuță de fiecare zi. Tocmai pentru că recunoaștem cuvîntelor o valoare sufletească se impune să le privim în integralitatea lor expresivă, să le urmărim adică și sub acele aspecte în care sufletul tinde mai departe, spre viziuni superioare, spre realizările frumosului. Înțelegem prin aceasta că cuvintele au valoarea lor estetică și pot fi studiate astfel chiar de filologi, deși pînă acum dinșii au crezut că filologia e prea departe de estetică pentru ca să o ia în considerație. E destul să ne gîndim că soarta cuvîntelor depinde adeseori și de impresia pe care ne-o dau din punct de vedere estetic: nuanțarea anti-patică ori excluderea lor din circulație depind nu o singură dată de sonoritatea pe care o au sau de asociațiuni pe care le deșteaptă în minte, cum altele se impun, capătă prestigiu, prin însușiri de armonie și prin atmosfera superioară în care ne transportă. Dacă, în același timp, nu pierdem din vedere că în cadrele filologiei intră și cercetările asupra evoluției limbilor literare, aceasta o apropie dela zine de estetică, pentru că studiul formelor literare ne duce la observațiuni asupra soartei pe care au avut-o după calitățile lor estetice, la urmărirea proceselor de selecționare a lor în acord cu preocupățiunile de îmbogățire și modelare artistică a unei limbi<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Asupra acestor raporturi între filologie și estetică mă mărginesc aici la aceste cîteva observațiuni; alte considerațiuni pentru a justifica acest punct de vedere le-am dezvoltat în partea introducerii a cărții pe care l-am fiint în 1921 despre *Evoluția estetică a limbii române* — cîteva fragmente din acest curs vor fi publicate în revistă.



Fiind astfel îndreptățiți să nu izolăm cu desăvârșire filologia nici de estetică, mai putem aminti că aceeași ne dă posibilitatea să aducem unele elemente de clarificare în probleme controversate. Când se discută adeseori asupra rolului conștientului și inconștientului în evoluțiile lingvistice, tocmai criteriul filologico-estetic ne poate veni în ajutor ca să ne reprezentăm mai limpede și în varietatea lor genetică unele procese lingvistice. El ne arată că în asemenea procese trebuie acordat deseori nu loc însemnat conștientului, nu numai inconștientului, pentru că cel dintâi orientează în general exprimarea cînd este vorba de a o cultiva, de a o îndruma spre forme superioare, spre reliefarea aspectelor ei estetice. Același criteriu ne permite să fixăm mai bine ceea ce este individual și colectiv în transformările de limbă — chestiune pusă de asemenea în discuție adeseori. Individualul precumpănește în transformările lingvistice care merg paralel cu progresele culturii și sînt dependente, în special, de preocupățiunile literare: aici inițiativa individuală, inovațiile unuia sau altuia sînt hotărîtoare de atîtea ori, determină curente, fixează norme, împun predilecțiuni pentru anumite forme de expunere. Se poate spune că pînă acum filologii au dat în general mai puțină atenție individualului decît colectivului, ușa că studiul evoluțiilor lingvistice din acest punct de vedere reclamă distincțiuni mai precise, unele revisuiri.

Atingem, de altfel, nei probleme complexe pe care nu le putem examina de aproape în acest articol. Cîteva puncte nu pot totuși rămînea nerelevate, fiind că stau în strînsă legătură cu părerile pe care le-am exprimat în urmă și adaugă unele precizări.

Dacă plecăm dela ideea că cuvîntul este și aspirație, ca manifestare a gîndurilor, sentimentelor, tendințelor superioare, și dacă dela acest summum de semnificație a lui ne coborîm la alte semnificații ierarhizate în el — exprimarea de stări sufletesti mai simple, după ce mai înainte a exprimat mai mult acțiunea și după ce, la origine, trebuie

să ni-l închipuim cu caracter afectiv, emotiv —, în jurul acestei idei vine să se grupeze o serie de considerațiuni care au importanța lor în interpretarea faptelor lingvistice. Astfel, în conștiința și individualul caracteristice evoluțiilor lingvistice superioare vedem intervenind totdeauna spiritul critic, alegerea formelor de exprimare, controlul lor, excluderea celor care ating unele susceptibilități, pot produce efecte care trebuie evitate — printre altele, teama de ridicol face de multe ori ca unele expresii să fie înlăturate, și în această privință s'ar putea ajunge la multe constatări interesante lăsate prea la o parte pînă acum în studiile istorice asupra limbilor. Spiritul critic se exercită, de sigur, în proporții deosebite după epoci, după aptitudinile individuale ori chiar etnice, dar el nu lipsește niciodată în silințele de enlățurare a unei limbi, de constituirea a formelor ei literare, și victoria lui asupra altor tendințe o vedem atunci cînd el reușește să armonizeze elementele variate, să niveleze incoherențele din materialul lingvistic. El este totdeauna în conflict cu acceptări desorientate de înnirări, cu o receptivitate excesivă care dă, oftva timp, unei limbi aspecte confuze, o ține încătușată în complicații inutile. Aceste complicații dispar cînd spiritul critic iese triumfător din conflict și impune reducerile, simplificările naturale, dictate de discernămint, de simțul artistic — mersul culturii fiind adeseori caracterizat prin treceri dela forme complicate la început la altele mai simple, mai limpezi.

În împrumaturile lingvistice dela străini conștiința este iarăși dominant în epocile de cultură mai înaintată. Se adoptă forme din alte limbi fiind că se simte nevoia lor pentru noțiuni nouă sau pentru nuanțări ale celor existente — schematic, global — de mai înainte. În propagarea lor — pentru că și ele, la origine, sînt inovațiuni individuale ori ale unui cerc restrîns — inconștiința intervine, fără îndoială, deoarece aceia, în năpătur tot mai mare, care le primește nu-și dau totdeauna seamă pentru ce urmează curentul: ei imită pe alții. Totuși imitația, moda, nu este totdeauna inconștiință. Ală-



turi de majoritatea celor care acceptă înconștient feluri de exprimare se poate să fie și de aceia care și le însușesc intenționat, din convingerea utilității lor.

Am mai putea aminti că în transformările lingvistice la care participă păturile superioare ale unei societăți, cei culti, un rol însemnat îl are imaginația abstractivă, aceea care pleacă din operațiuni intelectuale evaluate, stabilește raporturi între noțiuni din cele mai subtile. Constatarea aceasta se poate face în semantismul oricărei limbi înaintate, în locuțiuni de o natură ori alta, în expresiuni poetice, etc.

Comparând cum se prezintă din aceleași puncte de vedere limbile rămase mai în urmă ori graiurile regionale, dialectale, o primă constatare pe care o facem este că rolul cel mai însemnat, chiar exclusiv în unele cazuri, îl are înconștientul. De aceea în evoluția acestor grupuri lingvistice nu poate fi vorba de înfrîngeri hotărâtoare ale intențiilor de selecționare, ale spiritului critic, și în ce privește influențele străine conștientul rămâne în umbră la acceptarea lor<sup>1</sup>. Cât despre imaginația, ea se manifestă în cazul acesta, cum e firesc, sub forme mai rudimentare, prin asocieri mai alese de elemente concrete, ceea ce se ovidențează ușor în atâtea particularități ale vorbirii celor rămași mai departe de cultură.

Vieța acestora are însă, în schimb, aspecte care ofer un interes special cercetătorilor, cuprinde elemente care sînt reduse ori lipsesc în viața celor adine influențați de cultură; ea e străbătută de credințe, superstiții, obiceiuri care

<sup>1</sup> Am exagerat totuși dacă am încheide într-o formulă toate fenomenele lingvistice de această categorie. Chiar cel mai simplu exclud din vorbirea lor ceea ce le pare antipatic și reacționează împotriva unor curente de infiltrațiune—în atingările unui dialect cu altele sînt preveniri, repulsiuni care se manifestă și pe care spiritul popular le areată ridiculizînd felul de vorbire al vecinilor sau al celor răstăciți printre ei din alte pînturi; asemenea repulsiuni pot fi constatate și în contacturile cu limbi străine, chiar dacă acestea au exercitat influențe în alte cazuri.

nu pot fi trecute cu vederea nici de lingviști. Folklorul are numeroase puncte de contact cu lingvistica prin faptul că ceea ce este propriu celor de jos a lăsat urme caracteristice și în limba lor. Alterări în aspectul cuvintelor, schimbări de înțeles, păstrarea unor forme, etc. sînt datorite în multe cazuri unor asociații proprii minții celor simpli, unor particularități ale vieții lor. Dacă în unele cazuri asemenea înfrumusețări folklorice asupra limbii rămîn circumscrise în anumite regiuni, alteleori ele au avut o circulație întinsă, au pătruns în limba generală. Pînă acum nu s'a dat destulă atenție nici acestei laturi a transformărilor lingvistice și la noi, cu deosebire, rămîn pentru filologie multe puncte de lămurit pe această cale, ceea ce m'a determinat ca în această revistă să ulăturez la filologie folklorul, ca una din specialitățile care așteaptă nu numai orientări mai sigure, dar și pentru că are o importanță de neîngăduit în cercetările de filologie.

De o parte, studiul limbii din punct de vedere estetic, de alta apropierea lui de folklor — din considerațiuni ducînd, prin antiteza, cînd la limba celor culti, cînd la a celor simpli — acestea sînt, mi se pare, alte două directive de care filologia nu poate rămînea streină.

Sînt însă și alte probleme care vor trebui urmărite mai stăruitor de acum înainte.

Astfel, cu privire la fonetică, ar fi de studiat chipul în care se prezintă diferite limbi în privința ritmului lor musical, ceea ce nu s'a făcut decît puțin ori de loc pînă acum, pentru unele limbi. Armonia silabică, modularea cuvintelor, musicalitatea frazei, acele particularități numite de obicei „accentul” și care sînt greu de perceput ori de redat cu toate nuanțele au și ele importanța lor cînd este vorba de a fixa caracterul unei limbi sau al mai multora. Sînt, incontestabil, cercetări care reclamă observațiuni subtile, multă perspicacitate, aptitudini speciale pentru a distinge elementele care trebuie luate în seamă și grupate pentru a se explica aspectele unei limbi și din acest punct de vedere, dar proce-



dând în spiritul care s'a accentuat tot mai mult în filologie și făcând apel la fonetica experimentală se va putea ajunge la rezultate pozitive și interesante. Pentru istoria limbilor aceste studii vor putea completa constatările făcute pe altă cale, în special asupra influențelor streine, căci în principiu trebuie să admitem că amestecuri mai vechi ori mai nouă cu elemente streine au lăsat în intonație, în ritmul musical al unei limbi sau al vre-unui dialect al ei, ceva caracteristic. Avem chiar motive să presupunem că aceste înlăturări streine au putut fi mai întinse decât altele atingând sunetele, determinând vre-o schimbare fonetică într'un sens oarecare. Când observăm, de pildă, referindu-ne la limba noastră, că Basarabeni trăind în contact cu Rușii și-au însușit în pronunțare ceva din intonația, ritmul limbii rusești, pe când altfel fonetismul românesc nu a fost alterat — decât doar în acel / schimbat în Ț foarte accentuat la unii —, când mai știm iarăși că „accentul” exotic se remarcă și la aceia care au venit în atingere cu Maghiarii, asemenea observațiuni, împreună cu altele, pot fi o indicație pentru ceea ce s'a putut întâmpla în alte împrejurări cu înlăturări streine asupra limbii noastre. Oare dela Iliri sau Traeci nu putem să ne închipuim că limba noastră — mai mult decât alterarea vre-unui sunet — a primit ceva caracteristic în intonație? Dacă numai în curs de un seac limba noastră nu s'a putut sustrage în Basarabia dela influența rusească, cu atât mai mult infiltrațiuni streine pot fi admise atunci când atingeri cu elemente alogene au durat mai mult, s'au petrecut în timpuri depărtate și în condițiuni deosebite de ale epocii mai nouă, condițiuni care favorisau și amestecuri streine cu răstingeri asupra limbii. Probleme de felul acesta care ne duc departe spre trecut sîrșesc că nu vor putea fi niciodată deplin clarificate, fiind că ne lipsesc mijloacele de control ca să știm ce poate fi socotit ca sigur strein în limba noastră, din punctul acesta de vedere — asemenea mijloace lipsesc și pentru alte limbi. Studiind însă actualitatea, dialectele, cu elemente de comparație accesi-

bile, filologia va putea stabili multe fapte interesante în această privință și, eventual, ne va da unele indicațiuni pentru trecut, ceva mai mult decât ne permit cunoștințele de azi.

Nu mai puțin așteaptă și lexicii cercetări complementare, chiar după atâtea care s'au făcut. Cu deosebire asupra localisării originii unor forme și propagării lor, cu radiațiuni foarte extinse adeseori, rămâne încă mult de spus. Dacă până acum filologii au pus în lumină răspândirea unor cuvinte prin relațiunile comerciale, industriale și altele datorite înfăuririlor culturale — deși cercetări nouă ar mai fi de făcut și în această privință —, dacă studiile lui Gilliéron și altora au precizat, în cadre prea restrânse, unele condițiuni de transmisivitate a cuvintelor, în urmărirea împrumuturilor lexicale nu s'a ținut încă destul de seamă de unii factori hotărâtori și ei. Astfel, viața păstoraască, prin acele migrațiuni care o caracterizează, va trebui luată mai mult în considerație pentru a se explica anumite propagări lingvistice, și nu numai lexicale, dar și de altă natură. În răspândirea cuvintelor au avut în trecut un rol și mercenarii, redus de sigur, dar meritul și el să fie ținut în seamă<sup>1</sup>. Și, în general, pentru romanistică nu putea adăuga că în studiile etimologice va trebui să se ducă mai departe comparațiile, să se facă apel și la mărturiile altor limbi decât acelea la care s'au oprit până acum filologii.

Pentru limba română, în special, rămân încă de făcut și alte studii, fie pe baza materialului cunoscut, fie după ce se vor aduna informațiuni nouă. Astfel, cu privire la vorbirea proprie diferitelor clase și profesioni — „argoul”

<sup>1</sup> Pentru epocile mai vechi ar fi de urmărit și influența pe care au putut-o avea, în transmiterea de cuvinte, slavii, dintre care se alegem unsoară cercetările deopotrivă (cf. O. Schrader, *Kollektion der indogerman. Wortauswände*, a 2-a ed., 44); imediat s'a atras atențiunea asupra acestui punct (cf. M. Bartoli, *Das Indogermanische*, I, 158; *Ročník slavistický*, II, 77), dar chestiunea ar putea fi cercetată mai de aproape, deși pentru această elemente de informație sînt în general reduse.



lor — nu s'au publicat încă monografiile ca pentru alte limbi, cu toate că și acest capitol de filologie are importanța lui. Studii comparative cu limbile balcanice reclamă iarăși să fie urmărite pe o scară mai întinsă, iar pentru sintaxă, prea puțin studiată pînă acum, așteptăm cercetări amănunțite și în spiritul cum a fost și ea inovată în ultimele decenii, după concepția care ține seamă de latura psihologică a fenomenelor lingvistice.

O jumătate de veac de activitate filologică se prezintă, astfel, fecundă în rezultate și caracterizată prin remarcabile inovații. Trecind peste îngrădiri ale școlii vechi și lăsînd la o parte metodele prea rigide ale ei — cărora totuși se cuvine să le recunoaștem că au contribuit la fixarea unor norme și au imprimat o disciplină cercetărilor —, filologia a dus mereu mai departe spiritul scrutător, a cuprins în preocupățiunile ei tot mai multe probleme și și-a modificat concepțiile fie pentru că a lărgit cîmpul observațiilor, fie pentru că a stabilit puncte de contact cu alte ramuri ale științei.

Din orientările ei de azi se desprinde cu deosebire aceea de a interpreta fenomenele lingvistice în raporturile lor cu viața în varietatea ei de manifestări, cu realitățile în mijlocul cărora și-au luat naștere și au urmat evoluția lor; reînduse la antecedentele lor și privite în totalitatea semnificațiunii lor, aceste fenomene ne apar, de aceea, mai complexe și cu un fond mai bogat de revelații decît filologilor de mai înainte. Cu un termen exprimînd mai bine ceea ce le distinge astăzi, studiile filologice s'ar putea, astfel, numi bioglotice. Cum însă viața nu ne-o putem reprezenta decît în raporturile ei cu sufletul nostru și deoarece în aceste studii s'a afirmat tot mai mult, după importanța lui, criteriul psihologic, termenul de psihoglotice ar corespunde și mai bine înțelesului lor.

În acord cu acest fel de a privi filologia am crezut că în fruntea revistei își găsește justificarea cele două cuvinte pe care le-am asociat, deși într-un cîtuș nu exprimăm tot



programul ei, fiind la filologie am sălturat și folklorul; cum însă chestiunile de filologie vor avea precumpănire, cele de folklor rămânând pe al doilea plan și în măsura în care se întindesc cu cele dintâi, titlul pe care l-am ales<sup>1</sup> nu se îndepărtează propriu zis de studiile pe care le vom publica.

Din mulțimea de probleme putând fi cuprinse în cadrele filologiei și astfel cum le-am lăsat să se înșire în această expunere fără îndoială că o parte numai, pentru moment, poate fi obiect de cercetări asidue, după importanța lor sau posibilitățile pe care le avem de a le urmări de aproape. Numai cu timpul unele din ele vor putea să treacă înaintea altora — fiind acestea vor fi ajuns să fie bine elucidate — ori să-și găsească sprijin în fapte care să permită concluziuni sigure. Am crezut totuși că și acestea puteau fi menționate aici, pentru că o știință nu trăiește numai din preocupări actuale, din imediatul realizabil, ci și din indicații pentru studii de mai târziu, din anticipări asupra problemelor care mâine pot fi puse pe primul plan — altfel ea riscă să se sterilizeze în încrederi, să cadă în rutină.

O. V. DENUSILIANE

<sup>1</sup> El reproduce titlul unei conferințe pe care am ținut-o în 1909 (v. *Alteor revistă română*, VII, 319). Termenul de *graț* nu părea, poate, într-o oarecare măsură, pentru că prin el se înțelege astăzi mai mult un fel de vorbire, în special cea populară. Altfelată însă el avea o accepțiune mai largă, identică cu vorbirea, evint de orice fel („grainurile Sf. Scripturii”, „grainuri dumnezeiești”) și astfel în aronimă apare tot astfel, așa că și întărește și cu formă aceluși caracteristică între dialectele noastre, *graț* mi se pare că exprimă bine în noi obiectul cercetărilor filologice.

## VIEȚA PĂSTOREASCĂ LA MEGLENIȚI

**M**egleniții ne dau un exemplu tipic de popor păstoresc devenit agricultor. Trecerea lor dela viața semi-nomadă păstorească, pe care trebuie să o fi dus înainte de a se stabili în regiunile în care locuiesc astăzi, la viața sedentară agricolă, se datorește aceluiași împrejurări care au silit și alte popoare păstorești să devie agricole, și anume:

### A. Natura solului.

Regiunea Megleniei e nădată de neenumărate râulețe și sute de izvoare țigănești din pământ la tot pasul. *Meglenița, Călușul, Codur, Fureasca, Crimișat, Ploșana, Gurgășca, Puroi, Petuc, Dauli-apa, Băla-dî-Farnic, Valea-dî-Cor, Valea-mari, Valea-raft, Valea-mică, Valea-seacă, Valea-clămboucă, Valea-dî-Căstun, Valea-dî-Cota, Valea-Crăinar, Valea-dî-Bucornic, Valea-al-Mirca, Valea-dî-Ung, Valea-dî-Alcăș, Valea-dî-Pătoș*, și multe alte râulețe și izvoare, ale căror numiri se găsesc înregistrate la Papahagi<sup>2</sup>, fac din terenul Megleniei un sol admirabil pentru cultură.

Mulțumită acestei împrejurări, seceta (*susina*) e aproape necunoscută în Meglenia. Când însă se întâmplă să fie secetă.

<sup>1</sup> Datele privitoare la acest articol sînt culese între anii 1908 și 1913. Abreviațiunile ce au întrebuițat însemnează: C. = Capu, H. = Huna, Lu. = Lișunița, Lu. = Lunzini, N. = Năuto, Oș. = Oșani.

<sup>2</sup> *Megleno-Românii*, Bucurasti, 1902, I, 23.

și si  
oare  
me: Su  
și si  
oștin

solul fiind ușor irigabil, sătenii se string grupuri de câte 30-50 de persoane și abat cursul apelor, azi pentru ogoarele din cutare parte, mâine pentru cele din cealaltă parte, pînă cînd se adapă totul<sup>1</sup>.

#### B. Nevoia.

Plecați ca păstori din munții Rodopi, siliți de împi-lările și prădăciunile luncilor, strămoșii Megleniților rătăciră cu turmele, lor străbătînd ținuturi cu pășuni insuficiente sau ocupate de vremuri îndelungate de alți păstori, în majoritate Aromîni. Aceștia nu puteau vedea cu ochi buni niște necunoscuți venind să-și pască turmele în regiuni unde de veacuri ei se socotiau stăpîni exclusivi ai pășunilor și de care ei singuri țineau să se folosească. Împinși astfel mersu înainte, acești păstori rătăcitori trecură Vardarul și ajunseră în munții Caragiova, pe ale căror culmi găsiră într-o citva hrana trebuincioasă turmelor de care mai dispuneau. Cantonauți între munții Caragiova și rîul Vardar, pășunea devenia din zi în zi mai neîndestulătoare pentru turmele lor. De altă parte, contactul cu Bulgarii, așezați la poalele munților, și felul de trai pe care-l ducea acest popor care de mult trecuse dela viața păstorească la viața sedentară agricolă, îi ademenea tot mai mult să ceară și ei pămîntului unele roade ca adăns la slabele resurse pe care i le oferia creșterea oilor, din lipsa de pășune. De sigur că tranziția dela viața păstorească la cea agricolă nu s'a făcut brusc, ci încetul cu încetul, aproape pe nesimțite. Vor fi început probabil prin coșirea flului, spre a asigura nutrețul pentru iarnă, apoi prin legumele care să asigure hrana lor și a familiei, și pînă prin cultivarea inului și a cînepei pentru țesăturile necesare vestimentelor. După aceste prime încercări care vor fi fost mulțumitoare, și pentru care munca ce trebuia să depună era din cele mai ușoare, vor fi urmat alte încercări de cultură pe o scară mai întinsă. Astfel, agricultura luă la el puțin cîte puțin o dezvoltare tot mai mare.

<sup>1</sup> *Ibid.*, I, 25.



cu atât mai mult cu cât natura excelentă a solului răsplătin peste orice așteptare munca depusă. Creșterea oilor trece pe un plan secundar, turmele se împuținară, așa că astăzi rar se mai găsește printre Megleniți câte un stăpîn de turme cu mai mult de 1000 de oi. Turmele de capre, a căror întreținere e mai ușoară decît a oilor, dar a căror creștere n'a intrat niciodată în sfera de activitate a păstorului român, decît în mod excepțional și într'un număr foarte redus, înlocuîră cu timpul majoritatea oilor. Ele formează astăzi bogăția de căpetenie a pușinilor păstori megleniți<sup>1</sup>.

Cu toate însă că viața păstorească la Megleniți descrește pe zi ce merge și e pe cale să dispară, terminologia privitoare la oierit s'a păstrat în mare parte identică cu a celorlalți Romîni care continuă a se ocupa cu creșterea oilor. Singur faptul acesta constituie o dovadă netăgădnită că Megleniții sînt urmașii unui popor a cărui ocupațiune principală era odinioară păstoritul.

În fașa-i redusă de astăzi, viața păstorească la Megleniți se înfățișează în modul următor.

Stăpînul unei turme (*kiața*) își trimite oile și caprele la munte sub îngrijirea unui *baș* și a mai multor *picurar*<sup>2</sup>, al căror număr variază după mulțimea capetelor de vită. Baciul e tocmît cu zeceială (o oca de brînză din zece) sau e plătit cu 15-20 de lire, după învoială. ceilalți ciobani sînt plătiți după importanța slujbei cu care sînt însărcinați, între 12-15 lire, iar ajutoarele cu cîte 5-6 lire. Însă în vreme, cînd viața era mai ieftină (înn se vindea cu cel

<sup>1</sup> Dintre toți Megleniții, numai Năntanii mai au „celuici” cu 4000 de oi și capre, Capoenii, între cari frații Yocsa și Petru, posedă între 3000 pînă la 4000 de capre și 1000 de oi, o avere decît de mare, mai ales în acele părți... Tanac-chelais cu 2000 de capre, 400-500 de oi; Iafa Dia, frate cu sol de mai sus, cu avere de 1500 de capre; Yuma-ohelais, toți trei din Ogani, și alții din Linanșa, Borovița și Cernavca” (P. Papahagi, t. a., I, 27). Pușin păstoriț mai fac și locuitorii din Hunu (Weigand, *Vlachs-Meglen*, XIII).

<sup>2</sup> Neresctei păcurului i se zice *picurac* sau *picurăriță*.

mult 1 fr. ocașă, iar acum cu 3 fr., brânza se da cu 2 groși — 40 de bani — ocașă, pe cînd acum se vinde cu un preț în-treit), ciobanii erau plătiți numai cu cîte 3-4 lire și serviau un an întreg. De pînea și încălțămîntea ciobanilor se îngrijește stăpînul, uneori li se dă și cîte o *tămbară* (manta). Afară de *cărlig* (cața), pe care și-l face singur ciobanul, toate celelalte unelte și vase necesare la munte le furnizează stăpînul.

Unde sînt oi și capre puține, proprietarii de vite dintr'o comună se asociază între ei și le încredințează unuia sau mai multor stîne. Baciul fiecărei stîne e totuși dela Sf. Nicolae-de-vară (20 mai) pînă la Sim-Pietru (29 iunie), adică pe atîta timp cît se mulg oile de cîte trei ori pe zi. I se dă ca ajutor pentru făcînt focul, spălarea vaselor și alte treburi mărunte, un băiețaș numit *șoar* sau *șutor*. A doua zi de Sim-Pietru se atrică stîna, iar baciul împarte produsele fiecărei proprietar proporțional cu numărul capetelor de vită. Așa cum împarte baciul, trebuie să se mulțumească fiecare<sup>1</sup>. La încheierea acestor socoteli, se face la stîna o petrecere (*gîoă*), se frig mieii și toți proprietarii cu ciobanii chefuesc laolaltă. De multe ori vin și familii din comunele învecinate să ia parte la petrecere. După Sim-Pietru, dacă se învoiește, mai continuă să-și lase vitele împreună pînă la Sînta-Marie; dacă nu, se separă în mai multe grupuri și-și face fiecare cîte o strungă, unde oile și caprele continuă a fi mulse. La aceste strungi, nu mai are grije baciul de produsul vitelor, ci-și ia fiecare proprietar acasă laptele ce i se cuvine și face *bronză* (*caș*, Lm.) *măli* sau *bronză tymnatîcă* (*caș tymnatîc*, Lm.). Vitele rămîn la munte cît timp mai dau lapte. După Sînta-Marie însă, începe fiecare să se îngrijească de iernatec.

Ciobanul, dacă a pierit vre-o oaie, o plătește din leafa

<sup>1</sup> Cînd sînt multe oi la o stîna, se socotește laptele pe cap de oaie. Cînd însă sînt mai puține, laptele oilor fiecărei proprietar se cîntărește în rîna de Sf. Nicolae-de-vară (20 mai), cînd se separă mieii de oi, iar baciul e răspunzător de cantitatea de bronză cîntărită fiecăruia, proporțional cu cantitatea laptelui muls peste vară.



lui, afară numai dacă aduce niște (semn), adică pielea oilor, cu care să dovedească că a fost mincată de lup. Se întâmplă însă ca ciobanul să-și înșuşească o oală și s'o mănânce, atunci dă pielea unui cina ca s'o muște și o arată stăpînului zicînd că a fost omorîtă de o fură.

Pentru a se apăra de lupi, urși sau de tâlhari, cei mai mulți ciobani sînt înarmați cu cite un *tufo* (pușcă), un *piștol*, sau — mai rar — cu un *revolv* (revolver). Fiecare cioban are încă cite un *cârlig* (cață) care-i servește ca armă de apărare sau ca să prindă oile de picior. Portul ciobanilor nu se deosebește de al sătenilor. Mai au pentru diferite trebuințe cite o *disagă*, un *tăgărcu* (trăistă de piele în care țin pînea, lingura, strachina de lemn, etc.), o *palască* (pungă apînzurată de gît în care pun iască, amuarul, ață, ac, foarfeci și actul de muștere pe care ciobanul îl poartă totdeauna cu dînsul), o *kico* (pungă de piele de miel în care țin tutunul), o *soică* (cațibus), cu care iac sînge oilor, cînd sînt bolnave, făcînd o creștătură în *oclu șorb* (deasupra ochiului) sau în nări, o *știpcă* (un fel de olește făcut dintr'un lemn crăpat la un capăt), cu care scot viermii la oile bolnave, etc.

Instrumentele muzicale ale ciobanului meglenit sînt *friela* sau *sfrîjelu* (fluier lung de 30-40 cm., cu șase găuri), pe care și-l face singur din trestie, și *covalu* sau *cofalu* (fluier lung cam de 80 cm.), pe care-l cîmpără din țig și cu care cînd *sfrîjește* (fluieră), mai ales noaptea, se aude cale de donă ceasuri. Cu *gaia* (timpoin) și cu *tămbura* (un fel de mandolină cu 2-4 coarde), se cîntă numai în sat la petreceri.

Stina (*stana*, mai des *bășcă*) se construiește din nou în fiecare primăvară (la Sf. Gheorghe), sub îngrijirea obștii care vine cu o săptămîină de zile înainte de a sosi oile la munte (pe la 1 mai). E alcătuită din birne (*brun* sau *bîl*) de fag și acoperită cu crengi sau paie. Se compune dintr'o singură încăpere în care se păstrează toate untele și vasele stinei, în care stau puținii cu hrînă, și slujește în același timp de adăpost și odăie de culcare baciului și ajutorului său.



Stina e așezată totdeauna în apropierea unui izvor, ca să aibă apa la îndemână și e dispusă cu fața la răsărit, pentru a o feri de vântul cel rece care bate dela nord (*boari*). În fața stinei se află *ceardacu* sau *mulearnicu* (cornarnicul) alcătuit din patru pari înfiși în pământ, peste care sînt puse niște birne acoperite cu nuiele sau frunză de fag. Ceardacul n'are perei, pentru ca vîntul să poată sufla din toate părțile. Slojește ca să ție umbră păstorilor în timpul mulsului și să-i apere în vreme de ploaie. La spatele ceardacului e *cutara* (strunga), o îngrăditură făcută din pari împleșiți cu nuiele, în care se bagă oile printr'o deschizătură numită *ușă cutarului*, cînd urmează să fie mulse. Între cei doi pari din-dărăt ni strungei se află *gaura cutarului*, o deschizătură în îngrăditura strungei, pe unde ies oile una cîte una și sînt prinse de mulgători. Fiecare din aceștia, așezat pe cîte o piatră pe care și-a așternut coșocul și răzimat cu spatele de strungă, ține unul din genunchii săi împreună cu genunchiul vecinului, spre a lăsa să iasă numai cîte o singură oaie. Oile se mai bagă în strungă cînd proprietarii vin să-și alegă fiecare oile ce-i aparțin. Cînd vor însă să le numere, le duc la o potecă sau la un drum îngust, unde oile pot sta numai în șir, fără să se înghesue.

Laptele se fierbe, afară, la *ugnîși*, o vatră făcută dintr'o gropă mică, cu cîte o piatră înaltă de o parte și de alta, pe deasupra căreia se așează cazanul.

Iarna, oile se țin pe lîngă casă sau se duc la locuri unui adăpostite de vînt, numite *coșlă*. Acolo ciobanii se adăpostesc în *colibi* (colibe), iar oile se bagă în *torlă*, care e o îngrăditură făcută din nuiele avînd în partea despre *boari* (nord), de unde bate vîntul, un zid înalt cam de un metru și jumătate dela care pornește apliceat pînă aproape de pământ un acoperiș de paie, numit *coardă*.

Dintre vasele și unelte înțrebuînzate la stîna pentru fabricarea brînzeturilor amintim *galeșli* (sg. *galeată*), în care se mulg oile, *capa*, mic vas de lemn cu două *vănuș*, de volumul unei ocafe, și care se atîrnă deasupra *găleței*, cînd

se mulge, *burucaica*, bățul cu care se bate laptele încheșgat, *stricătoarea*, o țesătură de lână prin care și *stricătoară* laptele, *țâdila*, un săculeț în care se pune cașul spre a se scurge zărul din el, mai multe *caților* (sg. *cațilar*), *cațidarușki* (sg. *cațidarușcă*) și *cazani* (sg. *cazan*), pentru fierțul laptelui și gătitul branzelor, *putinicki* (sg. *putinică*), herbințe pentru conservat brânza de calitatea a doua, cea mai bună punându-se în *fol* (sg. *foli*), adică în burdușe de piele, diferite *cali*, *tângiv*, *gavanj* (sg. *gavană*), străchini de lemn cu capse, *lingur*, pentru ale mîncărei, etc. Dacă mai amintim *patu*, așezat pe lingă păretele din fund, alețuit din patru pari înalți ca de un metru, deasupra cărora sînt puse 4 scinduri pe care se așează cașul ca să se dospescă, am înșirat aproape lutreg mobilierul atînei.

Oile Megleniților sînt de diferite specii:

- a. *Oi căreacăneșt* (*Căreacănești*), mari, cu lina lungă și aspră, mai toate negre;
- b. *Oi rudi*, cu lina mai fină, scurtă și creștă, mai toate albe;
- c. *Oi șegăneșt* sau *arnăuteșt*, mai mari decît oile rude și cu lina ceva mai aspră, cele mai multe albe;
- d. *Oi călpăreșt*, cu cunda lungă și cu urechile mari lăsate în jos.

Toate au carnea gustoasă, în special acelea care puse în locuri cu humă. Acestea din urmă dau un lapte mai bun și brânza ce se fabrică din el se vinde cu un piastru mai scump cîtun.

Numele generic al animalelor ovine a redat prin termenul *oi* (sg. *oaie*). Numirea de *noșmal* (sg. *tur noșmal*) se aplică fără deosebire oilor și caprelor.

După vîrstă și sex, oile poartă diferite numiri:

- a. Dela naștere pînă la înțărare i se zice *nel* (după sex: *nel mascul*, *nel femin*), dim. *nelăuc*, *nălăuc*, *nălăuc*.
- b. Dela înțărare pînă împlinește un an, se numește *noatin* (după sex: *noatin mascul*, *noatin femin*), dim. *notinac*;
- c. În al doilea an, se numește *miljor* (f. *miljoră*);

d. dela vîrsta de doi ani pînă ce se amestecă cu oile pentru reproducere, partea bărbătească se numește *strămîl\_jor*;

e. după împreunarea cu oile, partea bărbătească ia numirea de *bîrbești*, dim. *bîrbi\_coc*; trecut de vîrsta de trei ani, se numește uneori *bîrbești bitorn*;

f. berbecul nejugănit, păstrat pentru reproducere, se numește *(o)rați*; cel castrat poartă unmierea de *bîrbești cucăit*;

g. dela vîrsta de doi ani, partea femeiească se numește cu termenul generic *oaia*, dim. *oie\_că*;

h. oia care face *(oaja fătătoare)* și dă lapte se numește *mîlzarcă (mălzarcă)* sau *mlăznișă*;

i. de aci înainte, oia fătătoare e numită după numărul mieilor fătați: *oia\_dî doi\_nel*, *oia\_dî trei\_nel*, etc.

j. oia care n'a fătat la vîrsta de doi ani se numește *stearpă*;

k. aceea care nu face de loc, rămînind veșnic *stearpă*, i se zice *știrăcă* sau *tolovă* (Og.);

l. oia bătrînă e numită *șîrbă* (Ln.), *ștrăbă* (H. Og.), sau *oia bitornă*;

m. mielul care-i e drag păstorului și-l ține mereu pe lingă dinul sau îl crește acasă se numește *daș*.

După culoare, oia se numește:

*lălișă*, cînd e albă de tot;

*șisă*, cînd e cu fălcile roșcate;

*neagră, giupcă* (Tigancu) sau *Fupcă* (dim. *răpuță*), cînd e neagră;

*murgă*, cînd are fălcile bătînd în negru;

*șarotă* (H. *șarotă*) sau *șenă* (și despre capre), cînd lîna e amestecată, alb cu negru, seînă, sură;

*colțășă*, dacã are esarșane negre în jurul ochilor;

*urăcă* (H.), cînd e albă și cu fălcile galbene-roșietice;

*șirdăulăi*, neagră cu gîtul alb sau cînd gîtul e de altă culoare decît restul corpului;

*rușubardză*, cînd e albă amestecat cu roșu;

*oașină*, cînd e roșcată;



*prăpăciună* (H.), fiind e albă cu brin negru sau neagră cu brin alb;

*mîngiașarecă* (cercolată), fiind pare a avea cercei sub bărbie;

*șăluțată* (și despre capre), fiind i-atîrnă zăluș;

*rușă*, cu lim roșcată-bălaie;

*bală*, fiind are o pată albă pe frunte;

*bioglavă*, fiind e neagră cu botul albicios;

*belonogă*, fiind e neagră cu picioarele albe, etc.

Caprei i se zice *masă*, fiind are picățele albe pe bot; *gară*, fiind e pestriță, adică neagră cu pete roșii sau roșietică sau pete negre; *crană*, fiind e neagră; *danșă*, fiind e roșietică; *bardză*, fiind e roșe pe bot iar trupul e negru, sau fiind are pe cap dungă de altă culoare; *sivă*, cenușie; *sivoglavă*, cu botul cenușiu, etc.

Oile n'au coarne deloc sau numai niște cornițe mici. Acelea însă care au coarne măricele se numesc *coroașă* (sg. *coroașă*) sau *răgușă* (sg. *răgușă*). Caprei fără coarne i se zice *cută*; fiind are însă coarne mari îndreptate în sus cu niște țepe, i se zice *șăpăroagă*, iar țapulmi, *șăpăroag*, nume ce se dă uneori și berbecului care are coarnele scoite în sus. Caprei cu urechi mici i se zice *șupă*, nume aplicat uneori și oilor. Cînd oala are couda mică de tot, abia vizibilă, sau cînd i-a fost tăiată, se numește *cusă*.

Oala care nu seamănă cu celelalte din turmă, ei pare a fi de rasă amestecată, se numește *văzbugărită*.

Vre-o trei săptămîni după suirea oilor la munte, și anume la Sf. Nicolae-de-vară (20 mai), *bițuca* (turma) *dî oi* se desparte în mai multe *cîrdur* (cîrduri; sg. *cîrd*, dim. *cîrdoră*, pl. *cîrdor*) deosebite:

a. Oile cu lapte formează *cîrdu mlășnișilor* care se încredințează pazei unui păstor numit *mlășnișor*.

b. Miorlele împreună cu sterpele formează un alt cîrd, dat în paza unui păstor numit *șirpar*.

c. Noutenii alcătuiesc al treilea cîrd păzit de *noținar*.

Berbecii se amestecă sau cu cîrdul miorlelor și sterpelor

*crana*  
*Oale*  
*masă*

sau cu acela al noatenilor. Pe la Sînta-Marie (15 august), berbecii se despart de cîrdul mioarelor și al noatenilor, formînd un cîrd deosebit pîzit de un *birbîcar*. Între 1 și 15 septembrie, berbecii se amestecă cu oile cu lapte și cu mioarele pentru reproducere. Cu începere dela această dată, cîrdurile sînt astfel alcătuite:

a. Oile cu lapte, mioarele și sterpele împreună cu berbecii de prăsilă.

b. Noatenii.

*Mîznicarii* pase oile mai aproape de stîna, căci trebuie să lăuce oile la muls de 2-3 ori pe zi. *Stîrparii* și *nutînarii* se duc cu cîrdurile lor totemai în virful muntelui, pe locurile cele mai prăpăstioase, și nu se întorc une-ori pe la stîna cîte 7-8 zile și mai mult, căutînd tot mai bună mîră (pășune). Ciobanii aceștia își iau proviziile pentru mai mult timp și nu cei mulți pe lingă ei o matzorcă, adică o capră din al cărei lapte se hrănesc.

Oile și scot la *propășuc* (sînt pornite la pășune) în zori de zi. Toate pornesc *cu șor* (în șir, una cîte una) pe *drumac* (hîțșac, cărare îngustă care pleacă dela stîna pînă dă de drumul mare), precedate de *pîcurar* și de *kîșcom* (șapul care merge în fruntea cîrdului), de gîtul căruia e atîrnat un *cloput*. Ajunse în drumul mare sau urcînd muntele, oile nu mai merg în șir, ci *și rășfac* (*și împrăscădesc*, *și rășprăscădesc*, se împrăștie, se răznesc), iar ciobanul trebuie mereu *și țopă* (să țipe, să strige) la ele, chemîndu-le pe nume sau strigînd *rrr!* cînd rămîne vre-una în urmă. Cîrdul de oi îl încheie de obicei un ciobănaș urmat de un cîine. Marginea din dreapta sau din stînga unui cîrd se numește *țarîpă* (*direaptă* sau *țară*). Sînt unele oi care, cu toate silintele pe care și le dă ciobanul, se răznesc de celelalte și umblă tot pe de lături. Aceste oi, numite *țarîpați* (Or.; *ărișpați*, Ln.), se vînd de obicei, căci nu pot fi pîzite și le mînuiește lupii. De aci vine și termenul de *țarîpaț*, dat unui om care nu poate trăi laolaltă cu ceilalți din pricina firei lui nesociabile.



La timpul căldurilor mari, oile *mîrînză* (se odihnesc la amiază) pe oște nu loc mai umbrît numit *mîriaz*.

Oile fiind foarte lacome de sare, păstorii le *cărmez* (le dau sare), presărînd sarea mărunțită pe niște lespezi, numite *cărmiș* (Ln.) sau *sărpu* (Oș.), așezate în apropiere de stîm.

Între 1 și 15 septembrie, uneori și cu începere dela 15 august, berbecii de prăsilă se amestecă cu *mulegrîșii* (oile cu lapte) și cu mioarele, pentru reproducere. Berbecii *mărlenc* oile și acestea, ducă rămia *grêș* (sg. *grăvâ*), și *feată* (și *văsefată*, încep să fete) după cinci luni. Oaia care fată mai din vreme, adică pe la mijlocul lui ianuar, se numește *tiapuri(a)* (Ln., *tiapurtivă* Oș.); aceea care a conceput mai tîrziu<sup>1</sup>, și naște pe la jumătatea lui februar sau pe la sfîrșitul acestei luni, se numește *pôznică*. Oaia care a fătat tîrziu de tot și trebuie să fie suptă toată vara se numește *sugărișă*. Mielului din gemeni i se zice *blîznac*, iar celui născut mort *stîrpac*.

Mielul e lăsat să sugă laptele dela oaie vre-o 50 de zile, după care și *udbișă* (se întărește). Se întâmplă însă ca oia să moară născînd mielul, sau ceva mai tîrziu, și atunci acesta *putează* (sugă) delu altă oaie sau dela mai multe. Mielul se cheamă atunci *sugar*, iar oia care-l *pleacă* (îi dă să sugă) se numește *plîcătgară*. Oaia care dă să sugă la mai mulți miei se cheamă *oasă puteaptă*, iar aceea căreia i-a murit sau i s'a tăiat mielul se numește *dojnică*.

Înainte de a-și trimite oile la munte, de obicei la 25 mart, proprietarii le *bîlișoa*, adică le lue cu *foarfîșii* cîte un *bileg* (sema, creșătura la urechi), pentru a se putea deosebi oile fecărui stăpîn. De aci întrebarea care se pune ciobanului: *oțî bileș pag?* (cîte semne paști?) adică „ești stăpîn sînt în turma asta?” Semnele mai obișnuite sînt: *răvnită* (*dirapta răvnită*, *lepa răvnită*), cînd se rătăcează virful urechei; *scos dinăpoi*, cînd se scoate un clin mititel din marginea urechei; *lat dî dinăntî* sau *lat dî dinăpoi*, cînd s'a

<sup>1</sup> Se întâmplă ca unele oi să nu conceapă din primul moment și atunci se lasă berbecii mai multă vreme printre ele.

a b arate vata p[ro]p[ri]etara -  
 a g. b. d. e. f. g. h. i. j. k. l. m. n. o. p. q. r. s. t. u. v. w. x. y. z.



teșit din marginea urechei o bucată, începînd dela mijloc pînă în virf; *săpărășcă*, dacă se scoate un clin din virful urechei, așa că arată ca o furculiță cu două coarne, etc.

Bouelele bîntuie deseori printre oi și multe se prăpădesc, cu toată îngrijirea pe care le-o dau ciobanii. Mai ales cînd sînt *bărlîoș* (capii, căpiate) mortalitatea e mare printre ele. Alteori sufer de *dălăc* (dalac), cînd li se umflă splina, *gușă*, cînd li se umflă gîtul (*oașu gușășii*), *dî tuse* (tuse), de *sîpăniță* (vărsat), de *croștă* (rîie), de *strupcă*, dacă le ies bulbițe pe uger și nu se pot mulge, de *măit* (gălbează; *oașii mîit'oasă*), *dî coșur* (bulbițe care se fac pe corpul oiei în timpul iernii și le face să slăbească), de *spărășcăuș* (*oașii spărășcăuș*), cînd îi crapă copita din cauza ploii, de *batrîș cu uzrîș*, cînd li se lovește ugerul care nu mai dă lapte și pică după cîtva timp, *dî gubrunarî*, cînd se îmbolnăvesc din pricină că pase dimineața iarba brumată, etc.

Afară de boale, oile mai sufer mult din pricina insectelor sau paraziților care se talig în corpul lor, și anume: *căpușii* (căpușile), *carăștii* (ca păduchii de lemn) și *cărlîștii*, *streclîii* (strechiile) și *muștii* le produc iarăși mari suferări.

Oile *sî mulg* de doi, trei sau mai mulți mîlzar gîșcași sub *țeardac* (v. mai sus), după ce oile au fost băgate în *cețar* (strungă), de unde sînt minate spre *gaură colarului* (v. mai sus) de către un ciobănaș numit *șlor dî gaurîș*. Mulsoarea se face de trei ori pe zi (în revărsatul zorilor, cînd se întorc oile dela *propășuc*, pe la amiază și la asfințitul soarelui), cu începere dela Sfințu-Nicolae-de-vară (20 mai) pînă la Sîm-Pietru (29 iunie). Dela această dată pînă la Sfințu-Marie (15 august), oile se mulg numai de două ori pe zi (dimineața și seara). De aci înainte, numai odată pe zi sau chiar în două trei zile odată.

Laptele muls în găleată se toarnă într'un vas mai mare strecurîndu-se prin *străcătoari*, după care-i pun *clăg* sau *srișii* (Lă., H.) care se prepară din rîzoș ierilor și se conservă în *șipur* (sticle). După ce laptele *sî 's-*

*clugă* în numirea de *striglată*, care se amestecă bine cu un băș numit *bucuralcă*, apoi se stringe cu mina laolaltă și se pune în *țidilă*, ca să se scurgă de *zăr* (Oș., Ln., zăr H.) sau *sărătcă*. Pentru a se scurge mai bine zărul, se stringe (*și cărișești*) gura țidilei cu un cui de lemn numit *șepă*. După ce brânza (Ln., Oș., brânza H., cașu Lm.) s'a învîrtoșit prin scurgerea zărului, se scoate din țidilă, i se dă sare și se pune în *putînichî* sau în *fol* (burduș). *Cașavatu* e un produs modern. Din zărul fierț se prepară *urda*. Lingura cu care se scoate urda din oăldare se numește *șepă*. Laptele nefierț lăsat să se înăcrească se numește *lapți aeru*. Laptele fierț lăsat să se îngroașe i se zice *cutmao*. *Gutaștra* e primul lapte pe care-l dă oaia după ce a fătat. *Măcsul* e termenul general pentru fructul oilor sau caprelor, adică laptele, brânza, etc. *Unt* nu se prepară la stîină, ci acasă. Se bate laptele în *bătîn* (putînei) cu *șurila* (Ln., *șălira* Oș. = mătca) pînă se alege untul. Laptele bătut cu rămină în putînei, după ce s'a ales untul, se numește *mătînță*.

Oile *și tunsă* înțînă oară la gît, la piciorarele dinapoi și pe sub pîtece, *și gârlea* (se tușineuză) prin mart sau april, apre a nu împiedeca miei să sugă și să poată fi mulse mai ușor. *Lună* toată se tunde însă pe la Sîm-Pietru, cînd se mișuesc și noatenii, ca să nu-i supere oăldurile. Lîna acestora din urmă se chiamă *șan* sau *șană*. Întreaga lînă a oiei, cît timp nu e tunsă, se chiamă *bască* (H.). Lînei de capră i se zice *cușină*. Grăsimii din lînă i se zice *usuc* (*lună usucăoasă*).

Socotelile se fac nu și la ciobanii de aiurea, creștîndu-se pe *răhușă* (sg. *răhuș*).

Ca păstorii de pretutîndeni. Megleniții se orientează noaptea după cer, și anume după diferitele stele și constelațiuni pe care le numesc *șfașca* (cloșca cu pui, pleiada), *boil*, *furil*, *pușîța*, *ștașca* (luciferul), *drumu-Domnului* sau *drumu-mumușului* (calea laptelui), etc.

Diferitele momente ale zilei și ale nopții le exprimă în modul următor: *la darea zorî* (la revărsatul zorilor); *la 'ncreșterea soarelî* (la răsăritul soarelui; *șnrești soarî*, ră-



sare soarele); *la prinderea* sau *cu sî prindî* (cînd începe să se lumineze); *a feş ziuă* (s'a făcut ziuă); *dimneafa*, adv.; *la rucocu mic* (între răsăritul soarelui și amiază); *amiază* (amiază); *rucoc* (prînz), *dupu rucoc* (după prînz); *la mirindî* sau *la kîndiă* (pe la toacă); *cu mrac* (în amurg); *arî cucă* *dou strimulor pan di scăpitari* (mai sînt două prăjini pînă să sponă soarele); *scăpitarea soarîi* (apusul soarelui); *seară*; *la darea steană* (la răsăritul 4nceafărului); *noapți* (*a feş noapți*); *la fiad* (la cină); *pristi nicănoapți* (la miezul nopții); *la cîntarea cucocil* (la cîntatul cococșilor).

Dacă ne ocupăm acum de originea termenilor privitori la păstorit sau în legătură cu viața păstoraască la Megleniți, constatăm că mai mult de jumătate sînt comuni tuturor Romînilor de dincoace și de dincolo de Dunăre. Aceștia sînt: *ocelîgari*, (*a*)*rșți*, *băcplă* (băcie), *bardză*, *bască*, *bilă*, *bîrbșî*, *bîrbicar*, *bitoru* (bătrînu), *boari*, *bron* (brînu), *bronză*, *caldari*, *caleşă*, *căpușă*, *cărlig*, *caș*, *capcaval*, *capul*, *cșan*, *clag*, *clopot*, *coardă*, *coafină*, *coș*, *coplă*, *cpd*, *culibă*, *cupă*, *cyrnoasă*, *șcardac*, *dolac*, *dirăptă*, *disagă*, *drum(ac)*, *fișor*, *fîtari* (rășfîtari), *filătoară*, *foali*, *foarfî*, *friel* (flurier), *galzată*, *gaeră*, *găonă*, *groauă*, *gulastră* (colastră), *guniri*, *gușă*, *iaripă*, *iriput* (aripat), *laptî*, *lingură*, *lîcă*, *lonă*, *mănușă*, *mărliri*, *măscur*, *mîlior*, *mîlioară*, *moș*, *mulzîri*, *murgă*, *ogmal*, *neagră*, *noatin*, *nutînor*, *nel*, *oală*, *oală*, *pat*, *picurar*, *plîcari* (a apleca), *plîcătoare* (aplecătoare), *putăicocă*, *răbuș*, *rudă*, *săron* (sărîni, sărani), *sivă*, *stearpă*, *stîrpar*, *strănișor*, *strîcătoare*, *strîcurari*, *strîglată*, *sugar*, *sugăriță*, *șor* (șir), *ștîrbă*, *ștrclă* (strehie), *șulă*, *șingir* (șingire), *șimpurî(v)ă*, *șorlă* (șirlă), *șumnată*, *tundîri*, *tusi*, *șopari* (a țipa), *șădîlă* (sedilă), *unt*, *urdă*, *usuc(oasă)*, *uzîri*, *șor*, *șutor* (ajutor).

Celalți termeni, necunoscuți Romînilor din stînga Dunărei, sînt proprii graiului meglenit și prea puțini se regăsesc și la Aromîni. Mai toți sînt de origine bulgărească sau turcească, prea puțini împrumutați din albanesă. Astfel



sint<sup>1</sup>: *amprăscăiri* (bg. *prăskamъ*), *bală* (și în arom.; comp. alb. *bal'oa*, *balas*, cu același sens), *bărlivă* (bg.), *beloglavă* (bg.), *belonagă* (bg.), *bileag* (bg. *bilăgъ*), *bilișă* (bg. *bilica*), *bilișori* (bg. *bilica*), *biluc* (bg. < te.), *blieșac* (bg.), *buruialcă* (bg. *borovalka*), *bătım* (bg.), *cărmilă* (bg.), *cărmiri* (bg.), *cfudcă* (bg. *knacka*), *croșă* (bg.), *caștar* (și în arom. < bg.), *cusină* (bg. *kozina*), *căpărășcă* (bg. *capareška*), *șquiă* (bg. *șirija* < te.) > *dăvăiri*, *cupă* (comp. bg. *čipa* „fără coarne”), *curilă* (bg. *curilka*), *das* (și în arom. < alb.; comp. și bg. *dasko jagne*), *doiniță* (bg.), *gaidă* (bg.), *gărliri* (bg. *gërlo „git”*), *șegăneș* (alb. *șegeniș*), *ialovă* (bg.), *kepoci* (te.), *kiesi* (bg. < te.), *kiaia* (bg. *kehajá* < te.), *kijesem* (bg. < te.), *levă* (bg.), *măceul* (bg. *makul* < te.), *mălăniță* (bg. *mălenica*), *mingiașarcă* < *mingiașă* „cercel” (bg. *minguși*), *miră* (bg. *merá* < te.), *mitil* (bg. *metil*) > *mitilos*, *mălenișar* (bg.), *mălăniță* (bg.), *mirică* (bg.), *mutzar*, *mutzarcă*, *mutzarnic* (bg. *măzra* „a mulge”, influențat de *mutșiri*), *nișan* (bg. < te.), *palască* (bg. < te.), *poznică* (bg. *pozdnj*), *prăpășină* (bg. *prăpašja* „încing”), *propășuc* (bg. *propaška*, *popaška*), *răgușă* (bg. *roguša*), *șurpă* (bg. *arapha*), *răsprăscăiri* (bg. *razprăskamъ*), *răvniț* (bg. *ravnja*), *rușă* (și în arom. *arușă* < agr.), *șaratică* (bg. *šarovalka*), *șfiriri* (bg. *švirja*), *șipăniță* (bg.), *șiriște* (bg.), *șivuglavă* (bg.), *ștane* (bg. *stani*), *ștrupcă* (bg.), *șarjă* (bg. *šarja*), *șis* (bg. < te.), *știpcă* (bg.), *știrăuă* (bg.), *șăgărcie* (bg. *šagarcica*), *tămbură* (bg. < te.), *tufec* (bg. < te.; comp. și arom. *tufekia*), *țăluțată* (bg. *culuf*), *udbiiri* (bg. *olbija*), *ugnisti* (bg. *ogniste*), *vrană* (bg. *vranu* „cioară; negru”).

Următoarele sînt reflexe după bg.: *putșuziri* (< *suziri*, după bg. *poddojъ*), *rășfașiri* (< *fașiri*, după bg. *razděljamъ*).

*Rușnărdză* e compus de *ruș* + *rdză*.

*Pistol* (și arom. *piștolă*) și *ruvel* sînt neologisme alterate.

<sup>1</sup> Abreviațiunile: alb. = albanez; arom. = aromin; bg. = bulgar; agr. = neogrec; te. = turcesc.

Pentru *tămbari* (și în arom.), comp. sib. *tabare*, it. *tabarro*.

Numai acestea câteva nu mi-a fost cu puțință să le identific în alte limbi: *bucuvălcă* (cu același înțeles ca bg. *bukalka*), *călpărșet* (comp. pentru începutul cuvintelor bg. *kăpo-uh*, de unde rom. *clăpăug*; pentru finală comp. bg. *čapuresti* < *čapuri*), *cărdșen*, *cutmăc*, *čansă*, *čenă*, *garșă* (comp. bg. *gar* „cenușă”), *tu(i)ni* (comp. bg. *june* „vițel”), *muă*.

*Sporot* și *spărdăcuni* par a fi de origine latină, dar nu le-am putut da de urmă.

I. A. CANDREA

## IRANO-ROMANICA

### I

**I**n dicționare etimologice și în studii de romanistică vedem mereu înșirându-se cuvinte în fața cărora filologii rămân nedumeriți, pentru că le apar ca adevărate enigme. Asemenea cuvinte sînt numite de obicei „preromane” sau „alpine” și ceea ce le apropie între ele este că ne îndreaptă în general spre viața în munți, viața păstorală, ce cuprinde și altele multe aspecte nelămurite pînă azi, pentru că cercetătorii nu au recunoscut în de ajuns însemnătatea ei, ori s'au oprit numai la câteva constatări, câteva apropieri, dincolo de care neamărate probleme așteaptă soluții în acord cu complexitatea de fapte pe care o implică. Una din caracteristicile acestor cuvinte este și marea lor răspîndire, o extensiune geografică surprinzătoare de multe ori, legînd zone lingvistice cu totul depărtate — din Carpați pînă în Pirenei cîmar —, așa ca filologii au renunțat să dea o explicație satisfăcătoare acestui fapt și s'au mărginit să semnaleze coincidențele pe care le oferă în această privință lexicul diferitelor limbi romanice.

Renunțarea în care romanistii și-au fixat o atitudine nu poate fi totuși o metodă, nu-și găsește justificarea în imposibilitatea absolută de a aduce oarecare lumină în această chestiune. Oriet de obscure ar părea unele forme, filologia nu trebuie să-și impună abdicarea la o elucidare a lor, în măsura în care li stau astăzi la îndemînă unele mijloace

*În comparație cu  
ce aparțin  
cu prudență  
V. 1902*



de control. Și asemenea mijloace nu lipsesc dacă încercăm să lărgim cadrul constatărilor făcute până acum în domeniul românesc, alăturându-le la cele din alte domenii, și dacă înțelegem problema o privim în legătură cu realitatea faptelor la care se referă. Aceste fapte se înfățișează cu un caracter special prin substratul pe care se razimă, cum, de altă parte, au ramificațiuni care ne duc departe — spre considerațiuni nu numai de natură lingvistică — și spre un trecut de care trebuie să ținem seamă, pentru că în epoci străvechi, pe care le putem în parte reconstitui, găsim unele elemente ce nu pot fi izolate de cele constatate mai târziu ori azi și înlesnindu-ne să stabilim continuități, analogii, care să ne înlesnească lămurirea unor puncte enigmatice până acum.

Ciud este vorba de elemente păstorești nu trebuie niciodată să pierdem din vedere că ele sînt caracterizate printr-o forță de expansiune specială, au avut totdeauna o circulație întinsă, cu radiațiuni trecînd la distanțe mari de locul lor de origine. Trecerile de păstori din loc în loc — pe creștele munților ori prin șesuri — așa cum le-au descris de atîtea ori etnografil și a căror importanță pentru filologie am arătat-o altădată, au fost factorul hotărîtor în asemenea transmisii lingvistice și de ele nu trebuie să facem abstracție nici romanistii, nici alți filologi. E un principiu pe care dacă nu l-am recunoaște ar însemna că persistăm în spiritul vechi de interpretare filologică, în izolarea faptelor lingvistice de contingente care au determinat caracterul lor. Aceasta ne-ar duce și la excluderea unui criteriu care permite filologiei să descopere originea unor forme care la prima vedere par neînțelese. În acord cu acest principiu se poate spune că cu olt ne îndreptăm mai departe spre trecut, cu atît se impune să admitem mai mult importanța migrațiunilor păstorești. În condițiunile primitive de viață păstoritului a avut o deosebită importanță — cu uniformități de existență pe întinderi mari și la popoare chiar nefrudite de aproape între ele — și cunoșcînd legăturile strînse care au existat între păstorit și nomadism aceasta ne autorizează să

cap. The subject appears to be about the importance of nomadic pastoralism in the history of linguistics.

22  
credem că și formele romanice cu caracter pastoral răsună acest trecut, sint ecoul mișcărilor păstorești care s'au întîmplat odinioară pe o scară întinsă, din răsăritul pînă în apusul Europei.

În fața elementelor păstorești din vocabularul românesc pe care filologii nu au ajuns să le identifice nici cu ajutorul limbii latine, nici cu acela al altor limbi de care s'au ținut pînă acum seamă, se pune atunci întrebarea dacă, urmînd principiul formulat mai înainte, nu se deschid alte perspective de cercetare pentru a fixa originea acestor enigmatice infiltrațiuni în materialul lexical al romanității orientale și occidentale. Nerecunoscînd caracterul particular al formelor păstorești și limitîndu-se la confruntări curente, după tradiția filologică de mai multe decenii, romanistii nu s'au gândit să urmărească viața pastorală așa cum s'au desfășurat altădată în apropierea ținuturilor devenite mai tîrziu romanice sau chiar pe întinderea unora din ele, cum nu au dus studiile comparative mai departe, spre grupuri lingvistice care oricît de straine ar părea de cel românesc nu pot fi luate la o parte dacă ținem să introducem în cercetare cît mai multe elemente de informație. Etnografia vechei Europei ne arată că o mare parte a teritoriului oriental, cu prelungiri spre sud, a fost ocupată de populațiuni eminate păstorești și despre ale căror graiuri putem avea oarecare cunoștințe sau din mărturiile vechi sau, mai ales, din referințe la graiurile celor care trăesc azi ca urmași ai lor. Populațiunile acestea, de origine iranică, au oprit de mult atenția slavistilor, cum și a filologilor care studiază limbile fluo-ugrice și cred că nu pot fi trecute cu vederea nici de romanisti, cînd ei vin să cerceteze tocmai terminologia păstorească cu acele coincidențe care străbat vocabularul românesc din Răsărit pînă în Apus.

Irani erau Scitii și Agatirșii<sup>1</sup>, cum Irani au fost și

<sup>1</sup> Această părere e întemeiată pe considerațiuni lingvistice și dacă sub numele de Scitii se pare că s'au cuprins și populațiuni de altă origine, elementul predominant printre ei trebuie să admitem că era cel



alte neamuri (Sarmatii, Iazigii, Roxolanii, Alanii)<sup>1</sup> care au trăit pînă la un timp prin stepela Rusiei și regiunile carpato-dunărene. Din descrieri nunoscute pe care le dau Herodot, Strabon, Amian Marcellin reiese că aceste populațiuni duceau viața de păstori nomazi, caracteristică a neamurilor iranice păstrată pînă azi în cea mai mare parte din ele.<sup>2</sup>

iranici v. W. Geiger, *Ostiranische Kultur im Altertum*, Erlangen, 1882, 180; *Grundriss der iranischen Philologie*, II, 400, 441, 442; Ed. Meyer, *Gesch. des Altertums*, IV, 799; H. Hirt, *Die Indogermanen*, 117. V. mai în urmă E. H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; cf. *Journal des savants*, 1913, 548 urm., și bibliografia dată de J. Strzykowski, *Altiran und Völkerwanderung*, Leipzig, 1917, 140; unele păreri exprimate acolo se îndepărtează de cea adusă în general (cf. și L. Nisard, în *Revue des études slaves*, II, 311).

<sup>1</sup> Asupra Alanilor v. articolul *Originea Motilor* pe care l-am publicat în *Vieștea nouă* XVII, 105, și unde arătăm că în limba noastră s-au păstrat și alte iranisme decât cele de care ne vom ocupa aici.

<sup>2</sup> Nota această se reflectează bine în monumentele literare ale Iranilor și ea e relevată de toți iranștii—vorbind despre Acesta, W. Geiger, p. 2, 414 observă: „Întreaga viață descrisă acolo este aceea a unui popor de ciobani, de țărani” v. și lauda păstoritului în Acesta: *Yasna*, 56.

Încălțirea păstoritului se repetă și în unele scrieri iranice, prin numirea lor specială în acest sens, moștenită în parte din timpuri străvechi, pe lângă noțiunile datorite vieții păstorașii pe care au dus-o Iranii. Ideea de „a păște” a fost asociată de neoc de „a merge din loc în loc a călători, a călători”: pers. *daridān* „a păște”, dar „pășune” bel, dar „a călători, a călători, a păște”, afg. dar „pășune”, pehlyvi darak „pășune”, av. daridān „a merge, a se mișca”, vind. darak „a merge, călători, păște” (în armăni, ca împrumut, darakem „a păște”, darak „pășune”); evoluția semantică a mers și mai departe, cum arată cuv. darak, căci, înaintea „a călători, a merge”, noțiune care se vede că s-a dezvoltat din neoc de „a păște” (Chr. Bartholomae, *Altiran.* 193, 440, 560; P. Horn, *Gloss. d. nomina. Etym.*, 98; P. Hübnermann, *Pers. Studien*, 62, *Archiv. Geogr.*, 188; W. Geiger, *Etym. des Dalān*, în *Abhandl. d. Bayer. Acad.*, XIX, 117, 421; W. Müller, *Die Sprache der Osseten*, 28). Semanticul acesta păstorașii își găsește, de altfel, analogii și surse în limbile romanice unde influența păstoritului a lăsat numeroase urme se pot compara formele corespunzătoare lat. *m i g r a r e* și *m u t a r e* (v. ce am relevat în *Die storia migrațiilor păstorașii*, 11; *Vieștea păstorașii în poezia noastră populară*, 85; cf. Mayer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 5665, 5785). Aceleași noțiuni sînt asociate în formele turco-tătare plecînd dela *kōc* și



Dela acești Irani ne putem închipui că unele cuvinte păstorești au pătruns în regiunile carpatice și au fost transmise mai departe, după cum tot dela ei, mai spre răsărit și mai spre nord, Slavii și Fluo-ugrii se știe că au împrumutat câteva elemente. Posibilitatea acestor propagări lingvistice dincolo de șirul Carpaților și șesurile dunărene reiese nu numai din ceea ce e strins legat de migrațiunile păsto-

împrumuturile din slo în slavă (cf. H. Vámböry, *Etym. Wb. der turkot. Spr.*, 198; E. Bernaker, *Slav. etym. Wb.*, I, 167).

Un proces semantic datorit păstoricului în lexiconul iranic e și acela pe care-l găsim în cuvinte care însumând în același timp „avere” și „vite”: ambele noțiuni sînt asociate în mental fofole care mai înseamnă și „pradă” (H. Hübischmann, *Etym. u. Lautl. d. oest. Spr.*, 68; W. Miller, *Die Spr. d. Oesterr.*, 10); în sr. *fáman* „semnificația de „bogată” derivă din aceea de „avind multe vite” (Chr. Bartholomae, *Zum altiran. Wb.*, 190, suplum. la vol. XIX din *Indogerm. Forsch.*). Forme analoge întâlnim și în alte limbi influențate de modelul păstoresc — e o evoluție semantică destul de răspândită; comp. abkh. rano „vite, avere” (P. v. Uslar, *Die abchas. Spr.*, 188; *ჭ'ყ'ყ'ყ' „con bogat”, adyghă *pr'ei* „prinj” < în (av.) *fáman* „bogată în turme” (*Mém. Soc. lingu.*, XXII, 248); čag. *barim* „avere, vite” < ung. *barom* (cf. Z. Gombocz és J. Malich, *Mag. etym. szótár*, 290); sr. *nól* împrumutat în pers., *oerdē*, afg. *bel*, ca și în turc.; cf. W. Geiger, *Etym. d. Baluch.*, 154) „avere, vite”; în graiul african din „Afar *dāgē* „vite, avere, hană” (*Sitzber. der Akad.*, Viena, CXIII, 842). În slavă *blag-* și derivate ale lui, ca și din *izvaz-* și *lyst-*, apar cu semnificații identice (E. Bernaker, *Slav. etym. Wb.*, I, 40, 113-114, 425; cf. *Arch. f. slav. Phil.*, XXXV, 130; M. Rešetar, *Der slov. Dialekt*, 237; comp., tot la Bernaker, I, 67, cor. *zbožo* „vite” alături de *vpol. zbožo* „bogație” și în polonca de azi „grnie”, diferențiere semantică în altele dialecte, sub influența vieții agricole, cum găsim exemple și în alte limbi). În romaniță, iar în *l a b e r a* a primit în regiuni păstorești, în special din sudul Franței, înțelesul de „turmă de oi” (*aver*, uză, ori simplu ori în asocieri și derivate, e unul din cuvintele păstorești cele mai caracteristice în provençală; Mistral, *Trobar*, 192-193, 194-195; P. Meyer, *Doc. lingu. du midi de la France*, 401, 426; cf. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, 3956; din provençală cuvîntul a pătruns în bască unde *abera* cu numărătoare derivate e cu totul caracteristic păstoresc; Azkue, *Dicc. vasc. esp.-fr.*, I, 7; în alte regiuni romanițe *l a b e r a* a primit înțelesul deosebit după condițiile speciale de viață economică, după felul animalelor asociate cu țerul de boagițe (cf. Meyer-Lübke, *ibid.*: *Bulletti di dial. catal.*, IV, 18; VI, 30; IX, 60; *Rev. de gl. esp.*, VIII, 411); cor. analog găsim în corespunzătoare ale lui ca-*

rești, dar și din mărturii istorice. Populațiuni iranice le găsim trăind și la sudul Dunărei, de unde rezultă că nu trebuie nici de data aceasta să ne reprezentăm linia Dunărei ca formînd un hotar dincolo de care nu ar fi existat o continuitate etnică sau lingvistică cu ținuturile dela nordul acestui fluviu. Chiar cu Adriatica țările nord-dunărene și altele din Europa septentrională au avut legături în timpuri străvechi și cu atât mai mult în epoca romană, așa încît atingeri între asemenea regiuni putem admite că au existat cu deosebire prin păstorii migratori. Dacă litoralul adriatic a fost și în alte împrejurări punctul de legătură între Orientul și Occidentul european, aceasta s'a putut întîmpla și mai ușor prin migrațiunile păstorești care înlesneau continuități de vicată și înlăturiri lingvistice chiar la depărtări mari<sup>1</sup>. Trecutul nu trebuie niciodată să-l privim sub impresii

pitagorice (Meyer-Lübke, *ibid.*, 1882, 1856; cf. Miksa, *Traces, s. mltos, capitula*; Askue, *Disc. savon-esp.-fr., s. kabale*). Din limba noastră de amîntit ar. *taliputâ* „avere, vîră”. Grupînd aici aceste forme interesante pentru semantismul păstoresc din diferite părți, nu vom mai insista asupra altora, unele fiind enocente, ca lat. *p\*ouinia* — *poenia*, germ. *Vieh*, slav. *skot* (S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 100; Falk-Torp, *Wortschatz d. germ. Sprachschicht*, 448-449; F. Kluge, *Etym. Wb. d. deutsch. Spr.*, 475; L. Niederle, *Slavanské starožitnosti*, III<sup>1</sup>, 147; cf. *Arch. f. slav. Phil.*, XXXI, 593; comp. lit. *nauidâ* și forme germ. corespunzătoare, Falk-Torp, *l. c.*, 340; eng. *warth* și formele împrumutate, Barnekar, II, 16); în parte din aceste cuvînte schimbările semantice nu s'au întîmplat, de altfel, sînt prin influența păstoritelui, sînt a comerțului (cf. O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a 2-a, 371).

<sup>1</sup> Nu trebuie pierdut din vedere că elementul iranic, prin sarmați și lazigi, s'a latins până în Pannonia, în apropiere deci de Delfinătă. Avem în latină, dovadă că același element pătrunsesc în sec. al III-lea d. Cr. mai departe spre sud-vest, apropiindu-se de Italia. Astfel în timpul domniei lui Carac sunt pomenești sarmați care năvăliseră în Iliria și amenințau Italia: „... statim adeptos imperium Sarmatarum adeo mure Protu feroces, ut invasuros non solum Illyriam sed Thraciam quoque Italianamque mirarentur, itam inter bella patiundo contedit, ut paucissimis diebus Pannonias occupatae denaverit occisis Sarmatarum sedecim milibus, caetera diruta morum viginti milibus”, *Ser. Hist. Aug. Caraca*, IX. Despre sarmați în Iliria se vorbește și aliora (*ibid.*: *Maximus et Balbinus*, V; *Aurelianus*, VI; *Probus*, XVII) și nu se poate pune la îndoială că numele.



actuale, fie că transpunem în el izolări teritoriale de azi, fie că plecăm dela ideea că stările culturale înaintate sînt în general cele mai favorabile stabilirii de raporturi între popoare. Izolări de astăzi, mai mult sau mai puțin accentuate, nu au existat totdeauna: ele sînt urmări relativ tîrzii datorite schimbărilor în evoluția popoarelor, curentelor de viață de care au fost duse, nenumeratelor împrejurări care au pus granițe între colectivități etnice care erau altădată mai apropiate și mai puțin diferențiate prin felul lor de trai. Istoria ne arată că cu cît ne ducem mai departe în trecut, cu atît atingeri dese, schimburi reciproce și cu un anumit caracter s'au întîmplat între țările din sudul european și, mai departe, spre centrul și apusul ei, cu repercusiuni care plecau chiar din părțile ei extrem orientale. Între aceste regiuni au existat raporturi care ori s'au atenuat ori au dispărut, iar acelea care s'au stabilit în timpurile mai recente sînt sau de altă natură — în acord cu condițiunile nouă de viață — sau mai reduse și, putem s'ice, într-o oțrva artificială, fără înfruririle adînci ale raporturilor de odinioară.

acosta designa tot o populațiune italică; N. Iorga, *Geogr. d. rom. Tabl.*, I, 54, crede că prin acești Sarmaci trebuie înțelesii probabil Vandalii, dar propunerea e îndoielnică, pentru că textele istorice la care ne referim disting bine pe Sarmaci de Vandali, ca și de Goți: în *Probus*, XVIII, Vandalii sînt amintiți fără a fi identificați cu Sarmacii, care sînt distinși și de Goți („iam vero quid Sarmatas loquar, quid Gothos“? XII; cf. XI, XIX); în *Aurelianus*, XXXIII, Sarmaci nu sînt încă confundăți nici cu Goții, nici chiar cu alți Irani („Gothi, Alani, Roxolani, Sarmatae...“; cf. XXX).

Nu trebuie, firește, acordată deosebită importanță faptului că Sarmaci apar în organizațiile de colonizare militară din Italia și Galia, *Nuștia dignitateum*, Ccc. XLII, 46-70; cf. Ausoniu, *Mosella*, II, 91; asupra acestor Sarmaci v. mai de aproape L. Niederle, *Sarmatologia etruscă*, II, 129, 315.

Cît despre Sinyal, tot de origine italică, pe care Herodot, V, 4, îl arată ajungînd pînă la Adriatică, chestiunea e controversată, deocînd Apollonius, *Argon.*, IV, 320, îl apasă la gurile Dunării, iar Strabo, XI, 11, 8, spre Ganeas (cf. Darenberg-Saglio, *Enc. des nat.*, IV, 1336; Müns, l. c., 102; Niederle, l. c., I, 238; II, 24; Ed. Meyer, *Geogr. des Altertums*, I<sup>o</sup>, 708, 1009).



Se poate înțelege atunci pentru ce nici în probleme de filologie pînă acum neresolvite nu putem lăsa la o parte orientul și sud-estul vechii Europi în continuități ale ei cu Asia. Cum prin aceste părți s'au perindat populațiuni de păstori despre care știm că erau iranice, filologului nu i se poate interzice să ducă investigațiunile în această direcție, pentru ca să vadă dacă nu este tocmai aceasta calea care să-i poată revela soluțiunile așteptate<sup>1</sup>. Termenul de Eurasia întrebuițat în geografie și istorie pentru a reda ceea ce se constată că leagă de atitea ori cele două continente nu are de ce să nu-și găsească aplicarea și în filologie, cînd fapte urmărite de ea se întilnesc cu cele care preocupă pe istoricii și geografi, pentru că există o realitate comună de care trebuie să se țină seamă în toate aceste studii.

Urmărind de mai mulți ani problema păstoritului la popoarele romanice și căutînd orientări pentru elucidarea unor fenomene lingvistice, aceste orientări am ajuns la convingerea că ne pot fi date de filologia iranică, după ce un ajutorul altor limbi, la care s'au referit pînă acum romaniiștii, nu s'au putut explica asemenea fenomene. După excluderi care se impuneau, după confruntări cît mai întinse la care trebuie mereu să recurgem în filologie, cercetarea unor elemente păstorești romanice mi-a arătat că ele nu-și găsesc posibilități de identificare decît în domeniul iranic<sup>2</sup> —

<sup>1</sup> Fără să precizese mai de aproape întrucît ea și fără să se refere la fapte lingvistice, Fr. Ratzel exprimă o părere analogă în *Der Ursprung und die Wanderung der Völker geographisch betrachtet* (extr. din *Berichte der sächsischen Gesellsch. d. Wissensch.*, zu Leipzig, 1890): „cîmi multe fapte ne arată... că neamuri de păstori au pătruns din estul și sud-estul Europei pînă în vestul ei... Vitele de stepă din Ungaria și sudul Rusiei par să-și găsească asemănări în cele din Tiroi și din centrul Italiei, cum întilnim asemănări și în vechii locuitori ai acestor ținuturi” (72, 74; cf. 83-84).

<sup>2</sup> În timpul din urmă și în istoria artei a început a se da atențiune asemănărilor, nimitoare de multe ori, care se constată între unele producțiuni de artă din centrul și nordul Europei și cele din Iran. În privința aceasta se poate vedea lucrarea pe care am amintit-o a lui J. Strzygowski, *Alt-Iran und Völkerwanderung*. Dinșiul spune acolo:

și de aceea în fruntea acestui articol am pus acele cuvinte care, oricât de surprinzătoare ar părea prin alăturarea lor, cred că au destule temeiuri<sup>1</sup>. Ca o precizare a punctului de vedere dela care am plecat voi adăuga că elemente păstorești iranice s'ar putea admite că au pătruns din răsărit — prin Carpați — mai departe încă din timpuri foarte vechi<sup>2</sup>: totuși pentru stabilirea de raporturi cu limbile romanice cred că mai curând trebuie să ținem seamă de epoca romană, să fixăm adică în primii secolii d. Cr. imprumaturile păstorești din graiurile popoarelor iranice care au trăit prin orientul Europei — și aceasta atât pentru limba noastră, cât și pentru celelalte limbi romanice care arată în această privință o comunitate lingvistică din Carpați pînă în Pirenei<sup>3</sup>. Ter-

asa de  
rămăși  
V. parca

am impresia că tocmai partea din ținuturile unde scîții au venit în contact cu Grecii, adică teritoriul rusesc de pe malul nordic al Mării negre, a transmis spre centru și spre apas forme care pleacă din Iran și Alții<sup>4</sup> (136; cf. 236, 243, 253). Cînd și istoria culturii ne dăvălțuie aspecte care nu au fost destul luată în seamă pînă acum, cînd, independent de filologi, alții ajung la concluzii care pun în lumină o lăruire iranică spre Occidentul european, necasta aduce indirect o confirmare în consistență pe cele lingvistice. Nu găsim, de sigur, în fața unei probleme care, necărită de aproape, va putea lămurii multe puncte rămase obscure pînă acum.

<sup>1</sup> Atît ideile expuse aici, cît și mare parte din explicațiile etimologice care urmează reproduc lecții pe care to-am ținut la Facultatea de Litere în 1911-1912 (cf. *Păstrările la popoarele romanice*, 20) și comunicări făcute la Societatea filologică în 1912.

<sup>2</sup> În cazul acesta s'ar mai putea presupune că iranicismii au fost adoptate, de pildă, de Daci și alți Traci sau de Iliri și transmise astfel nouă indirect. Aceasta ne-ar duce însă spre presupuneri prea vagi și nu ar face decât să complice problema. Tot o complicare a ei ar fi dacă am admite că unele forme păstorești din limba noastră care lei căsău echivalență în limbile iranice pot fi considerate ca imprumuturi dela Traci, cît timp între limba noastră și cele iranice s'au găsit de feluri unele asemănări (de necastă atențiune mă voi ocupa mai de aproape într'un alt studiu). Dacă ne-am opri la o asemenea părere, ar fi să introducem în interpretarea faptelor elemente problematice, să ne abatem dela confruntări posibile, pe cînd pentru identificările directe cu limbile iranice de filologia ne dă puncte de sprijin, mijloces de control la care nu avem de ce să renunțăm.

<sup>3</sup> În sarcă a de remarcă că nu întâlnim nici unul din cuvintele

asa de  
Francea, d.  
La p. române  
măramite  
găsiți de  
forma  
/ H. citat



menul de „preromane” cu care sînt designate multe cuvinte păstorești romanece nu mi se pare deci totdeauna justificat în cazul acesta, cum este în același timp prea vag, ca și acela de „alpine” la care se recurge mereu. În locurile cred că ceva mai precis se poate admite cînd studiile comparative ne permit identificări în felul celor care arată, pentru o serie de forme romanece care-și găsesc explicația în vocabularul italian.

### Rom. *letsch* „vitel”<sup>1</sup>

Atît ca fonetism, cît și ca înțeles nici una din limbile luate de obicei în considerațiune pentru a explica originea elementelor lexicale retoromanece nu ne dă o formă cu care să poată fi identificat acest cuvînt din engadină<sup>1</sup>. Nepotîndu-i stabili o filiațiune, probabil de aceea Meyer-Lübke nu l-a înregistrat în al său *Rom. etym. Wörterbuch*. H. Schuchardt<sup>2</sup>, punîndu-i alături de trent. *bestua*, it. *bizzoca* ș. a.

de care ne vom ocupa mai departe. E o constatare care mi se pare că are importanța ei. Dacă aceste cuvinte ar fi fost, cum se știe, „preromane” și ar fi circulat prin Alpi într-o epocă foarte veche, ar fi acceptat ca răsunător unul din ele să fi fost des în Sardinia — tocmai într-o țară coninammente păstorească —, pentru că nu ne putem închipui că din acele „preromanece” nu ar fi fost adoptat nici unul de păstori romani în epoca în care Sardinia a fost latinizată. Lipsa în sardă a formelor melatinice de care vom ține seamă arată deci îndrept, cred, că avem de a face cu o terminologie păstorească ce a trebuit să pătrundă în Alpi relativ încă tîrziu, odată cu mișcările lingvistice din alte regiuni nu se puteau ușor propaga pînă în Sardinia. Această epocă poate fi lăsată deci și pentru aceste motive, cum am spus mai sus, prin secolul al II-lea sau al III-lea d. Cr. Un val de viclenți păstorească atîtînea putem presupune că s'a revîrșat atîtînea spre Alpi și de al, în mod natural, Sardinia a rămas deoparte.

<sup>1</sup> U transformă cu ortografia obișnuită (c. Pallioppi, *Die delatidinis romanatache*, 194), pentru că aparținînd retoromanei literare cred că trebuie redat astfel — deși nu ho. Transcrierea fonetică nu o cred justificată în acest cînd este vorba de forma curentă într-o limbă care a ajuns să se fixeze prin literatură.

<sup>2</sup> *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXIII, 399.



și recunoscând dificultățile pe care le prezintă din punct de vedere etimologic, a crezut totuși că îl poate pune în legătură cu lat. *bis*, referindu-se la întrebuințarea numeralelor în unele cazuri pentru denumiri de animale mai tinere — foneticește însă *bis* rămâne departe de *betsch*, așa că nu ne putem gândi la o asemenea etimologie. De altfel, singur Schuchardt a renunțat mai în urmă<sup>1</sup> la această explicație, fără să aducă alta mai satisfăcătoare și mulțumindu-se să alătore pe *betsch* la alte forme romane care înseamnă „vițel” și de care ne vom ocupa mai departe. Rămânând deci nelămurit pînă acum acest cuvînt din retoromană<sup>2</sup>, vom căuta să vedem dacă etimologia lui nu poate fi stabilită pe altă cale.

Singurul domeniu lingvistic unde putem găsi un punct de sprijin pentru identificarea acestei forme este cel iranic. Găsim astfel acolo: pers. *beč(č)er*, *bač(č)u*, *gabri vače*, kas. *veči*, *veči*, maz. *vaču* „puiul unui animal” (și „copil”), oset dig. *vāss*, *vakhi vāšk*, sar. *višē* „vițel”, bel. *gnask* „vițeluş”, *gnac* „măluş”, pehlvi *vačak*, *bačak* „parte a degetului” (înțeles derivat din acela de „mic”<sup>3</sup>), corespunzînd toată vind. *vatsā* — „vițel”<sup>4</sup> care are la bază semnificația de „an”, așa că înțelesul de „vițel” derivă din acesta din urmă printr-o asocieră care se întâlnește adeseori în denumiri de animale („an”, „animal de un an, animal tînăr”; v. mai departe). Punînd ulături de aceste forme pe rtr. *betsch*

<sup>1</sup> *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XL, 489.

<sup>2</sup> J. Jud. *Bull. de l'Ét. roumain*, III, 15, amintindu-și în trecătoare propune aici o etimologie și observă numai, pentru buna măsură, cum răsună din alte cuvinte pe care le studiază, că o altă formă retoromană, *betschla* (fructul de *pinus cembra*) trebuie privită ca un derivat din *betsch*.

<sup>3</sup> P. Horn, *Grammatische der osseter. Etym.*, 43; H. Hübschmann, *Persische Studien*, 20, 155, 227, *Etymologie und Lautlehre der osset. Sprache*, 31; *Grammatische der iran. Phil.*, I<sup>1</sup>, 48, 70-71, 177, 264, 293, 306, 308; W. Geiger, *Etymologie der Indog.*, 126; W. Müller, *Die Sprache der Osseten*, 37.

<sup>4</sup> Formele cu *-ča*, *-č* cuprind sulxă diminutivă și cu toate că s'a contestat uneori înrîndirea formei persane cu cea vind. au sînt motive temeinice ca să nu fie admise.

nu se poate tăgădui asemănarea lui cu ele, și ca fonetism, și ca înțeles. Să fie această asemănare o simplă coincidență?

Alți termeni de comparație ne arată că avem de a face cu un iranism care a avut, ca și altele, o întinsă răspândire. În limbile caucasice avem<sup>1</sup>: av. *bēce*, ură. *bīs*, georg. *bocala* „vițel”, alături de av. *vas*, *vacj*, and. *vošo*, kar. *vaša*, tab. *baš*, mingr. *boši*, georg. *baši*, *boši* „copil”<sup>2</sup>. La distanțe mari, prin urmare, retoromanul *betach* își găsește alte forme asemănătoare. Identitatea această lexicală reapare cînd ne adresăm și limbilor fino-ugrice, în special maghiarei unde întâlnim (mai mult dialectal): *böce*, *boci*, *bocs*<sup>3</sup>, cu înțelesuri care variază: „vițel, mălac, copil” (și ca interjecție pentru a chema vițelii). Alte forme sînt citate de B. Munkácsi în studiul pe care l-a publicat acum vreo douăzeci de ani<sup>4</sup> și care dacă nu ajunge totdeauna la concluzii bine întemeiate, are meritul de a fi arătat că sînt unele concordanțe între limbile fino-ugrice și cele iranice ori caucasice care nu pot fi trecute cu vederea. Munkácsi derivă formele maghiare amintite, împreună cu altele, din iranică<sup>5</sup>, dar părerea această a fost combătută de unii filologi, ca O. Asbóth, pe care-l urmează Gombocz și Melich în al lor

<sup>1</sup> Elementele iranice din limbile caucasice nu au fost încă studiate mai de aproape, cum în general aceste limbi așteaptă încă cercetărilor amănunțite; asupra altora din aceste elemente a se vedea mai în urmă articolul lui N. Troubetzkoy, *Remarques sur quelques mots iraniens empruntés par les langues de Caucase septentrional*, în *Mém. de la Soc. de lingu.*, XXII, 247.

<sup>2</sup> H. von Stricker, *Die Sprachen des kaukasischen Stammes*, Viena, 1895, 88, 91, 129.

<sup>3</sup> Z. Gombocz és J. Melich, *Magyar etimológiai szótár*, 319, 426, 437. Din magurește a trecut în românește, *boci* (*Diez*, *Limbi rom.*, I, 594).

<sup>4</sup> *Arja és kankászai elemek a finn-magyar nyelvokban*, 155: of. 618.

<sup>5</sup> Despărțind în două grupuri cuvintele iranice pe care le-am amintit, deși ironicii găseau că această diferențiere nu are de ce să fie făcută, dintrul identică (pag. 618) cu oetul *vāsa*, etc. pe maghiarul *báč* „vițel”, ceea ce a gros de similitudine; singura formă pe care le-am dat mai sus (*böce*, etc.) pot fi luate în seamă în cazul de față.



dicționar etimologic. Obiecțiunea adusă lui Munkácsi pleacă de la considerațiunii fonetice: maghiarul *béce*, etc. nu poate fi, s'a zis, de origine iranică, pentru că *b-* reproducând acolo un mai vechi *v-* (ca în pers. *bešce*) este relativ recent și deci nu a putut exista în cuvintele pe care, în timpuri străvechi, Fino-ugrii le-au împrumutat de la Irani. Obiecțiunea aceasta nu poate fi totuși hotărâtoare. Dacă persoana arată într'adevăr că transformarea lui *v-* în *b-* este relativ recentă (fasa cu *v-* se găsește încă în pahlvi)<sup>1</sup>, aceasta nu ne autorizează să excludem vechimea fonetismului *v- < b-* în alte graiuri iranice. Trecerea lui *v-* în *b-* e cunoscută și în curdă și nu avem dovezi negative că ea nu ar data de multă vreme. De altă parte, diferitele graiuri iranice care au fost răspândite altădată în orientul Europei au putut cunoaște fonetismul *b- < v-* care în persană apare de proveniență mai nouă: limba atitor populațiuni iranice care au trecut prin țările răsăritene nu trebuie să ne-o închipuim prea uniformă; ea a trebuit să cunoască diferențieri, evoluții în care putea să aibă loc și transformarea fonetică de care ne ocupăm.

Din confruntarea tuturor formelor de mai sus rezultă cideci că iranică ne oferă o basă pentru explicarea lor. Presupunem, cu alte cuvinte, că din Europa răsăriteană, unde l-au împrumutat populațiunile caucasice și cele fino-ugrice, un element păstoresc iranic, care poate fi reconstituit sub forma \**beč* și însemnând „vițel” alături de „puțul unui animal”, s'a transmis mai departe prin propagări de viață păstorească, ajungând pînă în regiunea retoromanică. Se va obiecta însă că aparițiunea izolată a unui asemenea iranicism tocmai în regiunea retoromanică are ceva surprinzător. Poate totuși că această izolare e numai aparentă și iată

<sup>1</sup> Comp. totuși pahlvi *bešek*, alături de *vašak* citat mai sus, și tot pahlvi (de asemenea persan), *būc* pe care, împotriva lui C. Salemann (*Grdr. d. iran. Phil.*, I, 200), unii iranici nu-l consideră ca imposibil de derivat din viad. *viš* (P. Horn, *Grdr. d. europ. Etym.*, 36; *Grdr. d. iran. Phil.*, I<sup>2</sup>, 48). Cf. și R. Gauthiot, *Essai de gramm. sogdienne*, 120, 124.



Schimb  
aplic  
la Vrancea

V. poate trec  
în b:  
Vrancea - Bran



ce ne face să o credem astfel, ducind mai departe constatarea în legătură cu termenul păstoresc pe care am căutat să-l lămurim.

Privind vocalismul formelor iranice, caucasiene și maghiare pe care le-am înșirat mai sus, constatăm variațiuni în sensul că unele prezintă *e*, altele *u* sau *o*. Aceasta ne face să ne gândim la alte forme romanice care alături de rtr. *betsch* apar cu diferențieri vocalice analoge. Astfel, în vegliotă găsim *buc* ca sinonim cu *bu* < *b o v e m*; la origine el a trebuit să însemne „vițel” sau „junce”<sup>1</sup> și mai pe urmă a fost apropiat de *bu*, primind semnificațiunea acestuia și înlocuindu-l chiar uneori. Ce poate fi această formă vegliotă? M. Bartoli<sup>2</sup> o derivă din lat. *b u c u l u s*, etimologia adoptată de Meyer-Lübke<sup>3</sup>; foneticeste însă nu putem pleca dela această formă, deoarece ne-am aștepta corespunzător lui *-u-* să avem *-o-* și terminațiunea *-r* nu poate reproduce pe *cl* (comp. *pedokto* < *p e d u c u l u s*)<sup>4</sup>. Dicționarul latin interzicându-ne astfel explicarea vegl. *buc*, rămâne să vedem dacă nu-l putem interpreta altfel. Dacă ținem samă că în vegliotă o consonanță labială alterează uneori vocala învecinată, labializând-o (*tucl* < *f i l i u s*, *maus* < *m i s s u s*)<sup>5</sup>, am putea presupune că *buc* e o rezultat dintr'un mai vechi \**beč*, care ar corespunde rtr. *betsch* și ar dovedi astfel că forma iranică pe care am admis-o pentru acesta din urmă a circulat cindva și în regiunea dalmată. Alte considerațiuni ne împiedecă însă să stabilim astfel o legătură între vegl. *buc* și rtr. *betsch*. În dialecte alpine lombarde întâlnim formele *buc*, *buc* și derivatele *büsin*, *büsin*, etc. cu același înțeles de „vițel”; cei care s'au ocupat de aceste forme au uitat că ele nu pot fi izolate de vegl. *buc* și asupra originii lor s'au emis păreri ce nu ne

<sup>1</sup> În serbo-croată, ea un împrumut din dalmată, e reluat (alături de *buc*) de M. Bartoli, *Das Dalmatische*, II, 251, cu înțelesul de „giovenco”.

<sup>2</sup> *Z. z.*, II, 117.

<sup>3</sup> *Komparativ*, IFS., 1370.

<sup>4</sup> Cf. Bartoli, *ibid.*, II, 371; *mauc*, dar tot de Bartoli (II, 207), alături de *mauc*, nu e originar vegliot, ci un împrumut din venetiană.

<sup>5</sup> M. Bartoli, *l. c.*, II, 354.

conving. După P. Guarnerio<sup>1</sup>, urmînd pe C. Salvioni, unu avea de a face cu germanicul *bukk* care în alte regiuni romanes apare, cum se ştie, cu semnificaţia de „ţap”. Cum a observat şi J. Jud<sup>2</sup>, este imposibil ca acelaşi termen să fie întrebuintat în ţinuturi păstoreşti romanesce şi cu înţelesul de „viţel” şi cu acela de „ţap” (chiar din punct de vedere fonetic sînt dificultăţi pentru apropierea lui *buc* de *bukk*); asemenea transpuneri lexicale sînt inadmisibile în regiuni lingvistice foarte de aproape înrudite ori geograficeşte învecinate şi cînd ne găsim în faţa unui cuvînt a cărui întrebuintare e bine fixată dela origine<sup>3</sup>. Cu şi Meyer-Lübke, Schuchardt<sup>4</sup> crede că provenienţa acestor forme nu trebuie

<sup>1</sup> *Rendiconto dell' Istituto lombardo*, XLI, 394; cf. XLII, 978.

<sup>2</sup> *Bull. de dialectologie romane*, III, 18.

<sup>3</sup> Noţiunile de „ţap” şi „berbec” apar uneori relatate cu acelaşi termen în limbile romanesce (v. mai departe, la *berc*), dar nu şi acela de „ţap” (sau „capră”, „ied”) şi „viţel”. Numai în anumite cazuri acelaşi cuvînt sau aceeaşi temă se întâlneşte cu dubla întrebuintare din urmă sau chiar cu una singură. Astfel, etim. numele animalului e derivat dintr-o formă eurasică, cu o semnificaţie susceptibilă de a fi trecută în terminologia păstorească: exempte am putea cita mai multe — e dealtă să rotovăm cităm: nap. *amudâq* „viţel de un an”, ser. *amokâq* „capră de un an”, sp. *afajo* „viţel de un an” < *an n i e n l u s*, *an n u c e l u s* (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym.* IV<sup>o</sup>, 481; comp. tot acela, 1107, 9292, formele romanesce corespunzătoare lat. *h i m n u s*, *r e t n u s*): un reflex al acestei ramificări semantice în terminologia noastră păstorească e ar. *viţel*, megl. *viţel* „ied” < *\*r i t u l e u s* (şi în albaneză: *vetul* „ied”), alături de dr. *vîtel* „poi de iepure”, şi întâlnindu-se etimologicşte cu *vîtel* < *\*r i t u l l u s* în care forma semnificaţia primitivă e aceea de „poi de animal, animal de un an”, specializată pe urmă pentru a numi fie viţelul, fie iedul, fie alte animale tinere, variaţiuni semantice care sînt atestate şi în latină. Că forme analoge din alte limbi putem aminti pe germ. *Kalb* care pare să derive din înţelesul de „a purta în pînoc, a naşte” şi e alăturat de etimologieţii la rînd *gârlă*, ar. *garinar* „plutea” (S. Foaia, *Etym.* IV<sup>o</sup>, *der. got. Spr.*, 228; cf. A. Wäinö, *Lat. etym.* IV<sup>o</sup>, n. *galku*, *calvus*; *Indogerm. Forsch.*, XI, 73), corespunzător cărora avem pers. *asf'r* „puşul unui animal”, sar. germ. *kal* (P. Hurn, *Gerde. d. neupers.* *Etym.*, 277; *Gerde. d. Iran. Phil.*, IV, 300). Pentru sancieri semantice la fel în limbile romitice, cf. H. Möller, *Vergleich. Indogerm.-romit.* IV<sup>o</sup>, 52.

<sup>4</sup> *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XI, 480.

căutată prea departe, ci în simple interjecții, în asocieri de sunete obișnuite când ne adresăm animalelor. Se recurge prea des la asemenea explicații comode. Termenul de „Lockwort“, „Lockruf“, ca și acela de „Schallwort“, sînt introduse meren cînd nu se poate găsi etimologia unui cuvînt, și în dicționarul etimologic al lui Meyer-Lübke acești termeni li vedem meren întrebuiințați în interpretările etimologice. E o părere greșită că numiri de animale derivă adeseori din interjecții<sup>1</sup>; cînd le urmărim de aproape constatăm dimpotrivă că ele sînt punctul de plecare al interjecțiilor, că acestea, cu alte cuvinte, nu sînt decât redări alterate, prescurtate, ale unor forme designînd cutare ori cutare animal și a căror etimologie e cunoscută sau așteaptă să fie fixată. În explicarea cuvintelor păstorești trebuie cu deosebire să ținem seamă de acest principiu (asupra lui vom reveni cînd vom studia mai departe pe *berr-*) și tocmai pentru că l-a pierdut din vedere Schuchardt a crezut că *bu* ș. a. poate fi ușor lămurit dacă îl privim ca o simplă interjecție. După dînsul, cuvîntul în chestiune poate fi pus alături de bav. *botsch*, *botschete*, interjecție cu care se cheamă caprele, ori ol. *poes*, germ. *pus*, engl. *puuu*, ș. a., cu care se strigă pisica. Cel dintîi e evident însă o interjecție derivată din *Bock*, iar *poes* ș. c. l. ne duce spre o formă foarte răspîndită care apare ca nume al pisicii (iran. *pusch*, *pisik*, alb. *pisu*, germ. *Buse*, *Bise*)<sup>2</sup>. Deci, toate explicațiile care s'au dat pentru *bu* nu găsesc nici un sprijin.

Puțin ne ajută și presupunerea lui J. Jud că am avea de a face cu un element din seria celor așa zise „ preromane ”<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Cu de nesigur e cîtoral urmas de Meyer-Lübke sa vede cînd *bu*, *bui* în dicționarul său sînt derivate odată din *bo* s (n-rul 1225), iar în altă parte (n-rul 1274) sînt socotite ca „Lockworte“.

<sup>2</sup> Cf. P. Horn, *Gede. d. neupera*, *Etym.*, 71; G. Mayor, *Etym.*, 107, *de alb. Spr.*, 330; O. Schrader, *Realexikon*, 414. Și aici punctul de plecare nu e interjecția, ci dimpotrivă. De aceea s'a demisic a pisicii și altulu mă voi ocupa într'un viitor număr al revistei.

<sup>3</sup> *Bull. de dial. rom.*, III, 18; cf. *Arch. glott.*, XVII, 392.



Aceasta ne lasă în vag, interzicându-ne orice identificare. După constatările de mai sus și după elementele de comparație de care dispunem nu vedem atunci decât o singură concluzie, aceea că formele romanice cu -u-, -o- (*boaf*, *boă*, etc.) pot fi puse alături de rtp. *betsch* și considerate astfel tot cu iranisme ajunse pînă în centrul Europei, deoarece tot fonetica iranică ne dă o asemenea varietate de nuanțări vocalice în aceeași temă, cum arată în cazul nostru formele înșirate la pag. 49<sup>1</sup>. Din orientul Europei cred deci că a trebuit să pătrundă mai departe, spre ținuturile dalmite, retice și italiene, prin migrațiunile ale păstorilor, un cuvînt iranic care poate fi reconstituit ca \**boš*, însemnînd „vițel” și circumdînd cu diferențieri de vocalism: în sensul că alături de -e- se pronunța și -u- sau -o-, diferențieri care se regăsesc în formele romanice amintite, cum și în cele din limba maghiară<sup>2</sup>. Dacă admitem pătrunderea de iranisme păstorești în limbile din orientul și centrul Europei, asemenea împrumuturi au trebuit să varieze în fonetismul lor după particularitățile diferitelor graiuri dela care au fost împrumutate sau a epocilor cînd s'au făcut asemenea împrumuturi. Contactele iranice nu le putem limita la un singur idiom sau la o epocă de scurtă durată, dacă ținem seamă de faptele istorice ori natura elementelor pe care le-au transmis, așa că implicit în felul acesta putem admite că ele au lăsat diferite straturi, vizibile în fonetismul cuvintelor adoptate — ceva analog, dar în proporții reduse, cu ce constatăm în împrumuturile din slavă în limba noastră ori cele germanice din franceză sau

<sup>1</sup> Nu e nevoie să insistăm mai mult asupra acestui capitol din fonetica iranică; e cunoscut că de mult variază în iranică vocalele tonice și căine numai din *Guide d'Iran. Phil.*, I, unde e prezentat sumarul fonetismului diferitelor limbile ale Iranului, se pot vedea multiplele reflexe fonetice pe care le întâlnim în aceste limbile pentru aceeași temă originară.

<sup>2</sup> Și cu privire la alternanța, în finală, a lui -š, -z am putea admite — în afară de ce se poate aplica prin fonetismul romanic — tot o continuitate cu fonetismul iranic chiar în persană, fără să mai vorbim de alte graiuri iranice, š și z se văd alternînd (*Guide d'Iran. Phil.* 1<sup>st</sup>, 71, 89).

italiană, care se știe că se deosebesc, chiar pentru aceeași formă, după caracterele fonetice ale graiurilor care au exercitat influențele lor ori după epoca în care aceste influențe au avut loc<sup>1</sup>.

ROM., IT., FR., PROV., ALB. (ROM.) *ber-*, „berbec” etc.

Formele de care ne vom ocupa aici se prezintă astfel<sup>2</sup>: eng. *bar* „berbec”; valtell. *bar*, *barin* „berbec”<sup>3</sup>, *baro* „țap”; Mandello *bara* „berbec”, valmagg. *berin* „miei”, vales. *berin* „miei”, Centovalli *barâk* „berbec”<sup>4</sup>, valvest.

<sup>1</sup> Rămân de lămurit încă un punct. În legătură cu *buț* Jud. I. c., a reținut că pe teritoriul Elveției germane, dar alături române, apar forme identice, *buț* etc., ceea ce indirect arată că ar fi de a face cu un cuvânt care a radlat din domeniul românesc și deci nu se putea ghidi să-l explicăm prin limba germanică. La formele date de Jud. a venit să adauge altce L. Rüdimeyer, *Weitere Beiträge zur Romania. Ur-Ethnographie*, Basel, 1918, 31, printre care întru totul *Patscherl* care ne duce mai departe, spre Carinzia, deci o indicație interesantă dovadă și ea conținută spre tot alce acestui cuvânt păstoraesc. Forma *Patscherl*, corespunzând cu înțeles rtr. *betschle* amănunt mai sus, reproduce în înălțate un fonemă care se regăsește în formele eng. *pascha*, arb. *pas*, etc. relevate tot de Jud și Rüdimeyer (cf. *Studj românii*, IX, 200) și însemnând tot „vițel” ori fiind întrebuințată fiind se cheamă vițel. Putem pune și de sigur desprăși de *buț*, *buș*, cum au recunoscut și Jud și Schuchardt. De ce însă inițial *b-* e schimbată în *p-*? Pentru presupunem că *buț*, *buș* introdus în dialectele germane din Elveția a fost schimbat, prin unele schimbări în „*pas*”, *pas*, cu alteranța *b-p* caracteristică fonemelor germane, și pe urmă aceeași din urmă, prin contactul păstoraesc, a revenit pe teritoriul românesc, propagându-se spre regiunile alpine vestice și italiene, unde s'a întâlnit cu *betsch* și *buț* care de fapt erau același cuvânt. Schuchardt pare să admită o vagă influență a lat. *pascua*, dar acesta s'a lăsat aproape de loc urme în română (v. Meyer-Lübke, *Rom. et. 1906*, 4888), așa că rămânem la prima explicație, care ni se pare cea mai naturală.

<sup>2</sup> Cele mai multe din ele au fost date de C. Nigra, *Arch. glott.*, XIV, 350 și J. Jud, *Bull. de Stud. rom.*, III, 13; am omis adăugat alte câteva.

<sup>3</sup> În graiul din Bernis, *Studj românii*, IX, 26, *bar* e întrebuințat numai vorbindu-se despre cinșea „gras” ori „prost”.

<sup>4</sup> *Archivum romanicaum*, II, 243.

bar „berbece”<sup>1</sup>, berg. *bar* „berbece”, bresc. *berì* „miel”<sup>2</sup>, niț. *bera* „miel, oaie”, *berin*, *berot*, *berattel* „mielușel”<sup>3</sup>, piem. *bera*, canav. *berò* „berbece”, Usseglio *beru* „miel”<sup>4</sup>, Valsoana *berla* „oaie”<sup>5</sup>, hol. *brek* „berbuca”, regg. *brik* „berbece”, romagn. *ber* „berbece”, march. *bir* „berbece”, Jesi *birò* „berbece”<sup>6</sup>; prov. *ber(r)è*, *ber(r)u* „berbece” (de unde, ca împrumut, în basca *barro* „miel”<sup>7</sup>), *beral* „miel născut (firzic)”, *beridoua* „mielușel”, *berouge* „miel slab, bolnăvicios, care nu poate merge după turuc”, *berou(a)*, *berrou* „berbece care merge în fruntea turmei”, *berounet* „miel blînd care mînuiește din mîna”, *berrias* „berbece mare”, *beret* „ied”, *bereto* „capră”, vald. *beru* „berbece”; Valais *bera*, Val d’Illiez *beru* „berbece”, dim. *berolà*, Vand *berì*, Savoie *bare*, *bera*, *berio*, Haute-Savoie *bera*, *bera*, Jura *bera*, Vosges *bera*, *bàre*, *bera*, Meuse *baru*, Meurthe-et-Moselle *bera*, *baro*, *bara*, val. *bera*, *beru*, *berù*, *bara*, *berà*, peste tot în aceste dialecte franceze cu înțelesul de „berbece”<sup>8</sup>. — Alb. *ber* „ouis”<sup>9</sup>.

<sup>1</sup> C. Battisti, *Dia Mendant con Valcastina*, 48 (in *Sitenugher*, Acad. din Viena, CLXXIV).

<sup>2</sup> G. Rosa, *Dial. cost. o trad. della prov. di Bergamo e di Brescia*, 17.

<sup>3</sup> În milanese *berit* înseamnă „vinetele alunului” și „spuma albă pe care o lasă valurile” (comp. nom. *berit*); semnificație întâi se explică bine tot din nece de „berbece, miel” (pentru forme analoge din franceză v. Jud. I. c., 15; și în slavă găsim oare izvoala, *Arch. f. slav. Phil.* XXVII, 510); tot așa și cea de a doua (comp. it. *pecorotte* și cf. *Rom. Int. Două*, LI, 800; *Wörter a. Sachen*, III, 185).

<sup>4</sup> *Arch. glott.*, XVII, 290, 326.

<sup>5</sup> *Ibid.*, III, 54, 80.

<sup>6</sup> Nu trebuie, firește, confundat cu forma identică ce înseamnă „măgar”, și corespunde în griece < \* *berricona*, Meyer-Löbke, *Rom. etym. Wb.* 1413, 1416, pară înținat să derive pe *berk* din *berrius*, pe stîl Jud. I. c., 15, o explică din *bera* (= *berit*), și în această explicație cred că trebuie să ne oprim.

<sup>7</sup> *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXIV, 692.

<sup>8</sup> Azkoe, *Dicc. vascu-esp-franc.*, I, 134.

<sup>9</sup> *Atlas linguistique*, 124; *Revue de dial. rom.*, III, 45; cf. K. Tappolet, în *Arch. f. d. Studium d. romanen Spr.*, CXXXI, 97; G. Biech, *Lex. franco-italo-patois des Vosges méridionales*, Paris, 1911, 14.

<sup>10</sup> De acestea trebuie desprîșite formele din Valmuggia *bera* (capra ~) și Valecchia *berit* (capra ~) cu înțelesul de „capră” sau „păral lung la



Asupra originii acestei familii de cuvinte pe care o întâlnim, cum se vede, pe un teritoriu așa de întins s'au emis diferite păreri, dar nici una nu poate fi luată în seamă, altă pentru considerațiuni fonetice, altă și de natură semantică<sup>1</sup>. Și de data aceasta ne găsim în fața unei forme pentru care singure limbile iranice ne dau ceva corespunzător, o întregă serie de termeni din vocabularul păstorilor puțin și puși alături de cei pe care i-am văzut circumscriind din Albania pînă în regiunile alpine din Apus. Avem, astfel, în iranice: pers. *bar(r)ā*, *bar(r)ic* „miel”, bel. *gvarak* „miel”, eurd. *barik*, *garik*, *barz*, *barzāh* „miel”, mazăr. *pare*, sârb. *vard*, *varrōhā*, gabri. *vara*, knă. *var(r)ā*, *verī*, nay. *vire*, „miel”, gil.

„piciorare” pe care G. Bertoni, *Archivum romanicum*, II, 242, le consideră de aceeași origine: dași la rigoare ne-am putea lăchăpai că s'a zis despre o capră *bara*, *barā* prin asemănare cu o onie, un berbec (comp. Valle d'Aosta „berce” liuce<sup>2</sup>), totuși aceste forme trebuie alăturate la *var*, *baro*, *bat*, *hâr*, *frind*, *bar* „tufă, grămadă de păr” la care se referă, în alt sens și Bertoni și asupra căreia v. Meyer-Lübke, *Rom. etym.* II<sup>o</sup>, 964; J. Brück în *Wörter u. Sachen*, VII, 140.

<sup>1</sup> C. Nigra, *Arch. glott.*, XIV, 357, col. XV, 490, crede că pot fi derivate din lat. *verres*: A. Neumann von Spallart, *Wort. Beitr. z. Charakt. des Dial. des Marchs*, 58 (*Beilage z. Zs. f. rom. Phil.*, XI) a propus etimologia germanică *vidar*; o derivațiune germanică (din *bar* = Ebur) o înclină să o admită și E. Tappolet, *Arch. f. das Studium d. neueren Sprachen*, XXXI, 96; P. Marchat, *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XVIII, 432, s'a glădit la numele de personaj *Barolus*, *Barulfus*, invocând cauză fiind denumiri de animale sînt derivate din onomastică: H. Terramini, *Arch. glott.*, XVII, 326, și A. Danzal, *Essai de géographie linguistique: noms d'animaux*, Paris, 1921, 82, s'au ocupă la explicația dată așa de ușor de multe ori, că *bar*-ar fi și ei un cuvînt din limba copilor; după G. Meyer, *Etym. Wb. d. alb. Spr.*, 33, H. Schuchardt, *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXVI, 36, și Meyer-Lübke, *Rom. etym.* II<sup>o</sup>, 1049, au avut de a face cu un „altes Alpenwort”, un „verräumliches Wort”, și așa de rar se exprimă A. Meillet, *Revue de linguistique*, II, 69-70, utind, referindu-se în special la formele slave corespunzătoare, de care ne vom ocupa într-o altă parte, spunând: „il s'agit d'un vieux mot de centre de l'Europe, qui a été admise par le vocabulaire des langues indo-européennes substituées à l'ancien litton local insoum”. Ut despre părerea lui J. Brück, *Wörter u. Sachen*, VII, 171, că *bar*-ar fi ilicite, rădăcina și ea o simțim ipoteză.

*barre* „berbecu”, afg. *vai* „miel”, *vakhi var* „berbecu”, *varik* „miel”, sig. *varg* „miel”, sir. *vieru* „berbecu”, *barka* miel”, oset d. *vārig*, t. *vāriḡh* „miel”, pehlvi *varrak* „miel”<sup>1</sup>.

Originea acestor forme iranice a fost de mult fixată: ele se înrudesc cu vind. *aranak*, care înseamnă „berbecu-miel”. Înțelesul lor corespunde deci exact celui pe care-l întâlnim în cuvintele înșirate mai sus<sup>2</sup>. Din punct de vedere fonetic asemănarea între o categorie de forme și cealaltă reiese iarăși dela prima vedere și rămâne să o cercetăm mai de aproape, pentru a stabili raporturile dintre ele și a aduce dovezile hotărâtoare, cred, pentru proveniența iranică a acestui cuvânt păstoresc la popoarele românești și la Albaneși.

În iranică, alternanța între *a* și *e* (*var(r)*-, *bar(r)*-, *var(r)*-, *ber(r)*) e normală, deoarece și în persană și în alte graiuri din aceeași familie găsim un fonetism variind între

<sup>1</sup> P. Horn, *Grundriss der iranischen Etymologie*, 49; *Grundriss der iranischen Philologie*, I, 25, 48, 54, 230, 260, 286, 304, 309, 328; W. Geiger, *Elym. u. Lautlehre des Aghänischen*, in *Abhandl. d. Bayer. Akad.*, XX, 102; *Elym. des Ind.-E. Ind.*, XIX, 128; H. Hübschmann, *Elym. u. Lautl. d. pers. Spr.*, 31; W. Miller, *Die Sprache der Osseten*, 24, 90; *Zeitschr. d. deutsch. morgenl. Gesellsch.*, XXXVIII, 93; *Mém. Soc. lingu.*, XVI, 381; A. Christensen, *Le dialecte de Skouna*, Copenhaga, 1915, 51.

G. Meyer, l. c., deși se referă la o formă din cordă, excludea orice legătură între alb. *ber* etc. și cuvintele iranic. Fără să recunoască mai de aproape filiațiunile, P. Vasmer, în *Romän. slavistisches*, III, 266, a văzut mai jos în această problemă de filologie comparată cănd și-a exprimat părerea că nu pot fi luate la o parte formele iranice.

<sup>2</sup> Dacă în Valtellina *barra* înseamnă „cap” și dacă prov. beretiu identic cu „capră”, aceste schimbări de semnificație nu trebuie să ne surprindă, deoarece același cuvânt a întâlnit de desul de des pentru a numi berbecu și țapul sau oala și capra; comp. it. *berco* „țap”, piem. *bein* „oală”; fr. dial. *boze* „berbecu”. Valsia *marin*, *marjō* „berbecu, țap” (*Arch. f. das Stud. d. neueren Spr.*, CXXXI, 92, 96); sloven. *bač* „berbecu” < ung. *bak* < *gavia*. *Bock* (*Arch. f. slav. Phil.*, XXXIV, 20); polab. *jogū* „ber”, *miel* (E. Burckard, *Slav. etym.*, Wb., I, 24); sr. *bača* „țap”, arm. *bač* „miel”; arm. *bačar* „țap” < pers. *bačā* „berbecu” (H. Hübschmann, *Arm. Gramm.*, 207).



aceste două vocale, prin faza intermediară  $a'$ . Această alternanță în limbile romanice se poate explica sau admitând coexistența, la origine, a lui *barr*- și *berr*-, sau presupunând că toate formele derivă numai din *berr*-care mai târziu în unele regiuni s'a schimbat în *barr*-, prin trecerea lui *e* la *a* dinaintea lui *rr*, fenomen cunoscut unor graiuri romanice<sup>2</sup>; părerea din urmă pare mai plausibilă, ținând seamă de faptul că zona lui *berr*-este cu mult mai întinsă decât a lui *barr*-și acolo unde apare acesta fonetismul lui poate fi explicat din acela al formei dintâi, prin trecerea romanică a lui *e* la *a* dinaintea lui *rr*.

Tot așa de caracteristică este prezența într-o parte și într-alta a lui *rr*, și această particularitate trebuie ținută cu deosebire în seamă, pentru că ea vine să ne dea cheia problemei. Cum arată forma dela care trebuie să plecăm și pe care am amintit-o, vind. *iranaq*, în iranică *rr*, redus în unele graiuri la *r*, se explică din grupul mai vechi *ra*: *\*arna* < *\*ari/ajna* < *\*irana*<sup>3</sup>. La baza tuturor cuvintelor romanice de care ne ocupăm trebuie să punem tot o formă cu *rr*, cum ne arată mai multe din ele (unde găsim un singur *r* avem de a face cu reducerea grupului consonantic primitiv)<sup>4</sup>. O asemenea formă nu a putut însă fi decât de origine iranică, pentru că numai astfel ne putem explica particularitatea fonetică pe care o prezintă. Într'adevăr, ceva corespunzător fenomenului schimbării lui *ra* în *rr*, caracteristic idiomelor iranice, nu găsim în nici o altă limbă care ar putea fi luată în seamă în cercetarea elementelor vechi ale domeniului romanic. Să presupunem că Latini ar fi cunoscut și ei, fără să fie atestat, un cuvânt corespunzător

<sup>1</sup> *Grdr. d. Iran. Phil.*, I<sup>1</sup>, 19, 265, 335, 348.

<sup>2</sup> W. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 169; *Ital. Gramm.*, § 87; Th. Gartner, *Diachron. Gramm.*, §§ 34, 39.

<sup>3</sup> Cf. H. Hübschmann, *Perische Studien*, 269.

<sup>4</sup> Asupra lui *r* foarte caracteristic în *beŋa* dela Usseglio B. Terracini, *Arch. glott.*, XVII, 326, spune că e „costante” și „è un caso unico”.

France

France  
distințat



vind. *šranah*<sup>1</sup>, și ca stare s'ar fi transmis limbilor române; un asemenea cuvânt însă ar fi trebuit să păstreze pe *rn*, pentru că latina nu cunoaște prefacerea acestui grup consonantic în *rr*. Să admitem iarăși aceeași ipoteză pentru celtică al cărei lexicon, cît îl cunoaștem, nu ne oferă nici el nimic ce s'ar putea apropia de vind. *šranah*: și în cazul acesta forma presupusă că ar fi existat nu putea să presinte pe *rr*, pentru că nici în celtică *rn* nu era schimbat în *rr*<sup>2</sup>. Pe nici o altă cale prin urmare fonetismul românului *ber-*<sup>3</sup> nu poate fi explicat, și cum acest fonetism, ca și întregul cuvânt, ne duce spre un element din domeniul iranic de acolo trebuie să presupunem că a pătruns în centrul Europei și s'a transmis mai departe pînă în Galia. Despre răspîndirea pe care a avut-o cuvîntul iranic avem o dovadă și în faptal că el se regăsește în limbile slave<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Lexicalul latin nu ne dă nimic ce să poată fi apropiat de această formă; unii au crezut că *berres* ar putea fi derivat din *šranah*, dar etimologia aceasta nu poate fi susținută (J. Vendryes, *Mélanges de Linguistique*, XII, 40; cf. O. Walde, *Lat. etym.* IV, 820).

<sup>2</sup> Cît privește formele dela *Harvadu šāpax* și *šāpax*, care s'ar părea că pot explica pînă la un punct pe cele de care ne ocupăm, vom arăta în altă parte (în *Fuscașului și restituenții*) că nu pot fi luate în considerație.

<sup>3</sup> În ce privește prezența lui *š* în locul mai vechiului *v*, nu mai este nevoie să insistăm după cele spuse cînd ne-am ocupat de *šerak*.

<sup>4</sup> *š* în slavă: sîrb. *šaran*, oah. *šaran*, *šaran* „berbec” etc. E. Berneker, *Slav. etym.* IV, 143, însă nelămurită originea acestor forme slave; (c. mai în urmă și L. Niederle, *Šlovanští starožitnosti*, III<sup>1</sup>, 150); constatînd asemănarea lor cu ce găsim în albaneză și în limbile române, dînsul se mulțamește să observe că nu se poate hotărî dacă în slavă avem de a face cu un element aparținînd fondului primitiv sau cu un împrumut. Cum nici formele slave nu pot fi despărțite de cele iranice, de care Berneker nu ține seamă, problema care se pune este dacă ele derivă din același prototip indoeuropean pe care l-am amintit sau dacă trebuie privite ca împrumuturi din iranice. Prima presupunere trebuie înlăturată, deoarece *v'ran* nu putea da în slavă un cuvînt începînd cu *š*, pe de-  
altă parte: acolo unde *vran* *š* în limbile slave el se explică din alte foneme indoeuropene (cf. W. Vondrák, *Vergl. slav. Gram.*, I, 281 urm.). Rămînd atunci să admitem că *šaran* este luat din iranică, după cum și alte

France

cu  
France  
nu poate  
de Fran

fino-ugrice<sup>1</sup>, în turcă<sup>2</sup> și chiar în semită<sup>3</sup>, așa că prin migrațiunile păstorești nu putem explica pătrunderea lui în regiuni așa de depărtate de locul lui de origine.

Constatînd astfel marea expansiune pe care a avut-o iraciul *berr-*, o întrebare pe care o firese să ne-o punem este dacă nu găsim urme ale lui și în limba română. Dacă nu asemenea cuvînt a pătruns prin păstori în atîtea graiuri romanice și se întîlnește în albanesă, s'ar putea oare

cuvînte slave se știe că au aceeași proveniență. Comparînd însă cuvîntul slav cu cele iranide, un punct care rămîne nelămurit este dacă el reproduce în întregime sau numai în parte o formă iranică: *barant* poate reprezenta *baradavar* fie pe un vechi iranic \**baran(a)* (înainte de reducerei lui la \**bar(a)*), fie pe *bar(a)* (sau poate mai curînd pe *berr(a)*), cum arată forma veche *baran*, la care s'ar fi adăugat sufixul slav -ant. Oriceun considerăm-l pe care le-am expus cred că nu pot lăsa îndoiată că *barant* este un împrumut iranic. La rîndul lui, de altfel, *barant* s'a întors, ca împrumut, în iranică: cuvîl. *baran* „barbar” au e dealt răs. *barant*.

De *barant* nu trebuie sără îndoiată, despărțite alte forme slave: *bira*, *birka*, *byrka*, *berka*, *birca* „pisă cu lîna scurtă și densă” în slavă veche, *moravsk*, *melorusă* și *poloneză* (*Časopis českého Muzea*, 1848, 203; *Pt. Bartoš, Dialektický slovník moravský*, I, 17; cf. S. Wętkiewicz, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Univ. Wien*, 1932, 372); ces. dinții dovedește pătrunderea acestei cuvînt păstoresc în slavă sub o formă apropiată de iraciul *berr-*, așa că indirect avem o dovadă că *barant* a fost format în domeniul slav, cum am spus mai sus, și adăugarea sufixului -ant (în *birka*, *berka* s'a adăugat sufixul -ka).

<sup>1</sup> R. Munkácsi, *Árja és hungáruai alansz a finn-magyar nyelvtudományban*, 186, 645; Munkácsi interpretează însă greșit pe ung. *birka* a cărui origine slavă (din slavacul *birka*) este nelămurită; cf. Z. Gombocz és J. Melich, *Mag. nyelv. tudósir*, 410; la rîndul lui Gombocz și Melich, *Ud.*, 282, greșesc cînd ocupîndu-se de ung. *birka* care se știe că e un împrumut străin vorbesc că formă care stă la baza tuturor cuvîntelor ce se găsesc cum am văzut poate fi o simplă interjecție.

Din ungurește sau din slavă a fost împrumutat rom. dial. *bară*, *biră* (*Diap. l. rom.*, I, 546; comp. tot acolo, *Sălcuș*, I, 407).

<sup>2</sup> *Berre* „miel”, la care se referă Miklonich, *Ueber die Wanderungen d. Slav.*, 213, pentru a explica pe slav. *byrka*, e un împrumut din persană.

<sup>3</sup> În graiurile din Soqotri *erahan*, Mehri *biran*, Şhauri *abā*, ca pl. tant „ol” (M. Bittor, *Vorstudien z. Gram. u. zum Wörterbuch der Soqotri-Sprache*, I, 32, în *Sitzungsberichte des Acad. d. Wiss.*, CLXXIII).

se a colod for  
Barantiu = pastori  
in franco-latin.

1892



să fi rămas necunoscut păstorilor dela noi? Ceva absolut identic cu ce ne dau retoromana, italiana, franceza, provansala și albanesa nu găsim, e adevărat, în limba română, dar, sub altă înfățișare, se pare totuși că cuvîntul iranic s'a păstrat și la noi. Să ne gîndim la acea interjecție *bir* cu care ciobanii noștri mîină oile<sup>1</sup>. Apropierea pe care o facem s'ar putea zice că e forțată, pornită numai dintr'o vagă asemănare de formă a acestei monosilabe cu *berr-*. Să vedem totuși dacă nu trebuie privită altfel, dacă anumite considerațiuni nu vin să vorbească în favoarea ei. Avînd de a face cu o interjecție, să nu ne închipuim, cum greșit procedează de multe ori filologii, că ea s'ar reduce la o simplă asociațiune de sunete, la ceva convențional<sup>2</sup>. Sînt interjecții care sub înfățișarea lor, de alăturare a unor vocale și consoane, cuprind totuși un înțeles precis, ascund în ele cuvinte care aveau o semnificație concretă la origine. Aceasta o constatăm cu deosebire la interjecțiile întrebuințate cînd ne adresăm animalelor. Asemenea interjecții nu sînt de multe ori decît numele, întreg sau scurtat, al animalului căruiia îi vorbim. Cîteva exemple numai — altele multe s'ar putea adăuga<sup>3</sup>: în romînește *cuță* și *cuți* < *cuț* „cine, cîțel”<sup>4</sup>; *puî*, *puî*; *țap*, *țap* (în aromîni), interjecția cu care se îndeamnă țapii să meargă înainte; în dialecte italiene: montal. *ane*, *ane*, cînd se strigă la rațe<sup>5</sup>; horm.

<sup>1</sup> Hasdeu, *Etyim. ungar.*, 3233; *Dict. limbii romîne*, I, 487; v. încă *Școlitoarea*, I, 208; A. J. Jucovskij, în *Strogy. obrazenie*, VIII (1896), fasc. 28, pag. 69-71. Din *bir* s'a derivat verbul a *birii* „a striga la oi „bir”, a te mîna” (Hasdeu, *l. c.*, 3243; *Dict. l. rom.*, I, 489; v. și *Trăbuna*, Sibiu, 1887, 17 febr.).

<sup>2</sup> Hasdeu, *l. c.*, consideră pe *bir* ca o „onomatopee”; tot astfel e dat în *Dict. l. rom.*, unde o pune alături de *bir*, exclamația de deșgust și de frig, o apropiere care ar vrea binecît să e de artificială, fără nici un temel.

<sup>3</sup> V. și cu amîm cînd ne-am ocupat, mai sus, de *betăc*.

<sup>4</sup> Trebuie să găsim într'adevăr dela substantiv es să explicăm interjecția și să se înțeleasă cu forme născute în multe limbi, înscutind „cîțel”; vom ști că mai de aproape acest cuvînt înțeles numai viitor al re-  
victii și vom vedea că marea lui răspîndire s'ă în legătură cu păstoritul

<sup>5</sup> *Revue de dial. romain*, IV, 207-208.



*boda*, cuvînt nu care se mîină caprele < *boda* „capră”<sup>1</sup>; în dialecte franceze: Pas-de-Calais *kân, kan*, Charente-inférieure *pot, pot*, cînd se chiamă rațele<sup>2</sup>; în slavă: sîrb. *gus*, cum se strigă la gîște < *guska* „gîscă” (și în romînește, din slavieci, *gusu, gusu*, pentru a goni gîștele<sup>3</sup>); pol. *kucju, kuc*, cînd se chiamă cînele; lit. *pūt*, interjecție pentru a chema puii < *puitylis* „pui”<sup>4</sup>; alb. *kats*, strigăt la capre < *kats* „capră” (și în sîrbește *kec, keca*, ca interjecție pentru a mîina caprele și împrumutat din albanesă)<sup>5</sup>; est. *oissi*, interjecție pentru a chema vîiteii<sup>6</sup>.

Asemenea forme ne arată că sîntem îndreptățiți să privim în același fel și monosilaba păstorească dela noi, cu

<sup>1</sup> *Studj românei*, IX, 30.

<sup>2</sup> J. Gilliéron et E. Belmont. *Atlas lingu.*, supplément, I, 57 (comp. *poté* „gîscă, rațuică” în *Atlas lingu.*, 936, 1480).

<sup>3</sup> *Revista lui Creangă*, VIII, 189.

<sup>4</sup> Comp. germ. *put*, întrebuintat în fel și pe care A. Fick, *Vergleich. Wb. der indogerm. Spr.*, 483, II derivă din slavă.

<sup>5</sup> G. Meyer, *Nyam. Wb. d. alb. Spr.*, 188, admitea că substantivul ar putea fi explicat din interjecție, pe cînd trebuia să admitem contrarul; ea denumire a caprei necesită formă ce intradește cu altele, foarte răspîndite, și asupra lor se poate vedea A. Trounboti, *Come si fu la critica di un libro*, Bologna, 1907, 56, unde înal originea cuvîntului se lasă nelămurită.

<sup>6</sup> Aparține seriei de cuvînta pe care am studiat-o la *batac*, așa că nu ne putem gîndi la o proveniență a lui din germanică, cum pare să admită E. Setälä, *Festgabe für F. Thomsen*, II, 473 (*Finnisch-ugr. Forsch.*, XIII). Acupra altor interjecții derivate din nume de animale, v. E. Tylor, *La civilisation primitive*, I, 209. Tot din substantive derivă și mare parte din formele din limba copăilor și interjecțiile referindu-se la animale pe care le dă E. Tappolet în *Arch. f. das Studium d. neueren Spr.*, CXXXI, 12, deși li se dă acolo altă interpretare.

Pentru slavieci se poate vedea și Fr. Bartuš, *Dial. moravski*, I, 323; cf. studiul lui D. Boranić, *Onomatopoejske riječi za životinja u slavonskim jezicima*, în *Rad. al. Akademiei din Agram*, LXXII (1909); pentru albanesă, Pr. Sopcas, *Aut Šala naš Klementi*, Sarajevu, 1910, 41-41. Exemple la fel din limbile orientale se pot găsi în monografia lui F. Schulthess, *Zurufe an Tiere in Arabiata*, Berlin, 1912; cf. *Zeitschr. d. deutsch morgenländ. Gesellsch.*, LXVIII, 270.

*bîr*, cu alte cuvinte, poate fi o interjecție derivată dintr'un substantiv, și anume din *berr-*. Dar mai mult decît aceste exemple depărtate ne oferă însuși acest cuvînt în variantele lui din domeniul românesc. În dicționarul lui Mistral, unde se vorbește de *beroua*, *berou*, care am văzut că înseamnă „berbecu”, estim la sfîrșit: „*berou*, *berou!* ou *brou*, *brou!* mot que les bergers prononcent rapidement pour appeler les moutons”<sup>1</sup>, deci o interjecție păstoraască ce nu e alt ceva decît cuvîntul întrebunțat pentru a numi berbeculele<sup>2</sup>. Identificarea lui *bîr* cu *berr-* capătă astfel și mai mult sprijin. Plecînd de la tema iranică, putem într'adevăr lîmuri pe românescul *bîr*: foneticceșta, *berr-* trebuia să dea *bâr* și din aceasta ne putem explica pe *bîr*, prin trecerea lui *â* la *i* înaintea lui *r*, cum s'a întimplat și alteori cu *â* atou dinaintea acestei consoane, pentru că \**bâr* fiind repetat ori pus pe lingă alt cuvînt (\**bâr*, *bâr...*) pierdea de fapt accentul. De altfel, e posibilă și altă explicație, să admitem anume că \**bâr* s'a redus la *br* și, după fonetismul românesc, acesta a fost redat prin *bîr*<sup>3</sup>. Într'un fel sau altul, derivarea lui *bîr* din *berr-*

<sup>1</sup> Cf. P. Arnaud et G. Morin, *Le langage de la Vallée de Barcelonnette*, 10.

<sup>2</sup> În dicționarul lui Mistral mai e menționată interjecția identică *berit*: tot acolo e amintit *beret*, *brat*, despre care se spune însă că e întrebunțat la capre și aceasta trebuie găsită sîntori de celelalte, pentru că am văzut din seria romanică citată mai sus că *berr-* se aplică și la capre. De altfel, aceasta rezultă și din forma *bîri* cu ușa ciohanii din Trient eliamă și oile și caprele (*Arch. glott.*, XVII, 398; aceeași interjecție e sunecentă și în provençală, cum se poate vedea la Arnaud și G. Morin, l. c., 17, care ne spun însă că se aude numai cînd se strigă caprelor).

<sup>3</sup> În cazul acesta interjecția romînescă s'ar apropia deplin de prov. *ber*, dat de Mistral („interjection dont les bergers se servent pour appeler les moutons”) și care se regăsește în bască: *berrru* (despre ea Aakue, *Dict. basco-esp.-fran.*, I, 102, spune: „c'est en répétant ce mot que les pâtres appellent affectueusement leurs brebis”; Aakue mai dă și forma *bré* „terme usité pour appeler une brebis égarée”, 181). Afară de provençală, *br* e sunecent și altor grauri păstoraști din Franța; E. Holland, *Faune populaire*, V, 128, ne spune că se aude în departamentul



nu întâmpină dificultăți și credem că nu poate fi pusă la îndoială. Ea își găsește, de altfel, un echivalent în fr. dial. (Enre-et-Loir) *herb*, *herb* care e întrebuițat pentru a chema oile și nu e alt ceva decât prescurtarea lui *herbis* (*brebis*)<sup>1</sup>.

În legătură cu interjecția românească trebuie amintită aceea, *hri*, pe care o găsim în neogreacă, și anume în dialectul zaconic<sup>2</sup>; ea e spusă de ciobani când se îndeamnă oile să intre în strungă și probabil că a pătruns acolo prin ciobanii de-ai noștri, aromâni, cum știm că dialectele neogrece au împrumutat dela noi și alte elemente păstorești<sup>3</sup>. S'ar putea însă aduce ca obiecțiune lipsa lui *hri* în aromână.

Seine-et-Marne; de asemenea în Elveția franceză. Acest *hr* din proveniență etc. e de sigur rezultat din formele substantivale amintite mai sus, *borox*, *hero*, etc., așa că indirect am avea o dovadă pentru ce admitem în urmă: \**h(h)ir* > *hr* > *hri*.

Dacă în iranică ar fi atestată aceeași interjecție *hr* — nu am înclinat-o în materialele pe care le-am putut urmări —, atunci natural ar trebui să admitem că a trecut direct din iranică în limba păstorilor dela noi și de aceea, ca derivată din *borox*. În lipsa acestei dovezi, rămâne că se oprim la una din explicațiile pe care le-am dat pentru românescul *hri*, în legătură cu celelalte forme române.

<sup>1</sup> W. von Wartburg, *Zur Benennung des Schäfers in den rom. Spr.*, Berlin, 1916, 31.

<sup>2</sup> M. Deffner, *Zakonische Grammatik*, Berlin, 1881, 89.

<sup>3</sup> Nu putem spune același lucru despre forma asemănătoare într-o altă pe care le găsim în slavă, deși dela păstorii noștri se știe că slavii au împrumutat relativ multe cuvinte. Astfel, malorus. *hry*, *hry* cu care se cheamă oile (la Jelechowski și *abyr*, iar la Miklosich, *Ueber die Wäuel der Russ.*, 12; *ber*, *ber*; cf. W. Szuchiewicz, *Huculsteyna*, I, 249; *Archiv f. slav. Phil.*, XXVII, 519), e de sigur mai curând derivat din *hryca*, pe care l-am amintit mai sus, decât rom. *hri* (în malorusă găsim și forma verbală *hrykati* „a striga *hry* la oi”, cum în românește am văzut că din *hri* s'a derivat *hriți*); și mai clar apare sîrb. *hor*, care se rostotește de ciobani când vreau ca oile să stea liniștite la mla (Rjekić *hrvatsk. jez.*, I, 180); se vede bine că nu poate fi decât o prescurtare a lui *horan*.

Ca derivată din *hica*, *hicka* trebuie privită și interjecția val. moz. *hri*, *hri* care s'arată într'un articol al lui A. Bayer din *Sbornik macedj. oprečennosti ve Val. Moricih*, n-role 4-6, pag. 20. La Fr. Bartoc, *Dial. moz.*, I, 323, *Dial. slovnik moz.*, II, 491, găsim însă și forma *hri*, care pare că lăsa românescul *hri*, cu schimbarea consonanței inițiale.



pentru că într'adevăr, după informațiile pe care le am, ciobanii aromini par să nu cunoască această interjecție<sup>1</sup>. Lipsa ei în aromină ne surprinde de sigur când ținem seamă că avem de a face cu o formă caracteristică din graiul nostru păstoresc și cănd ne gândim la comunitatea de viață păstorească a Rominilor, luată de despărțirea lor în grupul nord - și cel sud-dunărean; totuși, chiar dacă bir e necunoscut azi ciobanilor aromini, a putut să existe altădată și ca atare să pătrundă în vorbirea păstorilor din Grecia<sup>2</sup>.

Dacă istoria cuvintului de care ne-am ocupat ne lasă astfel nelămurită în unele puncte de amănunt, confruntarea diferitelor aspecte ale lui și urmărirea extensiunii lui geografice a putut totuși arăta că avem de a face cu o formă ce trebuie localizată la origine în regiunea iranică și de acolo a radiat la depărtări mari, dusă din loc în loc de curentul vieții păstorești.

#### Rom. *brîză*

Toate încercările de a explica acest cuvânt s'au oprit pînă acum la simple presupuneri, depărtate de identificări care pot face convingătoare o etimologie. Dacă originea tracă pe care i-o atribuia Hasdeu era de domeniul fantasiei<sup>3</sup>, nici etimologiile la care s'au gândit alții<sup>4</sup> nu au ajuns să fixeze

<sup>1</sup> Așa mă asigură Tache Papahagi. În textele publicate de F. Papahagi, *Dir. lit. pop. a Arominilor*, 934, găsim totuși pe bir într'un cîntec păstoresc, dar a suspect: Tache Papahagi îmi spune că trebuie să fie introdus acolo din dacoromână.

<sup>2</sup> Pe altă cale ne pare că putem găsi o dovadă de existența lui bir și în aromină. Din bogatul material pe care l-a cules pentru *gheorghiu* L. A. Candrea îmi atrage atențiunea asupra interjecției aromine *ver!* cu care ciobanii îndeamnă, chiamă oile (în meglianiță se știe: *ver!* v. mai sus, pag. 32). Această interjecție nu pare să fie străină de bir, br; o putem considera ca o aliterare a acesteia. Ea e cunoscută și ciobanilor albaștri, cum îmi comunică tot L. A. Candrea, așa că putem presupune că ei au imprumutat-o dela Aromini.

<sup>3</sup> Cf. *Hist. de la l. roum.*, I, 36, 38.

<sup>4</sup> L. Dieffenbach presupunea că avem de a face cu un element ger-

*ultrasai*  
*ca d' y pa*  
*vare*  
*valeh*

proveniența lui în limba noastră, ca unul din cuvintele cele mai caracteristice<sup>1</sup>. Insuficiența tuturor etimologiilor propuse pleacă dela neținererea în seamă a înțelesului precis al acestui termen păstoresc: *brînza* e cașul sfărâmat și frământat — deci ceva special, cu toate că la noi cuvântul a primit o accepțiune generală. Că acesta este înțelesul primitiv al lui ne arată indirect aramina, unde *brînza* e necunoscută și ca termen obişnuit păstoresc apare *caș*<sup>2</sup>; chiar la nordul Dunării, prin unele părți, cașul e mai cunoscut decât *brînza*<sup>3</sup>, ceea ce dovedește iarăși că în oieritul dela noi fabricația „brânzei” nu a fost ceva general, cum am fi înduși să credem. Spre aceeași constatare ne duce faptul că la Valahii din Moravia *brynza* nu se confundă cu *sy'r*, pentru că se înțelege prin ea cea frământată, e „brînza valahă” deosebită de altele<sup>4</sup>.

Aceasta ne duce, cred, spre lămurirea originii acestui mult discutat cuvânt<sup>5</sup>. În iranică găsim forma beluc. *prin-*

manic: G. Weigand, *Schreib. d. rum. Inst.*, XVI, 220, a prezat că se poate pleca dela o formă lat. \*brancina: Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 1290, urmind o părere exprimată mai de mult de H. Schuchardt, a admis derivarea din *Brienz*, etimologie reprodușă în *Dict. limbii române* publicat de Academie; cit. despre pășorile lui H. Barić, *Albanoromanische Studien*, Sarajevo, 1919, 87, că *brînza* ar fi „identice” cu rînză, miei nu ne duc mai departe, rămîine tot o schimbătoare explicație (cf. și St. Wędkiewicz, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Universität Wien*, 1907).

<sup>1</sup> Se știe că prin migrațiunile păstorilor noștri și prin comerț ei s-au pătruns la Slavi, la Unguri ș. a. (v. St. Wędkiewicz, *L. c.*: E. Bernker, *Slav. etym. Wb.*, I, 93; Z. Gombocz și J. Mešich, *Mag. etym. sciat.*, 188; B. Martiny, *Wb. der Mitteleuropäer*, ed. a 2-a, Leipzig, 1907, 15).

<sup>2</sup> Numai Megleniții mai cunosc *brînza*, alături de *caș* (v. mai sus articolul lui I. A. Candrea, 45), ceea ce arată, ca și în alte cazuri, mai multă asemănare a grăului lor cu dacoromina decât cu aramina.

<sup>3</sup> În Transilvania, la Rodna-roșie, pășunii își spunese: „pe în noi se face și minecăm mai mult caș, mai rar brînza.”

<sup>4</sup> Despre *brynza* valahă v. Fr. Bayer, *Režnové*, Praga, 1870, 100; *Slovník nauč. spol. na Val. Meziříčí*, n-rile 3-6, pag. 21.

<sup>5</sup> Așif pentru formă, cit. și pînă la un punct pentru înțeles, ne-au putea ghidi la alb. *brangos*, *brangos* pe care-l înregistrează G. Meyer, *Etym. Wb.*, 46, traducîndu-l după Mikos, prin „străcuță”. În dicționarul lui Christophorides găsim *brangosari* și în *Feldbau bei i Sheppe's* (publ. de Soc.



drag (<pa - rindag) care înseamnă „a apăsa, a lăsa să se scurgă, a storce“<sup>1</sup> și ea se alăturază la pers. *bîrēzan* „strecurătoare, ciur“, derivată din *rēxtan* (ind. pres. *rēxtam*) „a vărsa, a goli“ (av. *irixanti* „lăsa“, vind. *rindāti*, cu același înțeles de „a lăsa, a da drumul, a goli“<sup>2</sup>). Comparând fonetismul acestora, vedem că se poate reconstrui o formă compusă din \*renē-, \*renz- și prefixul be- sau bi-<sup>3</sup> care să explice cuvîntul românesc; un \*be- sau \*bi-renzu, care a putut exista în vre-un grai iranic din cele vorbite altădată în răsăritul Europei, ar fi tocmai forma care să explice pe românescul *briacă*, în sensul că ea a însemnat la origine „cașul apăsat, frământat“ (am putea, înșe, pleca și dela semnificația de „a strecura, a storce“, dar, cum spuneam mai sus, înțelesul formei co-

Insăși) brengoos: „apăsat de durere, nenorocit“, deci eu nu înțeles înțelesul al lui „apăsa“. Cuvîntul e obscur, negăsindu-și nici o înțelegere, pentru că în indoeuropeană nu e atestată o temă *breng-* care să poată fi luată în seamă. Pokk-Torp, *Worterbuch d. germ. Sprachsch.*, 221, admite, a adăugat, o asemenea temă pentru a explica pe got. *prangga*, germ. *prangen* etc., dar explicația aceasta e iluzorie și originea cuvîntelor în chestiune e încă neîluminată (cf. S. Feist, *Etym. WB. der got. Spr.*, 21-22). Assmanns formă de sigur că nu pot servi la elucidări etimologice.

<sup>1</sup> W. Geizer, *Leitwörter des Balüti*, in *Abhandl. der Bayer. Akad.*, XIX, 403, 424.

<sup>2</sup> P. Horn, *Grundriss der persers. Etym.*, 141; cf. *Grundriss der iran. Phil.*, I<sup>1</sup>, 136; Chr. Bartholomae, *Altiran.*, 1480; R. Gauthiot, *Essai de grammaire sogdienne*, 85, 97, 118; A. Wulde, *Lex. etym. WB.*, s. *linguo*; S. Feist, *Etym. WB. der got. Spr.*, 248; A. Meillet, *Introd. à l'étude comp. des langues indo-eur.*, ed. a 5-a, 60, 120, 162; *Mém. de la Soc. de lingu.*, XV, 254; XVII, 190. Mai în urmă A. Meillet, *Bull. de la Soc. de lingu.*, XXIII, 102, a exprimat părerea că pers. *bîrēzan*, *rēxtan* ar putea fi puși alături de iri. *frāck* etc.; nu e însă nici un motiv de a seșura pe *rēxtan* de av. *irixanti* și vind. *rindāti*, cît timp și funcțiunile (comp. pers. *bîrēzan* „a barba“ alături de vind. *rindāti*) și ea înțeles (sîm idea de „a lăsa“ s'a putut desvolta nșor aceea de „a vărsa“) decăvarea aceasta nu întimpină dificultăți; cît despre *bîrēzan*, el se explică bine, prin morfologia persană, ca un derivat din *rēxtan*.

<sup>3</sup> În limbile iranice alături de *ē* primitiv păstrează grăsim diferite redace: *ā*, *ē*, *ē*, etc., dar în ce privește prefixul care ne interesează el apare ca *pe-*, *per-*, *be-*, *bî-* ș. a.



mînești ne îndreaptă mai curînd spre acela de „a apăsa, a frămînta“).

Analogii care să confirme această derivație ne sînt oferite de terminologia păstorească din alte părți; diferite denumiri ale brînzei pleacă adeseori dela o formă care înseamnă „a apăsa, a stoarce“ ori „a frămînta“; astfel: din lat. *pressus* și *expressus*<sup>1</sup> avem în Valais *pre-fromage maigre*<sup>2</sup>, valaes. *spress* „caccio fresco“<sup>3</sup>, giudic. *spredu* „caccio magro“ (alături de *spress* „latte coagulato mediante il caglio“)<sup>4</sup>; norv. *krodde* „un fel de brînză“, derivat din înțelesul de „a apăsa, a strînge“ (anglo-sax. *crædan* etc.)<sup>5</sup>; în albanesă un fel de brînză e numită *diat' pasc* (< lat. *pe-n-sa-re*)<sup>6</sup>; o formă care corespunde și mai bine celei romînești ne-o oferă sarda log., *freza*, care, derivată din lat. *frēsus*, *frēndere* „a sfărîma“, arată bine ce se înțelege prin ea, felul cum e fabricată<sup>7</sup>. Forma sardă ne îndreptățește poate să presupunem că și în latina dela noi *frēndere* a fost întrebuițat de păstori și, întîlnindu-se cu iraunicul *\*b(i)renza*, care prezenta oarecare asemănare fonetică,

<sup>1</sup> Pentru întrebuițarea acestor forme la fabricarea brînzei v. *Theo. Linguas latince, s. cascus* (de amintit în special *cascus sicutum manu pressum*, în Suetoniu, *Aug.* LXXVI; cf. Daremberg-Saglio, *Dict. des antiquités*, I, 492).

<sup>2</sup> *Bulletin du Glossaire des patois de la Suisse romande*, VI, 17-18; *Revue de dialectologie romane*, II, 262.

<sup>3</sup> *Rendiconti Ist. lombardo*, LI, 490.

<sup>4</sup> Th. Gartner, *Die juristische Mundart, in Sitzungsber. Akad. din Viena*, C, 874.

<sup>5</sup> Falk-Torp, *Wortschatz der germ. Sprachst. u.*, 64; cf. W. Stokes, *Urskt. Sprachschatz*, 119; H. Pedersen, *Vergleich. Gram. d. kelt. Spr.*, I, 414.

<sup>6</sup> G. Weigand, *Alt. Wb.*, 13, unde e tradus prin „Frankische, grünllicher Fettkäse“.

<sup>7</sup> M. L. Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg, 1921, 132, o descrie astfel: „după ce s'a înbegat laptele se pune toată înbegătora... într'o pînză, ca să se scurgă sîrul; ce a rămas se acoperă și se apasă ca să i se dea o formă rotundă și turtită..., se pune cîteva zile în sarmanuc și se lasă să se usuce la soare.“

a înlesnit introducerea acestuia în graiul nostru păstoresc, cu alte cuvinte, *bruză* ar reflecta indirect o formă latină: deși etimologiceste ne duce spre un element străin.

(iv. DENGUSTAO)

O PROBLEMA DE ROMANITATE  
SUDILIRICA

C

## O PROBLEMĂ DE ROMANITATE SUD-ILIRICĂ

Cel mai vechi document — și acesta de natură etno-istoriografică — ce amintește de existența unui element românesc în sudul Iliriei, și anume în regiunea muntoasă a Pindului, este cunoscuta informație lapidară a cronicarului bizantin Kedrenos (Skylitzes), care ne relatează că pe la sfârșitul secolului al x-lea o căpetenie a Bulgarilor, anume David „a fost omorât între Castoria și Prespa, pe locul numit Stejarii-Frumoși, de către niște Vlahi călători”<sup>1</sup>. Altă informație documentară, de orice natură, privitoare la caracterul etnic al acestei regiuni și în legătură cu romanisarea ei nu cunoaștem.

Din lipsa unor asemenea documente, la care se va fi adăugat poate și caracterul eminentemente muntos al regiunii pîndene în care astăzi locuiește cea mai mare și mai compactă masă de element românesc din întreaga peninsulă balcanică, etnografia acestui ținut plină la revărsarea și așezarea în masă a Slavilor în sudul Dunării n'a prea preocupat pe cei anume indicați pentru astfel de probleme. De aci, consecvent unicului front de convingeri ce și l-a formulat atât filologia cit și etno-istoriografia, reprezentanții autorizați ai acestor studii, care se ocupă mai ales cu epoca și teritoriul de formațiune și

<sup>1</sup> Δαβίδς μὲν εὐθὺς ἀπέβη ἐκαιρικὸς μέγαν Καστορίας καὶ Πρέσπας καὶ τὰς λιγομένους Καλάς ὄρεας παρὰ τινῶν Βλαχῶν ὄδου.

Kedrenos, ed. Bonn, II, 435.



desvoltare ale neamului și limbii românești, s'au oprit la părerea că elementul aronînesc pe care astăzi îl găsim în creștii pîduroși ca și pe versanturile Pindului, poate fi definitiv emigrat ca o diolocare în spre sud din masa romană, devenită romînească, ce locuia în Moesia superior — diolocare produsă de invazia Slavilor și pe care unii o fixează în secolul al VII-lea, iar alții în secolul al IX-lea.

Dacă astăzi s'a ajuns a se contura în trăsături generale epoca de formațiune a limbii romîne, precum și principalele faze succesive de evoluție fonetică a fenomenelor care dovedesc transformarea romanii balcanice în limbă romînească, în ceea ce privește însă teritoriul nașterii neamului romînesc trebuie să-i împingem granița sudică admisă pînă astăzi și mai în spre miază-zi. Căci, a concentra întreaga vicăță etnolingvistică a epocii romano-balcanice — vicăță din care se naște limba și neamul romînesc — în nord-vestul tracic, avînd cu basă coasta dalmatină, cred că e ceva care nu poate fi menținut întocmai, fără a i se aduce o modificare în sensul lărgirii acestui teritoriu și anume că: la baza formațiunii limbii romîne trebuie să admitem din punct de vedere geografic și o romanitate existentă în sudul Iliriei în directă continuitate teritorială cu Moesia superior. Prin acest „Sud iliric” vreau să înțeleg în special masivul muntos al Pindului, precum și sudul Albaniei de astăzi.

Dar, pentru lărgirea mai în spre sud a traseului geografic admis astăzi, și întru cît cel mai sudic punct al acestui traseu de abia atinge punctul cel mai de nord al Macedoniei propriu zise, prima întrebare care trebuie să se pună este următoarea: care era etnografia acestui Sud iliric — sau să-i zicem traco-iliric — în jurul erei creștine?

Firește, această problemă a preocupat pînă într'alta studiile etnografice grecești îneit, trecînd peste orice considerațiuni, ele au pus adevărul și realitatea istorică în funcțiune de sentiment și politică națională. Un singur exemplu — pentru a nu recurge la serii întregi de natură bibliografică — va fi suficient: una din cele mai recente publicațiuni privitoare

la Balcani și cu pronunțate pretenții de știință, cu toată extinderea pe care o are (pag. 658+xxiii) și cu tot aparatul critic cu care s'a înarmat, nu poate fi luată în considerațiile de vreme ce, printre atâtea altele, vine să ne spună: „Avec les Grecs sont étroitement liés ces braves pasteurs du Pinde qu'on appelle Koutsovalaques, ou tout court Valaques ou Vlaques ou encore Aromounes — terme qui provient du nom Aromas qu'ils se donnent eux-mêmes et qui ne signifie rien d'autre que Romains, c'est-à-dire Grecs. Leur origine est inconnue...”<sup>1</sup>

Fără a ne opri pe de o parte la caracteristicile sufleteste ale poporului elen, iar pe de alta la geografia fizică a Pindului care este eminentamente muntoasă și în plin contrast cu condițiile de viață ale acestui popor, raportându-ne numai la scriitorii eleni la care putem găsi informații cît de sumare privitoare la problema ce ne interesează, vom constata că toate triburile care locuiau în nordul Eludei și anume începînd cu această regiune muntoasă, erau denumite cu epitetele de ἀλλεργαλοι și βάρβαροι — ceea ce înseamnă *străni* cu sînge și limbă de neamul Elenilor, după cum iarăși cercetările istorice ne arată că în aceste părți trăiau triburi de neam „pelasgic”, cu nuanțe traco-ilirice.

Informații precise și amănunțite asupra acestor triburi lipsese cu desăvîrșire, atît în legătură cu limba lor, cît și cu felul lor de viață. Nu știm de pildă dacă ocupațiunea lor era păstoritul, singurul factor ce ar fi putut determina o entitate să locuiescă întregul masiv al Pindului măcar în timpul verii — ceea ce este imperios exclus pentru poporul elen —, sau dacă vorbeau un grai apropiat de limba Ilirilor. Ceea ce însă rămîne sigur e că granița etnică elenă se termina la poalele sudice ale Pindului.

Acest punct admis, mergem mai departe: raportînd aspectul fizic al acestor părți la condițiile de trai din acele epoci, în plină concordanță cu caracteristicile vremurilor, pu-

<sup>1</sup> V. Golenostrenis, *La Macédoine et Chalcidienne (études historiques et ethnologiques)*, Paris, 1919, 457.



tem deduce că autohtonii ce vor fi locuit aici nu vor fi fost în număr mare, întru cât cerințele traiului le puteau fi cu ușurință îndeplinite chiar pe versanturile Pindului, oricare ar fi fost ocupațiunea ce vor fi avut.

Acasta fiind în trăsături generale aspectul etnografic al acestui Sud iliric, pe ce anume ne putem baza că și aici trebuie admisă existența unei romanități?

Se știe că centrul sudic al Iliriei, și anume regiunea Apolloniei, precum și cea cuprinsă între gurile râului Aous (Voivoda de astăzi) sau golful Oricon (Valona) și între Dyrrachium (Durazzo) a început să fie însă din secolul al II-lea în. de Cr. o puternică bază de operațiuni militare pentru Romani, așa cum pe țărmul nordic al aceleiași Ilirii și anume pe coasta dalmatină, ceva mai târziu, se instalează o altă bază, romanizatoare, având ca puncte de atingere teritoriul dacic, etc. După ce mai cunoaștem și tactica politico-militară romană, e firesc lucru să ne închipuim că întreaga această regiune nu mai prezenta pentru întreprinderile armatelor romane nici un pericol din partea autohtonilor; după cum iarăși trebuie să ne închipuim că, în fața acestei invincibile puteri militare, autohtonii ori s'au retras cu toții în regiunile muntoase, continuând să trăiască pînă astăzi în descendenții lor Albanesi — ceea ce ar fi mai greu de presupus —, ori că un cît de mic număr a trebuit să cedeze față de puterea și civilizația cuceritorilor, romanizându-se — ceea ce ar cadra pînă la un punct cu entitatea Românilor Fărșeroți din Albania. Oricum ar fi însă, centrul Albaniei de astăzi devine un focar militar, precum și un punct cultural, avînd ca bază inițială Apollonia pe care Cicero o numește „oraș mare și important” (*Apollonium, magnam urbem et gravem...*)<sup>1</sup>. Aici vine C. Antonius care ține în eșec pe M. Brutus<sup>2</sup>. Aici Caezar, după luptele cu Pompei, o silit „să-și aducă răniții săi, să plătească trupele, să

<sup>1</sup> *Phil.*, XI, 26 (11).

<sup>2</sup> Cicero, *Ibidem*.



întărească pe aliații săi și să pună garnizoane în orașe<sup>1</sup>. Aici a stat August patru luni de zile pentru completarea studiilor sale militare. Din Oricum și din Apollonia — în afară de alte centre — viața romană a putut să-și întindă în siguranță antenele colonizatoare și romanizatoare în întreaga Ilirie, mai ales în cea sudică, ale cărei regiuni sînt „renumite prin cele mai mari operațiuni militare ale Romanilor, începînd cu luptele lui Flaminius și Paulus Aemilius pînă la cea a lui Caesar și Pompei”<sup>2</sup>. De aci, în fine, pornește Caesar cu armata lui pentru ca, urmînd șerpuitul rîului Voiusa, să treacă prin defileurile Pindului, făcînd „des marches et des campements”<sup>3</sup>, pînă ce ajunge în Tesalia, la Pharsala, unde nimicește armatele lui Pompei.

În urma unor asemenea dovezi istorice — fără a recurge la altele, cum ar fi bunăoară lucrarea dramatică *Via Egnatia*, etc. — e firesc lucru să admitem că și în aceste provincii viața militară romană ca și — *facto ipso* — cea de coloni a trebuit să fie intensă și că, prin urmare, aici au continuat să trăiască încă din timpurile acelea enclave romane, mai mari sau mai mici, care și-au păstrat timp de veacuri de-a-rîndul întreaga lor individualitate etno-lingvistică pînă la consolidarea lor în mase mai compacte — consolidare produsă în urma revărsării sau a dislocării populației românești din Moesia în lungul Pindului, cînd legăturile de continuitate teritorială cu Romînia din stînga Dunării slăbesc, pentru ca să dispară definitiv odată cu secolul al xii-lea. Căci într’adevăr, o dislocare, așa cum e admisă astăzi, nu poate fi întru nimic contestată. Dar, a admite această dislocare ca fiind punctul inițial și unic cu geneză generală a întregului element arăbănesc din sudul Dunării, cu alte cuvinte că întregul acest element s’a stabilit acolo unde îl găsim astăzi începînd cel mai de vreme cu secolul al vii-lea și coborînd

<sup>1</sup> Caesar, *De bello civico*, III, 78.

<sup>2</sup> L. Heuzey et Daumet, *Mission archéologique de Macédoine*, VIII.

<sup>3</sup> *Ibidem*.

spre sud din spre „muntii românești” din Serbia veche, și anume din așa zisa *Vlasina Planina*: — a admite aceasta înseamnă a nu ne opri la lipsa de concordanță dintre o astfel de concluzie și diferitele realități etno-lingvistice aromânești.

Vom încerca să relevăm aceste realități care vor dovedi, credem, existența unei romanități și continuități ei în timp în Sudul nostru iliric.

Dacă întregul element aromânesc din Find, Tesalia, Albania, etc. s'ar fi coborât din spre *Vlasina Planina*, evident că el nu putea fi izolat de complexul vieții restului elementului românesc pînă în momentul în care se produce dislocarea sa — moment care trebuie admis ca începînd cel mai de vreme odată cu secolul al VII-lea. În cazul acesta, fiind unul și același popor, trebuia să trăiască aceeași viață intimă și socială, manifestându-și-o sub aceeași formă. De ce atunci între elementul daco-român și între Aromânii pîndoni și Fărșeroți există o deosebire fundamentală în ceea ce privește *musica, dansul și portul*? Căci, pînă în secolul al VIII-lea, date fiind condițiile de continuitate teritorială, viața întregului element românesc trebuia să prezinte o omogenitate mai mult sau mai puțin evidențiată și în nici un caz n'ar fi putut exista atunci aceleași deosebiri pe care le constatăm astăzi. Și, într-un cântec de *musica, dansul și portul* nu puteau suferi — și nici n'aveau de ce — vre-o metamorfozare ca aceea pe care a suferit-o limba română devenind limbă românească, și într-un cântec aceste trei elemente trebuiau să fie deci cu mult mai vechi decît nașterea recentă a limbii române, cum se face totuși că, odată dislocat și izolat de Daco-români, elementul aromânesc a menținut pînă astăzi un grai identic în structura lui cu cel nord-danubian, în timp ce *musica, dansul și portul* contrastează atît de pronunțat? Sau: dacă și acestea au fost comune întregului element românesc, ce anume a intervenit pentru diferențierea lor și cînd?

Întîs deci cîteva întrebări care nu pot fi trecute cu vederea.

Dar, să luăm fiecare element în parte și să-l urmărim mai de aproape.



Musica. — În această privință lăsăm la o parte muzica instrumentală a lăutarilor, întru cât ea nu ne poate dovedi de-cît lucruri împrumutate, altoite, etc. Raportîndu-ne însă la muzica populară daco-română, vom constata că tipul ei reprezentativ e *doina*, ale cărei caracteristici le găsim îmbinate altă în doina de cavăd sau de orice alt instrument ciobănesc, cît și în cea spusă din gură; și, în trăsături generale, această doină o găsim pe întregul cuprins daco-român, exceptînd întru cîtva mici regiuni, cum ar fi hunăoacă Maramureșul, unde muzica e slab reprezentată și unde, totuși, găsim un tip oarecum special în așa numita melodie *A oilor*, cîntată din *trîmbiță*.

Nu voi încerca să caracterizez această doină, întru cât eu e în de ajuns cunoscută în esența ei — ceea ce ne-o dovedește cu prisosință și culgerile de muzică populară ale unui Brediceanu, Bartók, Dîna, Elinescu, Kiriac, Vidu, Vulpian, etc. Ca să se vadă însă cîtă deosebire există între muzica daco-română și cea pe care o găsim la Aromânii din Sudul iliric, reproduc aici un cîntec bătrînesc<sup>1</sup>:

*Aschento*

U -- nă va -- ră ai țărî stă ---- mă -- țî,

U -- nă va -- ră ai țărî stă ---- mă -- țî

Sum-plu va -- lea ai le-le di Ru -- mă -- țî,

Sum-plu va -- lea ai le-le di Ru -- mă -- țî.

<sup>1</sup> Auzit dela D. Forpe Storic (București), Băștin Pârșoroi.



## În aromână

Ună veară ș trei stămădi  
 S'umplu valca di Rumăni;  
 Ș'ună veară di trei meși  
 S'umplu valca di-Arbineși.  
 Duseară s'calcă Linutoph'ia,  
 Linutoph'ia ș Niculița.  
 Horje-aste nu si calcă,  
 Că sun gionji tuț alepji.  
 Tuț alepji, tuț gionaji,  
 Și 'nsuraț și ninsuraț, etc.

## Transpus în dacoromână

[Intr'o vară și trei săptămîni  
 Se umple valea de Romîni;  
 Și [intr'o vară de trei luni  
 Se umple valea de Albanesi.  
 Se duseră să prade Linutopa,  
 Linutopa și Niculița.  
 Satele acestea nu pot fi prădate  
 Căci sînt vitajii toți aleși,  
 Toți aleși și toți bravi,  
 Și 'nsurați și nensurați, etc.

Trăcind cu vederea cuprinsul acestei poezii și fără a mai recurge și la alte arii sau cîntece — pentru care cetitorul ar putea controla cele publicate în *Antologia aromânescă* a mea, 357-375 — caracteristicile ce se desprind din această bucată sînt următoarele:

a. O măsură specială, aproape cu totul neobișnuită, și anume  $\frac{7}{4}$ , măsura pe care o găsim în cele mai multe bucăți muzicale ale Aromînilor. Ea se bate în trei timpi, ea și măsura de  $\frac{3}{4}$ , cu singura deosebire că primul timp e compus din trei optimi și are, deci, durata unui timp și jumătate din măsura  $\frac{3}{4}$ , iar ceilalți doi timpi au durata obișnuită a timpilor 2 și 3 din măsura  $\frac{3}{4}$ . Ritmul melodie al acestei bucăți are, prin urmare, ceva propriu, sentimentul fiind oarecum spontan și liber în formă, întru cît primul timp al acestei măsuri e cu jumătate mai lung în durată decît fiecare din ceilalți doi timpi.

b. Modulațiunea acestui cîntec are iarăși o caracteristică specială, la care se adaugă și aceea că majoritatea cîntecelor de felul acesta au au o fixitate bine stabilită în fluctuațiunea lor melodică, astfel că libertatea în ceea ce privește adăugarea așa ziselor note de plăcere și înflorituri sînt în funcție de calitățile organului vocal și acustic ale cîntătorului. Ceva mai mult: din cauza aceasta — și la multe melodii se constată și mai pronunțat — măsura acestor cîntece e adesea a *plăcere*, ceea ce presintă o enormă dificultate cînd e vorba să fie culese și notate, avînd așa zisul *tempo rubato*.

e. Spre deosebire de *doina* adevărată care se cântă de obicei de o singură persoană în timp ce nelelalte ascultă, muzica vocală populară a Aromânilor, cum e cântecul de față, se cântă de un grup mai mare sau mai mic — după cum vor fi cântătorii sau nu.

În privința acestui fel de muzică iată ce zice L. A. Bourgault-Ducoudray:

Les mélodies que nous avons recueillies [en Grèce et en Orient] se distinguent par la complexité de leurs contours mélodiques et l'indépendance de leur allure. Elles sont non moins frappantes au point de vue des rythmes qu'au point de vue des modes. Très souvent, pour traduire des rythmes par l'écriture, nous avons dû, dans le même air, entre mêler des mesures différentes. Ces rythmes, quoique irréguliers, sont naturels; ils tirent, de leur irrégularité même, quelque chose de plus expressif et de plus saisissant. Leur existence est si intimement liée à celle du la pensée musicale, que celle-ci perdrait tout son caractère et tout son charme, si on tentait de les ramener à l'unité de mesure consacrée dans l'art européen<sup>1</sup>.

Într'adevăr, acestea sînt caracteristicile ce se desprind din acest fel de melodii.

În cazul acesta naște întrebarea: admitînd dislocarea pentru întregul element aromînesc de astăzi, era firesc lucru ca, pînă în momentul dislocării acea masă romînească să fi avut o muzică a ei proprie, care nu putea fi decît comună cu muzica elementului romînesc nord-dunărean cu care conviețuia; și acea muzică va fi fost ori una din care va fi evoluat cea actuală daco-romîna, ori una din care se va fi născut cea aromînească. E de presupus însă mai de grabă că va fi fost una asemănătoare sau identică cu *doina*. Ar rezulta de aci că elementul dislocat și-a înstreinat în decursul secolelor o parte din sufletul său etnic, adoptînd o muzică eterogenă și anume a unui popor care, în epoca aceasta — sec. VIII-IX — nu putea fi decît de origine grecească.

Diferitele considerațiuni însă nu pledează pentru o astfel de ipoteză. În primul rînd trebuie să domine convingerea că

<sup>1</sup> *Trente mélodies populaires de Grèce et d'Orient*, Paris, 1885, 8.

compațiunea de căpetenie a acestei mase dislocate nu putea fi decât păstoritul. Întru cât numai păstori puteau fi acțiia al căror suflet sau viață îi putea determina să părăsească, în fața unei invazii copleșitoare, locurile natale și să se stabilească în altele, asemănătoare și proprii nomadismului și traiului lor. În al doilea rînd: dacă ar fi adoptat în locul celei strămoșești o muzică nouă, primul lucru ce s'ar fi petrecut în graiul lor ar fi fost dispariția farmei cîntec cu întregii ei familie de cuvinte și îndocinirea ei cu noțiunea respectivă a muzicii adoptate — ceea ce nu e ușor. În al treilea rînd: ocupațiunea lor fiind păstoritul, de care se leagă și nomadismul, prin însuși faptul acesta un contact pronunțat cu un element dinic eterogen — s'ar zicea grecesc — era înlăturat din următoarele motive. Păstorul, ca și nomadul, poate fi cel mult tangentat de viața tăhmită, mai ales a orașelor, iar elementul grecesc nu-l putem căuta niciodată în creștii munților, ei în șesuri, în orașe și pe coastele maritime. Nomadismul păstoresc al Fărșeroșilor nici pînă astăzi nu cunoaște un contact real alături de ce e viață sedentară și comercială, deci grecească. Și apoi, ar fi surprinzător lucru ca un suflet de păstor, al cărui unic și nedespărțit stăpîn și frate îi este natura, s'ar instrineze o latură atît de caracteristică. E adevărat că astăzi o mică parte din viața păstorească a Pîndului și-a însușit în muzica sa și cîntece (poesii) grecești, dar aceasta e de dată recentă și se datorește înfrățirii de arme creștine aronino-grecești dela 1820 încosee în contra păgînismului mahomedan. În fine, în al patrulea rînd, însuși L. A. Bourguil-Ducoudray ne spune că aceste cîntece n'au zise *jurești* (cîntate de *turci*, de haiduci) și n'are să găsească în special în masivul muntos al Pîndului — deci în plină viață aroninenscă — „ont un caractère différent de celles de l'Attique et ne ressemblent pas à celles du Péloponèse”<sup>1</sup> — ceea ce iarăși denotă că Sudul iliric nu avea omogenitate etnică cu restul Eludei<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> *Souvenirs d'une mission musicale en Grèce et en Orient*, 10-11.

<sup>2</sup> Vezi și Giulio Ferracis, *Il costume antico e moderno di tutti i popoli (Europa)*, I, partea II, 799-837.



Ar mai fi de relevant în această privință și un alt gen de muzică vocală aromânească, al așa numitelor *cîntece fărșecotești*<sup>1</sup>, care reprezintă alte caracteristici; dar, pentru a nu mă extind prea mult, și întru cât îl găsim și în Albania, îl trecem cu vederea.

**D a n s u l.** — În directă legătură cu muzica trebuie relevată *hora*, dansul.

Admițînd ipoteza dislocărei, cum s'ar putea explica iarăși fundamentala deosebire ce există între hora elementului românesc nord-dunăbian și cea a Arominilor? Caracteristicile dansului la un element etnic omogen nu pot fi decît aceleași, și e cîd puțin tot atît de greu ca un popor să-și înstreineze atari patrimonii sufletești, cum sînt *musica* și *dansul*, ca și înstreinarea și înlocuirea limbii materne printr'alta. Și totuși, structura întregului grai românesc, nord și sud-dunărean, e aproape complet unitară, cu toată distanțarea de vecinuri a acelor două ramuri, ca și în ciuda atitor vicisitudinilor.

E cunoscută hora țăranelor romîni — una și aceeași în întreaga Daco-România: un grup de persoane, formînd un cerc închis, prînze fiind de mîni, și dansînd în ritmul unei măsuri de  $\frac{7}{4}$  — ca să nu amintesc de *bătăta* sau de *incirlită*. Din toate aceste feluri de horă se desprind mișcări sprintene, repezi și succedate. Ceva mai mult: orice fel de horă nu poate fi jucată decît numai cu ajutorul muzicii instrumentale, deci cu lăutari.

Să trecem în Arominii din Sudul ilirie. Aci, adevăratele hore bătrînești și de sat se țin de obicei în zile de sărbători mari. Pe un loc lin și deschis, care de obicei se găsește lângă biserica în care s'a oficiat slujba religioasă a acelei zile, se prind în horă sute de persoane: bătrîni, bărbați, tineri și copii, de amîndouă sexele. Hora are un „cap” și o „coadă”, iar cînd ea e numeroasă, atunci se învîrtește în spiride sau, dacă nu începe, în interiorul primului lanț al horei se formează un al doilea, compus din elemente mai tinere și care să meargă

<sup>1</sup> Tache Papahagi, *Autobiografie aromânească*, 373-5.

paralel cu primul lanț. În fruntea horei se prind bătrânii so-tului, după vîrstă și rang, unul din ei trebuind să învîrtească hora; vin apoi bărbații însurați și pe urmă cei neînsurați. Ur-mează apoi, iarăși după vîrstă și rang, bătrînoșii, nevestoșii, fetele și la cusă fetițele. Hora nu e cîntată de lăutari, ci de echipe de bărbați și femei în felul următor: 10-20 bărbați din fruntea horei încep să cînte din gură o primă parte din arie, în care timp întregul lanț începe să se miște, mergînd mereu înainte, adică spre dreapta și urmat de cadența acelei arii; în timp ce hora se învîrtește mereu, aceeași parte a cîntecului e reluată de altă echipă de bărbați sau de tineri și e repetată apoi și de echipele formate din femeile prinse în horă.

Ritmul acestui fel de hore e cam constant: întreaga masă de sute de capete începe o mișcare uniformă și înceată, cu suprafața unei ope în valuri liniștite și cadențate; vezi cum cu o lină regularitate elastică în executarea mișcărilor se succedează val după val — suflul vîntului fiind același. Aria horei schimbîndu-și cadența, un vînt contrar vine să turbure parca pentru moment regularitatea ritmică a valurilor și o nouă mișcare, tot așa de cadențată, lină și uniformă, o vedem executată de aceeași masă de capete. Măreția calmă ce se des-prinde din întreaga horă — dans și muzică — e tot ce poate fi mai înălțător și mai plin de pitoresc<sup>1</sup> (vezi plauza I).

Mai sînt și alte feluri de dansuri la Aromîni, caracteris-tice și ele în felul lor; dar acestea, fiind însoțite de arii in-strumentale, nu pot fi luate deosebită în considerațiune. De amintit numai că Aromînii nu cunosc nici un fel de horă în formă de cerc închis.

După cum vedem deci, deosebirea e mare. Care să fie cauza? La unele grupuri sudice de Slavi constatăm o horă identică. Atunci, să fie cauze horei Aromînilor de origine slavă? Într'un asemenea caz, de ce adevărată masă slavă, cum sînt Sîrbii și Bulgarii, nu cunoscute acest fel de dans și are în schimb o horă în formă de cerc închis, cu aceeași particu-

<sup>1</sup> T. Papahagi, *l. c.*, 366-390.

larități ca și ale horii daco-române? Resultă deci că acei Slavi la care găsim aceeași horă ca și la Aromini sînt de fapt Aromini slavizați în decursul vremurilor. În privința aceasta n'avem decât să cităm, dintre altele altele, un singur exemplu:

Parmi les Mijaci, c'est en général à Galitch qu'on rencontre le plus de bruns-foncés, aux yeux brillants, rappelant beaucoup les types aromounes . . . Ces Aromounes [correct: *Aroumanes*] ont dû s'assimiler à une population sédentaire slave . . . La finim a dû s'opérer de la manière suivante: Dans les temps reculés, la région [entre local Otrida și Prizan] était peuplée de pasteurs aromounes, vivant dans des installations provisoires d'été. Les Slaves y ont pénétré au moyen âge et se sont mélangés à nos indigènes, tout en fondant probablement leurs propres villages. Par suite de ce mélange, les Aroumanes ont commencé à se slaviser. Les Slaves leur ont emprunté le nomadisme transhumant, le type de leurs villages, la pédula, en même temps que certaines parties du costume féminin . . .<sup>1</sup>

Albanesii nu cunosc acest fel de horă. Să fie oare de origine grecească? Iată ce ne relatează Bourgaull-Ducoudray:

[En Grèce, à Mégare] la danse principale s'appelle la *troua*. Les femmes seules y prennent part. Elles se tiennent toutes par la main sur la même ligne. Chacune a les bras étendus, de manière que les mains de ses deux voisines reposent en s'unissant sur sa poitrine. On dirait un réseau vivant dont les bras saisis forment les mailles. — Les longues chaînes des danseuses avancent obliquement de cinq pas en avant et recule de trois pas en arrière. Il y a dans ce mouvement une imitation du geste que font les pêcheurs quand ils retirent leurs filets de la mer. — Cette danse doit être fort ancienne, comme toutes les danses *chorales*. Peut-être figurait-elle comme un divertissement pittoresque dans les fêtes de Neptune.

Une autre danse, appelée *pitikta*, a un caractère différent. Les danseuses, au lieu d'une longue chaîne, forment un cercle fermé. A l'intérieur de premier cercle que composent les femmes, s'inscrit un cercle plus petit formé par des enfants. A certains moments, la danse prend un caractère *balloant* (comme le nom l'indique) et procède par bonds rapides et sautés. Puis elle se calme. C'est une ronde qui se meut avec une alternance de mouvements tranquilles et animés. — Aucune de ces danses ne s'exécute au son des instruments. Les danseuses s'accompagnent elles-mêmes en chantant. — Les airs de ces chansons de danse sont fort courts: quelques-uns consistent dans de simples formules rythmiques qui se répètent indéfiniment. — Quant à la danse, elle est d'une extrême simplicité. Tout l'effet en est dû à l'ensemble qui préside à l'exécution<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Iovna Crjić, *La péninsule balkanique*, Paris, 1918, 458 și 459.

<sup>2</sup> L. A. Bourgaull-Ducoudray, l. c., 28-9.





Hora comună („ceor di horă”) în Aronșii din Pind.

BCU IAS/17 CENTRAL

o  
ne  
ho  
ex  
co  
ho  
cã  
ne  
est  
la  
tr  
ia  
ne  
na  
de  
di  
n  
P  
in  
in  
e  
ch  
X  
p  
in  
li  
r  
e  
e  
t  
P  
f  
P

Alăturând descrierea acestor hore grecești la cea aromînească, vedem că sînt și deosebiri, dar și asemănări. Atunci, era Aromînilor să fie oare un fel de variantă a horei grecești împrumutată? Ori avem de a face cu un element grecesc romanizat sau, la rigoare, românisat care să-și fi păstrat în strămoșească în calitate de Aromîni, așa cum am văzut să-a petrecut cu Aromînilor slavizați?

Dacă ar fi să ne oprim la vre-una din aceste două ipoteze, am putea gândi mai de grabă la prima, întru cît a doua este o imposibilitate. Prima ipoteză s'ar putea susține pînă la un punct, pentru motivul că horele descriasă mai sus Aromînilor o numesc *cor* (*cor di hoară* = horă comună, de sat), iar acest *cor* reproduce forma grecească χορός care însemnează „chœur, ballet, danse exécutée par plusieurs personnages et ordinairement accompagnée de chant, principalement aux fêtes”.

Să fie oare acest *cor* un vechi element grecesc pătruns direct în aromîniș! Admițînd ipoteza diolocării, acest χορός ar putea pătrunde în graiul elementului românesc așezat în nord mai de vreme cu secolul al IX-lea. În acest caz însă trebuie să căutăm să vedem cum se desfășoară evoluția lui χορός în aromîniș, înainte de a deveni *cor*. În aromîniș, χορός se confundă cu o altă formă grecească intrată în aromîniș, anume cu χορᾶ „place, lieu, contrée etc.”, care a dat *hoară* = sat, comună. Și atunci: care e cea mai veche formă pătrunsă în aromîniș? χορός sau χορᾶ? Pentru χορός constatăm trecerea lui χ la c, iar în *hoară* χ s'a menținut. E de admis că χορός e mai vechi, deci împrumutat înainte de secolul al IX-lea și încă de ea. Dacă ar fi să limităm romanitatea care stă la baza limbii vechi românești (daco-romîna și aromîna), fixîndu-i teritoriul dacic și al Moesiei, elementul roman sau cel românesc nu putea avea contact cu cel grecesc, pentru că în această regiune nord-vestică a peninsulei balcanice element grecesc nu exista. De altfel, într'un asemenea caz, forma *cor*, dispreună cu modul cum se concretizează noțiunea acestui cuvînt, ar fi trebuit să lase urme și în daco-romîna. Pe de altă parte, Aromînilor nu puteau împrumuta gr. χορός prin intermediul vre-unei alt neaș, cum



ar fi Albanzii, deoarece aceștia nu cunosc nici forma și nici dansul respectiv. Rămâne deci dovedit, cred, că *χρῶς* e unul dintre cele mai vechi elemente grecești transmise românei din Sudul iliric, dat fiind contactul ușor de înțeles ce putea exista geograficește între Eleni și Romani.

Iată deci cum și pe această cale trebuie să admitem existența unei romanități și în această parte.

**PORTUL** — Nu mai puțin trebuie luat în considerație acest al treilea element.

Portul daco-român, și anume cel bărbătesc, în general se compune din două bucăți principale: cioraceii sau pantalonii și cămașa peste care se încinge briul. E cu totul deosehit și complicat portul bărbătesc al Aromânilor: avem *șporiți* care, îmbrăcați, iau exact forma piciorului și nu trec deasupra genunchiului cu mai mult de doi lași de mână; *cîmășea*, cu mânecile largi și lungă pînă pe la genunchi, în față, dela briu în jos, căzînd în falduri; peste cămașă se pune *șipurea*, o haină de lînă, fără mâneci, cel puțin tot atît de lungă ca și cămașa, deschisă înaintea și în falduri la spate; peste ea vine *cundășu*, o haină tot de lînă acoperind numai bustul, deschisă la piept, cu mânecile deschise între umăr și cot pe unde ies mânecile de cămașă, dar închise în partea care acoperă antebrațul. Pentru vreme mai rece sau ploioasă, peste *cundășu* se îmbracă o altă haină, tot de lînă, deschisă înaintea, cu mânecile la fel ca ale *cundășului* și lungă aproape cît *șipurea* și care, după forma și calitatea ei, se numește *tîlgan* sau *mal'ot*. Cei mai bătrîni, în loc de *tîlgan* sau *mal'ot* poartă *sarica*<sup>1</sup> (vezi planșa II, n-rul 1).

Asemenea și portul femeiesc se deosebește.

Și noi se pun aceleași întrebări: caree portul comun pe care îl va fi avut întregul element românesc locuind din coasta dalmatină pînă în Dacia să fi fost cel pe care îl au astăzi Aromânii? Ar rezulta în cazul acesta că: 1. Daco-românii și-au înstreinat portul și au împrumutat pe cel actual dela Slavi, și

<sup>1</sup> T. Papahagi, l. c., p. 67, 97, 124, etc.

2. că elementul dislocat, evitând prin înstăși această dislocare contactul mai des și mai patormie cu Slavii năvălitori, și-a păstrat pe cel strămoșesc.

Dar punctul 2 cel puțin al acestei ipoteze ar fi ceva ce nu se poate susține. Și încă de ce. După năvălirea slavă, majoritatea elementului românesc a continuat să trăiască în Dacia, cu și în apropierea Dunărei și numai o parte, firește mai redusă, s'a dislocat în spre sud. A trebuit apoi să uriasse o epocă a bilingvității romino-slave în nordul Dunărei, în care conviețuire masa slavă s'a asimilat cu cea românească. Din acest proces etno-lingvistic, deși victoria a rămas de partea elementului românesc, totuși Slavii și-au menținut portul lor, impunându-l chiar masei românești — ceea ce se poate constata și în următoarele ensuri: 1. se știe că Slavii au ajuns în seurgerea lor până în inima Greciei în număr destul de mare. O parte din ei s'a așezat în imediata vecinătate a Pindului, și anume în așa zisa regiune Zagore. Astăzi nu există nici urmă de Slav, întregul acest element românisindu-se, greceisindu-se sau albanisindu-se. Cu dovadă însă că nu fost Slavi, printre altele e și portul femeiesc din acest ținut, ale cărui caracteristici sînt slave: o întă (zughie), și sub ea cămașa albă (vezi planșa II, nr-ul 2). Al doilea caz în care un element desnaționalizat își păstrează totuși portul său strămoșesc ni-l oferă aprofundatul studiu de geografie umană balcanică al lui Jovan Cvijic, care ne relatează următoarele:

Le costume des Mijaci fournît une preuve des liens qui existent entre ceux-ci et les pasteurs armenians: les noms mêmes des différentes parties de vêtement sont d'origine arménienne...<sup>1</sup>

Astfel fiind, care ar fi explicația originii portului Aromânilor? Căci acest port al lor nu-l cunoaște nici un alt popor balcanic, excepționd pe Aromânii slavisați sau greceizați în decursul secolelor. Să fi fost numai tracie? În tot cazul de origine elenă nu poate fi. Deci, în ipoteza dislocării, din ce fel de considerațiuni (climaterice, sociale, etc.) își va fi părăsit stră-

<sup>1</sup> L. c., 452.

moșeseul lor port și dela ce fel de autohtoni locuind Pindul vor fi primit noul port pe care îl au și astăzi? Sau: după odată cu diolocarea și-a menținut același port, de ce în tot cuprinsul Daciei Traiane nu găsim nici urmă de un asemenea port sau vre-un punct de înrudire măcar?

Iată atâtea întrebări care, în ipoteza diolocării, rămân un mare semn de întrebare.

În urmărirea aceleiași probleme, în afară de muzică, dans și port, ar mai fi de relevat tipul casei și al satului, precum și fizicul, ca și psihicul etnie al locuitorilor. Dar, pentru a nu depăși cu mult cadrul unui articol, trecem deocădată peste ele; vom urmări însă alte considerațiuni, pentru ca să vedem dacă și ele ne pot servi ca dovezi întru susținerea părerii că și în Sudul Ilirie trebuie admisă existența unei romanități care să stea la baza etnografiei aromine. Vom recurge anume la *toponimie*.

În drumul pe care l-a parcurs Căesar cu armata sa cind, după terminarea luptei cu Pompei în centrul vestic al Albaniei, s'au îndreptat spre câmpia Tesaliei ca și la Pharsala să înfrunceze armatele acestuia, a trebuit să treacă și prin defileurile Pindului, în jurul cărora se găseau comune pur aromânești ca *Furca*, *Sămărina*, *Acidela*, *Perivole*, *Băltasa*, etc., și pe unde și altădată vor fi poposit armate romane, cum va fi poposit și Căesar. „Je pense que *Furca* est le lieu que les géographes appellent „le camp de Pyrrhus“, où les Romains établirent une de leurs stations militaires lorsqu'ils eurent réduit l'Épire et la Macédoine en provinces tributaires de l'Empire”<sup>1</sup>. Documente istorice în privința aceasta nu avem, după cum nici studiile arheologice nu ne pot veni în ajutor. Dar alte considerațiuni, cum ar fi bunăoară cite un nume toponimic sau chiar tradițiile populare, vor arunca cred și ele o rază de lumină asupra problemei ce ne interesează.

<sup>1</sup> Pouqueville, *Voyage dans la Grèce*, I, 261.



În hotarul așeia din comunele aromânești din Pind ce sînt așezate în direcția drumului făcut de Caesar, și anume în ținutul orașelului aromânesc *Amîneju (Mețova)*, există o localitate ce poartă numele de *Cîmpul al Késari* și în apropierea căreia e și *Calca al Késari*. În legătură cu acest nume *Késari* se aude și formula:

Stăi, ploaje, stăi,	Incetează, ploaje, incetează,
S'mi duc Késari,	Să mă duc [la] Kesari,
S'îiau sare,	Să iau sare,
Si-adar pită,	Să fac plăcintă,
S'dau și-a [ia]	Să [-ți] dau și [ie]

Evident că acest *Késari* nu poate reproduce alt ceva decît numele marelui împărat Caius Julius Caesar. Dar, ne întrebăm: cînd, cum și prin cine s'a putut perpetua acest nume într'o formă toponimică?

După fonetismul ei, cineva s'ar putea gândi la o proveniență grecească, și de aci ar face deducția că această formă toponimică a fost transmisă Aromînilor localnici de Greci și că, prin urmare, Grecii vor fi locuit încă de pe timpul lui Caesar în această regiune. Nu vedem însă cu ce dovezi s'ar putea susține această presupunere. Cîci, dacă ar fi să admitem că această parte a Pindului a fost locuită pînă în secolul al VII-lea sau al IX-lea de Greci — dată la care, în cazul dislocării, Aromînii s'au coborît din Moesia —, în mod firesc am ajunge la următoarele deducții: 1. Grecii ce vor fi locuit aci trebuiau să aibă negreșit un direct contact teritorial cu cei din Elada; 2. că vor fi fost apoi asimilați de Aromînii veniți și stabiliți aci, menținînd astfel și sus-numita formă toponimică. Dar, o astfel de presupunere ar fi prin excelență ciudată: să admitem, cu alte cuvinte, că o frîntură de neam de păstori — Aromînii — a desnaționalizat pe niște purtători ai culturii și civilizației clasice din Sud-Estul Europei, cînd știm că nici învingătorii și puternicii Romani n'au reușit la o astfel de încercare față de Greci, ci din contra, ei au suferit asimilări. Ar mai fi încă ceva: în afară de cele expuse mai înainte, chiar dacă n'am putea constata urme ar-

heologice, ar fi trebuit ca graul acelor Greci asimilați să lase vechi, pronunțate și numerose urme lingvistice, mai ales elemente lexicale de cultură și civilizație în graul noilor veniți, al Arominilor — ceea ce nu e cazul.

O altă presupunere: nu cumva acest nume e de dată recentă și atunci e de proveniență și pronunțare grecească, transmis astfel Arominilor din Aminciu? Sau: nu cumva Arominii *naționalisti* ce vor fi evocând acest episod istoric al lui Caesar să fi creat acest nume?

Nu e absolut nici un motiv care să pledeze în favoarea primei întrebări, într-un cânt aici astăzi nu se găsește Grecii în această regiune. Cât privește a doua presupunere, de amintit că mișcarea *naționalistă* aromânească conștientă începe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe când elementul toponimic în graul poporului e vechi și bine înrădăcinat în cunoștințele sale toponimice. Nu putem deci considera acest nume toponimic ca fiind savant sau de dată recentă, mai ales că aceeași formă o regăsim într'o altă comună, pur aromânească și tot din Pind, anume *Fărez*, unde o localitate apare sub forma de *Kézar*. Așa că toate acestea ar concura de minecune cu mărturiile sau deducțiile istorice de detaliu. Astfel Pouqueville, mergând spre comuna pur aromânească *Ardele* „en suivant une voie antique”, zice:

Cette partie délabrée d'un chemin de construction romaine appartient à la voie indiquée dans les tables théodosiennes qui, d'Apollonie et de Byllis, comme le porta l'inscription citée dans ce voyage, remontait la vallée de l'Aona par *Phouca*, *Choutra* et *Ardele*, d'où elle descendait à travers la *Stymphallide*, vers *Triala* dans l'*Estivatie*<sup>1</sup>.

În acești sens vin să coroboreze și tradițiile populare aromânești. Căci atât ce ne relatează același Pouqueville, acest mare și erudit consal al lui Napoleon pe lângă Ali-Pașa din Tepeleni, izvor neprețuit de informațiuni etnografice:

Les *Mégalopoliachites*, qui habitent de nos jours les hauteurs montagneuses du Pind, que *Siotas* appelle les *Mégaros* de la *Turesanie*, tels que ceux

<sup>1</sup> Pouqueville, *l. c.*, II, 436.

des canton de Malacassia et d'Aspropotamos, se prétendent, sans fournir aucune preuve historique, descendants des débris de l'armée de Pompée, qui se réfugièrent dans les montagnes après la bataille de Pharsale. D'autres d'entre eux croient être la postérité d'une colonie sortie des Abruzzes, et donnent pour raison de cette tradition que les Valaques Aspropotamites se qualifient encore de *Brassai-Vlaché*. Enfin la même opinion est commune aux Valaques Périhébiens qui habitent Muzrovo et une partie du canton de Zagori<sup>1</sup>.

Sau :

Comme tous les Aspropotamites, les Valaques de Haliki se prétendent d'origine romaine et s'appellent *Brassai-Vlaché*, nom qui, dans leur langue, signifie *pasteurs Brasiens*. On m'a assuré que ces pâtres portaient encore pour soufre, il n'y a guères qu'un demi-siècle, un chapeau en feutre, et pour vêtement l'habit des bergers du Latium<sup>2</sup>.

În fața unor astfel de tradiții, inexplicabile în alt sens decât cea cum ele ni se înfățișează și care au fost enleze în jurul lui 1800, etnograful francez se întrebă cu drept cuvânt:

Je ne sais à quelle époque précisée les Valaques se sont établis dans le Pind, ni pourquoi les Grecs les ont surnommés *Mégaboulachites* [Valaques de la Grande Valachie]. Cependant la première partie de ce problème se résoudreait, si on pouvait admettre un procès leurs versions populaires; et ils y seraient à ce titre depuis une haute antiquité<sup>3</sup>.

Fără a ne opri în acest articol asupra diferitelor forme relevate pînă acum, ca: terminologia înbrăcămintei, numele de *Brasso-Vlahi*, etc. — ne vom ocupa de acestea cu altă ocazie, cînd vom relua toate punctele atinse aci, ca: elemente vechi grecești, musică, dans, tip. psihic, sat. probleme fonetice și etnice, etc. —, va trebui să menționăm că și ultima ipoteză în legătură cu *Késari* nu poate rămînea în picioare. Din toate cele expuse însă reiese un lucru sigur: existența unei romanități în Pind formată fie dintr'un element autohton al-tul decât grecesc, dar romanizat, sau din coloni romani.

<sup>1</sup> *Ibidem*, II, 151-2.

<sup>2</sup> *Ibidem*, II, 191; cf. și III, 225, etc.

<sup>3</sup> *Ibidem*, II, 153.



Dar, să urmărim forma *Késar* și din punct de vedere fonologic și să vedem dacă și în această privință ne putem opri la ce am admis până aci.

Raportată evoluției fonetice normale, nominativul *Caesar* trebuia să prezinte pe *e* (*ae*) diftongat (cfr. *mensa* > *measă*), pe *c+e* trecut la *ț* (cfr. *cera* > *cară*) și pe *a* aton trecut la *ă*. Deci, ar fi trebuit să avem *Țeasăř*, formă care ar fi fost consecventă în evoluția ei fonetică cu atâtea alte nume proprii ca: *Nicoară*, *Sin-Țiorz*, *Ziană*, *Sărună* < *Salona*, etc. Dar forma *Caesar* ar fi unul din acele exemple care vin să dovedească cum că „les noms propres résistent souvent mieux que les autres aux altérations phonétiques qui résultent de changements combinatoires”<sup>1</sup>, și încă de ce: orașul *Salona*, bunăoară, a dăinuit vreme îndelungată, cel puțin pînă în epoca în care *l* intervocalică din graiul curent ca și *o+u* au devenit *e* și *ou* — ceea ce explică trecerea acestor forme la *Sărună*; la fel trebuie interpretate și *Nicoară*, *Sin-K'otr*, etc., mai ales că acestea sînt încă nume vii, ca să zicem așa. Cu *Caesar* însă cazul se schimbă: el a fost un nume de împărat care nu s'a mai perpetuat la descendenții Latinilor ca nume obișnuit, cum e cazul cu *Sin-Țiorz*, de pildă, ci s'a oprit în viza lui odată cu moartea celui ce-l purta; ar mai fi de luat în seamă că cunoșterea acestui nume a aparținut unei regiuni cu totul restrînsă, a unei comune nomade. Așa că, dată fiind pronunțarea fără „asibilare” a lui *c+e*, *ț* din acea epocă și intru cît vocala *e* nu apucase încă vremea diftongării în această poziție, era firesc ca numele unui atît de strălucit general să fie pronunțat ca atare și să fie incredințat și generațiilor ce au urmat.

Deși sînt cazuri cînd o singură formă poate decide de soarta sau deslegarea unor probleme de o reală însemnătate, totuși s'ar putea obiecta că o singură formă toponimică nu poate dovedi în mod convingător romanitatea acestei regiuni

<sup>1</sup> J. Vendryes, *Le langage*, 7ă.

ineă din epoca lui Căesar. Scopind însă că chiar acest singur nume toponimic în nici un caz nu va putea fi luat în seamă, în directă legătură cu el și cu caracterul conservativ al numelor proprii sub raportul fonetic, vom recurge la alti nume toponimice din teritoriul acestui orașel.

Există tot la Amineiu o altă localitate, numită *Fagu-scripta*. Astăzi, participiul lui scribere în aromână fiind *scriat*, -ă, *am scriat* = „am scris”, și nici de cum *scripta*, -ă, care nu poate fi și ea o mărturie alături de *Ompul al Késari* ca aparținând comunității toponimice vechi? Căci, în ipoteza dislocării, graiul aromân, ca și cel dacoromân, era mai mult sau mai puțin încheștat și, dacă în această epocă de despărțire s'ar fi întrebuițat adj. *scripta* el s'ar fi putut menținea cel puțin în aromână, într-o cît și-ar fi putut găsi punct de raziu în altele alte forme cu grupul *pt*: *adapta* = adaus, *fapta* = făcut, *trapta* = tras, etc., cu toate că *pt* din aceste forme reproduce un *et* latin. În afară de aceasta, trebuie să avem în vedere că astăzi sb. *fag* articulat apare ca *fagla*, pe cînd numele toponimic e *Fagu-scripta*, și așa rămîne chiar în construcții sintactice ca: *mi dăgu la Fagu-scripta*. Și apoi înșși noțiunea acestui nume toponimic ne evocă ceva de natură istorică, ceva ce se va fi petrecut în legătură cu trecerea și popasurile armatelor romane prin părțile locului<sup>1</sup>.

Am putea adăuga la aceste două nume pe *Imperatoarea*, formă toponimică din hotarul aceluiași orașel Amineiu. În *Atamantul macedo-român* din 1902 (pag. 89), forma e înregistrată ca *Imperatoarea*. Din corectările mele personale am constatat că Amineienii o dau ca *Imperitoare* și ca *Imperitoare*.

Doară ar fi formele ce ar putea sta la baza acestor forme înrudite ca fonetism. Pentru prima ar fi *imperatorum*<sup>2</sup> — și în cazul acesta pe de o parte forma ar cadra perfect în cadrul etnic-geografic al evenimentelor istorice cu cele spuse

<sup>1</sup> Vezi detalii descriptive la A. J. B. Wace and M. S. Thompson *The Nomads of the Balkans*, 188-190.

<sup>2</sup> „*Benetoria* nos *Imperatorin* ostendunt” — G. Waigant, *Die Aromunen*, I, 148.

mai sus, iar pe de altă parte am putea considera forma *Mpiritoare* ca rezultată prin armonie sau asimilație vocalică din *Inc-piritoare*, sub influența vb. *perire* > *k'irire*, mai ales că în decursul secolelor noțiunea și forma de *impōrat* a dispărut din grai —; pentru a doua formă ar fi un derivat adjectival din vb. *perire*, și atunci, consecvent cu cele spuse mai sus că toponimia e uneori mai conservatoare în evoluția fonetică, vb. *perire*, care în aromână a dat *k'irire* a putut rămânea cristalizat în derivatul său cu labiala nepalatalizată: *Mpiritoare* = dr. *peritoare*.

În lexiconul toponimic aromanu avem într'adevăr localități al căror nume au la bază pe lat. *perire*, dar toate apar sub forma de *K'care*, adică regiuni pe care nu le vede soarele, spre deosebire de altele care se numesc *Sarin*, *-uri*, adică regiuni expuse la soare. În dialect însă un derivat din *perire* cu sufixul *-tor*, cum e dr. *peritor* (*de foame*), nu există. De relevat iarăși că sufixul *-tor* nu are aceeași vîrstă lingvistică pe care o are în dacoromână. Sînt într'adevăr adj. în *-tor*, *-toare*, dar numai foarte puține la număr: astfel *anig'itor*, *-e* = veghetor, *căsător*, *-e* = care se căsătorește, *mărtător* = băiat ajuns la însoțitoare dar cam prostuț, și *mărtătoare* = fată mare de măritat, etc. În afară de acest motiv, localitatea ce poartă acest nume nu e ferită de soare, din contra e un loc deschis cu livezi și care nu ofere privirilor nimic ce ar putea sta în legătură cu noțiunea lui *perire*.

Dar, chiar dacă ar fi să ne oprim la un derivat al acestui verb, totuși, faptul că se păstrează intactă labiala *p* ar fi încă o dovadă de aceeași romanitate toponimică în acest Sud iliric.

Îtă deci cum toate faptele relevate pînă aci ne determină să admitem că Aromânii din masivul muntos al Pindului, inclusiv Părguroșii, sînt, în parte cel puțin, descendenții direcți ai Latinilor așezați în aceste regiuni.

•

•

Dar, să urmărim problema și din alte puncte de vedere. În ipoteza dislocărei ar fi de presupus că masa împinsă



spre anul trebuie să fi fost destul de numeroasă pentru ea, după ce mare parte din ea s'a topit în decursul secolelor în masa slavă sau grecescă, să rămână totuși și pînă astăzi numărul pe care îl are elementul aromînesc. În cazul acesta, și întru cît ocupațiunea fundamentală îi era păstoriul, stabilirea ei într-o regiune nouă și străină rusei latine trebuia să aducă în sîmul autohtonilor perturbări de care tradiția sau simplele cronografii a vremurilor aceloră le-ar fi înregistrat; căci nu ne putem închipui că elementul dislocat s'a stabilit într-o regiune pastie, nelocuită de nimeni, și că cerințele vieții păstorești, mai ales peregrinările de toamnă și primăvară după pășunat, să nu fi produs turburări printre vechii locuitori, mai ales în sîmul elementului grecesc. Că asemenea perturbări trebuie să se fi produs, aceasta ne-o dovedește revoluționara mișcare a Aromînilor pîndeni pe la sfîrșitul secolului al X-lea, mișcare pornită din motive de viață păstorească.

În legătură cu acest eveniment istoric, cineva ar putea observa că mișcarea aceasta ar putea fi pusă în directă legătură cu revîrsarea populației romînești în Pind — deci, în favoarea dislocării. Dar, dacă am recurge la psihologia etno-istorică a vremurilor, cred că și de aci putem deduce existența în Sudul ilirie a unei romanități, la care s'a alăturat ulterior masa dislocată din Moesia. Căci, în caz contrar, ar fi surprinzător ca o populație dislocată și așezată aci în jurul secolului al IX-lea, și în mijlocul unor neamuri străine, să se fi gîndit, la chiar să fi și realizat în contra imperiului bizantin prima manifestare și formațiune de stat politic independent din istoria întregului neam romînesc; și aceasta cu atât mai mult, cu cît această populație s'a așezat nu în calitate de navalitори-convictori, ci cu niște năpăstuiți ni scurtei; dar, în cazul unei romanități vechi în Pind, *Moesa* și *Mîca Vlahie* (*Μεγάλη Βλαχία* și *Μικρά Βλαχία*, sau *Ἄνω Βλαχία*) și-ar găsi explicația psihologică în însăși această romanitate.

Admițînd însă acest punct de vedere, obiecțiuni serioase par a-l călînti. Într'adevăr, în cazul unei romanități în Sudul ilirie, cum se face că „la toponymie de l'Épire et de la Thes-

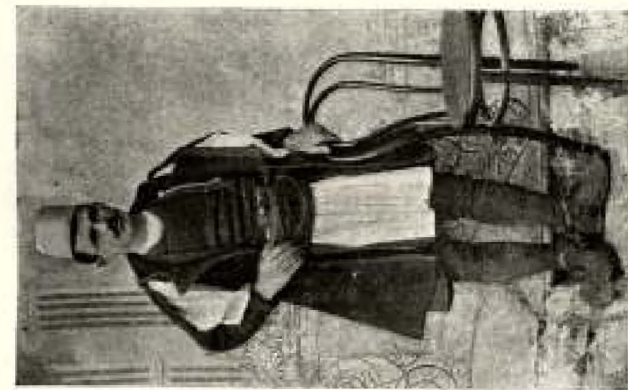
sulic est en grande partie grecque et slave. — ce qui montre que les Macédo-romains y sont venus plus tard" ?<sup>1</sup> Căci, n'ar trebui scăpat din vedere că „la majorité des Macédo-romains apparaît aujourd'hui dans une région où la langue latine ne pouvait s'implanter à cause de la concurrence que lui faisait le grec" <sup>2</sup>, și că „si, dès l'époque la plus ancienne, ils avaient vécu dans ces contrées, il est évident que leur dialecte devrait montrer quelques traces d'influence grecque ancienne" <sup>3</sup>.

În ceea ce privește toponimia, acest punct nu mai poate fi considerat ca o dovadă contrară romanității admise, într-un cit. în afară de cele relatate mai sus, regiunea comunelor pînă de ne care, în cazul nostru, ar fi directe continuatoare ale acestei romanități, nu e înneacă în toponimia slavă sau grecească. Și apoi, în această privință, de amintit că istoria etno-lingvistică a neamului românesc în genere ne arată că strămoșii noștri, deși vor fi avut pînă în secolul VIII-lea o toponimie a lor mai mult sau mai puțin de origine latină, totuși, secole unde elementul slav s'a suprapus sau a venit să conviețuească, s'a impus și a rămas toponimia slavă, chiar dacă elementul slav s'a topit etnicește în cel românesc. Nu e locul să ne oprim asupra acestui interesant proces de supraviețuire toponimică slavă în raport cu stingerea etnică a elementului ce a impus-o; cazuri numeroase ni le oferă atât teritoriul daco-romanie, cit și atîtea alte regiuni din sudul peninsulei balcanice; amintim numai atîta că această caracteristică a Slavilor o găsim și la Turci: deși veniți în Europa pe la sfîrșitul evului mediu, totuși o mare parte din vechea toponimie balcanică a devenit turcească.

Cum se explică însă că, pe de o parte, romanitatea s'a putut menține în apropierea geografică a elementului grecesc

<sup>1</sup> Ovide Densusianu, *Histoire de la langue romaine*, I, 323. — Subsumez prin aceste citate toate părerile exprimate în acest sens de istorici, etnografi și filologi.

<sup>2</sup> *Ibidem*, I, 321.



1. Cărvănar din Pînd în port de  
toate zilele.



2. Rămășițe de port femeiesc slav  
în Sudul țării.





CU IASI / CENTRAL

și că, pe de alta, în graiul Arominilor de astăzi nu găsim „oarecari urme de influență grecească veche“?

Romanisarea acestei părți a peninsulei balcanice, avînd ca basă coasta Adriaticii, s'a putut întinde, după cum am văzut, pînă la cea mai de miază-zi linie muntoasă a Pindului, la sudul căruia trăia în șesuri și cîmpii elementul grecesc. Această linie deci trebuie să fie considerată ca traseu de demarcațiune etnică între Grecii și romanitate.

Deși vecină cu Grecia, totuși romanitatea s'a putut menține, într-o cît *vicaja ei era întoarsă cu fața spre nordul și nord-vestul peninsulei* cu care era în continuu și direct contact din punct de vedere etno-lingvistic, ca și din punct de vedere social; și acestea, grație păstoritului și cărvănăritului, — ocupațiuni care se simțeau îndestulite: pe de o parte păstoritul cu țărcourile adriatice, iar pe de alta cărvănăritul mergînd și mai sus, pînă pe coasta dalmatiană, pînă la orașul Salona, al cărui nume, datorită unor împrejurări speciale, a fost atribuit în urmă Salonienului, care azi e cunoscut și sub numele de *Sărnaă*. În felul acesta, contactul cu viața grecească era evitat, ca fiind, în afară de alte motive, și străină entității romane.

Că așa nu trebuie să se petreacă lucrurile în aceste 7, 8 secole, găsim o dovadă peremptorie în faptul că, în decursul unei epoci mult mai lungi — din secolul al IX-lea pînă în al XX-lea — și sub vicisitudinile unor împrejurări etno-geografice și social-politice extrem de vitrege, același element, în vecinătatea imediată a Grecilor și a Slavilor și sub influența culturii grecești, s'a menținut pînă astăzi în condițiuni cu totul surprinzătoare pe alocurea. Astfel: triburi nomade de Fărșeroți de pe versanțurile Pindului, care în timpul iernii coboară în cîmpiile Tesaliei, nu numai că nu cunosc de loc limba greacă, ci chiar vorbesc și astăzi un grai mult mai curat și mult mai ferit de influențe lingvistice grecești decît cel al altor Aromini ce sînt și mai îndepărtați de inima Greciei.

Ceva mai mult: că Adriatica și tinutul iliro-trac a fost teritoriul în care acasă romanitate își putea trăi viața ei ne-o

dovedește, în afară de elementele lingvistice slave, dar mai ales cele iliro-albanese pătrunse în aromână, și faptul că din cele mai vechi timpuri cuvântul *Valak* nu însemnează pentru Albanesi ceea ce însemnează în graiul slav sau grecesc; în albanesă *Vla'* are înțelesul de „frate“, și aceasta e forma cea mai veche cu care Albanesul se adresează Arominului — ceea ce nu se constată în raport cu Grecii. Față de Arominii Grecii a avut pururi o neputincioasă atitudine disprețuitoare și dușmănoasă, atitudine pe care Arominul, în înălțimile pitorești ale sufletului și inteligenței sale, a dominat-o din înaltul munților lui.

Iată deci cum credem că trebuie să ne reprezentăm și această latură a problemei.

Și acum, aruncând o privire generală asupra îmbinării celor două soluții admise: pe de o parte existența unei romanități și în Sudul iliric, iar pe de alta dislocarea de masă românească din Moesia determinată de năvălirea Slavilor, ne vom opri la următoarele constatăci.

Dacă n'am admite o romanitate așa cum am arătat până acum, atunci, în legătură cu dislocarea masei românești din Moesia, ne întrebăm: puhoiul slav a venit din nord-estul Europei; elementul românesc din această regiune dunăreană avea la baza lui romanitatea coastei dalmatine cuprinzând o parte și din nordul Albaniei, deci avea cunoștință de existența unei omogenități etnice și în Alpii dinarici, cu prelungiri spre Alpii proprii zisi; de ce dar, odată cu năvălirea slavă, cea masă românească, în dislocarea ei, n'a apucat spre coasta dalmatină sau Alpii dinarici, mai ales că această regiune mai avea și avantajul de a fi cea mai apropiată geograficește? De ce să riște apucând direcția spre un ținut necunoscut, strein graiului și neamului ei, coborât spre Pind? Direcția firească a acestei dislocări trebuia să fie nordul Adriaticei, ca un fel de retragere, sau, în parte, și spre munții Haemului — cum, de altfel, credem că s'a și făcut. Dar dislocarea în spre sud, părăsind cu totul direcția dalmatină, nu ne-o putem explica



decît admitînd cã acea populație romînească a trecut și s'a stabilit în regiuni în care avem cunoștință de existența unor conșingeni ai ei care erau și ὁμόγλωττοι τῶν Δακῶν (vorbitori ai aceleiași grai ca al Dacilor), deci și ca al ei. Cu alte cuvinte, din sudul Moesiei pînă în Pind au trebuit să existe încă de pe timpul Romei imperiile *măcar* jaloune etno-lingvistice romane care au înlesnit peregrinări pãstorești între aceste două puncte, peregrinări cãrora, laolaltã cu cele ale cãrvãnãritului, se datorește și acea surprinzãtoare unitate lingvisticã dintre aromînã și dacoromînã. De altfel și citatul reproduș mai sus (pag. 84) din Cvijić — ca sã nu recurgem și la altele — dovedește clar acest lucru.

În concluzie, trebuie sã admitem, deci, nu numai existența unei romanitãți în Sudul iliric încă dela începutul erei creștine, ci chiar un contact teritorial etno-lingvistic între această romanitate și restul domeniului romanic din Iliria și Dacia, cu ramificațiuni și în spre munții Haemului.

TACHE PAPAHAGI

LEXICUL APOSTOLULUI LUI CORESI  
COMPARAT CU AL CODICELUI  
VORONEȚEAN

**A**fară de observațiile făcute de I. A. Candrea asupra lexicului *Psaltirei* lui Coresi comparat cu al *Psaltirei Scheiense*<sup>1</sup>, alte cercetări privitoare la vocabularul nord-estului comparat cu al sudului Transilvaniei ne lipsesc.

Știm că limba textelor rotacisante e caracterizată prin puternice particularități dialectale. Printre cele fonetice, rotacismul este cea mai caracteristică. Ar fi însă interesant de studiat comparativ și lexicul acestor texte, particularitățile de vocabular constituind trăsătura caracteristică a limbilor literare.

Voi căuta să arăt, în paginile următoare, ce concluziuni putem trage dintr-o astfel de cercetare.

Fără a ne aventura prea mult în domeniul ipoteselor, avem cuvinte să credem că traduceri rotacisante, efectuate în nord-estul Ardealului și în Maramureșul vecin, au avut o răspândire restrinsă. N'a fost vorba, prin urmare, de cărți adresate unor „frați” îndepărtați.

Întreprinderea lui Coresi, patronată de oficialitatea reformată și ortodoxă<sup>2</sup>, pornită seurt timp în urma acestei

<sup>1</sup> În *Noua revistă română*, IV (1901), 20, și *Psaltirea Scheiense*, I, LXII-LXIII.

<sup>2</sup> Cf. *Romania*, XLVIII (1922), 329 și n. 3.



prime încercări de a da Românilor cărți de cult în limbile lor, a căutat să dea acestei mișcări un caracter mult mai general. În adevăr, diaconul, care se afla la Brașov încă din 1537<sup>1</sup>, publică traduceri rotacisante modificându-le și substituind cuvintele proprii graiului său—regiunea Tîrgoviște-Brașov—formelor dialectale din nord-est. Prin această muncă a lui Coresi și a ucenicilor săi, și prin posibilitatea de a le împrăști, mulțumită tiparului, cărțile rotacisante deveneau accesibile unui public mult mai larg.

În urmă, împrejurări de ordine politică și culturală au ridicat limba comună din regiunea indicată la rangul de limbă literară, și am putea compara ceea ce s'a petrecut în daco-română la această epocă cu ceea ce s'a observat în alte țări, unde nevoia de a face proseliți a creat limbi literare<sup>2</sup>. Cu drept cuvânt s'a spus, prin urmare, că bazele rominei literare au fost puse de școala lui Coresi<sup>3</sup>.

Îmi propun să examinez oțteva cuvinte scoase din *Apostolul* tipărit de Coresi în 1563, care înlocuiesc forme din nord-est, acolo unde această substituție nu se poate explica într'alt chip (traducere mai corectă, influența termenului slav, etc..., care pot fi înregistrate foarte des)<sup>4</sup>.

Consider demonstrată, pentru moment, părerea susținută de N. Iorga<sup>5</sup>, că *Apostolul* lui Coresi și *Codicele Voronețean* ar fi două copii care derivă dintr'o aceeași traducere originală, nădăjduind să am prilejul a o proba în curînd.

Citațiunile noastre trimit la *Cod. Voronețean*, ed. Sbiera, și la al doilea exemplar al *Apostolului* Coresi, achiziționat de Bibl. Academiei romine în 1914, care e aproape complet. Textul românesc e conținut în 37 de caiete, din care

<sup>1</sup> *Anuiele Acad. rom.*, XXXIII (1913), debateri, 17-18.

<sup>2</sup> Cf. A. Meillet, *Aperçu d'une hist. de la langue grecque*, ed. a 2-a, Paris, 1920, 87.

<sup>3</sup> Cf. Densușianu, *Hist. de la langue roum.*, II, 11-14.

<sup>4</sup> V. I. A. Candrea, *Psaltirea Solașimă*, l. c., și LXX-LXXIV.

<sup>5</sup> *Est. lit. religioase*, 25-26, 74.



lipsea numai caietul 1 și părți din caietele 2 și 5. Citez caietul (quaternions de 8 foi) și fol. respectiv (de ex.: 7, 8 b — caietul 7, fol. 8 verso) <sup>1</sup>.

Înainte de a trece la examinarea exemplarelor, rămâne să ne mai punem o întrebare: poate fi vorba de un vocabular al nord-estului pe care l-am putea opune vocabularului lui Coresi? Avem motive să o credem.

În adevăr, formele aparținând aici mai jos n-le 4, 7, 12, 22, 24, 27, 32, 33, 37, 43, 44 și 46 nu apar în textele rotacisante. Ele ar face parte, prin urmare, din vocabularul lui Coresi.

Trebueșe, totuși, formulate unele rezerve:

Însemnău cu o steluță formele înlocuite de Coresi, dar care se regăseau în Psaltirile rotacisante, fie că ele traduc același cuvânt slav, fie că ele corespund altuia.

Această determinare e posibilă mulțumită glosarelor publicate de Candrea <sup>2</sup>. Dar pentru a determina într-o cifră lexicală în Coresi era diferit de al nord-estului, va trebui să așteptăm ca toate edițiile diaconului să fie reeditate și glosarele lor alcătuite. Până la constituirea *Atlasului lingvistic* al dacoromânei, nu vom putea trage concluzii valabile pentru trecut din starea prezentă. Numai atunci se vor putea delimita ariile unor cuvinte și indica drumurile ce le-au parcurs.

Apostol Coresi	Old. Vucanescan	Versiona slavă	Vulgata
slavo, v. n-l. 18			
1. sălășcatul <sup>1</sup> (9, 66) v. n-le 40 și 43	сѣлѣца, (90/11)	Act. 27 <sup>2</sup> : сѣлѣ- цѣ	in aspectu loca
2. sprinde <sup>2</sup> , a- prindeându-se (10, 7 a)	пѣтѣла, пѣтѣ (124/1, 2)	Inc. 3: пѣтѣ, пѣтѣ- щѣ	inflammare

<sup>1</sup> Pentru comparații m'am folosit de *Epistole Apostolice*, ed. H. Trosch, în *Mittelungen d. röm. Instituts an d. Univers. Wien*, I, Heidelberg, 1914, 209-221, completate prin ed. F. Miklosich, *Apostolus e codice monasterii Sanktloca*, Vindobonae, 1853, și de *Новая записка*, ed. St. Sinaid, Petersburg, 1905.

<sup>2</sup> *Psaltirea Scheiană*, II, 338-512, 513-546.

Apostolul Coresei	Ord. Voronețean	Versionea slavă	Valgata
3. bestreacă* (7, 7 b; 9, 3 b)	sf(ă) ntitoare (32:8; 79:7)	Act. 21 <sup>11</sup> : същак-ны	in templo
4. bolnăvțșto (11, 2 a)	lângedzktste (134:7-8)	Act. 26 <sup>11</sup> : същаккы	infirmatur
bolnavul (ibid.)	lăgrajul (ibid./13)	Id. 5 <sup>11</sup> : болнѣго	infirmum
5. țartă* (11, 8 b); cf. strigare* (8, 3 b)	murguire(150:5)	Petr., I, 4 <sup>2</sup> : гл҃г҃а	murmuratione
6. căutați* (10, 4 b-5 a)	ceartă (48:5-6)	Act., 23 <sup>2</sup> : канѣ	clamor magnus
cineș, v. n-1 12, III.	prăvindu(116:6)	Iac. 2 <sup>2</sup> : зорѣ	noctite
7. (până la) de-ștula (7, 3 a); și frânse pâne și- l- bucă, până la deștula de-ștului până la zori*	de bitu (10/14): frânse păre și ghetă și bășădui de bitu păpă la zori*	Act. 20 <sup>11</sup> : десуло	salis
8. drajilor (11, 6 a)	ciântănogiloru (149:2-3)	Petr., I, 2 <sup>12</sup> : смет-ръшнѣмѣ	discolin
9. du-te* (10, 1 b; 10, 6 a)	pașă (104/2), păsai (120/1)	Act. 28 <sup>12</sup> : иди	vade
10. face rău (voao) (11, 7 b)	reoniască (voi) (154:8)	Iac. 2 <sup>12</sup> : идѣта	ite
11. feor* (8, 4 a)	giturelu (51/8)	Petr., I, 3 <sup>12</sup> : мла-кыѣ (мк)	(volis) nocet
12. l fieșcărulo (7, 4 b)	(uru) ci-pres-cu-și (22/7-8)	Act. 23 <sup>17</sup> : мѣнос	adulescentem
11 căle vreunul fieșcu (de ei) (7, 7 a)	(uru) ci-prescu (de ei) (32:5)	Act., 20 <sup>17</sup> : (мѣно-го) кѣгождѣ (вѣк)	utrumqueque
11 cinaș (ce cinaș ispittște) (10, 3 b) v. n-1 46	ci-prescu* (ce-ispittște) (112/9-10)	Act., 21 <sup>20</sup> : еди-ноѣ кѣкѣждѣ (мѣ)	utroquoque eorum
13. funile* (8, 2 b)	fajde (44:2)	Iac., 1 <sup>12</sup> : кѣждѣ	utrisquisque
14. graze (11, 8 b)	mănticille (157/18)	Act., 22 <sup>20</sup> : кѣрѣмѣ	loris
15. bicleşug* (11, 6 b; 11, 7 a)	mănciuri (154/1)	Petr., I, 4 <sup>2</sup> : еко-уѣнтѣнѣ	luxuris
16. iară* (10, 6 b; 11, 2 b; 12, 2 b)	rutesu (90/14; 135/9; 165/10)	Petr., 12 <sup>22</sup> : аѣтѣ	dolus
		Petr., 13 <sup>22</sup> : аѣтѣ	dolum
		Act., 27 <sup>22</sup> ; Iac. 5 <sup>22</sup> : вѣкѣмѣ	inde, rursum
		Petr., II, (in ză-mor)	

\* Auzuta lui ci-prescu, v. Candrea, *Popul. Solocenă*, I, cxxxiv. Regăsim senza primus în fragmentele din *Faptele Apostolilor* slavо-rom., ed. Iorga (în *Analele Ac. Rom.*, XLVIII, liter.), pl. IV, p. 21 și 25, sub forma cinaș — Galat. 6,22: кѣждѣ, unus quisque.

Apostol / Cuvânt	Cod. Voroneţean	Versiones slavice	Vulgata
17. iute (9,3 a); iute (vântu) (10,6 b)	izcleanu (77/3); (~ vântu) (128/3)	Act., 26 <sup>14</sup> : <i>акротю</i> (Iac., 3 <sup>17</sup> : <i>ура ~</i> <i>кря</i> )	durum a ventis validis eruditus iuxta veritatem pa- ternam legis
18. întru (vestii Hkroa) (7, 8 b); cf.: „nu putea înţelege <i>aiere</i> de vorovă (7, 8 a)	aiave (învăţatu ~ Hgia) (37/9) nu putea înţel- ge <i>ateaz</i> de- reptu vorova (34/14)	Act., 22 <sup>1</sup> : <i>акрок- тис</i> Act., 24 <sup>14</sup> : <i>акрок- тис</i>	non posset cog- noscere egr- tam prelu- multu
19. înzăcutu-ne (9,6 a)	cădzu (86/6)	Act., 27 <sup>10</sup> : <i>нама- гити</i>	imminente
20. jale <sup>1</sup> (10, 8 b)	milcitre (129/5)	Iac., 4 <sup>9</sup> : (na) <i>оуа- лениа</i>	(in) maerorem
21. kin <sup>1</sup> (de ~) (12, 2a)	păpărătari <sup>1</sup> (din- tru ~) (164/2)	Petr., 1, 5 <sup>7</sup> : (vaz etia) <i>агорам</i>	passionem
22. laţure (12,5b): „ce cu laţure de unlu tre- cū legă-i <sup>1</sup> ”	pletiturile (169/7): „ce cu ~ de ne- gură legă-i <sup>1</sup> ”	Petr., II, 2 <sup>1</sup> : (na) <i>накицама</i>	sed rudentibus infern
23. legatul <sup>1</sup> , leg- gal, legaţii (8, 4 b; 9, 2 a; 10, 1 a; 9, 7 b, 10, 1 a)	fuglu, fuglii (51, 11-12; 73, 1; 101/3; 94/12; 100/6)	Act., 23 <sup>15</sup> , 25 <sup>11</sup> ; 28 <sup>11</sup> ; 27 <sup>11</sup> , 28 <sup>14</sup> ; <i>узыма, еспана</i>	vinctus custodiis
II (in) legatură (8, 8 b)	fuglu (69/11)	Act., 25 <sup>14</sup> : <i>оуа- пикъ</i>	vinctus
III legători (9, 4 b)	fugli (83/2)	Act., 27 <sup>1</sup> : <i>оуа- пикъ</i>	custodiis
24. mareil (păre- te ~) (8, 3 a)	vârultu (păre- te ~) (46/10)	Act., 23 <sup>12</sup> : (crtko) <i>моланикиа</i>	(paries) denu hute
25. moşilor <sup>1</sup> (14- gosa ~) (7, 8 b)	tăta + rească (14- gia ~) (37/10)	Act., 22 <sup>3</sup> : <i>отъчи- киса</i>	paternae legis
26. mult <sup>1</sup> (9, 5 b)	amănatu (86/13)	Act., 27 <sup>14</sup> : (neno) <i>амокъ</i>	(non post) multum
27. nădip (9, 7 a)	acira (93/12)	Act., 27 <sup>11</sup> : <i>оуа- пикъ</i>	litus
28. neputincoşii (7, 5 a)	netarii (23/7)	Act., 20 <sup>12</sup> : <i>милеора- нимъ</i>	infrance
29. pămînturi- le <sup>1</sup> (11, 1 a) cf. pămînt (11, 1 b)	agrele (132/1) pămîntu (132/5)	Iac., 5 <sup>1</sup> : <i>ниа</i>	regiones
30. părinţi <sup>1</sup> , pă- rinţii, părim- pilor (11, 4 b; 10, 1 b; 10, 1 a)	tătă, poi, tă- tă, pii, tăta- reşti (142/13, 104/1-2, 101/2-3)	Petr., 1, 1 <sup>12</sup> : Act. 23 <sup>12</sup> , 28 <sup>11</sup> : <i>оуама, оуапика</i>	paternae, Pa- tris, pater- num

<sup>1</sup> Lectura lui Shiera: *văpărătari* (v. p. 247) e greşită. V. reproducerea fotografică a Cod. Voroneţean (Bibl. Academiei rom., Mosc.).



Apostol Coresi	Cod. Vucanţean	Verdineca clară	Vulgar
31. pestind <sup>1</sup> (du multe zile~nota) (9,5 a)	căteliaru (nu- tandu) (84/10)	Act., 27 <sup>1</sup> : (κατα- την μεθυστη) κληρο (μαδου)	(et) cum multis diebus) ta rde (in)vigilans)
32. pestit (10, 4 a, de două ori)	amănatu (113/14; 114/1)	lac., 1 <sup>10</sup> : κληρο	larius
33. pituli (să te~) (11, 7 a)	ferască-su (154/1-2)	Petr., 1, 3 <sup>11</sup> : α- κλονουα τε	declinet
34. prag (7, 8 a; 7, 8 b)	săiță (35/3; 30/3)	Act., 21 <sup>16</sup> : (κα)τρο- λιουα	gradus, gradi- bus
35. putre* (9, 8 a, de două ori)	deapus (75/13; 75/6)	Act., 26 <sup>10</sup> 26 <sup>17</sup> : καστα, κατακτη	potestate
36. răpească* (să-1~) (8, 3 b)	rapă (49/3)	Act. 23 <sup>10</sup> : αραγε- τητα	rapere
37. I răspuns* (7, 8 b 8, 6 a)	folclaiin, folc- bescu (37/1; 59/12-13)	Act. 32 <sup>11</sup> ; 24 <sup>10</sup> : απακρια, απα- κριουα	redito (ratio- nem), respon- dit
II răspuns (de de~) (9,1 a)	folclcabi (low de ~) (69/7)	Act. 35 <sup>14</sup> : (κατα- σινι κα) απα- κρια.	locumque de- fondendi
cf. răspuns (8, 8 b-2,1 a)	căapua, nșu (69/2)	Act., 25 <sup>10</sup> : απα- κρια	respondi
37. rudă (11, 5 b) cf. semențe (10, 3 a)	sămînță (148/11) neamurale (109/3)	Petr., 1, 2 <sup>1</sup> : ρουα lac., 1 <sup>1</sup> : (α)σεντ καθηκουα	genus (duodecim) tribubus
38. I să* (-e în- păra) (11, 5 b)	seva <sup>1</sup> (-lu în- păra) (148/1)	Petr., 1, 2 <sup>11</sup> : απ (κα) παρρ	sive (regi)
II să (e~e boia- rîna) (11, 5 b)	seva (-gind- lor) (148/2)	Petr., I, 2 <sup>11</sup> : απ (κα) παρρ	sive (Lucius)
III săva (8, 7 a, de două ori)	sau (62/3, 6)	Act., 24 <sup>10-11</sup> : αυ	aut
semențe, v. n-137			
39. spămintă- se* (10, 6 a)	inglotzescu (se -) (120/13-14)	lac., 2 <sup>10</sup> : κατακα- τηα	contranescunt
40. undele* (9,5 a) v. n-le 1 și 43	gerurea (84/3)	Act., 27 <sup>1</sup> : (α)κα- στηα	palagus
41. urți (-va) (10, 8 a)	gilăluiji (127/5-4)	lac., 4 <sup>1</sup> : κατα(α)τα	zelatis
42. urmoară (7,2 b)	întrase ră (pro u rna ini) (14/10)	Act., 20 <sup>1</sup> : κατακ- αυουα	conspicatus est
43. valure (9,3 b) v. n-le 1 și 40	gerure (90/7)	Act. 27 <sup>1</sup> : (α)καση αυηα	
44. vamă (5,7 b)	mită (64/3)	Act., 24 <sup>10</sup> : καστα	pecunia
45. (mai) vrăios* (8, 8 a)	(mai) dritra (57/14)	Act., 24 <sup>1</sup> : κατακα	autem

<sup>1</sup> Cf. Candrea, Paul, Schimbă, I, 180VI. Sine in locata „milita-  
rens”, Curtea, II, 53<sup>10-12</sup>.

Apostolul Corezi	Cod. Voronețean	Versionea slavă	Vulgata
40. vro unul (cate = de ei) (7,8 b); v.m-142	unulu eișres- cu-și (și spu- rea căsawde ei) (29/6)	Act. 21 <sup>36</sup> ne ian- wam kosaže	narabat per singula <sup>1</sup>

Rezultatul acestei cercetări este dublu: pe de o parte, ne face să presupunem o deosebire în vocabular, pe lângă cele fonetice, diferențian graiul nord-estului de al sudului Ardealului; pe de altă parte, studiul comparativ al celor două versioni românești ale *Apostolului* luminează o latură din activitatea de editori a lui Corezi și a necnecilor săi.

Al. ROȘETTI

<sup>1</sup> Iată lista alfabetică a formelor din *Cod. Voronețean*, citate în exemplele noastre (cifrele trimit la a-cuie de ordine):

agen 29	acurs 1,40 și 43	păiki (a se) 2
aiave 18	gălăoi (a) 41	păsa (a) 9
alecu 18	giurei 11	păștăre 31
amănat 26 și 31	icheleia 17	pletitură 22
ariză 27	inglodăi (a se) 39	privi (a) 0
(de) hie 7	lupndăi (a) 4	răpi (a) 35
oădea (a) 19	mănieie 14	rașpunde (a) 36
oătălgău 31	merge (a) 42	reoni (a) 16
oartă 5	mălesău 20	tare 16 și 46
eișrescu 12 și 49	măncă 15	șășășăk 37
elișășășă 8	mă 44	șau, șera 38
despus 34	mașăire 5	șășășășă 4
felebi (a) 30	nean 37	șășă 33
feri (a se) 32	netare 28	șășășășă (logos) 25 și 30
faglu 23	oajde 18	șășăit 24

## GRAIUL DIN ȚARA OLTULUI<sup>1</sup>

**T**ara Oltului e — prin poziția sa — unul dintre cele mai frumoase ținuturi. Șes neted — ca o plăcă —, se sprijine la mieză-noapte pe lanțul munților Făgăraș, care se înalță brusc deasupra cimpului, avînd drept legătură numai niște scurte predealuri; la răsărit cimpia e întreruptă de munții Perșani; spre mieză-zi și apus, e încinsă de apele Oltului. Alte nennumărate guvițe de apă o hrăzdează înăuntru.

Oamenii au întocmit aici numeroase așezări. Satele împetrișează ținutul și numărul lor trece de 40. Se găsesc frumoase înșirate mai ales pe „drumul de țară“ care duce din Sibiu la Brașov — dînd impresia mărgelilor pe un fir.

Din marile lor număr am ales Drăgușul, încercînd s-i cerceta graiul; pentru întregirea cercetărilor am călătorit și în cîteva împrejurimi: Rucărul, Viștea, Beșimbac, Simbăta, Voila. Cu vre-o cîteva ani în urmă Sextil Pușcariu, călătorind pe linia de nord a acestui ținut, cercetase graiul cîtorva comune, surprinse între Cuculata și Perșani<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Cercetarea aceasta dialectologică a fost făcută de T. Dinu pe vremea cînd era student (1910); la moartea sa, manuscrisul mî-a fost transmis ca să dispară de el spre publicare. Cîteva note rîlește le-am putut încorpora în textul pe care dinu îl redactase definitiv. — G. D.]

<sup>2</sup> *Der Dialekt des oberen Oltthales*, in *Jahresb. des rum. Inst.*, Leipzig, V, 158 urm.



Despre locuitorii acestor comune nu se pot spune lucruri nouă. Puțin instruiți, sceptici și scumpi la vorbă — ca mulți dintre țărani noștri. Altminteri, de bunăcuviință și iubitori de armonie.

În numărul lor n'am aflat streini. Drăgușul e locuit numai de Români, în grai dovedesc totuși oarecare imprumaturi germane și ungare (*ia, glăzi, covac, școală*).

Pământul le-a hotărât și ocupația: fac agricultură; cineva o cultivă pe o scară întinsă.

E însă în viața lor o notă ce trebuie ținută în seamă. Sint omenii drumului. Altădată treceau dincoace; pedeșul Ialomița a primit mulți Drăgușani; din acest motiv unii vorbesc foarte apropiat de țărani din părțile dunărene. Astăzi Drăgușanii pleacă în America. Pleacă fiicării și bărbații tineri; adunându-și banii pentru care se duc, se întorc după un an ori doi; în povestirile lor se cuprind multe amintiri despre timpul petrecut în fabricile Americii. Pe motivul acestor îndepărtate călătorii au creat și cîntece.

## FONETICA

### Accentul

În câteva cuvinte accentul apare altfel decât în limba generală; astfel sint accentuate pe ultimă: *acolă, ibonnic, preuit*; pe penultimă: *ceva, fabrică, g'ivoliță, aștică*.

### Vocale

A accentuat trecut la *i* dinaintea lui *a* nu se aude schimba: în *ia* fiind în silaba următoare se găsește *e* sau *i*; se zice astfel *pluc, clai*, iar nu *plâne, cîine*. În legătură cu morfologia e de relevat trecerea lui *a* la *ă* în forma *căși, căse*, pl. lui *cașă*.

În elementele străine avem  $\alpha > \text{ă}$  în *plăpămă (plupumă)*, refăcut după pl. *plăpămi*.

*a* aton latin apare ca *ă*, netrecut la *e*, în blăstămă (de unde blăstăm), fâmie, fârmeca (insă fîrmec), părcke, spăria; normal intilaim *a* > *ă* în bășocură; alături de mai, ea aton în frașă, se aude des măi (~ frumos, ~ o săptămână).

Printre formele de proveniență streină de relevat: fâsoi (= fasole), învâli, lăleu, năcaz, năcovalmă (= nicocală), năroi, nărip, păpuși, părăle, răkio.

În numele proprii *a* apare de obicei ca *ă*: Brășov, Măria, Smărănda, Vășile. În loc de *ă* avem *e* în pen (— păun).

Ung. *hatar* e redat prin *hătar* (= hotar).

*E* latin nu e trecut la *ă* în rey, rei. Nu *i*, ci *î* avem în timp. După *ș*, *z* se rosteste *ie* în loc de *e*: șied, ziece (de aceea și diftongul *ie* în țară).

*E* latin după *s* e redat prin *ă*: săc, sămn. Diftongul ca rezultat din *e...a* (*ă*) e redus la *a* după *a*, *z*: sară (avară, desară), comă. Normal apare *i* în forma intru (nu intru). După labiale și dentale se remarcă pronunțarea cu *ie* în loc de *e*: aviem, pieră (pere), piește, vierze (de aceea și uțază, alături de vează); sicere, liește, crjede, duriere.

Printre elementele streine de amintit oțăt și arindă.

*E* slav apare ca *iu* și *in* în forma rind, rind.

*E* aton nu e schimbat în *ă* în formele: bepică, beul, beutor, peta, crepa (ind. pr. creapă). În schimb, avem *e* > *ă* în dător, săcară (și sicară), săcarc. S'a păstrat nedisimilat în forma precepe.

*I* latin > *i* după *f*, *z* (mai rar după *s*): caftă, puțin (tot așa în forma streină țigă); tirziu, urzică, țien (șizuwa). Pentru *i* aton de relevat dărept (alături de drept).

*O* latin inițial se aude de obicei ca *uo*: uom, uopt. Pentru forma de plural a lui picior e de amintit că se aude și *pkicere*.

*O* aton apare, neinfluențat de analogie, trecut la *u* în adurâi, purcar'.

În cuvinte de proveniență streină avem iarși des *o* > *u* (mușie, kurez (= orez), cureclupe). În schimb, se zice busniog (= busnioc). De relevat *o* > *ă* în ocăli (= ochi).

Pentru a aten de relevat trecerea lui *i* la *î* dinaintea lui *m* + cons. în *frîmățe* (și *frîmățe*). *U*, iar nu *ă*, avem în *plumînj*. Surprinzătoare e prezența lui *a* în loc de *u* < sl. *u* în *amori* = *omori*. La sfîrșitul cuvintelor *u* se aude des înoc, cu pronunțarea slăbită, unde în limba generală a dispărut: *văzută*, *goli* etc. Uneori se rostește întreg, cum e cazul pentru *alt* în legături sintactice: *altu lucrū, la altu loc*.

*Diftongi*: *ie* slav e redus la *e* în *preten*; nefiind accentuați la origine sau prin fonetică sintactică, se explică *ău* > *o*: *cota* (= *căuta*); *ia* > *ie*; *k'er* (alături de *k'ar*); *iu* > *i*: *aiura* (= *aiurea*); *ui* > *u*: *uș* (= *ușe*).

*Vocale în hiat*. Corespunzător latinului *nubilius* avem *noar*, cu păstrarea vocalelor în hiat. În *șinșă* hiatul *îi* a fost redus la *i*. Hiatul sintactic *de aci* arată reducerea lui *ea* aten la *e*: *de aci* („tu să te duci de aci”).

*Asimilație*. — Sub influența consoanelor labiale între care se găsea, *ă* a trecut la *o* în forma *fomeșe* (alături de *fămăie*).

*Epenesă și aferesă*. — În loc de *hrecan*, *hrișcă* se zice *hercan*, *hirică*. Căderea lui *i* inițial se observă în *sprăyi*.

### Consoane

Alterarea labialelor dinaintea lui *i*, *ie*, *ia* e un fenomen caracteristic al graiului din Țara Oltului.

*P* apare ca *pk'* și *k'*: *coph'il* — *cok'il*, *opk'inoi* — *ok'inoi*, *pk'iojor* — *k'iojor*; *pk'ele* — *k'ele*, *pk'ept* — *k'ept*, *pk'ert* — *k'ert* (și *k'erpt*), part. tr. al lui *pierde*; *pk'atră* — *k'atră*, *scupk'at* — *scuk'at* (= *scuipat*). Isolat este *șiorabk'i* (deci cu *bk'* în loc de *pk'*), alături de *șiorapk'i*. Alterarea e obișnuită și în numele proprii: *K'etru*, *Procoph'e*, *K'erșan*. Din înlocuirea fonetismului cu *p* și *pk'*, *k'* se explică, printr'o falsă reconstituire, forma *pk'ar*, *piar* ce se aude alături de *k'ar* (< lat. *clarus*).

*B* > *bg'*, *g'*: *bg'ine* — *g'ine*, *corbg'i* — *corg'i*, *bg'et* — *g'et*, *obg'ele* — *og'ele*. Tot așa în numele proprii: *Sibg'ii*.



*B* e înlocuit cu *v* în pers. a 3-a sing. a lui *avea*: *să a(v)ă*.

*F* > *h*: *să hiu, hirăstrău; her, herb*.

*F* intervocalic apare înlocuit cu *h* în *cuhunda* (v. mai departe textul xv).

*V* > *y, ȳ*: *yîn — g'în, yiu — g'iu*. Apar numai cu *y*: *imbolnăyi, isprăyi, potriyi, țigătură (= țicătură), yinate*; numai cu *ȳ*: *g'is (= oia), g'îl (= vîtel), ig'i (= iei), ing'ia*.

*M* > *mă, n*: *lumanîă — lămîă, măic — nic; muez — nez; omîiază — aîiază*. Numai *mă* apare în: *durmîi, glumîi, mîel*; se rostesc numai cu *n*: *nîlă, nîgă*.

Cu privire la alterarea aceasta a labialelor e de relevat că nu am constatat deosebirea pe care Hasden<sup>1</sup> o stabilizea și pentru Țara Oltului: bărbații și femeile pronunță palatalizat în aceeași măsură.

*T* e reflectat prin *é* în *počă (= pot)*.

*S* e înlocuit cu *ș* în *șk'imba, șrint, deșk'ide* (ca forme streine de amintit *liptă și verș*, acesta din ung. *vers*, nu din lat. *versus* păstrat aiurea ca *ușere*).

*Z* apare, surprinzător, înlocuit cu *g* în *gentre (= zestre)*, de unde derivatul *ingestra*.

*R* inițial se aude foarte des ca *r* în *riete*.

*C* e înlocuit cu *ș* în forma *surșele (= surcele)*, de sigur sub influența diminutivelor cu terminațiunea *-tele*. În loc de *c* apare *g* în slaviciul *boșijog*.

*G + e* e schimbat în *ș* în *deșt (= deget)*.

*H* e păstrat în *hiclean*; corespunzător vsl. *prachъ* se zice *pran* (de unde *prăvuit*).

**Grupuri consonantice.** În cuvintele întrebuințate ca atone în frază, grupurile consonantice presentind un *r* ca al doilea element apar adeseori reduse prin pierderea acestuia: *cătră (= cătră), tat'un, tat'u, pin (= prin), pintu (= pentru)*; la acestea se pot alătura *nost, noastră (= nostru, noastră), cost, noastră*, deși căderea lui *r* în cazul acesta trebuie ex-

<sup>1</sup> *Etym. magazine*, III, 2239.

plicată altfel<sup>1</sup>. Disparația lui *r* se observă destul de des și în formele verbului *merge*: *măg*, *măș* etc. Grupul *nd* e redus la *n* în forma *ușic*, ce se aude des alături de *uand*; tot așa se aude *gînșic* = *gîndesc*. *T*, deși într'adevăr e original, nu se aude în *bășocuri*, *bășocură*. Printre elementele streine e de amintit fonetismul particular pe care îl prezintă: *bireă* (pentru *bileci*), *cîmă*, *cîzmă* (= *circumă*), *Viflain* (= *Viflein*), *litor* (= *clitor*).

Asimilație și disimilație. — În forma *genanke* constatăm schimbarea lui *g* în *g* prin asimilație cu *k*. Alături de *frînșeșe* se zice *frînșeșe*, cu asimilarea lui *s* la *ș*. Tot aici asimilații e datorită *usturoi* în loc de *usturoi*, adică *r* a trecut la *n* în timpul cînd se zicea \**usturoi*. Ca formă disimilată de amintit *talbură*, *talburn*, pentru *turbură*, *turbura*.

Protesă, epentesă, aferesă, metatesă etc. — *H* e prepus la pron. demonstrative: *hăsta*, *hăta*, *hăstălat*, *hăstălat*; de asemenea, în cuvîntul *hurez* (= *orez*). Un *r* epentetic găsim în prep. *înainte*, care se aude în același timp cu *înainte*; această epentesă e însă probabil datorită influenței lui *între* care înseamnă tot „înainte” și derivă din lat. *ante*<sup>2</sup>. Casuri de aferesă sînt *otar* (= *hotar*), *rtie* (= *hîrtie*), *feșie* (= *șfeșie*). Pentru metatesă avem de citat: *mîlțoc* (= *mijloc*), *drumii* (= *durmii*), *dicu* (= *dîc*), *potocol* (= *protocol*), *rișese*, care se aude pe lângă *rișese*. Apocopa se întîmplă în forma *foș* care în frază e redusă des la *fo*; de asemenea, în *ciud*, redus de obicei la *ciu*, și în *pus* care lângă alte cuvinte pierde pe *s*: „l-am pu pă rouă”.

## MORFOLOGIE

### Substantivul

Articolul *-la* căzut: *calu*, *șifălu*; în formele de genitiv-dativ articolul *-lui* apare destul de des redus la *-li*: *omuli*.

<sup>1</sup> Cf. *Buletinul Soc. fil.* I, 13.

<sup>2</sup> *Candrea-Densușian. Diet. etim.* 890.

*badili* (= *badelui*); -*le* apare ca -*li*: *cinili, nirili*. La formele de plural -*i* s-a căzut după *i*: *dinaș, fraș*. Pluralul lui *făran* e *făreni*.

Cu privire la feminine de relevat: *salée, neberne, nu salée, nebernie*. Pl. lui *casă* e *căse, căși*. Articolul de plural -*le* s-a schimbat în -*li*: *fetili, prunili*.

### Adjectivul

De menționat numai formarea superlativului cu *tare*: *tare bogat, tare bolnav*.

### Pronumele

Cele personale sînt astfel:

sg.	<i>io</i>	<i>tu</i>	<i>el, ea</i>
	<i>mîie, mîi, (i)m</i>	<i>șie, (i)ș</i>	<i>lui, (i)i, iei</i>
	<i>mîi(e), mă</i>	<i>șin(e), șie</i>	<i>(i)ș, o</i>
pl.	<i>noi</i>	<i>voi</i>	<i>ei, iele</i>
	<i>noă, nă, ni</i>	<i>noă, vî, vi</i>	<i>le, li</i>
	<i>noi, ne</i>	<i>voi, vă</i>	<i>iei, iele, (i)ș, le</i>

Cele posesive:

<i>mîiea, mîa</i>	<i>tăy, ta</i>	<i>său, sa</i>
<i>mîiei, mîiele</i>	<i>tăi, tăle</i>	<i>săi, sale</i>
<i>noștră, noștrî</i>	<i>voastră, voastră</i>	<i>lor</i>
<i>noștri, noștri</i>	<i>voștri, voștri</i>	

Demonstrativele:

<i>(h)ăla, (h)ăia</i>	<i>(h)ăsta, (h)asta</i>
<i>(h)ăia, (h)ăleia, ielă</i>	<i>(h)ăștia, ielăta, (h)ieștia</i>
<i>(h)ălătăt, (h)ălătătă</i>	
<i>(h)ăștălăt, (h)ăștălătă</i>	

La pronumele relative găsim, ca în vechea românească, sg. *carele*, pl. *carii*.

Pentru pronumele nedefinite de amintit: *nîme* și *nîmeni*, gen.-dat. *nîmuruș; careșî*, cu înțelesul de „fiecare”.



### Numerale

Pentru *trei* se aude mai ales *trîi*; pentru *opt* *uopt*; *unsprezece* = *unsprezece*; *paisprezece* = *quaisprezece*.

### Verbul

La indicativul prezent de relevat formele destul de dese fără *-esc*: *bănușă*, *kinnușă*, *prăfușă*. Pers. a 3-a pl. a lui *pleca* este: *lei plecă*. Terminațiunea *-ea*, și nu *-ese*, apare în forma *impărtășea*. Ca neologisme de amintit: *falsifikez*, *falsifi-kaxă*.

Imperfectul lui *a fi* sună: *ăriam*, *ăriai* etc.

Perfectul compus se construiește cu *am*, *ai*, *o*, *am* (și *om*), *ăi*, *ou*.

Mai-mult-ca-perfectul apare totdeauna sub forma perifrastică: *lei o fost poruncă*, *n'o fost mîncat d'asară*.

Viitorul se construiește cu: *oi*, (*ii*) (*ăi*), *o*, *om*, *ăi*, *or*. Interesante sînt formele de viitor al II-lea interogativ: *gîm o hi?* = *o fi venit?*

La imperativ de relevat forma cu *duce-vă-ș*, *scolăși-vă-ș*.

Participial trecut prezintă de multe ori forme sincopate (cu suprimarea lui *u* sau *i* din terminațiune): *căst*, *kert* (= *pierdut*), *șest*, *văst*, *găst*, *xlobost*, *yint* (= *venit*).

De amintit câteva forme speciale: *cau* (și *caul*), *cota*; *cură* (și *curge*); *mă'e* = *mă duc*; *mînc*, *mînci*; *poșu*; *usc*.

Nu sînt întrebunțate ca reflexive: *îmbohnăyi* („p'ormă o'îmbohnăyitu"); *întuneca* („întunecă afară"); *căeni* („căznescu plugar și mîncă domni"); în schimb apare ca reflexiv *a se greși*.

### Adverbe

*Ba* (totdeauna pentru „nu"); *giaba*; *ia* (obșnuit în loc de *da*); *înaintre*; *îndărăpt*; *dințuri*, *dințori*; *uăcar cum* = Oricum; *mînteni*, *mînton*, *mîntenași* = îndată; *pestelîndenja*, *petulîndenja*, *petilînderja*, *o fir*, *un fir*, *ofrică*; *tomnai* = totmai.

## Prepoziții

*Cătră* (= către), *dela* (= dela), *prin* (= prin), *pingă* (= pe lângă), *pintru* (= pentru).

## Conjuncții

*Că ce* = fiind că, *da* (= dar), *măcară*, *o... o* = ori... ori („o il dau la meșteșug o la școală“).

## Interjecții

De relevat, *viteco*, *oăi*, *vai* (*de mine*) = vai!

## Derivația

Substantivul: derivațiuni diminutive cu sufixul *-uș*, *-ușă*: *grășduș*, *furcușă*, *limbușă*, *trebușă*, *trocușă*; cu *-uș*: *hăjețuș*, *lemuș* = chibrit; cu *-ică*: *călițică*, *letică*, *părțică*; cu *-ară*: *păpucară* = cizmar, *tălpară* = care face opinci, *tabacară* care fumează; cu *-tură*: *cintătură* = cintec, *coacă-turi* = fripturi, *pățeturi* = paie.

Adjectival: diminutive cu *-uș*: *beteguș*, *bunuș*; masculinului *beteg* îi corespunde fem. *betegoașă*.

Verbal: de relevat derivatele cu prefixe: *imbăgîruș* = birui, *a să răculca* = a se culca din nou, *rânloară* = a se întoarce, *a veni îndărăt*.

## SINTAXĂ

Pentru exprimarea genitivului sînt întrebuițate uneori legăturile cu prep. *la*: *în la un bogătan mare* = sint ale „unui bogătan mare“; *sora la județ* = sora județului.

Articolul de genitiv dispăce dinaintea unui substantiv exprimând înrudirea și urmat de *său*: *casa tat-său*, *mașta unchiu-său*.

Pronumele personal aton e așezat în urma verbului în formele interogative: *ducu-mă?* *duci-te înapoi?*

Și mai caracteristice sînt cazurile în care pronumele personal aton e intercalat în forma verbală: *duce-vă-ț cu țeț?* *duce-ne-ț?* *aduce-le-ț?*

Pronumele posesiv apare fără *al* etc. în răspunsuri: „Ale cui sînt? — Noaste”.

Pronumele nehotărît *alt* apare nearticulat în expresii ca: „te prinzi cu alte acuma”; „credeam alte”.

La verb, se întrebăntează persoana a 3-a sing. în răspunsuri în locul celei dinții: — „Neftol — Aude”. Infinitivul se întrebăntează încă destul de des acolo unde în alte părți e pus subiectivul: *au țtîn da o vorbă la un om; să țtie îmbrăca; țtie înșela*.

### TEXTE<sup>1</sup>

Tara Otului,

Para focului;

Tară de ocară,

Pl'itî de săcură,

Săculeț de pinză

Fără pl'ic de brînză.

Drăguș — Ion Hanag, de 48 ani.

### II

Oamenii muncitori cum sîntem noi pe Tara Otului nu găsești pe țentă Ungaria. Da țoamna preu ne elocarde dăriile.

Drăguș — Giorge Hanag, 56.

<sup>1</sup> [Mai multe din textele de aici se regăsește în sintezarea publicată de V. Hanag, *Din Tara Otului*, 1921. Colecția prin Tara Otului a fost făcută de T. Dinu împreună cu V. Hanag, și se vede că amîndoi au notat aceleași texte, dar transcrierea lui Dinu ține seamă de norme filologice — G. D.].



## III

Vijață de plugar, nepoate.... Cînu-î sare nu-î gîne, că te 'ncălzești — cînu-î ploaje nu-î gîne că trebuie să fugi. Niciodată nu-î gîne....

Drăguș — Același.

## IV

Nepoate, zice popa: „cîtu mînci cu dulce 'n post je păcat". Da cîtu mînci cu post în dulce, di ție nu-î păcat?

Drăguș — Același.

## V

## Cîntec de înmormîntare

Tut ce răsare și crește  
În pămînt se putrezește;  
Toate se 'ntorc în pămînt,  
De unde au fost și sînt.  
A murii și n'am ce face,  
Că Domnului așa-î place.  
Mare zale și 'ntristare  
Este-această înmorminare:  
Ieri jeram fiul vieții,  
Iară astăzi sînt dal morții;  
Ieri jeram la toț în brațe,  
Astăzi mă puse pe lajă;  
Ieri jeram la toț iub'it,  
Astăzi sînt grop'it gîtit;  
Ieri jeram în sănătoa,  
Astăzi din casă m'au scos,  
Lăsînd-această vijață,  
Privînd veșnic dulceață  
Cătu locu fericit  
Ce je pruncilor gătit.  
O, iub'itilor părinț,  
Ce sînteț foarte mîlînit,  
O, surorilor iub'ite,  
Nu fiț pentru minț mîlînite,  
Că nu moarța m'a răpit,  
Că Dumnezeu m'a iug'it,  
Precum grădinaru face  
Că-ș je flurașă care-î place

Și în sîn că mi-o bagă,  
 Pentru că i foarte dragă.  
 Drept aceea de odată  
 Aciasta adunată ție  
 La Domnul să ne rugăm  
 Toi cu-o gură să strigăm,  
 Să afie loc cu vorbită,  
 Să vîz a Domnului față  
 Și de-acum plu' în veșie  
 Tot creștinu 'n rai să fie.

Drăguș — Același.

#### VI

Alisandru Vajda Vnivedu o gîntu pe țîi, o ținutu vorgîra frumousă. I-am făcut un foisoru la biserică. Preoții s'o interesatū multū pentru jai. O apoa că dacă -l ajutămū ne va face dreptu universalū. ne va mai scădja din dăre.

Jei o fi socotib) că o să puje la vedera la Cameră acolo, dar ia puțin. Așa să zîce că li-o datū voje dacă vor să hiodouăzîeș) de dipotați. Jei nu s'o mulțămîntū și atunci s'o pusū contra. O fost un cadîndutū, tot Romînū, dar din partea statului, numai ca să strîbe pe nașionîști....

Drăguș — Spiridon Hanag, 48.

#### VII

Mă dusei cu coasa'n fază,  
 Cosei iarbă și năcazū,  
 Cosei două trei prilouge.  
 Freamta la pămîntū mă trage.  
 Mă uita în zosū pe cale,  
 Văzu; loanta cu mîncare.  
 C'o cirpuță nșagră'n capū,  
 C'un bubonū destrăbîlatū.  
 — Du-te, loante, c'am mîncatū,  
 Cîn li-am vîstū m'am săturatū.

Drăguș — Același.

#### VIII

Foate venie alonci.  
 Am avut o mîndră mîlcă  
 Și-am lăsat-o să mai criască,  
 Mîntu'n cap să-i debîndiască,  
 Iar dacă o am lăsatū

O crescută, s'o măritată,  
 Nu măj-e cjudă, ničî banată  
 Dacă s'ar hi măritată  
 Dela noj a treja sată,  
 Dar ja s'o făcută mîrjiasă  
 Dela noj a treja casă,  
 Ies afară, o zăresc  
 Și de zile mă afrijesc;  
 Giy în casă, o aud  
 Și m'apucă doru crud.  
 Vai, mămucă, iubgîțare,  
 Și tu nu-mîj dai vindecare,  
 Făr tot zîcî că lumja-i mare  
 Și că'n lumje-s fiete multe,  
 Care-o vria să mă asculte  
 Și să facă tot ce vria  
 Ca s'aline doru măjeu.  
 Vai, mămucă, draga nja,  
 Nu precepî tu ce aș vria.  
 Ieș bălînă și nu crezi,  
 Lumja-i largă și nu vjezi,  
 Căcî din aută și din mîie  
 Numai una-mîj place mîie.  
 Că pe cîrju-s stolo multe,  
 Și mai mari și mai mărunte,  
 Dar cîtu-s de lumînqase  
 Nu-s ca mîndra de frumqase.

Drăguș — Ana Homăș, 18.

## IX

Frunză verde jaderă,  
 Arz'o focu-Americă,  
 Cu cînj-o desceperitū,  
 Mulți copk'ij o săvăcîtū  
 Și neveste-o văduvîlū,  
 Copk'ij șade pe vatră  
 Și tot strigă: „tată, tată”.  
 Tačî, dragă, nu mai striga,  
 Tată-tău-ij l'America.  
 Tot am zis mă ducū, mă ducū  
 Și maica nu m'e crezutū;  
 Dar acuma doar ar crede,  
 Mă ducū de nu mă mai vede,  
 Și mă ducū în țări străine.



Une nu cunosc pe nime,  
 Numai frunza și iarba,  
 Rogozii și papura,  
 Că de-ajă-i și pe-aici.

Drăguș — Aceeași.

## X

Am avut și io'n drăguș,  
 N'am știut cum să mîi-l eruș;  
 Da de l-aș avia acum  
 L-aș grîbi cu pîm peun:  
 La peun retez colțița,  
 La drăguș îi dai gurița;  
 La peun eșada i-o tai,  
 La drăguș gura i-o dai.

Drăguș — Săltica Handăș, 19.

## XI

Toată noapțița-am tremurat  
 Colja lingă ungiță de gard,  
 Pîn'om pîcîc de sărutat;  
 Cîni pe goană m'o luat,  
 Io-am fugit și-am dat în brîușii  
 În'o groapă cu urzîci,  
 Cu-o mînuș m'am ridicat,  
 Cîna m'am scerpinat  
 Pîndu m'am urzîcat.

Drăguș — Aceeași.

## XII

M'aș culca, m'îng bolnăi,  
 Numa badja de n'ar hi,  
 Da badja-i frunză ușcara,  
 Io mă culc și ioi mă secala.

Drăguș — Aceeași.

## XIII

I'auz, vere, i'auz, dragă,  
 I'auz de zîce lumia:  
 Că mă țî cu domniata,  
 Da io, vere, poțîo zura

Cam trecut djalu cu tine  
 Și n'ai pus mîna pe mine.  
 Nies jo n'am așteptat  
 Deja vîrî sîrulat.

Drăguș — Aceeași.

XIV

Mîndra cu noul ibovnică  
 I șa țepurîl 'n hiği.  
 Prinde-aici, prinde-scoja.  
 Lingă ja nu-i nimenja.

Drăguș — Aceeași.

XV

Mă uitai p'o căiifică.  
 Vedjam pi-a mja ibovnică  
 Cu plăcînte cu uljeiă —  
 Na, mîncă drăgușî măjeș.  
 Hi-ț-ar trîznit Duronjeșu  
 Și să te hi cuhundat  
 De cin la țoant'-aj plecat.  
 Las' așa, c'asa-roj trebuje.  
 Să mă satur de moșje.

Drăguș — Aceeași.

XVI

Țică-ți pk'erzi vederța dacî iei otlic sira din cuibar'ă.

Drăguș — Aceeași.

XVII

Badiu, pâlărie njagră,  
 Sade 'n portiță, mă 'ntrjabă :  
 Fostu-i-an v'olată dragă ?  
 Io i-am spus hădiți-aga :  
 Și i-am spus de roșmarin,  
 Că i-am fost un an depin ;  
 Și i-am spus de țămăiță.  
 Că i-am fost un an mindruță.

Drăguș — Seana Hanăș, 17.

## XVIII

Aşa mi-o trimese badiu  
 Cu voje bună săracu.  
 Voje bună ca să-mi facu  
 Şi pe altu să nu piacu,  
 Că şi jel din va g'ini,  
 Pe alta nu va iubi g'i,  
 — Măi, bădişă, bade măi,  
 Şapte ani dac'aj mai sta.  
 Pe altu nu voi plăcea  
 Pînă ai g'ini dumnjata.  
 Di-aj hi galben ca lutu,  
 Te iubg'esc ca sufletu;  
 Di-mi hi negru ca tina,  
 Te iubg'esc ca inima.

Drăguş — Acoşaşi.

## XIX

Du-te, bade, 'n codru des  
 Ni-ş ja mîndră pe ales.  
 Că şi jo, bade, m'oi duce  
 În codru gălbinişos  
 Şi măi-oi lăa badiş frumos.

Drăguş — Acoşaşi.

## XX

Arde-ţi-ar focu de trinu,  
 Cum îi duci şi ocăleşti,  
 Verde frunză,  
 Pînă-i başi în Bucureşti,  
 Verde frunză,  
 Bucureşti, oraş frumosu.  
 Miergi pe trin şi g'ii pe zosu.

Drăguş — Hiruca Hanăş, 19.

## XXI

Pîn' ariam la maica mia  
 Ariam pui de rîndania,  
 Dragă la toată lumia,  
 De cîm sîn la maica lui  
 Nu-s niţi pasăre, niţi pui.  
 Niţe dragă nimurui.

Drăguş — Acoşaşi.



## XXII

Cătăniri-aș, cătăni  
În cumpăna mindrii,  
Cătăniri-aș pînă la moarte  
Cu mindruța di-astă noapte.

Drăguș — Aceași.

## XXIII

Vui de mine : ce-ai azunsuț  
Să jubești pe supt ascunsă.

Drăguș — Aceași.

## XXIV

Cine dracu-a mai văzută  
Iepure trecînd pe punte,  
Fată mare tunsă'n frunte?

Drăguș — Aceași.

## XXV

Pîn' ăria veri pe ici  
În părta zilili miěj,  
Da de cînd s'o dus în țară  
S'o mărit zilili jară,  
De nu să mai face sară.

Drăguș — Aceași.

## XXVI

— Vine badju de din țesă  
Ca ș'un trandafir frumos.  
Mă, băljiță trandafiră,  
Lasă-mă să rup un firu,  
— Tu mi-l rupe, jel va crește;  
Mai șezi, mîndro, mai fetește;  
L-ij rupe, să va usca,  
Și tu nu fii mărta.

Drăguș — Aceași.

## XXVII

Munte ca al nost frumosu nu je și așezatū. Ute, dăsupra-i Golul. Pojana, dădesupt je La steșe, mă; la vale je alcea La comandă; cînd o fos măj de multū război, acolo o comandatū de-o comandatū.

Măjje, ũ zŕee a lu Miclănuş, ŕi-apăi măjje unu,-i zŕee La al  
Coşilii plu dedesuptă; măj je una,-i zŕee La al Huplii: ala-i de  
pe urnă.

Drăguş — Eva Hucea, 62.

### XXVIIJ

Tu majed cin m'aj făcutu,  
Maj g'ini de n'aj hi făcutu  
Doşă flintosi rjeŕi  
Între doşă djaluri steŕi;  
Şi dintăşŕi doj okişori  
Să hi făcutu prunişori,  
Dint'aslea doşă pk'icere  
Să hi făcutu scăunete;  
Din mîna nia oja dirăptă  
Pălăreşu de bent apă,  
Pe-acolo ŕine ireŕia,  
Pe scanne hodinje  
La prunişorŕ se umbria.  
Cu păharu apă hja,  
Frumoşu, majco-ŕi multămăja.

Drăguş — Aceeaşi.

### XXIX

Cin ũ zi de lucrătoare  
Toate helca mă dore,  
Cin ũ zi de aşbătoare  
Nimic nu mă maj dore.

Drăguş — Aceeaşi.

### XXX

#### Descănten

Fugi deokl dintre oki,	}	de trii ori.
Te du ca gindu ŕi te-aşiază		
Ca pămîntu.		
De-o hi de vojnică,		
Să-j plezniască hăşşili;		
De-o hi de mujere,		
Să-j plezniască ŕiŕiti;		
De-o hi de strigăie,		

Să să ducă dela noi;

Să să moaie,

Ljac să i hie.

Că Dumnezeu o zia

Și pe urmă li faci cruce cu cuțitul de trii ori.

Drăguș — Aceași.

### XXXI

M'o mîna! marea la zecă,

Să zecă fata ăia frumoasă.

Cia urlă șiaz' acasă

Să 'ngritiască de găini,

Să nu oșă pin vjechinj.

Drăguș — Ușca Husea, 19.

### XXXII

Mîndra mja de mîndră mare

Nițj o ije bună n'ara.

Numa-odaț'am fostu la ia

Și-a mai bună și-o cirk'ja

Ca s'o ia dumînica.

Mîndra mja de mîndră ce-i

A datu vacile'n gurceji,

Nici atunci n'o știutu ce-i

Drăguș — Aceași.

### XXXIII

Dacă v'eș duce pe la Arpașu, așli, pî-acolo-i cu totu alfeljū vorbjele, mai șkimbata. Pin Ușja și pin Arpașu, apoi cîn atrîgă Șiorge zlee: „măi Șjo...”; vorba totu pe zumatate: „Tu Măria...” și zlee la tală: „măi te... tu nu...”, așa de poznatū grăiescū. G'ine una cu noțje, apoi cîn povestește sara, apoi să tot rîzj de ia. In locū să zlee je sara, zlee: de hîntu; și cîn vrea să zică că dl ce, zlee: *la focata*.

Drăguș — Asinefta Iosif Digă, 20.

### XXXIV

Sivu o vrutū să să bată odată cu notaru. S'o dusū la jel să bașe cirkj să ne cunune și jel o zleū să poțim o țir afară. Atunci om jașitū și-om vint acasă. N'am dusū la o săplămină iară și rîce: „poțlj afară, n'am timpū de voi”. Și Sivū zlee: „ploă cîn mă poțteșj afară, Domnule notaru, poțtește-mă înuntru, că ieu vrjau să mă cununū cu nevasta, că nu vrja să mai șază cu nîline ne-



anunată\*. — „Și pofteste numai, pofteste, n'oi hi vrind să te țerț cu mîine”. — „Nu mă țerț, Domnule notar! da fă-mj euu se țere țeșca; ja-mă de mă bagă'n matricolă, că mai multu nu mă țerț cu dumnjale și mai multu nu-ț mai g'lu la use”.

Nu ne-o luată, și Sivu s'o dușu la crișmă și s'o mbătată și s'o 'ntorău sura pe la patru în cîmșilarie.

Cin o văz că-i amișoșă ne-o kamat a doua zi să ne cunune. „No, așa, ja-mă, că și jelu-s moștenjan de-aicja, nu trebuie să mă bățocorești.”

Drăguș — Aceeași.

### XXXV

— Du-mă, badio, și pe mîine

La America cu tina.

— Bucuroșu, mîndro, ț-aș dușe;

Vaporu merșe pe apă

Și mîi-j frică că țe'njacă

— Du-mă calja zomătate,

Nu mă lăsașa departe.

— Mîndro, mîndralișja mja

America-j apă rîșja

Și nu vij puțja-o bja.

— Ha, badio, tot năslpă,

Făr de ține mîi-j urfă:

He, badio, tot nămolă,

Nu mă lăsu să ducă doră.

America-j apă rjeșe,

Dar'ar Dumnjězău să șjeșe,

Să țrecu și jey cu pk'țioru

Și să-j ducă halilj doru.

Drăguș — Aceeași.

### XXXVI

Cum o vintu Sivu și m'o luată? L-o k'emală pe țăjcușu la jel în casă și-o zlad: „Bade Șjorșe, nu-dj daj pe Nefta mîiel” Țăjcușu zice: „Ințjețețj-vă amîndoj, pentru mîine nu-j hibă”.

O vintu sara tot așa pă la țină. Și'ntrebă pe țăjcușu: „Ce zicj, bade Șjorșe, cu țriaba aja, faceș ori ba?” Țăjcușu zice: „Du cu Nefta grăit-aj?” Zice: „N'am grăită, puțjemu să grăimă acuma.” Și jel m'o 'ntrebatu: „Ce, vrei să g'lu la mîine?” Io atunțja n'am răspunsă nămlăca. Jel m'o mai întrebatu înc'odată Țăjcușu zice: „Vorg'șe, dacă vrei să te dučj, te dučj, dacă nu, nu mai ținemă

fișjoru ăsta opăcilită\*. Jo am zleă : „Dacă mă dai, mă dăcă, dacă zleă să nu mă dăcă, nu mă dăcă.” Tăicușu zleă : „Copk'ii mneitel așa o făcută\*. Și-apoi i-o spusă cegestre-mi dă. S'o mulțamiitū și m'o lyați ; m'o făcută nevastă.

Drăguș — Această.

### XXXVII

America, apă rjeă,  
Dare-ar Dumnezeu să sjece  
Să rămje vaporu,  
Să trec jo cu pl'cișjoru ;  
Să rămje biareli,  
Să trecă cu pl'cișjareli.

Drăguș — Această.

### XXXVIII

De iej pîn' în Gîșji nu-i departe ; tot o altă vorbă. Acolo zleă :  
*vădele ; fișoj ; minca-ș-ar feșja ; minca-ș-ar sfranșu ; mîndruclă.*

Drăguș — Această.

### XXXIX

Cîn plecă de-aci băieșji la America să 'mbracă nemieșje.  
Dacă nu să 'mbracă svirle copk'ii de Anglezji cu de-azunje.

Drăguș — Disa Stoja, 28.

### XL

Să-ș apujă patima meă.

Cîn am mjes jo înli 'n America am intrat într'o fabrică și lucrăm acolo pe zi ziceă deșasuri. Acumū, jo am intrat acolo în fabrică și o trebuitū să nu ducă la un omū care o mai lucratū, ărjam friș (care lotri de curind în lucru). M'o datū la un omū rău să lucră. Jel în poruncia că și cum am fos sluga lui. Am lucratū cu jel cu amarū șasă lunj de zila. Jel după o vreme, după ce m'o tot certatū jel pe mine că nu j-am făcutū cum j-o plăcutū lui, jo am fos plătū cu zla de companișji pe tot djasu șaisprico șonșji. Da jel țy lya plata pe altă parte, după cîl lucru lucra. Așa, numa odală într'o dimineașă ne-am apucatū de lucru la șasă care. Lucramū tot așa, pe susū ; lotărjamū niște stilp'ji, pe unje umbra cărușe de electrică, jel purta poverile. Am lucratū ca o zumătale

de epasă. Jel m'o mînatu să aducă altu alaişu (unje te eşi susu şi-ţi faci un aşezămîntu să lucrei); şi jo m'am datu zosu pe scări, am kermatu crineru şi am lătu un alaişu să ne facem locu înainte şi lucrăm înainte. Pe jel l-am lăsatu tain la un hjeru cîm o sută de kilo greutatea; mai înainte jo trebuja să lăgă aşu cu hurdzău ca să lucreze jel, ca să nu-l primezdişască. Atuncia cîm jo-l jingamă şi jel li tăja şi jo damu drumu lucelu, rindu pe rindu, pînă g'ntia zosu, dar atuncj jel în graba lui, hîndu lacomă de lucru, pe mine m'o mînatu ca să poută tot mai multă să lucre. Aşa cîm am mješte zise pe departe de locu maje am lucratu, pe stăpîn-miu l-am văstă că g'ntie zosu cu hjeru la care o lucralu. Aşa o fos de sus ca de noş g'ntiaşin şi cîm o k'icată s'o răsucilu, aşu ca de trei ori şi cîm o vintu, o vintu drept cu capu'n zosu pe nişte druşi de hjeru şi s'o ridicatu drept în sus şi o zg'erat odă, aşu ca o g'ntă. Atuncj fo ieşitu pe gură ştişe şi creieri. Jo dac' am văstă că m'o căstă tovarăşu de-acolo şi-o căstă de-o vrutū să moară m'am dus în ofici şi-am spus că m'o căstă tovarăşu de-acolo şi moare; domni aia din ofici m'o lălu şi m'o mai căpătătă înc'no omu şi m'o zisă să-l duşem în ofici. După ce l-am duşu s'o adunatū domni şi o început a ştişa în limba englezască că: «Auzi? auzi?» (a urjeşca lui). Şi jel numa cîm odată aulla. La cîmci minute o şi muritu. Domni hăja si-o fiertu scoleala că jo am avutū minie pe jel şi că l-am sviritū zosu de-acolu. Pe mine m'o mînatū s'aducū miştele cu care am lucratū cu jel acolu si jel o datū tîlison unde-o adunatū pe ai dela poliţie şi o vint acolu la mine. O începutū să mă n'treba să le spu cum o căstū şi de unde-o căstū. M'o carut mie marlori acolu şi un tălmăşji că să ne descurtă. Şi o cămasă să dau marlori, atuncia şti libăr. Aşa o fos nişte Talieni în apropiere care o văstū că jo n'am fostū lăgă jel cîm o căstū. Eia o ştiutū numa talieneşte, jo numa rumăneşte, domnii utma englezeşte. O trebuit un tălmăşji să ştie trei limbj acolea. Am găst un Niampe, care ştiu s'o logitū de-o ştiutū. Atuncj am scăputū, că Talieni o spusū după cum o văstū.

Drăguş — Aceluş.

## XLI

După o nîmplare rja. Noşă ni-o mîlă de amîndoi. Jete cum o fo. O fo doi veşin şi o avutū doi băieşji tot din un an; unu o fo plugarū, altu o fo la lucru, la fin. Şi aşu darū numa unu o avutū un frate mai mîieş care o păzltū vadili. Astălati o bătutū pe al mai mîieş. Aşa jel o vintū să-şji bănoje că de ea o bătutū pe frate-siu, că jel li mare şi de ce-o trăbutū să-şji puje mîntiu cu al mîieş. Aşa, ista n'o răbdatū să mai vorb'jască multe



helea, helea; iei s'o pusă și l-o pălită. Așa, ăsta pălită o căsăt  
zoadă; după ăcia o vintă plin' acasă amezită și diminjața pl la optă  
oare și o fo mortă.

Drăguș — Același.

## XLII

Plin' ărciam la maica fată  
Nu țesiam, nu puniam pinză,  
Numai tot ziciam în frunză;  
Da de cin m'am măritat  
Și țesiam și puniam pinză  
Și-o lăsam focul frunză.

Drăguș — Hăfira Bunjerului, 45.

Fetili? Nu țiam făcut să le jubg'esc — să le robg'esc. Las  
acolo să lucre!

Drăguș — Același.

## XLIII

M'aj lăsați, bade, de ăia  
Și-aj jubg'it în ăjuda mîie:  
Aj jubg'it o săptămină,  
Aj glodă să-ț iei mai bună  
Și-aj vint și mai loat de mină:  
— Hai, mîndruțo, că iești bună  
— Du-te la dracu, ăndală,  
Nu-ț mai face cu mîine fală,  
Dăstul fală și-aj făcută  
Ziua noaptea cin aj vrută,  
Tu cuminte n'aj ăzută.  
C'atm fos proastă n'am știută  
Și niică n'am pîiepută  
Dar acu-s mare și vîzută  
Și cu tine nu mai țjezută.

Drăguș — Sofia Bunjerului, 17.

## XLIV

După Dumniezău ie pops: dacă ție spovedești lui pe pămînt  
și te împărtăzezi, ție iartă Dumniezău în ăjer.

Drăguș — Eva Aldeș, 62.

## XLV

Itușlnia a di-ălția și a din Țara ruminiască nu să potriyește

Drăguș — Aceeași.

## XLVI

Așa-m plăcia acolo 'n țară, tot să hi trăit: ce măi vortbe...  
n'auzjai un Ungur.

Drăguș — Aceeași

## XLVII

Neppate, am avut și jo odată o noră. Și s'o dus în Illeg la  
Giști, Și i-am spus: „cumpără și tu ce-î vedja mai frumos”. Ia o  
foș lină și proastă. Și s'o dus să cumpere și o vint cu trei  
lingure de costor'ă. Apoi după asta am vâst jo că-î proastă.

Drăguș — Maria Rogozia, 42.

## XLVIII

Unde zoacă un bătrîn  
Parcă zoacă un car de fluî,  
Unde zoacă un Țigan  
Parcă zoacă un căpitan  
Uju, lu, ju...

Drăguș — Aceeași.

## XLIX

— Fluturașu drăgălașu,  
Hai cu mîine la orașu,  
Că-î voiu face colivie  
Argintie aurie,  
Să nu sîmț ploj, nici ninsoarie,  
Niți căldură de la soarie,  
— Puișorū drăgulășorū,  
Muiți lala scumpă odorū,  
Nu rîvnescū niți dorescū  
Vjața cia de la țelate,  
A miia scumpă libertate  
N'o schimbū pe comori bogate.

Drăguș — Măriuța Rogozia, 11.

## L

Fetii din't'al mîsei satù  
 Toate ñi s'au adunatù  
 Înt'o gură de părău,  
 Toate mă grăjescù de rău.  
 Grăjescă, săca-ți-ar gura  
 Că ea mîine nu-î niči una.

Drăguș — Aceeași.

## LI

Di ce scrij de toate bețea, că și-acolo or hi vîrg'îno oameni.  
 Or nu vîrg'esc? Vîrg'esc? Cum vîrg'este?... Măj domniește!

Drăguș — Aceeași.

## LII

Bate vîntu, doru-aduce  
 De la ai mîsei bîdîț dulce,  
 Măcară că-i mîniosù,  
 Tot aduce vînt frumosù.

Drăguș — Aceeași.

## LIII

No hăj, scrie:

Bădișorù ca bădița  
 Nu-î cît ține ulița,  
 Bădișorù ca bade-mîsei  
 Nu-î cît ține Dumniezây.

Drăguș — Aceeași.

## LIV

Iu, iu, iu pe djalu golù,  
 Că mîrijasa n'are țolù,  
 Îj va face mîirili  
 Cîi o tunde cînili.

Drăguș — Aceeași.

## LV

Su poate de codru verde  
 Micșorù focșorù se vjede,  
 Micșorelù și potolitù,  
 Că-i de haiducj cealitù;  
 Nu știu-s zicê orj doispruce,



Vătavi o sută și zicea.  
 Că mi-o frige un berbeța,  
 Și nu-l frige cum se frige,  
 Făr l- întoarce pin cîrlige  
 Și-l audește pin belciuge,  
 Ca să fie carnea dulce.

Drăguș — Ioan al Ujkiosului, 48.

## LVI

Cum am învățat io? A, be, ve, ge, de, e, ze, ze, i, ke, iljilon, zel.  
 Be-a, ba; be-e, be; be-i, bi; be-u, bu, și mai nu știu cum.  
 Ve-a, va; ve-i, vi; ve-u, vu; ge-a, ga; ge-e ge; ge-i, gi.  
 Te-a, ta; te-i, ti; te-u, tu; și-apoi gîinjam la:  
 Ee-a, ea; ee-i, ei, sau: ge-u, gu; te-i, ti-guți; ajlo, lor, ee-i,  
 ci, lor; euvici, vei, vici, euvici.

Drăguș — Același.

## LVII

O fo un omă la noi glunește așa și-o vâsl un omă mîlică.

— Măi, frate Șorșe, de cîț ani iești ?

— De șaijieci...

— Mă, da puțlo al crescut în șaijieci de ani.

Și s'o supărat....

Drăguș — Șorșe Ujku, 59.

## LVIII

La dumnjavoastă, la țate belea-i schimbătă vorba, da la nuți  
 tot așa trebuje să-i zică. Altu nume nu-i mai pune. Tot nuți.

Drăguș — Eva Voința, 62.

## LIX

Doj fișori trecă Dunărea, mă,  
 Tot cință și blăstemindă:  
 Fire-aj maică, blăstemală,  
 Di ce nu m'aj făcută fată,  
 Să șieză cu tine pe vatră?  
 M'aj făcută, maică, fișori,  
 Să-i hiu taicăj de-azutoră.  
 Cîm să-i hiu de-azutorie  
 M'a luată Njemțu'n cătănie.  
 Cătănire-aș, cătăni, mă,

Numai pușca de n'ar hi,  
 Cătănia cui je dată?  
 La fițioru fără de lată,  
 Pușca și oștelele, mă,  
 Așea-m mîncă zilele.  
 De-ar hi pușca de locană,  
 M'as duce și jou cătană;  
 De-ar hi pușca de cocută,  
 M'as duce și jou răglută.

Voila — Moise Pop, 29.

LX

Năcăzîtu-i omu, doamne,  
 Cîu să culcă și n'adoarme,  
 Da-i mai năcăzîl atunci  
 Cîu lă dă hoi pă zînci  
 Și vacile pă zînci  
 Și cizmjele pă opkînci,  
 Dă fetele după slugi.

Voila — Același.

Năcăzîtu ca mîine nu-i  
 Numa puja cucului  
 Cîu îl lasă mama lui  
 La mîlțocu codrului.  
 Fără aripi, fără pîne.  
 Ar zbura n'are putiere.

Voila — Același.

LXI

S'o 'mulțit oameni și pămîntu tot ăla-i.

Voila — Același.

LXII

La America cine poate apuca.... Și jeș am vrutū să mă ducū...  
 Da ce-Ńi trēbuja mîie America? Facū și jeș negoțū de vaci...

Voila — Același.

LXIII

De trei zile bîaș la vîm,  
 Las să bîaș că sîntū străinū;  
 De trei zile bîaș la bîere,  
 Las să bîaș că n'am mujere.

Voila — Același.

## LXIV

De cîn hîau și nu mă 'mbătū  
 Saș făcutū vinu oțătū  
 Și rakiu lapte hîertū.

Voila — Același.

## LXV

Ljagă calu de zăbale,  
 Florj și viorele,  
 La crucița fereșlij măle,  
 Florj și viorele,  
 Intră 'n casă, nu te teme,  
 Florj și viorele,  
 Că de cîne țe-ai temut,  
 Foaje de lăutū,  
 De multū mîi l-am otrăyitū,  
 Foaje de lăutū,  
 Cu otrava din dumberavă,  
 Floriția de nălă.

Voila — Același.

## LXVI

Atunđi o fo rău. Am sluzitū trij anj, da am fo mai tol in bă-  
 tuje. In șeapte bătăj am fo. Cîn s'o bătutū atunđi armatija împă-  
 ratului....

Apoi ne-o priosea la Corița. Ne-o adusū la Făgărașū și ne-o  
 sloboot acasă.

In primăvară ne-o loatū Unguru cătană. Apoi s'o sculatū  
 Muscalu și o bătutū pe Unguri. Acolō s'o isprăyitū. Ieram nūma  
 de v'o doyăzeçi de anj. Acuma-s mare. Mare, mare, dar acum nu  
 mai potū, mă dor oazele.

Beșimbac — Vasile Matej Grașă, 82.

## LXVII

Copk'ij ca mine n'are nimenj in G'isțj; cu care l-ojū face  
 acum la șajspredē.

Ca povestija:

Doj fičiorj însurat,  
 Fată măritată,  
 Copk'ij năic pe ljugă valră  
 Și borjasă mpovărată.

Ieș cîn am fo de șajspredē anj am fo însurat.

Gisțea-de-zos — Vasile Mateișanu, 52



## LXVIII

Cin oț hi sânatos mîncej o țir de pk'itâ și bel o țir de apă și te duș ca vîntu...

Gistea-da-2os — Același.

## Léxic

neupată, ocupat.

adriașă, adresă.

alașu XL, schele.

amăritu : „ — cum miege orăzu, cumjetre? — amăritu ”; în-  
seamnă deci „slab, fără prof”.

amițjosu XXXIV, ambițioz.

arșta, a denunța, a reclama: „de lași gunoim în uliță ti-arată;  
de lași un lema pe uliță ti-arată”.

arștare, petiție.

arvoeat, avocat.

aștieptare: „Di-o dă în —”, ne-o dă pe credit.

bădio, unchi.

bărâta, a certa, a ocări: „Nefta știe să mă bărâteze”.

bărhată, harnică.

bărg'i (a să), a se rade.

bistoș, inspector damental.

blehar, timidigiu.

boane, boabe: „cu ligă boane pămîntu”.

boblet, nepriecpuș.

boğătan, om bogat.

boğătate, boğăție.

boğiasă, femeie, nevastă.

boșă, eșă.

boșăit, mototolii: cîrpă boșăită.

brășeni, cîngătoare, brău (la femei).

brendar'u, lustruș.

bubog, sarică.

bunșetă, pădure.

buș, roșcat.

cadindalū VI, candidat.

cărăuși, a merge din loc în loc cu meseria de cărăuș.

cătrăniș, chibrit.

- celeră, *ordădă pentru fiutul proniei.*  
 cerni, a înăgri: „în dalbă s'o cerniască”.  
 cîntă (a să), a se boci.  
 cîntare, *poezie, versuri*: „i-i rașine de tăicuțu să spue cîntări”.  
 cîoasă, *frumoasă*: „az je măi cîoasă”.  
 cîopli: „nu mă cîopli cu vorbe”, *nu-ți bate joc de mine.*  
 cînturugă, *buturugă.*  
 clarareții, *clarinet.*  
 cloacă, *cloacă.*  
 cobat, *haină bărbătească cumpărată din țirg.*  
 contra, a nega, a lăgădui: „ține-o contrast că nu...?”.  
 copirșeu, *sieriu.*  
 coifă, *coș mare.*  
 crumpene, *cartofi.*  
 corază, corază, e întrebuințat cu un țateles curios în felul  
 lui: *dela semnificația de „curaj” s'a ajuns la aceea de*  
*„prilej de petrecere, băntură”*; „cîn iau răkiu mai fac și  
 jelu cîț-o corază”; „di țe nu tie sloboz la corsă?”.
- desoși, a înjosi.  
 diplă, *vicari.*  
 diplașu, *lău ar.*  
 dîrg: „cu care trași țărătucu afară din euptor'o”.  
 drugună, *binoliță.*
- fanterie, *infanterie.*  
 fârtal, *șfert.*  
 fanje, *se aude în expresia de muștrare, de blestem*: „min-  
 ca-ti-ar fanja”.  
 feșter, *păcitor peste pîdure.*  
 feștilă, *cîneșă proastă, ce rămîne în urmă din cuier.*  
 fleșarū, *măcelar.*  
 fleșeri, a tăia carne.  
 fleșerie, *măcelărie.*  
 fudul, *frumos*: part - .  
 furițiosu, *care are obiceiul să fure.*
- țestre, *zestre.*  
 șionoiă, *țîrnăcop.*  
 glava capului, *țeasta capului.*  
 glază, *sticlă.*

gogoșă, cartofî.  
guguli, a giuguli.

hasnă, folos.

hejū, loc de casă.

hibă: n'om ~, nu-mi pare; pentru mine nu-i ~ XXXVI, pen-  
tru mine nu-i cere împotried.

hibăș, pizmaș.

hjerū, neam, fire: ~ de Zidov; cunoaște-l după ~.

hiji XIV, pădure deasă.

hîrșeu, cusma.

hola iské, hola ișu, sînt interjecții (din magurește) care se  
auz în vremea aratului către birorii dela plug.

hurdușău, funie groasă.

ia, da.

între, înaintea.

kular'ū, v. țelâr'ū.

k'elhu: lucru de ~, lucru de prietenală.

kelteu, coș mare.

lemnușii, chibritii.

lesne, ieșit.

lobeniță, doleac.

lucrătoare, zi de lucru.

lumînă, lumînare.

macă, măciucă.

masă, față de masă.

mătăhuū: „mătari ea iel ouptor'a”.

rașsar'ū, simplar.

mintonj (alături de minteni, mintenaș), îndată.

măici (a să), a se mățora: „s'a mai măiicit ziua

mojū: „dăm cinepa la ~”.

moșteniună, moșazan.

mustru, a striga: „mustră copkila p'a ulița”.

napk', cartofi.

năcovalmă, năcovală.

nevoie, om de nimic: „nu-ș nevoie ea tine.”



obinzală, *broderie la gulerul iei.*  
ocoz, *priceput, șiret, prefăcut.*  
ofici XI, *oficiu, birou.*

pălană, *gard de scinduri.*  
pălăria lămpkii, *abajur.*  
păli, a *lovi.*  
pestelindenia, *pretutindeni.*  
pițioiți, *cartofi.*  
plajnic, *umilit, supus.*  
pomelnic, *învelișoare de cap, maramă.*  
potenșii, *om de glumă.*  
poznatū XXXIII, *ciudat.*  
praxatū, *experimental.*  
primeșdii XI, a *primejdii, a aduce cutea o nenorocire.*  
progadije, *cimțir.*  
purdă: ureke ~, *ureche surdă.*

rade: „apăi am ras-o peste munți“, apoi am fugit peste  
munți.

răglatā LIX, *recrut.*

reacā, *haină lungă de postav, făcută în casă.*

rudă: „ții porci de rudă“? ți *ții porcii de prăsilă?*

rupe: ~ *clopotele, a trage clopotele: „di ții-o hi ruptū clo-*  
*potele? o muritū bineva?“*

sărăcū, *orfan: „au rămasū copkii sărăcū“.*

savaladā, *cirnaș mic.*

sbircăii, a *mărgăli.*

scătujie, *cutie.*

șerpārū, *cingătoare de piele tată.*

sișinașū, *subșiret.*

șirovii, *șurup.*

șinsopū, a. șopū.

șonde, *glume: „iești bun de ~.“*

șopū, *locul unde se ține stinul, magazie de stin.*

strica (a să), a i se face rău: „văru s'o stricată“.

ștrimk'i, *ciorapi.*

stricafū, *pedeapsă, amență.*

strigoaje, *strigoiță.*

sucăiță, *bucătăreasă.*

tălpar'ă, *care face opinci.*

tătășișă, *mătușe.*

țekerie, *coșnișă.*

țeați, *cinci fileri, cantital e întrebuințat de cei veniți din America.*

țigări, *a fumă.*

țjocă: „în care hașă gresia”.

țișă, *v. tătășișă.*

trifter, *pâlnie.*

vale, *vălcișă, curs de apă.*

vjacă,  *vreme: „p'acolo, p's la Rumania, umblă vjacu ban?”.*

vitrinar'ă, *veterinar.*

viștră, *ștoarea, pana dela pâlăria flăcăilor.*

zude, *primar.*

zudeță, *judecător.*

Tău Dixu

## ÎNSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI

DOUĂ GLOSE ALE LUI HESYCHIU: βάριον πρόβατον,  
βάριχος ἄρνες

În legătură cu tema *berr-*, de care ne-am ocupat mai înainte, au fost relevate uneori<sup>1</sup> și aceste forme date de Hesychiu, dar fără să se arate mai de aproape cum trebuie să le privim.

Astfel βάριον, est și βάριχος numai de departe se întilnesc cu *berr-*; fonetismul lor se explică bine prin particularități ale dialectelor grecești: inițiala β corespunde lui / care se știe că a existat în ἄριον „miel, berbece, ouie” (gort. /apiv), ce are la bază pe vind. *aranah*, de unde am văzut că derivă *berr-* și alte forme indoeuropene.

Din ce dialect sau dialecte cita Hesychiu acești doi termeni ai vocabularului păstoresc, nu am putea spune sigur. Poate totuși forma a doua ne dă o indicație. Ea cuprinde fără îndoială, în partea din urmă, sufixul -ιχος; acest sufix era cu deosebire întrebuintat în dialectul beoțian; astfel, sînt atestate acolo: ἑρτάλιχος „pai” și nume proprii cu Διωνόσιχος etc.<sup>2</sup> Funcțiunea acestui sufix e de a forma diminutive și la numele proprii are totdeauna hipocoristic: βάριχος dela Hesychiu e

<sup>1</sup> E. Bernaker, *Slav. etym.* 1876, I, 43; M. Vasmer, in *Russkâ slava*, III, 256.

<sup>2</sup> Fr. Ruchtel, *Die griech. Dialekte*, Berlin, 1831, I, 308; cf. 284.



în acord cu această funcțiune a lui -υγος, cum arată glosa care-i explică înțelesul de „miel”. Cu o oarecare probabilitate deci putem considera pe βάρυγος ca o formă proprie dialectului beoțian, deși Hesychiu nu ne dă nici o indicație în acest sens.

### LAT. *mulus*

Pînă acum nu s'a dat o explicație satisfăcătoare acestui cuvînt latin. A. Walde<sup>1</sup>, amintind etimologiile propuse, nu mărginește să-l pue alături de μυκός, atestat la Hesychiu<sup>2</sup>, și de alb. *mušk*, cu toate că fonetismul formei latine rămîne nelămurit dacă ne mărginim la această apropiere care ține sîmă numai de asemănări de înțeles (în orice caz alb. *mušk* e cu totul departe de *mulus* și nu poate fi pus în legătură decît cu *muscellus*, cum face de altfel și Walde, dar crezînd greșit că acesta ar putea ajuta să lămurim forma de care ne ocupăm).

Cum alături de *mulus* e atestat și *mullus*, acesta cred că ne indică în ce direcțiune trebuie să căutăm originea denumirii catirului în latină. *Mullus* nu poate fi izolat de adj. *mullus* însemnînd „roșu, purpuriu” și pentru care găsim în limbile indoeuropene forme care vin să-l explice<sup>3</sup>. Deși la prima vedere s'ar părea că nu poate fi nici o legătură între numele catirului și ideea de „roșu”, totuși de-

<sup>1</sup> Lat. *etym.* Wb., 501.

<sup>2</sup> De altfel, se poate întreba dacă se poate fi acest μυκός dat ex phrasa de Hesychiu; de obicei e considerat ca reprezentînd pe un mîi vechi \*μυκός (H. Hirt, *Handb. der griech. Laut- u. Formlehre*, 211); cred că trebuie interpretat cu totul altfel; Hesychiu poartă glosa ce se referă la așini (αἰνὸν ὄνομα τοῦ ἐπὶ ὄρειον κυμαίνοντος) și înțelesul de „dozător, desfrînat” (caupm acestei asocieri semantice, v. O. Schrader, *Neohellenikon* ed. n 2-a, 271); dar înțelesul dîn urmă se regăsește în μύκλοι dat tot de Hesychiu (H. Taragiatroasă și A. Beljinarule greuzî); pe urmă, tot la Hesychiu μύκλοι și μύκλοι sînt dați cu înțelesul de „vîr-găturile negre de pe spînzura măgarului”; deci fonemul μυκός pare să fie pentru μυκός, care nu duce spre tema μυκ- și nici de cum μω-

<sup>3</sup> Cf. A. Walde, l. c., 500.

la ea trebuie să plecăm. În diferite limbi termenii pentru măgar, câțir sînt derivați dintr'un adjectiv însemnînd „roșu, roșcat”; așa mong. *eldeigen* „măgar”, după H. Vámbéry<sup>1</sup> din *al-cik* „roșcat”; ar. *himar*, ebr. *hemar* „măgar” (ar. *hamr* „roșu”); asemenea derivări se explică prin aceea că părul măgarului sălbatic era roșcat și cuvîntul a rămîs pe urmă chiar cînd a fost vorba de același animal domesticit, cu părul sur; de altfel, noțiunea de „roșcat” a fost asociată ostentată de aceea de „sur”, cînd aceste colori se apropiau întru oîtvă (un cal roib în Țara Hațegului e numit „sur”); poate chiar *mullus* însemna în latină „roșietic bătînd în sur”, pentru că continuatorii romanici ai lui arată devieri dela înțelesul lui primitiv<sup>2</sup>.

Lămurind astfel dubletul *mulus*, *mullus*, cu fonetism corespunzător altor forme latine care arată consoana simplă sau geminată, poate că un alt cuvînt cu înțeles identic își găsește explicarea în același fel. Lat. *burdus*, *burdo* a lăsat și el pe etimologiști nedumeriți asupra originii lui<sup>3</sup>. Cam în latinește exista forma *burrus* cu înțelesul de „roșu”, ne întrebăm dacă *burdus* nu trebuie derivat din acesta, plecînd tot dela semnificația de „roșu, roșcat (bătînd în sur)”<sup>4</sup>. În orice cas, coincidența nu poate fi trecută cu vederea.

Rom. *birță* (Bărbă / Bărbă)

De numirea astfel a unei părți a plugului — e lucata de lemn care leagă plauz de grîndei și ajută să se taie braz-

<sup>1</sup> *Dio prim. Cultur des turko-lat. Völker*, 192-193; pentru turc. *şâşâ*, ce nu e un împrumut din mongolă, cum credea Vámbéry, v. H. Pedersen, în *Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch.*, XXXIX, 457-448.

<sup>2</sup> M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 95; după P. Papahagi, *Ann. Acad. rom., mem. s. lit.*, XXIX, 339, *mullus* s'ar fi păstrat și în sardină (Mull'a „de culoare negricioasă”, nume dat câștirilor).

<sup>3</sup> A. Walde, l. c. 102; cf. Thurneysen, în *Theo. Lingu. lat.*, v. *burdo*.

<sup>4</sup> *Burrus* e bine reprezentat în românieș (Meyer-Löhke, *Rom. etym.* Wb., 1418) și în sudul Franței un derivat al lui, *burek*, înseamnă „măgar țînăr”, cu rezonanță deci a procesului semantic pe care îl presupunem în latină.



dele mai mult ori mai puțin adăuci — a rămas încă acum nelămurită, ca origine<sup>1</sup>. Chiar după aspectul ei fonetic se vede că avem de a face cu un element slav și cred că acesta nu este așa de greu de recunoscut.

Ceva asemănător ne oferă graul Valahilor din Moravia: lemnul răscornicilor dela car în care se pun șlesurile se numește acolo *brdce*, *brdco*<sup>2</sup>. O formă identică avem în slovenă, dar cu înțeles deosebit: *brdce* „lemnul pe care se succeșe firele dela plasa de pescuit”. Acestea sînt derivate din tema *berd-* cu semnificația primitivă de „virf, ascuțit” și care în limbile slave apare azi cu înțelesul de „deal, munte”<sup>3</sup>. Foneticește, *birță* e identic cu *brdco*, *brdce*, admitînd căderea lui *d* într'un grup consonantic neobișnuit la noi; ca înțeles, cu toată deosebirea dintre ele, putem să ne explicăm forma românească: și *birța* și *brdco* pleacă dela noțiunea primitivă de „virf” și au fost întrebuințați ca denumiri pentru o bucată de lemn pusă la o extremitate pentru a fixa ori lega părți ale plugului, ale carului<sup>4</sup>.

Rezultă de aici că forma originară a cuvîntului românesc e *birță*, nu *biră*, cum se mai zice și care nu e decât o alterare a celei dinți.

#### ROM. pleoapă

Cu toate dificultățile de fonetism, identificarea acestui cuvînt cu lat. *pulpebra* e privită încă de unii filologi<sup>5</sup>

<sup>1</sup> E. Kaszka, *onomastikă și de II. Duncker* în revistă asupra terminologiei noastre agricole, publicat în *Funksch. d. rum. Zeit.*, XIX-XX, 76. Cu totul științific și înțelegător N. Dalgasova e o identifiace cu *brdca* (cf. mai departe, în *Diții de sană*).

<sup>2</sup> Pr. Barboș, *Mont. slavica*, var. 1, 25; II, 194.

<sup>3</sup> Și „spăca” dela răsunet al lemn, F. Deoncker, *Slav. et. Wks.*, I, 118; deci e înțeles al cărămidă e aceeași temă pentru ambele înțelegeri, Deoncker le separă, *op. cit.* p. 100.

<sup>4</sup> Verbul *birta* alar cu afecțiune e alți farpă în care se-am putea găsi pentru *birță*; e *birček* (Berneker, l. c., 113), care cuprinde tot înțelesul de „virf” (comp. ceh. *brk* spană care se înfize într'un lemn<sup>5</sup>). Asemănarea cu val. *maz brdca* e totuși mai convingătoare.

<sup>5</sup> H. Tixier, *Diții. rou.-germ.*, s. v.



ca admisibilă. Recunoașterea nețemeinicia ei. S. Pușcariu a'n gândit la o altă etimologie, tot latină, anume na presupus \**pluppea*, derivat din \**pluppa* care ar fi rezultat din *pupula* „pupila”<sup>1</sup>. Nici acest așa de artificial reconstruit \**pluppea* nu ne duce mai departe, pentru că fonetica îl contestă dela început (echivalentul lui în românește ar fi trebuit să fie \**plupă*), așa că în altă direcțiune trebuie să căutăm o explicație care să satisfacă și semantica și fonetica.

Toți care s'au ocupat de această formă au uitat să țină seamă și de un alt înțeles pe care-l are ea, în afară de cel bine cunoscut; *pleoapă* se întrebuințează, într'adevăr, în Muntenia, și cu semnificația de „capan” (în special: de coșing). Tiktin citează în dicționarul său un exemplu din Odobescu; s'ar putea adăuga altele, din Delavrancea<sup>2</sup> și cu acest înțeles am auzit cuvântul într'un cîntec pe care mi l-a spus un țăran, Gheorghe Ōnea, din Cerașu (Prahova) — citez pasajul cu fonetismul dialectal exact, pentru că vom vedea că pentru *pleoapă* are importanța lui<sup>3</sup>:

Că fotos că am venit?  
Găsiți paicuța'm mormint,  
Luosei sapa și lopata,  
Dăteji țărina 'ntr'o parte  
Și pîshupa zumătate,  
Să văz fața dea curată.

Deci pe lângă înțelesul special vedem aici un fonetism deosebit de cel curent: *plshupă* în loc de *pleoapă*<sup>4</sup>. Tocmai această formă, cînd am auzit-o, m'a făcut să mă întreb dacă nu trebuie să plecăm dela ea pentru ca să lămurim pe *pleoapă*. Apropierea în care m'am gîndit atunci mi-a dat-o vocabularul slav, pentru că într'adevăr în bulgară

<sup>1</sup> *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXVIII, 689; cf. *Etym. Wb. d. rom. Spr.*, s. v. Cu unele rezerve, Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 6816, înregistrază această etimologie.

<sup>2</sup> *Sulfăniica* (ed. Socot, 1908), 144, 148; *Liniște* (acunași ed., 1911), 209.

<sup>3</sup> Fragmentul e din cîntecul foarte răspîndit: „Iona! de peste deal...”

<sup>4</sup> De altfel, chiar acela dala care am cules textul mi-a spus că *plshupă* înseamnă „capan”.

avem *pohtupka*, însemnând „capac”. Acesta e un derivat din tema *klup-*, *klop-*, *hlip-*, care apare în slavă cu semnificația de „a închide, a acoperi”<sup>1</sup>. Pînă aici, firește, asemănarea e numai aproximativă. Ea ne arată însă că *plehupă* trebuie de sigur derivat din slavă. Cum însă limbile slave nu ne dau o formă exact corespunzătoare celei din românește, rămîne să vedem pe ce cale totuși aceasta se poate explica din tema *klup-*, *klop-*. Dacă bulgarul *pohtupka* nu e decît un derivat din *klup-* cu prefixul *po-*, atunci pentru forma românească putem pleca dela un \**preklupa*. Il dăm astfel, ca reconstruit, pentru că în limbile slave nu există astăzi sau în orice caz nu l-am găsit înregistrat. Ca și altele, avem de a face în românește cu un slavism neatestat, dar putînd fi admis pentru motive justificote. Alăturarea lui *pre-* la *klup-* își găsește analogii în strb. *prekriti* „a acoperi”, *prekrivato*, vîrb. *prekrout* „vîl” < *kriti* „a acoperi, a acunde”, *krout* „acoperiș, învelitoare”. Dacă avem totodată în vedere că în bulgărește forma amintită *pohtupka* se încernoșează cu *pohtripka*, aceștia ne autorizează iarăși să admitem un derivat din *pre-* și *klup-*, corespunzător celor din *pre-* și *kriti*, amintite mai sus. Deci \**preklupa*, deși neatestat, poate fi admis pe bune temeiuri că a existat odată în slavă și de acolo s-a pătruns la noi<sup>2</sup>. Plecînd dela o formă feminină \**preklupa*, putem explica pe *plehupă* admitînd că *r* din prima silabă a fost asimilat de *l* din grupul *kl*, de unde \**pleklupă* și acesta pe urmă, prin disimilarea lui *l* din al doilea grup consonantic, s'a redus la *plehupă*

Forma cu *-h-* e atestată și într-o inscripție din 1692 dela mănăstirea Horezu (N. Iorga, *Inscripții din bisericile Horezului*, I, 184); *plehupă*, cum se citește acolo, prezintă și un vocalism particular (*o* pentru *e*), care vom vedea cum trebuie explicat. În schimb, fără *-h-*, dar tot cu *po-*, apare vrom. *pliap* (< \**plonpā*) „școarea alunei” (Haseu, *Etym. vrom.*, I, 252), al cărei înțeles special pleacă tot dela cel de „înveliș”.

<sup>1</sup> E. Berneker, *Slav. etym.* H<sup>6</sup>, I, 390.

<sup>2</sup> Numai compusul cu *po-* (*pohtupka*) e atestat odată, într-un exemplu citat de Miklosich în Dicționarul paleoslav; e tradus acolo prin „figură oblungă”, dar propriu zis se vede că înseamnă „acoperiș”.



(o transformare identică, datorită unui dublu fenomen de asimilare și disimilare, găsim în *plimb* < \**plimbu* < \**primbu*)<sup>1</sup>.

Explicind astfel pe dialectatul *plehupă*<sup>2</sup>, dela sine se lămurește și *pleoapă*. Acesta presupune un alt vocalism în silaba a doua, diferențiere fonetică ce ne duce spre slavă, pentru că am văzut că acolo *hlyp-* se încruciează cu *hlop-*. La buza lui *pleoapă* trebuie să punem deci dubletul \**pre-hlopa*<sup>3</sup>, așa că avem un alt exemplu, pe lângă altele, de reflectarea în românește a unui element slav cu variațiuni de fonetism, după cum el a fost împrumutat dintr'un grai sau altul ori în epoci deosebite. Cât despre căderea lui *h* între vocale (\**plehupă* > *pleoapă*), ea nu are nimic surprinzător fiind ne gândim că și alte forme prezintă fenomenul identic (*lăuză, salacor, alături de lăuză, salacor*).

Pentru a pune și mai bine în evidență că etimologia propusă e deplin întemeiată și din punct de vedere semantic, rămâne să amintim că în multe limbi noțiunea de „pleoapă” este derivată, ușor de înțeles, din aceea de „învelitoare, acoperiș, capac”. Astfel în slavă: bulg. rus. *věko* „pleoapă”, malorus. *vika* „capac”, *vika* „pleoapă”, pol. *wieko, wieczko* „capac”, *powieka* „pleoapă”, ceh. *viko* „capac”, *viecko* „capac” și „pleoapă”, sloven. *věka* „capac” și „pleoapă” (comp. lit. *vika* „capac”, *vákas* „pleoapă”; în sârbește se zice „pleoapei” *kapač (za oku)*, lângă care se intrabuștează și forma de plural *kapei očni*); gerua. *Augenlid* cuprinde în partea din

<sup>1</sup> Admitem aici ca asimilarea \**primbu* > \**plimbu* s'a produs în românește, dar se poate ca ea să fi existat chiar în slavă, pentru că avem cazuri analoge, comp. slovenul *plepatica* < \**prepletica*.

<sup>2</sup> Forma veche pe care am amintit-o mai sus, *plehupă*, trebuie de sigur explicată din *plehupă*; înlocuirea lui *e* cu *o* arată o apropiere de bulg. *plehupka*; prin unele ținuturi, sub influența acestuia, *plehupă* putea deveni *plehupă*, fiind forma și înțelesul; prin lușcăl înădrită lor, în apropiere mult de mult.

<sup>3</sup> Numai verbul *prehlopiti* este atestat, în slovenă, și cu o semnificație care ne duce spre cea primitivă a lui *hlop-*, aceea de „a țevi”, de unde s'au dezvoltat cuvete de „a închide cu șpanul, a acoperi” (cf. Bérncker, l. c. și 513).



urmă o formă însemnând la origine „capac“ (germs. *hülit*; comp. vază. *hidan* „a acoperi, a închide“<sup>1</sup>); isl. *augatök*, sued. *ögonlock* etc. prezintă aceeași asociere de înțelesuri, *lok* însemnând la origine tot „înveliș, capac“, din tema *luk* „a închide“<sup>2</sup>; în persană „pleoapă“ se numește *bām i cāsm*, în curdă *bām i cāmi*, propriu-zis „învelișoarea, capacul ochilor“<sup>3</sup>; în limbile turco-tatare *kabak*, pe care noi l-am împrumutat sub forma *capac*, înseamnă și „pleoapă“<sup>4</sup>. Limbile romanice ne dau și ele ceva analog, dar numai indirect: sbrsely. *vjerkle des els*, hâg. *kojick dē luj*, adică tot „învelișoarea, capacul ochilor“, cuvântul dinții fiind lat. *cooperculum*; Val d’Iliez *tavē des oca*, unde *tavē* înseamnă tot „capac“<sup>5</sup>; avem însă de a face în cazul acesta cu asocieri de cuvinte datorite influenței germane: expresiile acestea traduc pe germ. dial. *Augendeckel*<sup>6</sup>.

Dublul înțeles al lui *pleoapă* apare astfel bine lămurit și etimologia pe care am propus-o cred că înlătură orice îndoială.

#### Fr. Iovă

Chiar aceia care persistă să vadă în acest cuvânt un continuator al lat. *lūridus* recunosc că fonctismul formei franceze nu corespunde celui din latină, deoarece ū e redat prin *ou* și nu prin *o*, cum ne-am fi așteptat<sup>7</sup>. Și din

<sup>1</sup> F. Kluge, *Etym. Wb.*, s. *Lid*.

<sup>2</sup> *Ibid.*: cf. Falk-Turp, *Wortschatz d. germ. Sprachsinn.*, 371.

<sup>3</sup> P. Hübschmann, *Persische Studien*, 24: *Jahn-Justi, Dict. kurde-französis*, 306, dau și forma *qapag-u tobani*.

<sup>4</sup> Haidar, *Opyt slovarja tjurakikā narōkij*, II, 135: cf. 401.

<sup>5</sup> *Revue de dial. romane*, II, 256; III, 29.

<sup>6</sup> Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 2203: cf. A. Zacher, in *Rom. Forsch.*, XIV, 377.

La scria aceasta trebuie poate adăugate și sl. *šcarun*, alături de lat. *parma* (A. Waldé, *Lat. etym. Wb.*, 362), și arm. *koṗē* pentru care Lidén, *Arm. Studien*, 20, propune o explicație ce pleacă de la frecvența exemplor de alăturare a celor două accepțiuni pe care le-am văzut.

<sup>7</sup> V. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, 5170.

punct de vedere semantic ne găsim în fața unei etimologii contestabile, pentru că din înțelesul latin de „galben, palid” nu se explică ușor diferitele accepțiuni pe care le are *lourd*.

Rămân atunci să ne oprim la alt cuvânt din vocabularul latin, și acesta cred că nu poate fi decât *lora* „burduf, pîntece” care s'a păstrat în franceză, *laine* „cîmpoi”, și în dialecte nord-italiene, *lora* etc. „pilnie”<sup>1</sup>. Un derivat din acesta, \**luridus*, poate explica forma franceză, în sensul că a fost întrebuințat la început vorbindu-se de „cineva cu pîntecele mare” și dela acest înțeles s'a ajuns la acela de „greoi, greu”. Pentru această dezvoltare semantică nu e nevoie să înșirăm exemple pe care le dau ușor alte limbi — vom aminti pe prov. *boudego* care înseamnă și „cîmpoi” și „om cu pîntecele mare, greoi” (cu semnificația din armă și *boudouire*)<sup>2</sup>, așa că avem asociate și aici înțelesurile din fr. *laine* și *lourd*. Cum în vechea franceză și în vechea provansală *loré* și derivate ale lui apar adesea cînd se vorbește deapre cei cu înfățișare grosolană, greoi în mișcări, neciopliți, neghiobi — ca și alteori, termenii aceștia de dispreț li găsim aplicați la țărani —, aceasta ne arată bine care e semnificația primitivă a lui *lourd*, plecînd dela presupușul \**luridus*<sup>3</sup>. Din această semnificație se explică și acelea de „stîngaci” nu numai din franceză, ci și din provansală<sup>4</sup>, iar după ce „greoi” a dat înțelesul de „greu” s'a putut ajunge ușor la accepțiunile speciale: „cu capul greu, ametit, zăpăcit” și „surd” pe care le întâlnim în provansală

<sup>1</sup> *Ibid.*, 5184.

<sup>2</sup> Fr. Mistral, *Lex. tresor deu felibr.*, I, 312; comp. fr. *bagot, bougeyo*, cum se vede deapre cineva „pîntece, care merge greu” (Chr. Schneller, *Die rom. Volksmund. in Südtirol*, 109) și care are derivate din *bagot* „burduf, pîntece, cîmpoi” (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym.* 193, 880).

<sup>3</sup> Comp. part. feminin „necioplit, neghibob, prost” < *băscara* „pîntece mare”.

<sup>4</sup> Cf. A. Hornig, *Gloss. der rom. Mundart von Zell etc.*, Halle, 1916, 185; Mistral, *Lex. tresor*, II, 231.

și dialecte franceze<sup>1</sup>. Fazele semantice sînt deci cu totul altele decît cele admise după cealaltă etimologie (*liridua*) și ele apar mai firești, cum în același timp își găsesc o confirmare.

Neklamorît rămîne și după etimologia pe care am dat-o ap. *lerda*, ca și port. identic. Deși e pus totdeauna alături de fr. *lourd*, cred că trebuie despărțit de acesta. În spaniolă *lerda* înseamnă „greoi la mers” și se întrebuințează mai ales vorbindu-se de animale: dacă ținem în seamă că spaniola cunoaște și formele *lerda*, *lerdón* „umflătură pe care o capătă caii la picioare cînd se abîng de roți”, mi se pare că de aici trebuie să plecăm și să presupunem că avem de a face la origine cu un cuvînt designînd o boală a cailor. Care poate fi acest cuvînt — probabil din medicina veterinară — nu știm: un *liridus* sau *liridua* care ar explica pe *lerda* nu ne este cunoscut<sup>2</sup>.

G. D.

<sup>1</sup> Pentru cea din urmă, v. *Atlas lingu.*, 1240.

<sup>2</sup> În *Corpus gloss. lat.*, V, 308, găsim un *liridus*, dar explicația mi lipsește, pentru că din cuvîntul sau cuvintele care îi glossau nu s'a pîdit decît... *er...* Se poate, de altfel, să fie o simplă greșală, pentru *liridus* sau *liquidus* (nu *luridus*, cum presupun editorii, VI, 830, fiind că acesta e glossat mai departe).



## DĂRI DE SAMĂ

**D. MILLARDET.** *Linguistique et dialectologie romanes: problèmes et méthodes*; Montpellier, Soc. des langues romanes, Paris, E. Champion; 1923; 520 pag.

Nu se poate spune că filologia trece printr-o criză pentru că directivele ei nu ar fi destul de limpezi și nedumericile ar întrece îndrumările care dau conștiința că rezultate sigure se pot atinge. Dacă din unele publicații se desprind o nărcare neliniște, dacă vedem la câțiva filologi o nelcredere în metodele preconizate până acum, e o notă de exagerare și nerecunoașterea posibilităților pe care le are critica filologică de a doborâi între cele bune de urmat și cele rătăcitoare.

Cartea lui Millardet aduce răspunsuri bine meditate celor care privesc sceptic orientările și rezultatele de până acum ale romanisticii și, în același timp, ea arată cum trebuie considerate unele inovații de metodă, până la ce punct le putem acorda încredere, pentru a nu cădea în exagerări și în exclusivism, cum se întâmplă acelor care proclamă aceste metode ca singurele în stare să înlăture rătăcirile cercetării și concluzii eronate.

Sfârșurile stilor filologi pe care-i întâlnim în curs de o jumătate de veac sînt apreciate de Millardet după justa lor valoare, cu accentuarea rezultatelor pozitive la care ele au dus și pe care unii caută să le conteste. Cum foarte bine observă Millardet, romanștilor li se poate recunoaște chiar o superioritate față de alți filologi, pentru că ei au pus în circulație unele vederi nouă, au dat sugestii fecunde și au realizat opere care arată însemnate progrese în filologie de cîteva decenii încoace.

Privind activitatea filologică de azi și oprindu-se la principiile care o călăuzesc, Millardet caută să distingă temerile



fiecărui din ele și să le pună de acord, împotriva aceluia care arată preferințe nejustificate și-și face un crez științific din nulla teralități. În multe pagini critica sa așază și pieșind dela o vastă înforuație analizează teoriile nouă de geografie lingvistică. Recunoscind cum se curvine meritele lui Gilliéron în explorarea dialectelor, în fixarea unor norme de cercetare deschizând perspective nouă, modificând unele concepții asupra evoluțiilor lingvistice, Millardet arată și insuficiențele metodei geografice, greșelile și exclusivismul care pot decurge din ea — citeva din ele le-am relevat aici, în articolul din fruntea revistei, și observațiile pe care te-am făcut ne întîlnesc cu ale savantului francez. Aplicarea criteriului geografic în lingvistică nu trebuie să ducă, observă Millardet, la afirmări prea categorice, cînd cercetările, și după această metodă, pot rămînea cu multe lacune și așteaptă unele revizui, cum s'a văzut după publicarea Atlasului lingvistic al Franței. Presumpțiunea că geografia lingvistică ne întenește singura constatare de o precisiune matematică trebuie îndaturată, pentru că și metodele așa zise vechi au utilitatea lor, nu pot fi excluse. Fonetica istorică, cunoașterea aprofundată a limbii vulgare — redusă la un vag auxiliar sau interpretată de filologi ai școlii nouă după idei preconcepute — nu pot fi socotite ca fără folos ori ca falsificări ale criteriului științific în romanistică. O colaborare a metodelor de pînă acum, cărora discernămintul le-a fixat autoritatea, cu cele nouă, ale metodei geografice, este îndrumarea pe care trebuie să o adoptăm, dacă ținem să înțelegem mai bine transformările lingvistice. Precizînd punctul său de vedere, Millardet spune foarte judicios: „C'est un grand abus de croire que la géographie linguistique, livrée à ses propres moyens, est toujours capable de donner, d'un fait déterminé, une explication véritable... La méthode géographique appliquée à l'ordinaire des faits soit présents, soit passés. Elle n'explique qu'exceptionnellement les faits d'un autre ordre. Ce qu'elle peut faire... c'est administrer la preuve des explications fournies par la méthode comparative... la méthode géographique n'est pas en état de remplacer l'ancienne méthode. Elle n'en est que l'auxiliaire” (84, 89). Fixînd astfel, cu rezervele cuvenite, locul geografiei lingvistice lingă alte cercetări, Millardet nu lasă nerelevată, în altă parte, importanța pe care trebuie să o acordăm studiului limbilor liberare, stături de dialecte. Dialectologia, oricît de interesantă și pasionantă ar fi, nu poate concentra în ea preferințele filologilor. Limba așa cum s'a păstrat în monumentele literare merită să preocupe și de acum înainte pe filologi, cu atât mai mult cu cît ea cuprinde forme pe care nu le găsim de altă ori în dialecte



și sînt reflexul unor condițiuni speciale de evoluție, ne duc spre constatări interesante nu numai pentru lingvistică, dar și pentru istoria culturală. Cu acest prilej Millardet ar fi putut, cred, insista mai mult asupra unei lacune, prea vizibile în studiile actualitate de geografie lingvistică. Ele sînt dominate de ceea ce este concret, material, urmărind în special cuvinte desemnînd obiecte, îndeletniciri practice, sau avînd legături cu flora, fauna unei țări, etc. Domeniul prea redus, lăștind la o parte forme lingvistice cu alt substrat, superior, interesant sîntelește, referindu-se la preocupări idealiste mai mult sau mai puțin accentuate, substrat care nu lipsește nici dialectelor. Geografii lingviști făcînd asemenea excluderi chiar în cercetările dialectale, cu atât mai mult se arată refractari cînd este vorba de a se recunoaște importanța unor fenomene lingvistice proprii evoluțiilor superioare, de natură literară. Tot ce este limitare de orizont sau „engouement” nu poate ajuta mult științei.

Principiile formulate din primele pagini sînt reituate de Millardet, pentru dezvoltări și exemplificări, într-o serie de capitole care arată același spirit critic bino orientat și documentări bine alese, cum și de o varietate care dovedesc familiarizare cu multe domenii ale lingvisticii. Asupra latinei vulgare, cu rectificări la concepția despre unitatea ei<sup>1</sup>, asupra legilor fonetice,<sup>2</sup> „silabațiunii” căreia îi acordă un rol important, cum și asupra diferitelor probleme de morfologie, sintaxă și lexicologie<sup>3</sup>, Millardet

<sup>1</sup> Discuțiile în jurul acestei chestiuni sînt se par totuși că pornesc de multe ori dela o neînțelegere. Cînd că nimănui nu a înțeles că în sens absolut unitatea latinei vulgare. O asemenea unitate nu a putut exista nici pentru latină, cum nu există pentru nici o limbă. Chiar cînd se vor dovedi alte deosebiri locale în fonetica, lexical etc. latin vulgar, pe lângă cele recunoscute pînă acum, părerea despre unitatea care stă la baza limbii vor rămîne, așa cum trebuie înțeleasă, la fel va păstra temeinicie ei.

<sup>2</sup> Asupra unor puncte părerile autorului nu le cred deplin justificate. Mă mărginesc la relevarea citorva. Astfel, Millardet admite (228-229) că în latină pronunțarea alterată (*k*) a lui *k*+*ai* trebuie să fie foarte veche, chiar din „epoca preistorică”—atîrînd deci acestui fenomen o vechime și mai mare decît aceea pe care o presupunea Guarnierio. O probă ar fi tratamentul special pe care îl prezintă *ā* după *e* (*caēna*, *caēna* față de *puēna* etc.): păstrarea lui *ā* în cazul acesta (ca și după *y*) nu ne autorizează însă să ajungem la deducțiuni cu privire la *k*, în sensul că acesta ar fi fost roșit *k*; formele acestea sînt mărturia numai pentru foneticea lui *ā* în raport cu caracterul general al consoanțelor vecine, fără dorada să intrădească să ar fi fost susținat spre *k* (nu dovedește nimic nici apropierea pe care Millardet o face cu *juuēna* < *juuēna*, *caēna*, *caēna* fiind deosebite). În acord cu părerea sa, Millardet — ca și alții, de altminteru — crede că fonetismul sard și cel dalmaț, cu *k*



aduce observații care deșteaptă meditația, corectează păreri prea ușor admise și îndeamnă la reevaluări.

Cartea sa e din cele rare de doctrina filologică și vine să împrăștie unelc iluziuni, întărind convingeri fără care filologia ar devia spre excluderi neîndreptățite și ar rămânea numai la aproximații.

G. D.

**Dacoromania**, buletinul „Museumii limbii române”; Cluj, Inst. de arte grafice „Ardealul”; 1922, 1923; vol. I: vi-608 pag.; vol. II: 940 pag.

O publicație periodică de filologia trebuie să aducă la noi cit mai mult material informativ și un spirit critic bine orientat — cu deosebire aceasta, pentru că mai dăinuiesc procedee de școală veche, păreri necontrolate, răstăciri care numai printr-o critică ageră și bine disciplinată pot fi înlăturate.

Cele două volume din *Dacoromania* aparute până acum, sub direcția lui Sextil Pușcariu, arată intenția bună de a face să participe la mișcarea noastră filologică și tinăru Universitate din Cluj, așa că ne bucurăm de această extindere a unei activități care, oricât de puțin ar fi luată în seamă, stă alături de alte pre-

(nu e sau ceva analog), s'ar datorii unei regresii de mai târziu. Dălmata vorbește tocmai împotriva celor susținute de Millardet: *vagliola* se știe că dărește pe *k + e* de *k + e*, *j*: *kafor* < *o e n a*, dar *dil* < *o g l u m*, *oifăto* < *v i e j o u s*; alterarea lui *k* în *vagliola* dinaintea lui *e*, *i* arată că ea nu s'a produs decât în contact cu un element totăciator (în contact cu *e* numai după ce acesta s'a diftongat în *ie*), pe cînd unde lipsa acestui element (cazul lui *e*) ea a fost oprită; dacă, cum presupune Millardet, s'ar fi zădit *k'om* (= *oem*), în *vagliola* am fi avut *oifan*. Fonetica lui *k* în dinaintea lui *e*, *i* ne arată, oricît, că aceste *faxe*: *indii* *k'ia* (< *ka*), *k'ie* și numai pe urzică *k'ie*; cum încă *e* > *ie* este relativ tîrziu, și necesită o admisie singur Millardet (102 urm.) atunci alterarea parțială ori generală a lui *k* dinaintea vocalelor palatale nu poate fi un fenomen de tot vechi în latină.

Cu privire la *gu* Millardet crede (280-291) că Latioii îl pronunțau ca *gu* și de aici s'ar explica toate reflexele lui în limbile romănice; totuși romanicii *ie* se explică în general mai ușor din *gu* decât din *ia* și prezența lui coîncide în multe regiuni cu totăciarea lui *g* (și *c*) în alte grupuri consonanțice; remășterul *we* nu o iarăși ușor de explicat din *ia*, cum înscărea Millardet; el pare să conțină un mai vechi *wo*, cum a observat M. Bartoli (*Des Dalmatiches*, I, 280), referindu-se la forma dialectale italiene, și acest *wo* a putut să rezulte din *gu* prin anumite faze intermediare (ya, yu).

Pentru *li*, *noi*, *stai* etc. Millardet susține, ca și alții, transformarea lui *e* final în *i*. Simile nu confirmă această explicație nici pentru formele italiene, nici pentru cele romănești corespunzătoare. Prezența lui *i* aici e datorită numai analogiei, părere pe care am susținut-o totdeauna și nu vîlt nici o obiecțiune temeinică ca și s'ar putea aduce.

ocupări ce trebuie să afirmă prestigiul nostru cultural. Am fi voit totuși ca această publicație filologică să nu fie umbră de unele scăderi care se vedeau dela primul volum și în loc să fie atenuate s'au accentuat în volumul următor. Spiritul critic rămâne în urma exigențelor care se impun azi și în filologia română: în paginile *Dacoromaniei* — de ce acest titlu cu rezonanță arhaică? — vedem acceptate cu prea multă ușurință unele păreri; etimologii care poteni ispiti numai pe cineva, de acum cincizeci de ani sînt prezentate ca admisibile; pe urmă, partea de bibliografie critică arată prea multe înegații, nu e mai bine călăuzită în alegerea publicațiilor care trebuie semnalate și nu aduce destul discernămint în ce privește faptele în care trebuie să se oprească critica.

În studiile tipărite ne-am fi așteptat înrăși să vedem mai multă claritate — nu o poate exclude nici filologia —, o prezentare a faptelor în linii mai ușor de urmărit, fără îngrămădiri de amănunte superflue. Filologii noi, spune S. Pușcariu în cuvintele liminare (pag. 2), „în loc de a păstra cald interesul pentru studiul limbii, popularizînd mijloacele științifice ale școlii celei nouă, s'au închis în turnul lor de fildeş, pierzîndu-se în lucrări de amănunt pe care dilocunții nu le mai puteau urmări”. Nu se pot aplica la toți filologii noi aceste cuvinte și nu atît pentru că s'au izolat în „turnul de fildeş” cercetările lor au ajuns să intereseze publicul mare mai puțin cu altădată — cauzele acestei desinteresări cred că sînt mai curînd acelea pe care le-am arătat în primele pagini ale acestei reviste. Cît despre acele „lucrări de amănunt” de care vorbește Pușcariu, ele pot fi amintite, cu accentu de oarecare dezaprobare, numai cînd arată o specializare redusă, o limitare a curiozității de cercetare. Ori izolat, ori locadral într'un ciclu de cercetări, amănuntul trebuie privit și în filologie dintr'o viziune deasă cît mai departe, din stăruința de a cuprinde cît mai mult din ce așteaptă limpeziri — e ca un instanțaneu dintr'o desfășurare largă. Altfel, detaliile rămîn numai prilej de arătare a cîteva cunoștințe și îngrămădirea lor o ocupație prea mărunță, prea pedantă. Aceasta se cam uită la *Dacoromania*, de aceea prea multe pagini ale ei sînt numai transcrieri de notițe și se înfrîșează greoi. Buletinul filologic dela Cluj are ceva de școală germană, cu usporitășito ei, cu orudiția-i nu destul de limpezită.

— Îi lipsește și o idee nouă directivă. Cava nou, dar exclusiv de înapruiat, este doară intenția de a pregăti un *Atlas lingvistic* al limbii române. În felul celui publicat de Gillieron și Edmont. O asemenea întreprindere, în condițiunile dela noi, nu e însă ușor



realizabilă. A urma, de altă parte prea mecanic metoda lui Gélérón nu este tocmai un bun punct de plecare, căci ei l' s'au adus rectificări și i se vor mai aduce. În vederea proiectului *Atlas lingvistic s'a răspândit dela Bucuronia* un chestionar pentru culegerea termenilor privitori la cânt. Pentru ce, ca început, această alegere, nu hîne nimerită, și se poate câte puțin mult preț, la un atlas, pe materialul adunat dela oricine și venit la împlinire? Cercetări personale ale altora — tîno pregătiți — pot fi singura basă a unei lucrări de felul acesta, dar asemenea cercetări, prin altlea ținuturi, le credem imposibile pentru mai multă vreme. La *Dacoromania* nu s'a văzut, presupunem, un specimen al atlasului lingvistic catalan în curs de publicație: s'ar fi înțeles atunci cu che greuăți se poate lipări așa ceva chiar după ani îndelungați de pregătire — și în alte condițiuni de eil aceluși dela noi, astăzi.

(I. D.)

**BÉLA BARTÓK. *Volksmusik der Rumänen von Maramureș***: München, Drei Masken Verlag; 1923: xxxvii-226 pag.

În comparație cu ce s'a dat chiar în țările cu o cultură veche și superioară, cercetările folklorice românești s'au făcut și se fac pe o scară întinsă, ocupînd astfel un loc de frunte în literatura folklorică comparată a popoarelor romanice. Dacă însă aceste culegeri alăt numeroase și variate, studiile științifice sînt de abia la începutul lor, și aceasta mai ales privitor la folklorul musical care așleapții cercetători autorizați auți la noi, oft și în celelalte țări romanice. Fîrește, culegerile musicale românești de pînă acumia își au și ele valoarea lor, dar nu toate au fost făcute de folkloriști bine pregătiți și cu atît mai puțin nu s'au urmărit originea, evoluția și influențele muzicii noastre populare. Iată însă că, din acest punct de vedere, un strein, care a studiat și alte regiuni românești sub raportul muzicii, scoate la lumină o nouă culegere. Pregătit cum nu se poate mai bine, profesorul ungar Béla Bartók deschide cu acest nou volum o cărare științifică în urmărirea folklorului musical. Foarte bine înarmat, B. Bartók reușește să ne înfățișeze în cele mai mici detalii și cu o precizie extrem de riguroasă muzica maramureșeană sub diferitele ei aspecte: *hora lungă, colinda, bocetul, hora-danz, cântecul instrumental* etc. Relevez această constatare cu atît mai mult cu cît anumite bucăți culces de Bartók le-am urmărit și eu în studiile mele făcute în Maramureș, convingîndu-mă astfel de redarea exactă a tot ce ne prezintă această culegere; astfel, relevez bunăoară n-rul 199 (pag. 177), *hora păcurarului cădat a pierdut*



oile, care e ceva mai simplă decât cea pe care am cules-o eu în Sien, cîntată din caval de Gavrilă Pătrăuș. E un cîntec bătrînesc a cărui modulațiune îl scoate din rîndul cunoscutel doine românești și care, după mine, prezintă o importanță ce ar trebui urmărită și studiată mai de aproape. În spiritul acestei hore se mai aude în Maramureș — azi din ce în ce mai rar — și altele: *koro pribeagului, a caprelor, a primăverii* etc., după cum iarăși un alt cîntec bătrînesc pe care doar băuțarii bătrîni îl mai cîntă e *Să bem*, interesant și el prin ritmul lui.

Valoarea acestui volum nu rezidă numai în culegerea făcută, ci și în amănunțitele explicațiuni și caracterisări pe care autorul ni le dă în „Einführung” privitor la toate speciile culegerii sale muzicale, alți în muzica vocală, cit și la cea instrumentală (vioară, cimpoi, trombiță, defonă etc.). Ceva mai mult: culegerea muzicală e urmată de texte (poesia populară maramureșeană, în special: doine, strigături și colinde), pe care le-a cules, cu muzica hotolală, în tovărășia preotului maramureșean, profesorul I. Bîrlea.

Ca observații de detaliu ce am putea face acestei publicațiuni sînt unele greșeli în redarea textelor. Cităm una singură:

Nîcîj ară, nîcîj cară,  
Nîcîj suflă vînt de vară;  
Nîcîj ară cu plugu,  
Nîcîj Pe-ar sufla vîntu.  
N-ru! 20 a

De fapt, aici avem a face cu un vîntor, deci ar fi trebuit scris: *nîcîj-î ara* = nici vei ara.

Tipărit cu multă îngrijire credem că studiul lui Bartók va servi de îndemna și pentru maeștrii noștri. Prin această nouă lucrare, autorul, deși ungar, și-a asigurat o cetățenie de onoare în știința folklorică românească, și șocotim că ar fi o bună propunere ca dînsul să fie invitat să țină la Facultatea noastră de litera cursuri de muzică populară, dînd adevăratele îndrumări în acest domeniu și pregătind astfel unirea sufletească și culturală dintre Romîni și Unguri.

Tache PARAHULI

**S. PUȘCARIU.** Din perspectiva Dicționarului, I, III, în *Decorațiunea*, I, 78-108; II, 49-81.

După materialul pe care îl pun la îndemînă fișele Dicționarului Academiei, Sextil Pușcariu publică o serie de observațiuni privitoare la unele chestiuni de filologie.

În prima parte e studiată onomatopoeia în limba română și atențiunea pe care i-o acordă Pușcariu pleacă probabil dela sugestiuni pe care i le-a dat dicționarul etimologic al lui Meyer-Lübke, unde onomatopoeile sînt ținute în seamă, dar de multe ori cu un zel exagerat și dusul la înțorpretări contestabile.

Unele onomatopoi sînt bine explicate, și asupra formelor de această categorie referindu-se la derivațiunea verbală Pușcariu ajunge la constatări juste, mai ales în legătură cu gramatica slavă. I-a scăpat însă din vedere studiul lui D. Boranić<sup>1</sup> asupra onomatopoeilor din limbile slave (cu referințe și la alte domenii), unde ar fi putut găsi indicații folositoare și puncte de comparație care ar fi schimbat părerile pe care le exprimă asupra unor forme. Consultînd numai pe Bernaker și Miklosich, unele apropieri care trebuiau relevate i-au rămas streine și de aceea vedem date ca onomatopoi romînoși cîteva care-și găsesc, într'un sens sau într'altul, corespunzătorul lor în slavă<sup>2</sup>. De sigur că originea multor onomatopoi nu poate fi localizată ca a altor cuvinte, cum remarcă și Pușcariu, dar sînt cazuri în care se poate ajunge la unele precizări ori să se arate mai de aproape formele corespunzătoare din alte limbi.

Pentru prezentarea mai limpede a formelor și înlesnirea de a fi urmărite poate ar fi fost bine ca ele să fie grupate după cum exprimă sunetele din natură, sunetele produse de om etc.; o grupare în sensul acesta găsim numai într'o notă referitoare la o categorie de onomatopoi; ea putea fi generalizată.

A treia parte — legată cam artificial de „perspectiva” Dicționarului — tratează despre legile fonetice<sup>3</sup>. Subiect duclînd la

<sup>1</sup> *Onomatopoejska riječi na Srpskom i slavenskim jezicima*, în *Rud Jugosl. Akad.*, LXXII (1909), I serm.

<sup>2</sup> E o greșală și cînd Pușcariu consideră ca formațiune romîneasă o formă cum e *flăcău* care ar fi din *fl* prin nasalizare (91); în explicația lui nu se poate lăsa la o parte nici *zinzala* etc. pe care l-am semnalat din *Corpus gloss. lat.* (v. *Hist. de la l. roum.*, I, 108, și cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym.* Wb., 1022); de altfel Pușcariu, în *Etym.* Wb., 1730, admisea mai înainte această etimologie și nu văd motivele care l-au făcut să renunțe la ea.

<sup>3</sup> Parțea a doua a apărut separat, ca omagiu închinat lui Schuchardt (Cluj, 1922), și ne ocupăm aici numai de ce s'a publicat în *Dacoromania*.

<sup>4</sup> Pușcariu le zice „fonologice”, adoptînd un termen și distincțiune al lui Fr. de Saussure. Crede că nu are nici o rațiune preferință pentru „fonologic” și vine e familiarizat cu problemele de filologie nu poate face confuziuni care lui Pușcariu i se par că s'în dîa întrebîntarea lui „fonetic”. Cum *Appa* „semasiologie” și „semasiologie” s'au fiint prin ne astăzi termenii „semantici” și „semantici”, mi se pare că nu areu de se renunța la „fonetic” pentru „fonologic”, în toate cazurile.



discuții oțioase, pentru că după cum spuneam în altă parte a revistei (3), de fapt nimeni nu contestă azi legile fonetice; rolul perturbator al unor factori (analogia, întrebuințarea unor cuvinte în condițiuni speciale, asimilația etc.), abaterile dela evoluții fonetice constatate în cazuri anumite, sînt recunoscute de toți filologii, cum se recunoaște că „legile fonetice” nu pot fi înțelese în același fel ca „legile” din științele matematice sau fizice. Re-lutul chestiunea. Pușcariu găsește mai mult un prilej de înșirare a citorva observațiuni cu privire la fapte știute sau asupra cărora ține să afirme o părere. În legătură cu transformările fonetice una din părările pe care caută să o evedențieze prin mai multe exemple este aceea despre rolul pe care îl au conștientul, anumite preocupățiuni, în asemenea transformări. Fără îndoială că acestui factor trebuie să-i acordăm importanța reală, așa cum reiese din constatări pe care le putem face, dar sînt rezerve ce se impun și Pușcariu nu ține samă totdeauna de ele. Aceasta îl duce la explicațiuni asardate. Astfel, cînd se ocupă de prefacerea lui *l* intervocalic latin în *r*: „Pe vremea cînd *l* între vocale începea să se pronunțe *r*, nu era nevoie ca un individ să audă dela cai din jurul său toate cuvintele limbii cu *l* intervocalic schimbat în *r*, spre a le imita, ci era de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă cîteva din ele, pentru ca să-și dea samă de raportul constant între cele două fapte lingvistice... spre a generaliza rostirea adoptată asupra tuturor cazurilor similare” (46-47). Dacă s’ar fi întîmplat astfel, ar trebui să presupunem că strămoșii ai noștri și-au dat samă că nu trebuiau să schimbe pe *l* în *r* în forme ca *filius*, să-i socotim cu alte cuvinte ca foarte subtili fonetici. De ce *l* nu a trecut la *r* și în *filius* sau forme asemănătoare, cu *l* dinaintea lui *i* în hiat, această nu ni se explică prin afirmația lui Pușcariu — și e curios acest fel de a-și reprezenta schimbările fonetice<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Cum în același chip își înfățișează Pușcariu (84) dispariția rotacismului în dacoromînă. Cei care rostiau *biru* auțind pe alții spunând *biru* și „recunoscînd condițiile” în care o *u* dacobila de *r* pronunțat de el au adoptat formele cu *u*. Pușcariu atribuie astfel țărânilor noștri aptitudinile de a distinge sunetele după condițiuni speciale în care se găsiau ele, după originea lor; dînsul crede prin urmare că cei care ziceau *biru* și-ar fi dat samă că un cuvînt slav ca *zara* nu prezenta un *r* rezultat din *u*, că în *biru*, și-l-au lăsat neschimbat, continuînd să zică *zara*, ca zoro. A-și imagina astfel procesele fonetice e a transpune cărturăriism filologic în viața limbii. Rotacismul nu a putut să dispară prin deducțiuni presupuse de Pușcariu ca putînd fi făcute de țărani, ci în urma altor cauze, mai complexe și mai naturale. Nu pot înțelege în deosebită măsură pentru a înțări acest fenomen din limba noastră. Mă mîr,



Alungând problema înlăturării grafiturilor autohtone asupra limbii latine transplantate în diferite regiuni, Pușcariu (79-80) crede că nu se poate atribui multă însemnătate acestei înlăturări, că nu datorită ei s'ar fi schimbat într-un fel sau altul aspectul fonetic al latinei vulgare din Dacia, Italia, Galia etc. După părerea sa, o influență hotărâtoare în acest sens ar fi avut decăderea culturii latine: dacă în limbile românești constatăm altele abateri dela latină, ele ar fi în mare parte urmarea desagrăării dela un timp a culturii latine, cînd și limba nu mai era orientată de o puternică tradiție, rămînea prea departe de preocupărilor superioare și, fără impuneri, fără control, trebuia în mod fatal să sufere numeroase alterări. Indirect Pușcariu lasă să se înțeleagă că fiecare din limbile românești, după aspectul ei mai apropiat ori mai îndepărtat de latină, ar reflecta condițiunile culturale ale țării unde e vorbită una sau alta din aceste limbi: acolo unde decăderea culturii latine a fost mai accentuată și limba s'a îndepărtat mai mult de formulele ei originare. Cum se explică atunci că franceza s'a abătut mai mult dela latină decît romina, cu toate că în Galia cultura latină s'a menținut în cursul evului mediu la un nivel pe care noi nu l-am mai cunoscut timp de atîtea veacuri?

Nu trebuie niciodată să explicăm cu o formulă, două, fapte complexe, și în studiul lui Pușcariu vedem prea mult tendința simplificărilor<sup>1</sup>.

C. D.

N. DRĂGANU, *Din vechea noastră toponimie*, în *Decoromania*, I, 109-145.

Cu o informație care trece peste numai câteva dicționare

gînese să amintesc că dispariția rotacismului s trebuie să se producă prin împunerea directă a fiecărei forme ucrucicizate din alte părți și e de sigur în legătură cu tranziția de populație, fie că aceia care costau bine s'au risipit prin alte ținuturi, fie că lingă sau printre ei s'au găsit de aceia care au vorbit cu rotacism și au exercitat asupra lor, dela o vreme, un ascendent pentru motive, în împrejurări variind după regiuni și rîndușd și în precădere.

Ași releva și nepotrivirea cu un articol științific a unor observații prea elementare ori a comparațiilor improprii, ca în paranteze dela pag. 60, 71, 84 unde se vorbește de vîrsta copilăriei, de instinctul bulăreii la „pii de găină” și de rezistență împotriva „infecției”. Nici exprimarea „a dorul de îngrijit” (ca la pag. 97: „...a îngheșoi n' amăd căs mai mare de indivizi...”) sau la pag. 64: „...cer o economie considerabilă cu porția de aer”) — filologia nu deprinde să distingem mai bine valoarea cuvîntelor, numărilor lor, și în scrie nu ne putem opri la expresii oricum ar fi, repede găsite de originea.

studiul acesta e o încercare de a lămuri câteva forme caracteristice din toponimia noastră.

Prima formă de care se ocupă, *Tîmpă*, e pusă de N. Drăganu în legătură cu acei *\*timpu*, socotit ca preroman, care e dat de obicei ca etimologie pentru cel. *timpu*, cel. *timpes* etc. și care e posibil să se înrudească cu tesalicul Τίμη, ce nu ar fi deci un tracism. Pe ce cale s'a transmis la noi acest cuvînt — prin latină sau din tracă<sup>1</sup> — autorul recunoaște că nu se poate preciza. Istoria acestei denumiri toponimice rămîne deci tot obscură și în orice caz *Tîmpă* nu poate fi apropiat direct de cel. *timpes*, de exemplu, pentru că acesta presupune un *\*timpu* din care nu puteam avea *Tîmpă* (acesta presupune un *\*timpu* sau *\*timpā*).

Cu privire la *Chicără* părerea pe care o exprimă Drăganu căută să rectifice pe aceea pe care am exprimat-o în *Grădina Yara Hașegului*. D-se observă că așa fi uitat să amintesc pe alb. *kikela, kikel* „vîrf de munte, vîrful unui copac” etc.; acesta ar răsturna etimologia pe care am propus-o din slav. *kid-*), pentru că din cauza înțelesului nu ar putea fi despărțit de *Chicără*. Nu am amintit forma albaneză pentru că, de fapt, nu are legătură directă cu *Chicără*, deși e și ea de origine slavă. G. Meyer propunea derivarea ei din slrb. *kika*; putem preciza mai bine: ea nu poate fi despărțită de slovenul *kikelj* „vîrf, capăt”, care nu e înregistrat de Barniker și i-a scăpat din vedere lui Drăganu. Cade astfel toată construcțiunea etimologică închipuită de Drăganu, că alb. *kikela* ar reproduce o tamă indoeuropeană *kik-* și ar trebui socotit ca un cuvînt iliric. Se înlătură atunci și părerea, tot a lui Drăganu, că *Chicără* ar sta în legătură cu *kikela*, că ar fi rezultat chiar din acesta prin fazele *\*kicără, \*kicără*, acesta „diimilat” din cel dintîi, ceea ce este absolut imposibil. Cred deci că explicația pe care am dat-o altădată pentru *Chicără* poate fi păstrată și la ce spuneam atunci cu privire la semnificațiunea de „deal” etc. derivată din aceea de „a sta jupîn” sau „a se umfla” pot adăuga și alte exemple: cimb. *bryan* „deal”, gr. βερύουσι „a se înălța”, βέρβο; „(în)ălța, mîndru”<sup>2</sup>; viol. *pöfa* „deal”. Ital. *tuber* „unflătură”; vgerm. *kuhtl* „deal”, viol. *böla*

<sup>1</sup> Concordanțele merg mai departe de aici în-a urărit Drăganu: pentru forma ce se aplică de *Tîmpă* în limbile germanice și în celtică, v. Falk-Torp, *Wortschatz der germ. Sprachen*, 104; W. Stokes, *Irish. Sprachschatz*, 128.

<sup>2</sup> W. Stokes, *Irish. Sprachschatz*, 184; cf. A. Walde, *Lat. etym.* Wb., 351.



„amfătură“; base. *fontor* „vire“ și „Ingimfure, mufdrio“; fin. *kokko* „rădicătură“, ung. *gőg* „mufdrio“<sup>1</sup>.

Pentru *Abrud* Drăganu admite originea dacă presupusă de Gombocz și Malloch, dintr'un cuvânt lurdit cu șpilav, dar rămâne nelămurită păstrarea lui *br*; „etimologia populară“ și fonetismul mai „conservativ“ al numelor toponimice, la care revine Drăganu, nu sînt convingătoare. *Abrud* nu poate fi decît un împrumut dintr'o limbă străină după ce la noi *br* trece în *ur* (după ce la *br* *u* a devenit *aur*).

Foarte asurzătoare e etimologia pe care Drăganu o propune pentru *Birsa*: nu *berza*, traco-dacic, însemnînd „moșteacăn“ și lurdit cu slavica *berza* (de aici ar deriva și *birză*, *birai*), care am văzut însă mai sus, pag. 143, că se explică bine din slavă). Crede că, prin fonetismul ei, *Birsa* nu poate fi decît de proveniență slavă și poate ar fi de identificat cu formele pe care Borneker le dă sub *brasso*: *Birsa* ar fi însemnat atunci la origine un ținut unde se tăiașe copacii, se făcuse despăduriri (comp. localitățile cu numele *Râm*), pentru că *brasso* are înțelesul de „a smulge, a da la o parte, a rula“.

Berne

G. GIUGLEA, Cuvinte și lucruri, extras din *Dacoromania*, II, pag. 327-402.

Că o aplicare, prin traducere, a metodei luihise în formula „Wörter und Sachen“, studiul lui G. Giuglea caută în primul rînd să lămurească originea cuvîntului *strungă*. Pentru aceasta, după informații personale sau comunicale, ni se spune dela început cum trebuie să considerăm această formă, care ar fi înțelesul ei primitiv. Acost înțeles e dus în favoarea lesii pe care o urmărește autorul, că *strungă* ar fi însemnat, propriu zis, în origine nu îngrădirea în care sînt duse oile la mla, ci deschizătura prin care ele sînt mîinate acolo. Dovezile aduse nu ne conving însă, pentru că nu vedem cum s'ar fi stărnit mai întîi să se numească o parte a „lucrului“, lăsatu-se fără denumire generală lucrul însuși, pe cînd ne putem mai ușor explica restrîngerea înțelesului dela cel general, cum s'a întimplat prin unele locuri, unde *strungă* e luat ca parte, ca deschizătura prin

<sup>1</sup> Falk-Toepf. *Wörterb. d. germ. Sprachstamm.*, 187, 271.

<sup>2</sup> O. Donner, *Vergleich. Wb. der finnisch-ugrischen Spr.*, I, 3-4; tot acolo a omisit fin. *köhö* „alea“ care, surprinzător, se asemănă cu slrb. *kôber*, așa că termen slavă se poate să se introducă în ea sîngreșă, ceea ce ar rîmnea să fie corectat mai de aproape de slavici. În orice caz, *Chicoră* nu poate fi la noi decît un slavism.



care trec oile în împrejurirea unde trebuie muiate. Mărturia arominei e, de altminteralea, hotărâtoare, cred, pentru că acolo *strunga* este îngrădirea unde sînt duse oile și pentru locul de trecere prin ea se întrebuițează cuvîntul *arugă* < lat. *ruga*.

Obiecțiuni și mai multe, decisivo chiar, se pot aduce la explicația etimologică pe care o lucrează Giuglea. După părerea sa, *strungă* ar fi germane. Realitatea faptelor nu spune deloc în ceput că ar fi de tot surprinzătoare prezența acestui germanism în terminologia noastră tipică păstorească. Cum vocabularul păstoresc germanic cuprinde o sumă de termeni latini sau de altă origine străină, dovădind că păstoritul nu a fost la popoarele germanice o îndeletnicire străveche și de importanța pe care a avut-o la alte popoare, ne-ar mira ca păstorii noștri să fi împrumutat din timpurile cele mai depărtate un cuvînt tocmai germanic.

Dar să urmărim filologiceste *strunga*. Din germanicul *stunga* zice Giuglea s'a ajuns la *strungă* prin contaminare cu *\*rugă* cu a putut exista și în dacoromână, est timp îl găsim păstrat pînă azi în aromină sub forma *arugă*. *Stunga* ar fi însemnat locul pe la ușa îngrădirii unde erau trecute oile și cum această ușă era numită *\*rugă*, apropierea „lucrurilor” ar fi dus la apropierea cuvintelor, la contopirea lui *\*stingă* (resultat, după fonetica românească, din germ. *stunga*) cu *\*rugă*, de unde *strungă* — o formă deci mixtă, hibridă. În sprijinul părerei sale Giuglea amintește pe vegl. *strunga* și triest. *strunga* care însoamnă „barieră la vamă”, înțeles care i se pare lui Giuglea că nu poate fi despărțit de al românească *strungă* așa cum i-l atribuie ca fiind cel primitiv. Lăsînd la o parte artificialitatea fusului lui *\*stingă* cu *rugă* — împotriva ei vorbește și împrejurarea că în aromină *arugă* este pînă astăzi bine distins de *strungă* — ne întrebăm dacă pentru această formă nu găsim oriunde ceva mai apropiat decît germanicul *stunga*, adus așa de ușor în discuție de Giuglea. Admițînd că *strungă* a trebuit să însemne la început „un loc îngrădit, o încercuire” — și cred că nu putem renunța la această părere — atunci se poate cere să nu fim de loc samă de gr. *στρογγόλος*, însemnînd „rotund” și la care s'au gândit și alții pentru a explica *strungă*?<sup>1</sup> Asemnarea cu vegl. *strung* și triest. *strunga* — luate, de altfel, pe bine lămurite de Giuglea, deci

<sup>1</sup> De sîcior că nu ne putem referi la lit. *strungus* „relaxat” și *strōngos* „scurt”, care prezintă o asemnare numai în formă și sîcior în alte rădăcini.

doar că vede în ele reflexe îndepărtate ale formei „crente” la noi<sup>1</sup> — își pierde și ea orice valoare după o constatare pe care Giuglea a pierdut-o din vedere. În bască există formele *hestango* „grand piou”, *estango* „paliș, piou de haie” și derivatul *estrangodi* „palișade”<sup>2</sup>. Acestea nu pot fi de sigur despărțite de cuvintele din vegliolă și triestină, așa că reclamă o explicație comună. Imprumuturi din spaniolă nu par să fie, pentru că nu găsim acolo nimic echivalent sau dacă am admite acestea ar trebui să presupunem că au existat în spaniolă forme identice și nu dispărut sau poate se aud în vre-un dialect și nu au fost somnate până acum. În orice caz, originea lor nu poate fi decât germanică. Dar dacă plecăm dela *stango*, rămâne neexplicat fondismul; acesta se luminează însă de îndată ce ne referim la altele forme germanice: găsim astfel temele *strang*, *strang* (*strank*) cu înțelesul de „trunchi subțire, vergea”<sup>3</sup> care se apropie de acela al formelor basca. Deci din aceste teme, direct sau poate prin contoninarea lor cu *stango*, se pot explica și base. *hestango*, *estrango* și triest. *stango*, vegl. *strango*. Dar atunci nu mai avem de ce să recurgem la *strangi*, pentru a-i găsi filiațiunea cu vegl. *strango*, cum a făcut Giuglea, și germanismul acestuia ca și al celorlalte forme — explicabil acolo — nu are ce căuta cînd este vorba de cuvîntul nostru piștoresc.

• Sîrînța de a descoperi elemente vechi germanice în limba noastră duce pe Giuglea la alte etimologii, nu mai puțin contestabile. După el-sa, tot germanic ar fi *a băga* < lângoh. *baga* „iași” (semnificația lui primordială ar fi „a pune în căluse”). Dar funditește etimologia aceasta o neadmisiabilă: un derivat verbal din *baga* trebuia să dea \**baga* sau \**baga*’. A scribati nu poate fi nici el germanic, din mgs. *grimel*. Se aseamănă cu lit. *drėbėty* „friguri, fior” < *drėbėti* „a tremura”<sup>4</sup>, dar nu vedem prin ce intermediare l-am putea pune în legătură cu acesta. Cuvîntul cred că este slav și rezultat din vre-o contaminare, la

<sup>1</sup> Nesatisfăcătoare rîndu și explicațiile date de Schuchardt și Barbi (v. Meyer-Lübke, *Rom. etym.* 117, 8297).

<sup>2</sup> Anker, *Diec. vasca-nap-franc.*, I, 384.

<sup>3</sup> Falk-Torp, *Wortech. der germ. Sprachfam.*, 408, 603.

<sup>4</sup> Giuglea învază pe rășoșă care ar fi din \**rāpšā*, cu răsucirea lui cu ston la a, d; dar formele vechi *rāpšāna*, *rāpšāna* arată bine că influențivul *rapšura* a devenit \**rāpšāna*, *rāpšāna*, *rāpšāna*, *rāpšāna* (ar. *rāpšāna* nu are răsunet propriu de aclinăbarea lui *aw* în *ā*, și e rezultat din \**rāpšāna*, cu răsucirea grupului *šā* în *ā*). Cit. despre vrana *plăna* mă atră că Giuglea mai arată, dată Pogorin, în originea lui latină (< \**p l a n a r o*), căci este un slavon (*placati*).

<sup>5</sup> Cf. H. Hirt, *Der indogerm. Volk.*, 83.



care ar fi poate de ținut în seamă slovenul *zgrbljen* „încrășit” și rutenul *dryguliti, zdrygnuti* „a tremura, a zgrăbăli”<sup>1</sup>. Pentru *gătar* Giuglea admite derivarea directă din got. *gastō*, dar originea acestuia e dubioasă — nu știm sigur dacă avem de a face cu un element adevărat germanic sau împrumutat<sup>2</sup> — și chiar dacă am admite germanismul lui, am putea pleca dela el ca formă latinizată, adoptată relativ de vreme, cu și altceva, de Latini dela Germani. Istoria cuvintului e obscură, cum am arătat împreună cu Candrea în dicționarul etimologic (n-rul 1930), așa că nu te poți ușor opri la o părere cum se vede aceea pe care o susține Giuglea. Nu vom insista mai mult asupra altor etimologii germanice propuse de Giuglea — sînt tot așa de puțin convingătoare (*gătar* se poate explica, fără germanicul *gastjan*, din *gătare* prin trecerea la seria verbelor în *-are*, și în aromână și în maghiară, sub influența lui *gătar*; care singur în dialectele noastre se înfățișă cu *gătare*, ca latinisme prezentînd pe *-esco* după un *r* fie simplu, fie dublu, și cel dinții putea influența pe al doilea; *creș* ar putea fi latin, dintr'un *circicius* < *cirrus*, cu sincopa lui *i* în prima silabă ca în *creer*; *stinghe* nu e imposibil să fie un germanism dialectal nou introdus prin meseriași, cu toată că derivații care s'a propus din slavă nu poate fi cu totul neglijată; alt decît despre *gătar* nu vedem cum ar veni din germanicul *gud-, god-* „porc” prin tofelosul intermediar... „a da cu ritul grohăind”)

Piechul nu dela limbile germanice, dar dela latină, Giuglea crede că poate stabili etimologia nouă pentru alte câteva cuvinte. Așa, *lămb* ar fi lat. *lambeus*, pe cînd cred că nu se poate renunța la ung. *gomb* și sl. *gomb*<sup>3</sup>, admitînd însă frustă influența altui cuvînt<sup>4</sup>. Pentru *șfoc* Giuglea crede că se poate pleca dela *\*s-a-opt-a-n-a*; dar sincopa presupusă de Giuglea (*\*stlind* > *stluc*), e greu de admis într'un asemenea cuvînt (*stluc* nu s'a răsădit în *stluc* în compusul *destluc* și acolo prin fonetică sincretică). Originea lui *stluc* nu poate fi explicată prin combinațiuni arti-

<sup>1</sup> Cf. E. Bernaker, *Slav. etym.* IV, 1. 331.

<sup>2</sup> Introderea lui cu formă indoeuropeană nu e foarte clară și sigură germanistii răsăriteni recenta (cf. F. Kluge, *Etym.* IV, 325).

<sup>3</sup> E. Bernaker, *l. c.*, I, 362; cf. M. Vasmer, în *Russkik slav.*, IV, 170.

<sup>4</sup> V. Bernaker, *l. c.*, 78-79, unde a *optans* e scrisă în loc. *lambis* „lamb”. Dar oare și mai convingător: în graiul Valahilor din Moravia există cu înțelesul de „lamb” *bombik* și *gombik* (Fr. Bartoš, *Diat. slov. mor.*, I, 21; tot acolo e dat *bambolák*, iar *bambik* e înregistrat de Fr. Kott. *Dobutky k Bartošovu Diat. slov. mor.*, Praga, 1910, 8); se vede bine aici atașamentul lui *gomb* cu *bomb*.



ficiale, ci în legătură cu întreaga noastră viață pătrunsoasă — de altfel, mă voi ocupa de acest cuvânt în continuarea la *Traco-romania*.

O. D.

## INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. a 5-a; Paris, Hachette; 1922; xxii-464 pag. — Concentrarea ultimelor rezultate ale lingvisticii indoeuropene într-o sintesă luminoasă a impus dela început cartea savanțului francez, cărui știința îi datorește altele lucrări remarcabile. Retipărirea ei aduce unele modificări la edițiile anterioare, dar în linii generale regăsim planul după care a fost concepută și același spirit critic veghind la alegerea părerilor care trebuie luate mai mult în seamă. Ținând să dea îndrumări sigure și să grupeze faptele pozitive pe care au ajuns să le stabilească lingviștii, Meillet înălțură din expunerile sale chestiunile controversate. A făsat la o parte și problemele referindu-se la rasa, religia și obiceiurile popoarelor indoeuropene, pentru că i s-au părut încă prea obscure și nepuțin de urmărite cu aceoși metodă precisă în care a ajuns lingvistica. Totuși unele capitole din cultura veche sînt alinse cînd se vorbește de anumite particularități lingvistice, în special celea care privesc vocabularul, și poate ar fi fost de relevat alte puncte în care constatăm analogii între faptele lingvistice și condițiunile de viață din epoca primitivă a culturii indoeuropene.

Pentru oricine se ocupă cu probleme de filologie cartea lui Meillet e o călăuză de care nu se poate dispensa; cu altul mai mult eu cîdă la sfîrșit o bogată bibliografie, ținută în curent cu ultimele publicațiuni.

A. SIZO AND W. SIZOVIKO, *Tocharische Sprachreste, I. Band, Die Texte: A. Transkription, B. Tafeln*; Berlin și Leipzig, Vereinigung wissenschaftl. Verleger; 1921; xii, 258, 64 pag. — Limba tocharică, ca, după expediția în Turfan, a fost ca o revelație pentru indoeuropenii, la așloapli încă interpretatori, chiar dacă asupra unor particularități filologice sînt de acord, după studiile care au fost făcute asupra ei și i-au dat de-odată un loc însemnat în cercetările comparative. Pentru a înlesni cunoașterea ei și a pune la îndemna savanților texte sigure, A. Sizo și W. Siegling publică în două părți primul volum, ca rezultat al

studiilor lor asupra manuscriselor. Din textele scrise în alfabetul indian *brāhmī*, dinții publică însă numai o parte, acelea care cedau dialectul A, cum a fost numit spre deosebire de al doilea D, arătând în unele privințe particularități mai arhaice. În prefață autorul exprimă părerea că propriu zis termenul de *tor* kharic trebuie restrâns la primul dialect.

Al doilea volum, ce va fi și mai util, va cuprinde gruparea formelor și lămuriri lingvistice.

Ph. ARROS, *La vie pastorale dans les Alpes françaises*; Paris, A. Colin; 716 pag. — Tot mai mult încep să se dea atenția vieții pastorale și din alte țări. Pentru Franța, cartea lui Arros împlinește o lacună, elud numai monografia asupra unor ținuturi s'au publicat până acum și foarte greu de urmărit — ele s'au indicat de autor în bibliografia dela sfârșit. Constatările pe care le face Arros asupra păstoritului din Franța duc, firește, la comparații cu alte regiuni, elud se știe cum viața păstoraască de pretutindeni prezintă multe asemănări. Lucrarea interesează și pe filologii care urmăresc problema păstoritului, deși în ea nu vor găsi relevată bogăția de termeni pastorali întrebuițiți în Franța (pentru câteva din ei v. în special pag. 388 și cu privire la toponimie formele relevate la pag. 22). Incidental, autorul vorbește și de Aromânii, dar de ce le zice *Aromaines*, elud forma francezită ur trebui să fie *Aromains*?

W. von Wartburg, *Französisches etymologisches Wörterbuch*; Bonn-Leipzig, Kurt Schroeder Verlag; 1922; fasc. 1-4, 288 pag. — Ideea dela care a plecat W. von Wartburg redactând acest dicționar e de a arăta extensiunea, vitalitatea, cuvintelor franceze și a da istoricul lor, insistând mai mult decât se făcea până acum asupra evoluției lor semantice. Se înțelege de aici valoarea acestei lucrări și, urmărind diferitele articole consacrate formelor de origine latină sau străină, se poate vedea materialul vast care a fost pus în contribuție și indicațiile prețioase pe care le dă cercetătorilor. Deși redactarea se simte uneori că a fost prea grăbită, nu se poate să nu recunoaștem totuși cîl de folositor va fi necel dicționar etimologic, conceput după un plan mare, și la chioarea lui poate nu va tulzria prea mult.

\* Tache PAPAHAGI, *Autobiographie aromânescă*; București, Tip. „România nouă”; 1923; x+90-519 pag. — După eulogerea, cu prilejul celei lămuriri, dată de Pericle PAPAHAGI (*Din lit. pop. a Aromânilor*), publicația lui Tache Papahagi, din seria celor tipărite de



„Casa școlilor”, ne înlesnește cunoașterea producțiilor populare ale fraților noștri, alături de literatura lor cultă, și ca să ne dea această antologie de-a erii cel mai bine desigurat, fiind nu numai filolog, dar și un bun cunoscător al vieții Aromunilor. Bucățile strinse aici în un loc, afară de câteva înodite, sînt luate din diferite categorii, mai ales din materialul rîspîdit prin reviste și redarea lor, fără să fie strict filologică — nici nu putea fi astfel o carte care nu se adresează numai specialiștilor —, lasă să se vadă destul de bine particularitățile graului aromun. Introducerea ne informează asupra unor aspecte ale vieții Aromunilor, dă câteva caracterisări ale sufletului lor și indică unele asemănări ori deosebiri între folclorul nostru dela nordul și sudul Dunării. La pag. xxxvi Papahagi relevază, cum am relevat și eu în *Viețile păstorascăi*, câteva poezii populare aromine care se înliuse cu *Miorișii*. Cu privire la componerile unor scriitori aromuni se pune în evidență valoarea lor, nefiind lipsite de însușiri literare.

Glosarul care încheie lucrarea, cu explicații în limba franceză, va ajuta romaniștilor cunoașterea dialectului aromun.

Al. Rosetti, *Les Catechismes roumains du XVI<sup>e</sup> siècle*, în *Revue*, XLVIII (1922), pag. 324-334. — Luînd ca punct de plecare *Catechismul* descoperit în urmă de A. Birseanu (și numit „din Iand”), Al. Rosetti cercetează celelalte texte similare din secolul al XVI-lea pentru a ajunge la câteva concluzii, bine întărite. La presupunerile lui Birseanu, într-o comunicare la Academie, Rosetti adaugă considerații pornind dela o analiză mai aprofundată a textului pentru a aduce dovezi că acel *Catechism* a fost tipărit — nu tradus — de Corosi și trebuie să fi apărut la Brașov în 1559, deci ar fi identic cu acela pentru care aveam la această dată numai o mențione. Ca o copie după el trebuie privit textul păstrat în „Codex Sturdzanus”, pe cînd *Catechismul* din ms. Marțian se îndepărtează de el și trebuie să presupunem că derivă dintr-o altă versiune, aceea dată pentru prima oară în 1544, fără să o putem cunoaște și fără să știm dacă a servit ca basă celei din 1559 (aceasta poate fi o traducere independentă de cea din 1544). Pentru că textul din ms. Marțian apare rotacisat — afară de *Patru noștra* și *Cruzul* care par să fie luate după *Antifonierul* lui Corosi — Rosetti presupune că în același fel se prezintă și izvorul lui presupus, adică versiunea din 1544. Nu cred totuși ca prima traducere a *Catechismului* să fi fost făcută în graul rotacisat; dar asupra acestui capitol din literatura noastră veche vom insista mai mult cu alt prilej.



L. RÜLIMEYER, *Weitere Beiträge zur schweizerischen Ur-Ethnographie aus dem Kantonen Wallis, Graubünden und Tessin*; Basel, Schweiz. Gesellsch. f. Volkskunde, Straassburg, K. D. Trübner; 1918; 54 pag. — După alte cercetări cu privire la preistoria alveiană, Rülimeyer ne împărtășește în această broșură rezultatele unei serii nouă de studii pe care le-a întreprins și care prezintă interes nu numai pentru Elvețieni. Privitor la răboajele ciobanilor noștri e interesant ce constată că Rülimeyer din ținuturile alpine (cifrele răboajelor, adică numărul păcerii lui Vorwara, la care creda mai vechi decât din epoca romană); de relevat și informațiile cu privire la luminatul cu soacă de arbori sau pândări, la fel într-o altă cu *cade* dela noi; ocupându-se de jocurile de copii, Rülimeyer aminteste câteva cuvinte pe care le-a studiat și J. Jud.

C. FAGLIANINI, *Grammatica della lingua rumena*; Bologna-Haidelberg, G. Gross; 1923; xx - 410 pag. — E mai mult decât o gramatică practică, pentru că autorul aduce progrese filologice și intenția sa a fost să pună o carte de bună orientare la îndemina studenților dela Universitățile din Italia care se ocupă cu filologia romanică — ea va putea fi utilă și celor din alte țări care se îndreaptă spre aceste studii. Introducerea dă o privire generală asupra evoluției limbii noastre, ca o bibliografie care arată că C. Tagliavini e în curent cu cele din urmă publicații de filologie română. Pentru indicarea pronunțării sunetelor noastre de-aia a adoptat, cu puține modificări, sistemul fonetic fixat de *Association phonétique internationale*. Textele, din care unele merg pînă la literatura mai veche, sînt bine alese, deși poate ar fi trebuit să cuprindă ceva mai mult din literatura contemporană.

Îngrijirea cu care e tipărită adaugă și ea în buna impresie pe care o face această carte și trebuie să fim recunoscători autorului că ajută străinilor astfel cunoașterea limbii noastre.

P. Skok, *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?* — în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XLIII (1923), pag. 187-194. — Publicarea în aceeași revistă (XLI, 420 urm.) a unui articol de C. Diclescu îi dă prilej lui Skok să cerceteze temeinic unor etimologii germanice propuse pentru explicarea altorva cuvinte românești. Cunoștințele ocupându-ne de studiul lui Ginzler, și Skok ajunge la aceeași concluzie examinînd etimologiile date de Diclescu: nici una (pentru *butură*, *grind*, *sturda*, *strugure* etc.) nu-și găsește sprijin și arată prea multă neîncredere în afirmarea unor păreri. Asupra acestei chestiuni vom reveni când vom vorbi de cartea lui C. Diclescu, *Die Gepieten*, neamintită de Skok și unde se insistă încăși asupra așa ziselor germanisme dela noi. — O. D.

Sl. 100

## CONSTATĂRI ÎN DOMENIUL DIALECTOLOGIEI

Cercetările făcute în ultimele două decenii în domeniul dialectologiei și, în special, aparițiunea monumentalului *Atlas linguistique de la France*, al lui Gilliéron și Edmont, au așezat studiul dialectelor pe temelii cu totul nouă și au dat prilej filologilor să revizuiască unele teorii și afirmațiuni nu destul de bine controlate. De altă parte, problemele și discuțiunile ivite în urma publicațiunei imensului material lingvistic din acest *Atlas* au fost de așa natură, încît făceau impresia unei adevărate revoluțiuni în filologie, dându-se, de o parte, o luptă de distrugere a tot ce se construise cu atîta trudă în decurs de o jumătate de veac, iar, de altă parte, se manifesta o tendință de a se reduce la ultima expresiune importanța cercetărilor nouă. Exagerărilor celor dintîi, în frunte cu Gilliéron, care merg pînă a nega evoluțiunile fiziologice, treptate și constante, ale sunetelor, precizînd numai schimbări de natură psihologică, au dat ocaziune lui G. Millardet, în judicioasă și omnipătătoare lucrare, *Linguistique et dialectologie romanes: problèmes et méthodes*, să așeze în adevărata lor lumină rezultatele obținute prin studiile recente și să examineze cu nepărtinire orientările nouă ce decurg din ele<sup>1</sup>.

<sup>1</sup> Vezi darea de seamă asupra acestei lucrări și a problemelor pe care le analizează, în *Grai și suflet*, 150-153.



Ocupindu-mă de mai bine de douăzeci de ani cu studiul dialectelor române și terminând, după cercetări îndelungate într'un mare număr de localități, *Atlasul lingvistic al Bănăuțului*, cred că unele păreri la care am ajuns vor ajuta la lămurirea acestei chestiuni atât de mult dezbătute și, uneori, atât de unilateral examinate.

Dacă, în Apua, cercetările dialectale făcute pînă mai acuma treizeci de ani erau departe de a oferi filologului un material sigur pe care să se poată întesa, la noi materialul dialectal ce se publicase făca foarte puțin de dorit. Dialectele de dincolo de Dunăre erau aproape ignorate, căci nu se putea pune nici un temel pe cele publicate de diletanți, și tot așa de puțin informați eram cu privire la variațiile graului românească de dincoace de Dunăre. Trebuie să recunoaștem că cercetările lui Weigand, făcute în spirit mai științific, au folosit mult studiilor noastre dialectale. Dar, de aci pînă la alcătuirea unui *Linguistischer Atlas des deutsch-rumänischen Sprachgebietes* (Leipzig, 1909), pe baza a 103 cuvinte-tip, cercetate în localități depărtate adesea unele de altele de 30-40 de km. și grupate apoi în 67 de hărți, nesistematic alcătuite și de o lectură foarte puțin practică, e o dovadă de o prea mare încredere în sine. De altă parte, prîpa cu care au fost făcute aceste cercetări, neînțelegeres, în multe cazuri, a răspunsurilor date de cei întrebați, a făcut să se strecoare, în lucrările lui Weigand, greșeli numeroase pe care am avut deseori prilejul să le constat în cercetările făcute în aceleași localități și întregind uneori aceleași persoane. Numărul restrîns de cuvinte-tip cercetate de Weigand nu este suficient pentru a cunoaște cele mai de sană fenomene fonetice și, prin numărul relativ redus de localități cercetate, nu ne putem face o idee clară de extensiunea lor geografică. Atlasul lingvistic al Romîniei rămîne deci de făcut. Începînd cu Bănăuțul, unde am cercetat, timp de douăzeci de ani, peste 250 de localități (în loc de 60, cum făcuse Weigand), și urmărind peste 700 de cuvinte-tip (în loc de 103, ca Weigand), din care am crezut suficient să alcă-



tuesc 130 de hărți, sper că voi înlesni elaborarea atlasului general al dialectelor noastre, așa cum îl așteptăm.

Dacă atlasul lui Weigand mai poate da oarecare indicații asupra unora din prefacerile fonetice, nu tot astfel stă și cu circulațiunea cuvintelor. Nici un cuvânt nu a fost cercetat din acest punct de vedere. Glosarele care însoțesc studiile făcute în diversele regiuni înregistrează cuvinte auzite întâmplător, într-o localitate oarecare, fără a ne arăta ariile geografice înăuntrul cărora circulă aceste cuvinte. Așa, de pildă, pentru noțiunea de „coș pentru fum”, Weigand înregistrează termenii *budin* (*Jahresbericht*, IV, 326) și *(h)ogear* (*ibid.*, VIII, 316), fără a ne indica mai de aproape de unde până unde se întrebuintează aceste cuvinte. Dacă mai adăugăm la acestea forma *horn*, foarte răspândită în Moldova, *(h)urloi*, usitat în Transilvania, și formele *bageá*, *baqagá*, *šumar*... etc., înregistrate de Fr. Dané (*Terminologia*, 98), avem o serie de termeni pentru noțiunea de „coș”, fără a ști însă suprafața geografică pe care o ocupă fiecare din aceștia. Să examinăm mai de aproape termenul coș.

Dicționarele înregistrează pentru acest cuvânt următoarele înțelesuri: 1. o împletitură de nuiele în care se cază sau se pune ceva; 2. o împletitură de nuiele de forma unui coș cu care se pesește; 3. o împletitură de nuiele la carele care n'au loitre și codițe, pentru căratul poamelor, etc.; 4. un fel de ladă conică la moară unde se toarnă grăunțele de măcinat; 5. o ladă cam de aceeași formă, la teasc, unde se pun strugurii ce urmează a fi striviți; 6. acoperământul la o trăsură; 7. dispozitivul de olane sau de căramidă prin care iese fumul, în Moldova *horn*.

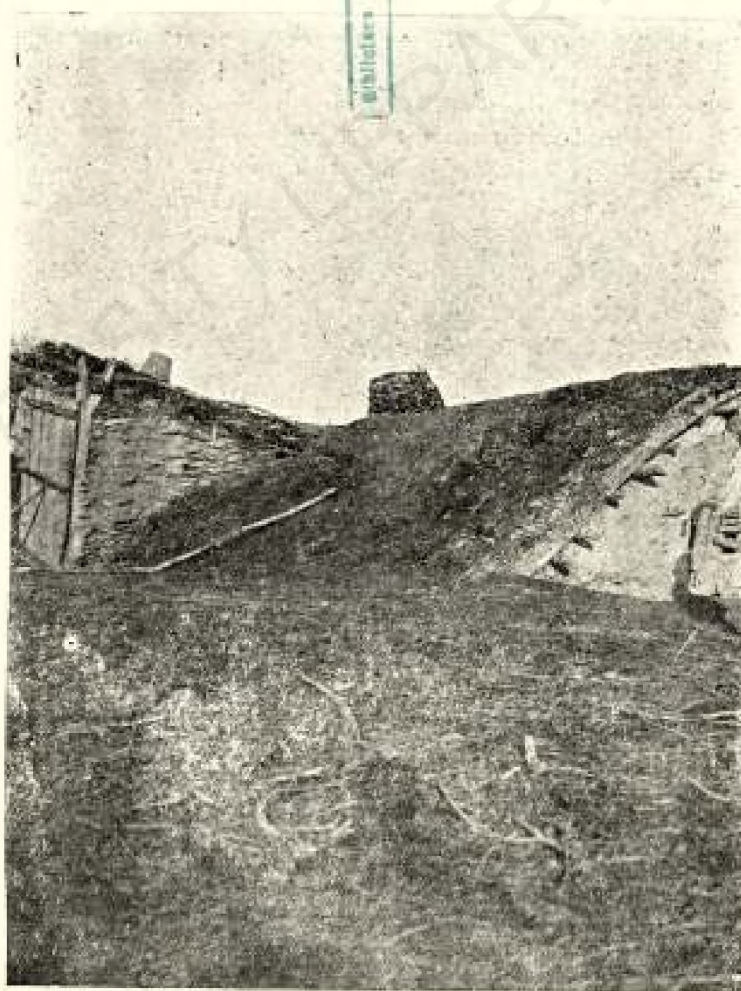
În ce privește originea acestui cuvânt, constatăm că e val *kosъ*, care avea înțelesul de „coș de grăunțe, împletitura de nuiele pentru pus sau cărat ceva”. Cuvântul s'a păstrat la Ruși (*kosъ*), la care înseamnă „coș de grăunțe, țare”; la Ruteni: *kis* „coș de grăunțe, coș la moară”; la Bulgari: *kosъ* „coș de grăunțe, hambar, coș de poseuit; coș pentru fum”; la Sârbi: *kos*, aceeași înțelesuri ca la Bulgari, afară

de acela de „coș de fum”; tot astfel la Sloveni (*koš*), la Cehi (*koš*), la Poloni (*kosz*). Dela Slavi, cuvântul a trecut și la Albanesi (*koš*), cu înțelesul de „coș de grăunte; coș la moară; stup”. Nu încapă nici o îndoială că înțelesul primitiv e acela de „impletitoră de nuiele”, de unde au derivat toate celelalte.

Sensurile secundare se lămuresc ușor din acest înțeles primitiv. Cum se explică însă acela de „coș pentru fum”, pe care-l găsim numai la Români și la Bulgari? Nu e decât un singur răspuns logic. În timpurile primitive „coșul pentru fum” era alcătuit dintr-o impletitură de nuiele, ca și coșul de cărat sau de conservat ceavă. E prima fază culturală care a născut aceeași în care nu exista coș pentru fum la casă și în care funul ieșea pe unde-l mîna voia Domnului. Faptul acesta e confirmat de existența pînă în ziua de astăzi a acestui dispozitiv primitiv la unele bordeie, cum se poate vedea pe fotografia alăturată.

Deoarece găsim același cuvînt *coș*, cu înțelesul de „cheminée”, la Români și la Bulgari, aceasta dovedește contactul intim al acestor două popoare pe terenul cultural și interesează de aproape istoria culturală a unora ca și a celorlalți. Tot astfel interesează istoria noastră culturală împrejurările care au contribuit ca Moldovenii să adopte această noțiune, sub numirea de *horn*, dela Ruteni, sub numirea de *ograc*, dela Turci, etc. Pînă unde s'a întins numirea de *coș*, cu înțelesul de „cheminée”, pe suprafață geografică ocupă fiecare din termenii sinonimi *horn*, *ograc*, *urloi*, *bucina*, etc. e o chestiune de care se ocupă în special geografia lingvistică. Dar istoria culturală a unui popor se răsfrînge uneori așa de fidel în vocabularul ei, încît circulațiunea unui cuvînt pe o întindere mai mare sau mai mică a unui teritoriu lingvistic indică în multe cazuri penetrațiunea mai adîncă sau numai superficială a culturii altui popor cu care a venit în atingere sau care i s'a suprapus în anumite regiuni. De aceea geografia lingvistică e strîns legată de istoria culturală a unui popor.





Cuq primitiv, din niiele implote, deasupra unui bardei  
din jurul Siliștrei



BCU IASI / CENTRAL U

Să mai examinăm și alți câțiva termeni.

Cuvântul *nămațe*<sup>1</sup> înseamnă în Bănat „oai<sup>e</sup>“, și tot același înțeles îl au magl. *nămal*<sup>2</sup> și arom. *nămațe* (*numațe*). Lat. *a n i m a l i a*, pl. din *a n i m a l*, din care derivă aceste forme, înseamnă însă „animale de orice soi“. Cum se explică această schimbare de înțeles? Nimic mai simplu. Numai într'o țară în care ocupațiunea de căpetenie a majorității locuitorilor era într'o vreme creșterea oilor, animalul prin excelență trebuia să fie considerat oai<sup>e</sup> și deci să se aplice această numai denumirea de „animal“. În sprijinul acestei păreri putem adăuga următoarele fapte. În port. *almalha* < *a n i m a l i a* înseamnă „vacă tânără“, de unde s'a format masc. *almalho* „bou tânăr“. Trecerea la sensul de „vacă, bou“ a lat. *a n i m a l* se explică prin importanța care se dă creșterii animalelor bovine în Portugalia, unde numeroasele rase din aceste animale sînt renumite atît pentru carnea, cît și pentru laptele lor<sup>3</sup>. În Provanza, *aumalho* e un nume colectiv dat de asemenea boilor, vacilor sau taurilor, pentru același motiv că în această regiune, în special în Camargue, la gurile Ronului, creșterea acestor animale e îndeletnicirea de căpetenie a unei mari părți din locuitori. Tot bou înseamnă *nemal* < *a n i m a l* în dial. friulan și în venețiană. În aceste regiuni se dă o deosebită atențiune creșterii animalelor bovine și numeroasele spețe de boi de aci sînt foarte apreciate<sup>4</sup>. De altă parte, în Lombardia și Emilia (mant. par. parut. mir. *nimal*, regg. *nimel*), lat. *a n i m a l* a luat înțelesul de „porc“. Lucrul e foarte explicabil, pentru că tocmai în această parte a Italiei creșterea porcilor e mai însemnată și aci se află cele mai bune spețe ale acestor animale<sup>5</sup>.

Cuvîntul *f r u o t a n s*, care avea înțelesul de „produs, folos, poamă“, a căpătat în rom. sensul de folosul pe care-l tragem dela oi și, mai tîrziu, dela vaci, în special *laptele* și

<sup>1</sup> Ferruccio Paselli, *Razze bovine*, Milano, 1902, 92-93.

<sup>2</sup> *Ibid.*, 103-104.

<sup>3</sup> *Ibid.*, 370.

*brinza*. Și acest înțeles ne îndreptățește să deducem că ocupațiunea de căpătenie a locuitorilor în trecut a fost păstoritul. Același înțeles îl regăsim și aiurea în domeniul românesc, dar numai acolo unde păstoritul a fost cindva sau nu este și acum o îndelungată însemnată a populației<sup>1</sup>. E interesant că în unele țări cuvântul a căpătat un alt înțeles. Astfel în unele regiuni ale Germaniei, la Șrabii din Bănat, etc., unde agricultura și cultivarea grâului a ocupațiunea de căpătenie a locuitorilor, *Frucht* (înscr. din lat.) a căpătat sensul de „grâu”. Tot în această ordine de idei e interesant de menționat că cuvântul germ. *Korn*, cu înțelesul primitiv de „secară”, a căpătat, în diversele regiuni ale Germaniei, înțelesurile de „alac” (*triticeum spelta*) în Franconia, Suabia, Alsacia și Elveția, acela de „grâu”, în Transilvania, iar în Westfalia, sensul de „ovăș”, printr-un înțeles legătură cu semnăturile pe o seară mai întinsă făcute de cei mai mulți locuitori.

Un alt termen care amintește vicața păstorească la Români e *făt* „băiat”, din lat. *fatus* „puiul unui animal”. Oriunde, în domeniul românesc, păstoritul este sau a fost cindva în floare, cuvântul acesta s'a păstrat fie cu înțelesul de „oais”, fie chiar cu acela derivat de „copil”<sup>2</sup>.

Causele care au determinat ca animalia să ajungă să însemneze „oais”, în unele regiuni ale domeniului românesc, „vacă” sau „bou”, într-o parte a domeniului românesc din Apus, „pore”, în alte regiuni ale României, etc., ca urmașii lui *fructus* să continue să trăiască, ici cu înțelesul de „produs al oilor”, colo cu sensul de „grâu”, „secară”, etc., ca *fatus* să capete în unele regiuni însemnarea specială de „oais” sau aceea de „copil”, interesează istoria culturală. Precisarea însă exactă a ariilor geografice în care descendenții acestor termeni latini continuă să trăiască, fie-

<sup>1</sup> Candrea-Dumbrăveanu, *Dict. etim.*, 664.

<sup>2</sup> *Ibid.*, 560.



care cu înțelesul special pe care l-a adoptat, intră în cadrul geografiei lingvistice.

Dar această ramură a filologiei, care se ocupă nu numai de extensiunea geografică a unui fenomen fonetic, ci urmărește mai ales circulațiunea cuvintelor, care e de un interes capital, nu poate face aproape nici un pas dacă nu ține samă la tot momentul de istoria culturală. Nu înțelegem că se poate face geografie lingvistică fără a se da o atențiune deosebită istoriei culturale, care nu trebuie pierdută nici un moment din vedere. Lucrul acesta nu l-a făcut Weigand în cercetările sale, și de aceea materialul pe care l-a dat la lumină nu prezintă decât un interes secundar.

Creștă abia de două decenii, geografia lingvistică e menită să aducă mari servicii filologiei, să controleze și să rectifice multe din aserțiunile de pînă acum, lipsite de o temelie solidă, și să dea cercetărilor de limbă îndrumări cu totul nouă.

Într-o lecțiune făcută la Universitatea din București, în noiembrie 1913, pomeniam, între altele, multe din nedumeririle filologului față de unele fapte a căror explicațiune îi scapă în mare parte:

Se întâmplă ca în limba oricărui popor, sute de cuvinte să piară din grai — și aceasta fără nici o rațiune aparentă —, nelăsînd adesea nici o urmă de existența lor anterioară, iar în locul lor să găsim cuvinte împrumutate dela popoarele vecine sau dela popoare cu care el s-a trăit într-o vreme laolaltă. Așa, în locul vechinului *cerbice*, din lat. *ceruicem*, întrebuințăm astăzi *cașă*, corespunzător albanesului *kafă*; în loc de un reprezentant al lat. *collis*, găsim cuvîntul *gît*, de origine slavică, etc. Putem oare deduce de aci că Romanii din Peninsula balcanică n'au știut ce e „gîtel” sau au uitat cu timpul această parte a corpului? Sau, dacă germ. *kahl* „pleșur” e împrumutat din lat. *calvus*, dacă *chel* și *pleșur* sînt termeni împrumutați, primul din tarcește, al doilea din slavonește, ar fi oare o dovadă că Germanii n'au știut ce însemnează a fi „pleșur”, decât după ce au venit în contact cu Romanii și că noi, Românii, am cunoscut această noțiune,

unii fiind au făcut cunoștință cu Slavii, iar alții fiind au venit în atingere cu Turcii? Se vede de aci cu câtă prudență trebuie să procedeze filologul în cercetările de această natură și ce greșeli ar fi expus să comită, când s'ar grăbi să tragă concluziuni de felul acesta. Cuvintele trăesc, și multe din ele se învechesc ori dispar cu timpul. Vorbim de astă dată de cuvintele care reprezintă noțiuni curente, concrete, pe care le avem veșnic în minte sau înaintea ochilor. Care să fie cauza ce provoacă această îmbolnăvire a cuvântului, care se termină adesea prin moarte? Nu se știe. De ce, bunăoară, au dispărut lat. *nudus* și *vacuus*, care au fost înlocuiți prin slav. *gol*, pe când pentru noțiunea contrară s'a păstrat termenul de origine latină, *plin*? De ce a dispărut *gallus*, înlocuit prin slav. *cocoș*, și s'a păstrat cuvântul *găină*, din lat. *gallina*? Filologului i-ar fi cu neputință să dea un răspuns mulțumitor la aceste întrebări. Prin contactul intim între două popoare, unele cuvinte des întrebuințate sînt imprumutate de unul sau de celălalt. Cuvintele acestea trăesc multă vreme alături de cele de o întrebuințare mai veche. O luptă de distrugere se învinge între ele, și cel mai favorizat din ele învinge, condamniind pe adversar la pieire. De ce însă cutare cuvînt se bucură de mai multă favoare? Nimeni n'ar putea răspunde.

De ce, la un moment dat, dispăre vechiul cuvînt *asin* (<*asinus*), spre a fi înlocuit cu *măgar*? De ce vechiul *arbore* (<*arbor*) apare azi ca neologism, poporul necunoscînd acum decît termenii *pom*, *copac* sau *lemn*? Cuvîntului vechi *țîmp* îi face concurență slav. *urame* și sînt ținuturi unde *țîmp* abia se mai aude<sup>1</sup>; la Aronini chiar a dispărut cu totul. *Unghi* și *colț* sînt în rivalitate, și cuvîntul de origine latină *unghi* e de pe aceluși condamnat pieirei. *Adînc* nu se mai întrebuințează de cei mai mulți Bănățeni, care i-au substituit pe *afund*. Tot în Bănăat, au fost înlocuiți termenii *femeie* prin *uniere*, *pușin* prin *cîta* sau

<sup>1</sup> În Bănăat, *țîmp* se întrebuințează numai cu înțelesul meteorologic: să deși *Dumoldrăy țîmp bun să rodășană bucatăllă*, de unde apoi, scula mai răspîndit de „rod; recoltă”: *Doumle aduș la țîmp moy!*



o țiră, iar în locul cuvântului *coapsă*, dispărut cu desăvîrșire, a fost adoptat termenul, de origine slavă, *Kis<sup>1</sup>*.

Factori noi, de care nu s'a ținut în de ajuns seamă pînă acum, care au adus perturbări în fonetism și în lexie, apar de-odată și, din neînsemnați cum păreau, trebuiesc recunoscuți astăzi cu fiind, dintr-o importanță covârșitoare.

Cercetările mele dialectale, și în special cele cu privire la graiul bănățean, mi-au permis să fac o serie de constatări, din care voi releva cele mai de seamă :

1. O noțiune bine cunoscută într-o regiune își păstrează în genere nealterată numirea sau forma. Numai în acele părți unde noțiunea e mai puțin răspîndită sau e cu totul necunoscută, găsim forma alterată în mod anormal, sau termenul care reprezintă acea noțiune nu mai e cel primitiv, ci înlocuit cu un altul. Forma *vișje* e întrebuințată în Bănat numai în acele localități în care se face și cultura viței. Se știe că în graiul bănățean ă nuiaț nu a trecut de regulă la *i*, ca pretutindeni alurea în domeniul dacoromân. Astfel se zice: *tămășițe, căpătîi, cuti, lupoaie*, etc. Cu toate acestea, intîlnim și forma *vițe*, iar nu *vișje*, în foarte multe localități. Cercetînd cauza acestei perturbări anormale în fonetismul obișnuit, am constatat că în acele localități în care se rostește *vișje* cultura viței e cu totul necunoscută sau de dată cu totul recentă și tăcută pe o seară foarte restrînsă (abia ici, colo cite un locșor semănat cu viță). Urmează de aci că forma *vițe*, cu fonetismul-i anormal, e importată de alurea, probabil din Oltenia, odată cu noțiunea care o reprezintă<sup>2</sup>. Insuși cuvîntul *viță* a fost uitat în aceste regiuni, fiind înlocuit prin *lează*, de origine slavă.

Tot astfel, lat. *fraxinus* e reprezentat prin formele

<sup>1</sup> Cf. *Sintaxi de cultură și structură de limbă*, passim.

<sup>2</sup> Aceeași constatare a făcut-o Densușianu, în Țara Hațegului, unde *vișje*, în loc de *vițe*, se rostește în regiunea unde au crescut vii (*Graiul din Țara Hațegului*, 35-36). În partea septentrională a Bănatului, în regiunea Mureșului, unde cultura viței e destul de răspîndită, forma *vițe* e o infiltrațiune de la nord.



normale *frapsin* și *frasin*, alterat pe alocuri în *fraccin*, în regiunile pârâroase ale Bănătuului, unde crește și o binecu-



\* Se mai aude și *frascide*, *fruscide* și *fraptide*.

nosent acest copac, pe cînd acolo unde acest arbore e cunoscut numai din auzite, cuvîntul a fost modificat în diverse chipuri: *frapția, frapțiie, fracșia, frasn'ic, frazn'ic, etc.* (v. harta 1).

Același lucru îl constatăm și cu privire la uncele mesteacănului. Forma normală *măstaciu* a fost alterată în *măstac*, în acele părți ale Bănătuului unde nu se pomenește de existența acestui copac, ei numai unde s'a auzit vorbindu-se de „mături de mesteaciu“, aduse de aiurea.

2. Legile fonetice nu sînt așa de riguroase, cum se susține încă de nău filologi. Făimosul principiu, enunțat în 1890 de lingvistul german H. Osthoff, după care „legile fonetice lucrează orbește, cu o necesitate oarbă“ („die Lautgesetze wirken blind, mit blinder Notwendigkeit“), și stabilit ca dogmă de neogramatici, apare astăzi ca o aserțiune îndrăznească care nu ține samă de sutele de cazuri care-l desmint la tot pasul. Excepțiunile, care veniau să contrazică o lege fonetică stabilită, le explicau dinții numai prin influența perturbatoare a analogiei care, după ei, era singurul factor în stare să se opună evoluției forțate și inevitabile a sunetului. Legea fonetică, ce constată numai repetarea unui fenomen fonetic, în anumite condițiuni, în afară de cazurile cînd diverse împrejurări se interpun și-l abat în alte direcțiuni — dar nu supunerea lui orbește unei fatalități inexorabile — e termenul cel mai puțin fericit pe care l-au creat vre-odată filologii. Nu există o singură lege fonetică după care un sunet să evolueze în toate cîmpurile, în care se găsește în condițiuni identice, în același fel, în același timp, în grăul unei aceluiași regiuni. Mai totdeauna se ivesc excepțiuni, datorite unei împrejurări sau alteia, care vin să contrazică legea stabilită. Cercetările făcute de mine în Bănat n'au condus la următoarele constatări:

a. Nu în toate cîmpurile în care un fonem se găsește în condițiuni identice evoluțiunea lui a fost uniformă. Factori necunoscuți, împrejurări neștiute au oprit în loc evoluțiunea sunetului, în anumite cîmpuri, și, la un moment dat, fonemul ne mai găsindu-se în condițiuni similare cu ale altor cîmpuri



cu care odinioară se găsea într-o situațiune identică, apare izolat într-o fasă fonetică mai veche sau a evoluat într-un sens cu totul deosebit. Următoarele exemple ne vor edifica pe deplin.

Grupul latin *cl*, inițial sau mediu, a evoluat la *k'* și a ajuns în tot domeniul dacoromân la fasa *k'i*: el a m a t a devenit *k'iamă*, el a v e m > *k'iae* > *k'eje*, o c l u m > *ok'i(u)*, \* s e l o p p u m > *sk'lop*, i n e l i n o > *in'lin*, etc. Fasa aceasta *k'(i)*, anterioară secolului al XVI-lea, e aceea pe care o prezintă textele noastre cele mai vechi. Singure dialectele de dincolo de Dunăre (aromân și meglenit) și cel din Apus (istoromân) s'au oprit la fasa anterioară *k'l(i)*. Continuând mai departe seria evoluțiilor, fasa *k'(i)* a ajuns, în diferite regiuni ale domeniului dacoromân, la *l'*, *tk'* sau *ts*. În Bănat, de pildă, alături de *k'iamă* se zice *tsiamă*, afară de *k'iaje* se aude *tsiaje* și, tot astfel, întâlnim *k'iag* și *tsiag*, *k'ingă* și *tsingă*, *in'kid* și *in'sid*, (*y)ok'* și (*y)ota*, *sk'lop* și *stlop*, etc. Firește că nu în aceeași localitate se rostesc amândouă formele: acolo unde se zice *k'iag*, nu se rosteste și *tsiag*, etc., afară de cazurile, foarte rare, când localitatea se află aproape de linia care desparte două arii de isoglose, cum, de pildă, în comunele Igeriș și Dalcin, unde se aude deopotrivă *k'iag* și *tsiag*, *k'iamă* și *tsiamă*, etc. Faptul de căpetenia însă care interesează în gradul cel mai înalt pe dialectolog e constatarea pe care am făcut-o că liniile de isoglose ale aceluiași fenomen fonetic nu se suprapun exact. În anumite localități unde se zice *k'iamă*, adică unde grupul *cl* s'a oprit la fasa *k'(i)*, și unde ne-am aștepta în mod firesc la *k'iag*, se aude, dimpotrivă, *tsiag* și viceversa. Astfel, în localitățile Vășiova, Firling, Zorlențu-mare, Ohaba-Mutnic, Jupa, Zervești, O(la)bița, Delinești, Apadia și Brebu, *k'i* s'a menținut în *k'iag*, dar a evoluat la *ts* în *tsiamă* < *k'iamă* (vezi harta 2). În comunele Doelin, Biniș și Receța-română se zice *k'iag* și *k'iamă*, pe când *k'(i)* a evoluat la *ts* în cuvântul *tsingă* < *k'ingă*. În localitățile Caransebeș, Soceni, Tirnova, Măniom, etc. se zice *k'iag* și *k'iamă*, dar se pronunță *stlop*



< *șkiop*. Dimpotrivă, la Var, se zice *șkiop*, dar se rostiește *tsiag*, *tsiamă*, *tsiangă*. Dacă, în ce privește formele rezultate



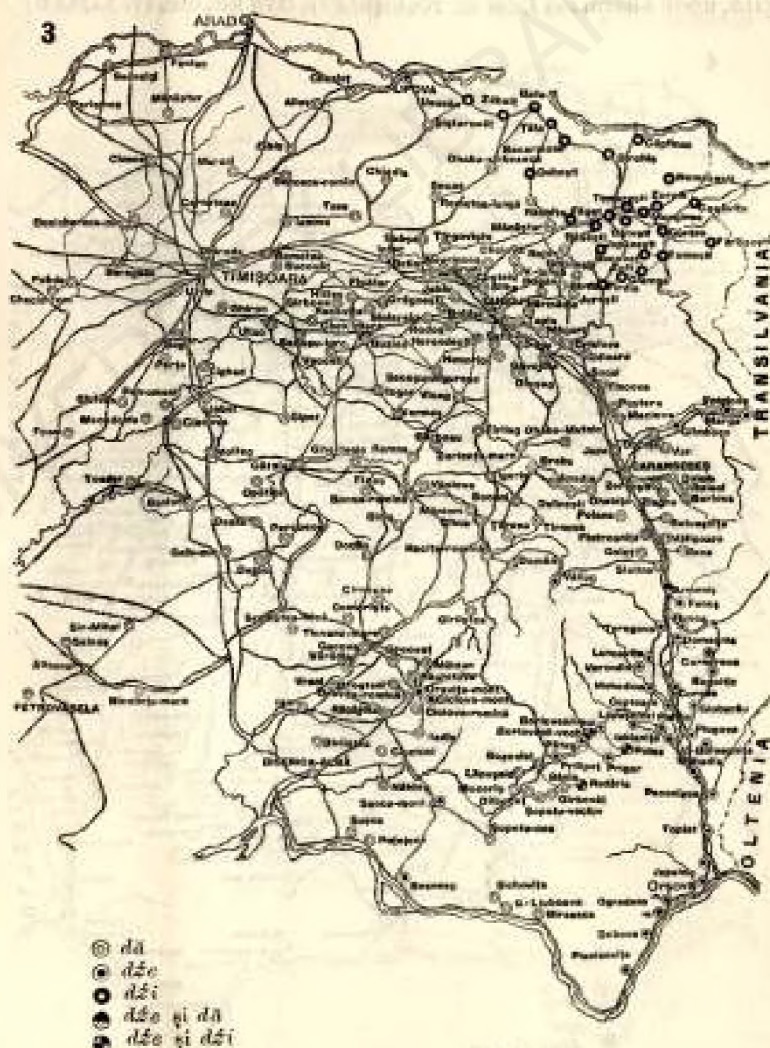
din clamat, \*elagum, \*elinga și \*eloppum, Bănatul se împarte în două regiuni, de o suprafață aproape egală, unele oprindu-se la fasa cu *k(i)*: *k'iamă*, *k'iag*, *k'iangă*, *șk'ioap*, iar altele evoluind mai departe spre *ts(i)*: *ts'iamă*, *ts'iag*, *ts'iangă*, *șts'ioap*, nu tot astfel stau lucrurile cu alte cuvinte care aveau un *cl* în forma latină. În reprezentauții bănățeni ai formelor *clavem*, \*clavatoria, \*colic(u)lum, genne(u)lum, inclino, includo, manue(u)lum, oc(u)lum, pedue(u)lum, orye(u)lam, etc. predomină fasa *cl* > *k'i*, pe cînd fasa înaintată la *ts(i)* apare numai într'o porțiune mică, în regiunea de nord-est, vecină cu Transilvania, întinzîndu-se pentru unele cuvinte de-a-lungul Mureșului, pînă dincolo de Lipova. Și de astă dată constatăm că schimbarea sunetului nu s'a produs uniform în toate cuvintele din aceeași localitate. Acolo unde se zice *yotsi* < *yok'i* sau *cur'etă* < *cur'ek'i* se zice *k'iaie*, *ink'id*, *ink'in*, etc., pe cînd în altă parte constatăm că se rosteste *rînk'iadză* < *rînk'iadză*, pe cînd în toate celelalte cuvinte *k'(i)* s'a păstrat, zicîndu-se *(y)ok'i*, *cur'ek'*, *k'(a)ie*, etc. Fasa *ts(i)* < *k'(i)* s'a infiltrat în Bănatul din regiunea vecină a Ardealului, locuită de Pădureni, și s'a lăpit încetul cu încetul, dar n'a contaminat în același grad toate cuvintele care prezentau un *k'i* < *cl*. Care sînt cauzele pentru care unele cuvinte au fost atinse de această prefăcere, iar altele nu? Nu putem da nici un răspuns satisfăcător.

Același lucru s'a petrecut cu *gl* < *gl*. Numai într'o mică regiune, aceea în care *(y)ok'i* a devenit *(y)otsi*, fasa *gl* a evoluat la *ds(i)*, rostindu-se *dsem* < \**glēm* u. s., *ds'iață* < \**glacia* m., *indzet* < *inglacio*, etc. Și tot aci se zice *ds'ioase*, *ds'iară*, *n'edzînd* < *șipase*, *șiară*, *n'egină*. Niciieri însă *ingh* și *șugh* n'au ajuns la *indzî*, *sudzî*.

Se știe că în tot Bănatul, *d* urmat de *e*, *i* a evoluat la *ds*, după cum *t* urmat de *e*, *i* a evoluat la *ts*. Se zice \**dte*, *dtea*, *dteustu*, *dzin*, *l'indzîndă*, *undzîndă*, *dșpartșe*, *tsel*, *tsindr*, etc. Dacă comparăm între ele arile geografice ale fiecăruia din aceste cuvinte, constatăm că ele sînt departe



de a se suprapune. În primul rând, propoziția *de* apare sub formele *dăe*, *dăi* și *dă* (vezi harta 3). Alături de



formele *dăestul*, *dăistul*, apare forma *dăstul*; în afară de *dăen* (v. harta 4), *lindșină*, *undșit* *tăci*, *tăistul*, etc., se zice *gea*.



*l'ingină, ungiță, kei, k'indr*. Acolo unde se rostește *gas* se zice *dăsatul*, unde se întrebuintează forma *l'indtină* se zice *un-  
giță*, unde auzim mă lăcm se rostește *kei, cirk'îă*, etc. (v. harta 5).



*Mi nu s'a alterat, în Bănat, trecînd la mîi sau ni, afară de cîteva localități din nord-est, unde se rostește mîiul.*

*mășr'e, măiedz, muerlă (muerlă), etc.*, forme infiltrate din regiunea vecină a Transilvaniei, locniță de Pădureni. Și cu toate acestea, în mai tot Bănatul se rostește *amijadzădz*.



Diftongul *au* s'a păstrat în genere neschimbat: se zice *adaug, laudă, cauc, caul, etc.* Dar în unele regiuni, *au* a



evoluat, de o parte, la *at*, de altă parte în *\*aot > ab, ap*. Astfel că se rostiește: *catt, capt, lapă* (— laută, „vioară“),



*labăă*, etc. Dar alterațiunea diftongului nu s'a făcut uniform



în toate cuvintele în aceeași regiune: acolo unde se rosteste *cauc*, *adaug*, se zice, de altă parte, *capt*, *labdă*, etc. (v. harta 6).

Diftongul *ea* (*ia*) apare deseori trecut la *a*, dar nu în mod uniform. Se rosteste *inrabă*, *inragă*, *truptă*, *trabă*, *sta*, *stag*, în loc de *intr'iabă*, *inr'iagă*, *tr'aptă*, *tr'iabă*, *s'ia*, *s'iag*, dar în multe localități evoluțiunea lui *ea* la *a* s'a oprit numai la unele cuvinte, pe cînd altele au rămas intacte. Se zice în aceeași localitate *intr'iabă* și *inragă*, *s'ia* și *stag*, *tr'aptă* și *trabă*, etc.

Substantivelor în *-(e)ă* le corespund, pe o mare întindere a Bănătului, forme cu *-(e)ayă*, dar nu toate cuvintele prezintă, în aceeași localitate, una și aceeași terminațiune. Găsim *mășcașă* alături de *cușă*, *purșă* alături de *cășayă*, etc.

Ne oprim aci. Am putea spori cu mult această înșirare de exemple, dar cred că cele citate confirmă de ajuns aserțiunea noastră.

— b. Analogia intervine adesea, spre a modifica un sunet, în unele cuvinte, în mod cu totul deosebit decît în altele.

Formele *ușig*, în loc de *ușid* < *o c c i d o*, și *tung*, în loc de *tund* < *t o n d o*, sînt datorite analogiei altor verbe care prezintă un *s* la participiul trecut și se termină cu *g* la pers. I-ii a indicativului prezent. Lui *dsir'es*, *insins*, îi corespund la indicativ *dsir'eg*, *inslog*. După modelul acestora s'au refăcut indicativele *ușig*, *tung*.

Vocala *i* a revenit la *i* în unele regiuni din nord-vestul Bănătului, sub influența infiltrărilor din Ardeal, rostindu-se *rid*, *urii*, *amărit*, *tărișă*, etc., ba chiar *friu*, *griu*, etc., dar în localități unde se rosteste *rid* auzim mai adesea *urii* și vice-versa, acolo unde se zice *tărișă* se aude *rid* și *urii*, etc. (v. harta 7).

c. Anumite cuvinte se alterează foarte mult, în cînda oricărei legi fonetice, mai ales cînd aceste cuvinte fac parte din sfera vocabularului des întrebuițat de copii. E cazul lui *minca*, sard. *man(d)igare*, rit. *manicare*, fr. *manger*, etc., care prezintă fiecare alterațiuni fonetice anormale, în raport cu *manducare*. Tot astfel, în Bănat, cuvinte ca *dinte*,

deget, gidit, scqip, ugrin, strănuu, în ce privește fonetismul. *supsioară*, etc. prezintă o varietate de forme, din care unele nu se pot explica prin schimbările normale<sup>3</sup>. Așa avem: ]

7



<sup>3</sup> Parte din ele se explică prin contaminarea cu cuvinte slave, cu același înțeles.



*Dzintse și gintse.*

*Dăzet și dăzit, dăzet și dăzdit, zăzet și zăzit, dzesi și dzisă, găzet și găzit, găzet, etc.*, parte din ele rezultate prin accenși metatesă \*gǐdǐtu m, pe care o constatăm și aiurea în domeniul limbilor române<sup>1</sup>.

*Gidzăt, gidăt și gǐăt, gidzul, gizul și gǐtul, yidd.*

*Skǐp, skǐp și ȝskǐp, scupț, skǐpț și skǐpț.*

*Zgǐrț, zgǐrț, zgǐrț, zgǐrț, zgǐrț, zd'eri, etc.*

*Strănut, zdrănut, azdrănut, și de altă parte, zdră'nă, zdră'ven, zdrăvin, zdrăvăn, zdrăvân, azdrun, azdrună, azdrun; străfin și străfig.*

*Săpușară, supșară, săpușară, susușară, susișară, slăi(ș)ară, supșară, supșară; submână, sumână, etc.*

e. Tot astfel prezintă o varietate infinită de forme, în mare parte anormale, acele cuvinte care sînt mai rar întrebuintate sau care desemnează o noțiune nu tocmai bine definită sau cunoscută. Astfel sînt corespunzătoarele lui *negel* (= neg), *ulșior* (la ochi), *gǐtlej* (prin care poporul înțelege cînd faringele cu esofagul, cînd laringele cu traheea), *scăfirlie* (= creștetul capului), etc.

Alături de *n'ezel*, se aud formele: *nǐzel*, *in'ezel*, *n'inzet*, *fin'ezel*, *n'egoa*, *n'igoă*, *in'igoă*, etc.

Pe limbă *urșior*, se zice: *ulșior*, (*h*)*urșior*, *urșor*, *urșior*; *n'egoa*, *n'igoă*, *in'igoă*; *migoă*, *măl'igoă*, *măn'igoă*, *măgîloa*, *măgîloa*, etc.

Alături de *b'erigată*, *b'erigată*, *b'elegată* sau *d'erigată*, se întrebuintează mai des formele: *girdjan* și *girdjan*, *girdjan*, *girdjan*, *girdjan*, *girdjan*, *girdjan*, *girdjan*, *girdjan*, *girdjan*, *girdjan*, *girdjan*, etc.

Creștetul capului e numit: *scăfirlie*, *scăfirlie*, *scăfirlie*, *scăfăl'ie*, *scăfăl'ie*, *căfăl'ie*, *scăf'ie*, *scăf'ie*, etc. În multe localități, aceeași numire o poartă și rotula genunchinului.

d. În special numele de plante și de animale, mai rar întrebuintate în vorbire, prezintă forme foarte variate, un numai

<sup>1</sup> Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etymol. Wörterbuch*, 2635.



prin originea lor, dar și prin fonetismul pe care-l arată (adeseori alterat din cauza contaminării cu alte cuvinte):

*Aglîos* (spiraea filipendula), *oglis(o)*, (*i*)*glîs* și *iglîcâ*.

*Ar'eu* (euphorbia cyparissias), *ar'eu*, *or'eu*, \*alături de alior și *luptâl'i cîn'ilui*.

*Cureubătă* (= dovleac); *ludai(e)*; *dul'ștâe*, *dovl'ștâe*, *du-ducă*, etc.

*Potlaziuă* (plantago major), *plotaziină*, *potladziină*, *plotadziină*, *potladziină*, *potlazișe*, *plotanziină*, *plotundziin'e*, *potlaziîn'iță*, *plotaziîn'iță*, *potlaziîn'iță*...

*Sorosină* (schillea millefolium), *șior'eșină*, *șior'eșină*, *sir'eșină*, *sir'eșină*, *coada sorosin'i*, *coada sorosetului*, *coada sor'șelului*, *coada șoricului*, *coada kir'ului*, *coada hirtășelui*, *coada hirtășogului*, *tăjetură*, *tăjețâ*...

*Soniro* (origanum vulgare), *sovîr*, *solocîr*, *solovîr*.

*Spîndz* (helleborus), *spin*, *spîng*, *iarbă starpă*, *iarbu oți*, *iarbă te*, *iarbă dă 'șerbat*, *băzută*, *băzută*, *bujedze*...

*Strigoanșe* (verstrum album), *stregoanșe*, *străgoanșe*, *stir'igoanșe*, *stir'igoanșe*, *stări'igoanșe*, *stir'igoanșe*, *stir'igoanșe*...

*Zăr'apîn* (juniperus), *Zun'apîn*, *Zăr'apîn'e*, *Zăr'apîn'e*, *Zăr'apîn*, *Zăr'apîn'e*, *Zăr'apîn*, *Zăr'apîn'e*...

*Bărdzoș* (ciconia), *bărdzoș*, *bărdzoș*, *stîrc*, *stîlc*, *ștîlc*, *stîrcom*, *stîlcom*, *cocoșîrc*, *cocoșîrc*, *cocoșîlc*, *cocoșîlc* (v. harta).

*Bîndăon* (vespa crabro), *bîndaon'e*, *bîndaon*, *bîndaun'e*(e), *bîndaun*, *bîndaon*, *bîndaon'e*, *bîndaon*, *bîndaun'e*, *bîndaun*, *bîndaon*, *bîndaun*, *bîndaun'e*, *gîndaun*, *gîrgăun*...

*Brotăc* (hyla arborea), *brotăc*, *brotăc*, *botrac*, *brotășel*, *brotășel*, *brotășel*, *brotășel*, *brotășel*, *brotășel*, *brotășel*, *brotășel*, *broc'îță*, *răcău'el*, *răcău'el*, *răcău*, *gorgon'el*, *mîjoarcă*, *ș'joarcă*, *mî'joarcă*, *ș'joarcă*, *b'îjoarcă*, *k'erk'ăzel*...

*Cîrșiță* (talpa europaea), *cîr'șîță*, *kîr'șîță*, *cîrșișonș*, *cîrșișonș*, *kîr'șîșonș*, *zobol*...

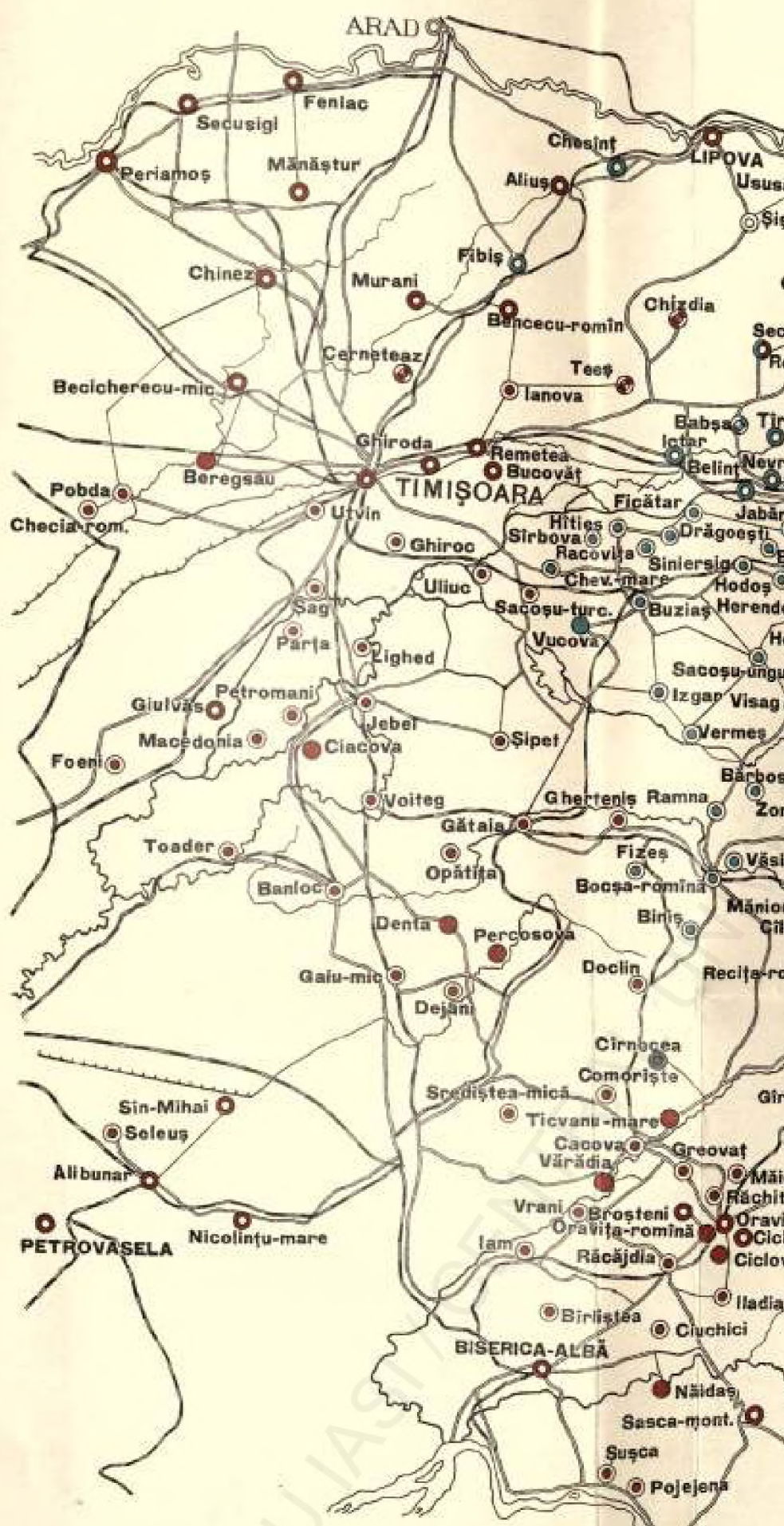
*Codobatură* (metacilla), *codobată*, *cudobată*, *codobățișă*; *codă făloșă*, *plîșă*, *plîșă*, *flîșă*, *flîșă*...

*Golobr'eț* (= normoloe), *golobr'eț*, *bolobr'eț*, *v'îțalar*, *v'îțalar*; *lingura pop'i*; *lingurăș*, *lingurășă*, *lingur'îță*; *giudăluț*...

UNIVERSITY LIBRARY







**LEGENDA**

- |                     |                         |                      |
|---------------------|-------------------------|----------------------|
| ● Stire             | ● Stile + cocostile     | ● Bârdoș             |
| ● Cocostire         | ● Cocostile             | ● Bârdoș             |
| ● Stire + cocostire | ● Stilcom + cocostilcom | ● Bârdoș             |
| ● Cocostire         | ● Stile                 | ● Bârdoș + bârdoș    |
| ● Stile             | ● Stire + cocostile     | ● Bârdoș + cocostire |
| ● Cocostile         | ● Cocostile + cocostire | ● Bârdoș + stile     |



# BĂNATUL

## HARTĂ LINGVICĂ

L. A. CANDREA



SOCCO.F.ES.A.

1874-1875

BCU IASI / CENTRAL



*Grangur* (ociolus galbena), *grangor*, *grangu're*, *grangor'e*, *gr'iangur*, *gr'iangor*, *gr'iangur'e*, *gr'iangor'e*, *gangur*, *gangor*, *gangur'e*, *gangor'e*; *flăieraz*; *sorasamfira*, *soro(m)f'ira*; *dațca fira*; *pidanflor'ia*...

*Gr'el* (gryllus), *gr'eier*, *gr'eur*, *gr'ieț*, *gr'etuz*, *gr'eoluz*, *gr'eoluz*, *gr'eornuz*, *gr'eornuz*, *țaintștur'ic*...

*Melo* (helix), *măle*, *măle*; *cucumăle*, *cucumăle*, *cucumăle*.

*Pitui's(e)* (troglodytes parvulus), *p'itui'ic(ă)*; *erain păsări'lor*, *impărătu păsări'lor*, *piț-impărătuș*; *pănăruz*, *spănăruz*...

*Potrănică* (perdix cinerea), *potrănică*, *pătrănică*, *pătrănică*, *pătrănică*, *potrănică*; *ir'ib'ică*, *h'it'ib'ică*.

*Șoareșe*, *șoare'ic*; *hîrțec*, *hîrț*, *hîț*. Următoarele numiri pentru diversele specii de „șobolani” sau „gungani”: *șocș*, *șocșec*, *șocșecș*, *șobol*, *șomic*, *șomicduc*, *k'itaran*, *cloțan*, (*h'irșicog*, *h'irșicoc*, *h'irțec*...

*Vășpe* (vespa vulgaris), *v'ășpic*, *v'ășpă*, *șapșă*, *v'ășpic*; *vășpar'*, *v'ășpar'*, *v'ășpar'*, *v'ășpar'*, *v'ășpar'*, *v'ășpar'*.

*Vrabie* (passer domesticus), *erab'ie*; *vrăb'ieșe*, *vrăb'ieș*, *vrăb'ieș*, *vrăb'ieșă*, *vărb'ieșă*, *vărb'ieșă*, *vărb'ieșă*, *v(ă)văb'ieșă*, *fărăb'ieșe*, *bărăb'ieșe*, *brăb'ieșe*, *br'eb'ieșe*, *br'ib'ieșe*, *brăb'ieș*, *br'ib'ieș*, *br'ib'ieș*, *br'eb'ieșă*, *k'erb'ieșe*; *pasăre*, *păsăre*, *păsăre*...

3. Sînt anumite cuvinte care, am putea zice, dela nașterea lor sînt condamnate pieirei. Acestea sînt cuvintele prea scurte, la origine, sau scurătate, slăbite, extenuate pînă în ultimul grad, în urma prefacerilor fonetice. Nu e vorba aici de simple particule, de prepoziții sau de conjuncții, ci de cuvinte exprimînd noțiuni concrete, cum sînt, de pildă, *a v u s*, *\*h a b a*, *o l l a*, *l e v i s*, *i r e*, etc., care, devenind în rominește *\*ou*, *\*bu*, *\*oa*, *\*ie*, *i*, se vor fi menținut cîtăva vreme, dar au trebuit să dispară sub această formă.

4. Intervins însă cîteodată un mijloc de a salva de pieire cîte o formă de acestea, lungind-o printr'un sufix, sau în alt mod. Astfel *\*ou* s'a păstrat sub forma *ouș* > *oușel*, *\*ie* s'a menținut sub forma diminutivă *\*ieșor* > *ișor* > *ușor*, *\*oa* a devenit *oală*, refăcut din pl. *oale* < *o l l a c*, *\*ba* s'a păstrat sub forma pluralului analogic *bade*.



5. Onomimia e, în creștere măsură un, factor distrugător. Două cuvinte care s'au născut un raport etimologic între ele, dar care, în urma prefacerilor fonetice, ajung să aibă una și aceeași formă, își dau o luptă de distrugere și unul din ele trebuie să dispară. Astfel *acel* <ccccellum a distrus pe *\*acel* < *\*aucel* < *anecellus*<sup>1</sup>, *are* e cauza disparițiunii lui *\*are* < *alae*, și tot astfel au dispărut, din primul moment sau mai târziu, *\*cal* < *callum*, *calce* < *calcem*, *\*car* < *carus*, *\*cura* < *colare*, *mărit* < *maritus*, *\*seca* < *secare*, *\*sor* < *solus*, etc., învinși de onomimia lor *cal* < *caballus*, *calce* < *calceat*, *car* < *carum*, *cura* < *curare*, *mărit* < *marito*, *seca* < *sicare*, *sor* < *soror*, etc. Să se observe că termenii dispăruți în limba noastră s'au menționat în tot domeniul românesc, și nu vedem alt motiv pentru care ar fi fost condamnăți la pierdere numai în limba română. Când ne gândim însă ce confuziuni puteau aduce împărocheri de cuvinte ca: *pasărea are are* (= are aripi), *să calce pe calce* (= pe câlcii), *am cumpărat un car car* (= scump), *mă mărit cu va mărit*, *acel acel* (= acea pasăre), etc., se explică ușor de ce poporul s'a văzut nevoit să renunțe cu timpul la unii termeni de felul acesta și să-i înlocuiească cu alții care nu mai prezentau aceiași inconvenient.

Dacă însă, prin exemplele citate, recunoaștem influența exercitată de onomimia asupra soartei unora din termenii limbii, nu trebuie totuși exagerată această influență distrugătoare, cum a făcut Gilliéron și alții<sup>2</sup>, în urma lui, care au împins la extrem importanța acestui factor.

6. Alte cuvinte, nu se știe pentru care motiv, călătoresc, migrează, trec granițele, fără să fie sau să fie piedecile ce li se ivește în cale, ajung în niște locuri unde se întâlnesc cu alte forme și, sau se suprapun peste acestea, dând naștere

<sup>1</sup> Ne vom ocupa, într'un articol viitor, de soarta lui *a* în latină în limba română.

<sup>2</sup> V. în special D. Caracostea, în *Mittell. des rum. Inst. an der Universität Wien*, 79 urm.

uneori la formațiuni ibride, sau se ciocnesc cu ele, se luptă, biruiesc sau sînt biruite și pier ca și indivizii, fără a lăsa uneori nici o urmă de existența lor anterioară<sup>1</sup>.

Studiul acestor probleme, atît de interesante, atît de delicate și de complexe, constituie scopul de căpetenie pe care și-l propune această nouă ramură a filologiei, geografia lingvistică.

Am amintit mai sus, între alți factori care contribuie la modificarea limbii, pe acela al migrațiunii fenomenelor lingvistice. Această migrațiune se face pe patru căi diferite:

- Prin iradiațiune.
- Prin infiltrațiune.
- Prin readoare.
- Prin suprapunere.

1. Înțelegem prin iradiațiune propagarea unui fenomen lingvistic, pe o distanță mai mare sau mai mică, de jur împrejurul unui centru unde fenomenul acesta a prins rădăcini adinci. Centrul acesta — focurul de iradiațiune — poate fi sau o regiune lingvistică sau numai o simplă localitate. În cazul acesta, localitatea trebuie să-și aibă importanța ei administrativă, socială sau economică, un oraș sau un târg însemnat, al cărui grai se propagă prin spirit de imitațiune, unde oamenii din diferite localități vin adesea în atingere, unde stau deseori de vorbă împreună, unde târguiesc sau își desfac produsele. Contactul frecvent cu locuitorii acestui centru va face să se strecoare în graiul celor din împrejurimi fenomene lingvistice proprii graiului aceluși centru. Un caz tipic îl oferă termenul *moșandă*, rostit și *moșandă*, *moșandă*, *moșandă*, în trebuință în părțile din jurul Oraviței, pe o rază de 40 de km. (v. harta 8), în locul vechilor termeni *moșănilă* și *goșnilă*, cu înțelesul de ridicătură de pămînt cu so face ca semu de hotar între două moșii. *Moșandă* e cuvîntul german *Markscheide* „despărțitură de hotar”, cu rostirea dialectală șvăboască, *măreșade*, pe care inginerii, de origine ger-

<sup>1</sup> Comp. G. Bortoni, *Intta distettale*, 27.



mană, îl întrebuințau, pe timpul dominațiunii maghiare, pentru a designa această noțiune. Pornit din Oravița și din Bise-

8



rica-albă, cuvântul a fost adoptat de locuitorii din împreju-



rini, care l-au auzit deseori rostit de ingineri, cu ocazia delimitărilor pământului, în special la facerea cadastrului, și astfel a ajuns să se uite în unele părți vechiul termen. „Numai domni aneșirî (= ingineri) dzic moșandră“, a răspuns la întrebarea mea săteanul Ion Căcăn, din Șopotu-nou (Bucșava). „Noi pînă prostișje dziseam mohilă“.

Un alt caz de iradiatione e forma *șur'eș*, în locul formei normale *șir'eș*. Prima e rostită de Olteni din satele învecinate cu Băntul. Aceștia, trecînd deseori munții, făcînd ește



30-40 de km. într'o zi, spre a-și vinde *șur'eșel'e*, au propagat această formă la Băile Herculane, Mehedin, Plugova, etc., de unde apoi s'a lățit prin iradiatione la satele situate de jur împrejur, la sud pînă la Jupălnic, la nord pînă la Rusca și Teregova (unde bariera munților a oprit mai departe propagarea), la vest pînă la Lăpușnicel, munții Almușului formînd o stavilă serioasă pentru lățirea mai departe a acestei forme (v. harta 9). Existența acestei forme și la Văliug e o dovadă, pe lângă altele, că locuitorii acestei comune sînt originari din Mehedinți.

Tot prin iradiațiune s'a propagat în colțul nord-est al Bănățului fenomenul fonetic  $t\acute{s} < k'$  și  $d\acute{s} < \zeta$ , în cuvinte ca *tăc* < *k'ajc*, *ot\acute{s}* < *ok'*, *taip* < *k'ip*, *d\acute{s}em* < *gem*, etc. Pornite din regiunea învecinată a Transilvaniei, locuită de Munteni și Pădureni, unde aceste schimbări au prins rădăcini adânci, contaminând toate cuvintele care prezentau *k'* sau *\zeta*, aceste fenomene fonetice s'au propagat, prin iradiațiune, în graiul satelor din vecinătate, situate în Bănăț, fără însă a izbuti să contamineze toate cuvintele care prezentau *k'* sau *\zeta*. În legătură cu faptul acesta, să precisăm o observațiune făcută mai sus cu privire la legile fonetice. După cum o schimbare fonetică se produce întâi într'un singur cuvânt și apoi, încetul cu încetul, prefacerea se desăvârșește în mai toate cuvintele în care apare același fonem, tot astfel se propagă, dintr'o regiune, prin iradiațiune, un anumit cuvânt cu fonetismul modificat din acea regiune. După modelul acestui cuvânt, altele, dar nu toate, își modifică fonetismul în același sens.

Uneori însă, singur acest cuvânt apare cu fonetismul alterat, pe cînd în toate celelalte fonemul identic a rămas nemodificat. Forma *fid* s'a propagat, prin iradiațiune, în colțul de nord-est al Bănățului, din regiunea învecinată a Transilvaniei, și s'a întins apoi departe spre apus pînă aproape de Timișoara (v. harta 7). Dar în localitățile unde *fid* a înlocuit pe *fîd*, nu orice *fî* a devenit *fi*. În aceeași localitate se zice, de pildă, *fid*, dar *u\acute{s}it*, *ripă*, dar *rimă*, *hotărit*, dar *amărit*, etc. Observăm uneori *k'* sau *\zeta*, de origine streină sau de dată relativ recentă, trecuți la *t\acute{s}*, *d\acute{s}*, pe cînd, de altă parte *k'* și *\zeta*, de origine mai veche, proveniți din *ct*, *yt*, s'au păstrat nealterați. Intilnim forme ca *tăip* (chip), *cutseș* (oacheș), *dășpacă* (ghioacă), *dăștară* (ghiară), *săștab* (jghiab), *rădșită* (răghită = ridiche), etc., pe cînd *k'*, *\zeta* din *ink'is*, *inșit* *sugit*, etc. au rămas pretutîndeni nealterați. Constatăm odată mai mult că fiecare cuvânt își are istoricul lui, dezvoltarea lui proprie fonetică și semantică, și că mare parte din influențele care s'au exercitat asupra fiecărui element lexical, întăriindu-l sau slăbindu-l, făcîndu-l apt pentru o rezistență

substant



mai mare sau lăsindu-l fără nici o apărare, ne-au rămas încă necunoscute.

2. *Infiltrațiunea*. — Un fenomen lingvistic pornește dintr'un punct oarecare și se strecoară, căutându-și loc pe unde ar putea pătrunde mai departe, făcând diverse încunjurări spre a evita piedecile ce i se ivesc în cale. Un munte, un riu, o pădure deasă, etc., sînt adesea piedeci serioase pentru propagarea mai departe a unui fenomen lingvistic și atunci fenomenul ocolește aceste piedeci, apare mai departe și înainteașă meren, est timp un alt obstacol nu-i stăvilește calea și-i împiedecă înaintarea.

Un caz interesant de migrațiune îl prezintă forma *golumb*. În cea mai mare parte a Bănătului, i se zice porumbelului *golimb* < vs. *golub*. Forma *golumb*, mai rară, apare pe valea Bistrei, pe valea Pogăniciei și, în parte, pe valea Bîrzavei, străcurată prin infiltrațiune din Transilvania, și anume din Țara Hațegului. De altă parte, prin iradiațiune, aceeași formă s'a propagat, de dincolo de Mureș din regiunea Aradului, în nord-vestul Bănătului, pînă aproape de Timișoara (v. harta 10). În sfîrșit, prin suprapunere, constatăm prezența formei *golumb* în cîteva localități (Sîn-Mihai, Oravița-montană, Boșneag), ai căror locuitori sînt veniți în mare parte de aîntrea. După cum *golumb* s'a infiltrat în Bănat din Țara Hațegului, tot astfel  $t(\epsilon) < t(e)$ ,  $d(\epsilon) < d(e)$ ,  $s < e$ , relativ nouă în această din orîndă regiune, sînt considerate de Densusianu ca infiltrațiuni din Bănat<sup>1</sup>.

3. *Reversarea*. — E așa numita „Wellentheorie“, teoria undelor, enunțată de Johann Schmidt, prin care filologul german constata că un fenomen se revărsă întocmai ca undele unei ape pe o mare parte din suprafața unui domeniu lingvistic și se întinde mereu mai departe, inundînd tot mai mult teren. Am făcut aceeași constatare, cu observațiunea că un fenomen, după ce s'a propagat mai întîi timid, fie prin infiltrațiune, fie prin iradiațiune, latinzîndu-se cu timpul pe o

<sup>1</sup> *Graul* din Țara Hațegului, 32.



suprafața așteptabilă a unui domeniu lingvistic, a pornit apoi în valuri și a înfundat, cu o repezielune uimitoare, suprafațe



imense ale acestui domeniu. Astfel, numai prin „revărsare” ne putem explica fenomenul alterării labialelor în limba română,

fenomen propagat la început alu graiul ciobanilor, abia menționat în textele dela începutul veacului al xvii-lea, și care astăzi a inundat toată Basarabia, Moldova, Bucovina, Maramureșul, o mare parte a Transilvaniei și a Munteniei, etc.

4. *Suprapunerea.* — Cei plocaci dintr'o regiune lingvistică oarecare și așezați printre locuitorii altei regiuni lingvistice influențează în cele mai multe cazuri cu particularitățile graiului lor limba acelorora în mijlocul cărora s'au stabilit. Dacă colonia este numeroasă, graiul ei se păstrează aproape nealterat și formează un fel de insulă lingvistică în mijlocul unei alte regiuni lingvistice. E cazul „Bafanilor” și „Țărenilor”, adică a Românilor din vechiul regat, veniți eei mai mulți din Oltenia, și care, stabiliți în Bănat, au păstrat mai toate particularitățile graiului din țara lor de origine. Astfel, locuitorii din Oravița-montană, Cielova-montană, Boșneg, etc. rostesc *călcă, cui, făină, cămașă, scaun, șoc*, și întrebuințează cuvintele *adânc, taturăș, etc.*, în loc de *călcă, cui, fău'ină, cămașă, scaun, șoc, afund. ai, etc.*, întrebuințate în mai tot Bănatul. În cele mai multe cazuri, se produce însă un amestec al particularităților de limbă, fenomene din graiul celor veniți de aiurea trecând în graiul băștinașilor și vice-versa.

În special populațiunile migratorii, ciobanii și Țiganii, transmit, în graiul acelorora în mijlocul cărora se stabilesc, fenomene lingvistice din ținăturile lor de origine sau pe care le-au străbătut în migrațiunile lor, iar ei înșiși păstrează adesea în limba lor particularitățile propriului lor grai sau acelea pe care le-au adoptat din alte graiuri, cu prilejul migrațiunilor lor. E interesant de observat că Bănățeanul socotește drept „țigănească” orice formă streină de graiul lui, socotind-o ca particularitate a graiului Țiganilor. Astfel în satul Globurău, unde se rostește *făină*, întrebând pe oameni dacă nu se aude și forma *fău'ină*, mi-au răspuns că „numai Țiganii dzic așa”, pe când, numai la cițiva kilometri mai departe, în satul Bogoltin, constatând că se rostește *fău'ină*



și, mirîndu-mă de faptul acesta, mi s'a răspuns: „numai Țigani dzle faină“.

Particularități de grai suprapuse, datorite acestor elemente migratorii, se constată în toate domeniile lingvistice.

Cu privire la alterarea labialelor în Țara Hațegului, Densusianu observă că „la această prefacere dialectală trebuie să fi contribuit cu deosebire trecerile de păstori din comitatul Sibinului și așezările lor prin citeva sate“<sup>1</sup>.

Hasdeu constată de asemenea că la Pictroșița (Dimbovița) *g'i* pentru *hi* se aude numai în graiul ciobanilor și, tot astfel, în com. Rceea (Vilcea) păstori zic *g'ine* în loc de *bine*, *cerg'i* pentru *cerbi*, etc. În glumă zic și sătenii *k'iept*, *k'icor*, etc.<sup>2</sup>.

Tot în jud. Vilcea, alterarea labialelor o constată Vireol numai în acele centre în care s'au așezat Ungurenii, adică ciobanii ardeleni<sup>3</sup>.

Afară de aceste observațiuni, făcute cu prilejul cercetărilor asupra graiului bănușean, am mai constatat și alte particularități datorite deosebirilor de vîrstă și de sex, diversității ocupațiunilor și diferenței claselor sociale, dar de modificățiunile limbii datorite acestor factori ne vom ocupa cu altă ocaziune.

I. A. CANDREA

<sup>1</sup> *Graiul din Țara Hațegului*, 30.

<sup>2</sup> *Etymologicum magnum*, 2235-2236.

<sup>3</sup> V. Vireol, *Graiul din Vilcea*, 10-11.





## DIN EPOCA DE FORMAȚIUNE A LIMBEI ROMÎNE

### PROBLEME ETNO-LINGVISTICE

**E**vident că cea mai importantă problemă de lingvistică romînă este nașterea și formarea limbii române în timp, dar mai ales în spațiu; și-i atribuim această importanță nu în sensul vre-unei răsturnări a conolușilor la care s'au oprit studiile aprofundate ale filologiei noastre privityor la cele două puncte ale sus-numitei probleme, ci în vederea unor precisări cit mai amănunțite posibil chiar a chestiunilor care pînă în prezent încă sînt ori întrezărite, și deci lăstate în penumbră, ori nesatisfăcător interpretate sau rezolvite. Ar fi, prin urmare, o revenire superfluă dacă ne-am oprit asupra epocii și teritoriului de formațione ale entității romîne, pentru că astăzi lingvistica istorică romînă nu poate fi concepută decît admițînd că odată cu sfîrșitul secolului al vi-lea limba romînă era încheșată definitiv și că poporul romîn s'a format în neîntreruptă continuitate teritorială în sudul ea și în nordul Dunării.

Iată însă că, în directă legătură cu reeunnașterea acestei afirmațiuni privityoare la epoca cristalizării totale a limbii romîne, naște întrebarea: de cînd anume începe formaționea limbii romîne și în ce condiții s'a efectuat ea, mai ales în raport cu substratul lingvistic autohton?

Firește că precisări matematice nu se pot face, dată

fiind totuși lipsă de documente *ad-hoc*; iar inscripțiile, chiar cele posterioare secolului al IV-lea, nu ne pot procura decât indicii de orientare generală în determinarea fazelor de evoluție lingvistică. Dar, ținând seamă de evenimentele istorice, ca și de mijloacele de investigațiune pe care știința filologică ni le pune la dispoziție, putem afirma că, odată cu zguduirea imperiului roman de Răsărit întâmplată după moartea lui Constantin-cel-Mare, latina vulgară din Orient începe să apară sub o altă formă, devenind așa numita carpato-balcanică.

Însă, din momentul ce un popor își vede aproape întregul său așezământ clătîindu-se și simte că terenul îi alunecă sub picioare, evident că stabilitatea nu mai poate fi menținută, iar mersul evolutiv și al graiului său capătă din ce în ce mai mult frîu liber, alunecînd spre transformările inerente unei asemenea pante. Și atunci, odată ce o limbă intră într-o perioadă în care nu există absolut nici un factor a cărui vigilență să o sustragă unor metamorfosări relativ repezi și radicale, ea tinde cît mai grabnic spre un punct de oprire care să se armonizeze cu tendințele tuturor elementelor sau factorilor care au contribuit la determinarea transformărilor efectuate; așa că, date fiind împrejurările istorice, ca și condițiunile psihice în care se efectuează asemenea procese lingvistice, noua fază a latinei vulgare nu putea avea o durată lungă și era fatal, deci, ea să se oprească fără mare întârziere la un nou punct cu care începea un al doilea și ultim stadiu de evoluție lingvistică: acela al formațiunii limbii române. Astfel reprezentîndu-ne procesul acesta, credem că vom fi cît mai aproape de realitatea faptelor afirmînd că în prima jumătate a secolului al V-lea începe realmente epoca de formațiune a entității române.

Dar avînd în vedere pe de o parte durata relativ scurtă a unei stăpîniri romane efective în Orientul romanic atît de des turburat de năvăliri barbare, iar pe de altă parte că, în primul rînd, populația romană a acestui Orient era formată și din autohtoni romanizați și că, în al doilea rînd, o parte din elementul autohton, mai ales din cel sud-dunărean,

a continuat să trăiască neasimilat în mijlocul populației române, eu drept curiut trebuie să ne așteptăm la influențe lingvistice autohtone în limba română și să recunoaștem că „le roumain nous offre plus d'un phénomène qui trahit une origine méridionale et qui nous renvoie vers les pays situés entre l'Adriatique et le Danube”<sup>1</sup>. Căci, numai în felul acesta ne putem explica, măcar în parte, particularitățile care sînt proprii limbei române față de cele corespunzătoare din celelalte limbi romanice. Vom releva deci în articolul acesta în primul rînd o problemă fonetică, a cărei origine nu poate aparține decât substratului lingvistic autohton: anuns-fonetismul lui

1. *l* provenit din lat. *é (a) + n* sau *á (a) + n, m + cons.*

Această particularizare este, cred, cea mai caracteristică în ceea ce privește diferențierea vocalismului romanic oriental de cel occidental și originea acestui fenomen a preocupat, măcar în treacăt, studiile filologice dela noi. Astfel Ovid Densusianu se exprimă în felul următor: „Le passage de *a* lat. + *n, m* simples ou composés avec d'autres consonnes à *l* en roumain ne peut être séparé du phénomène analogue de l'albanais (celui-ci présente dans ce cas \* qui ne s'est pas d'ailleurs conservé partout, ayant été remplacé par *e, o* dans l'albanais septentrional); roum. *cîncpă*—alb. *karp, krep (karp)*. En roumain *la, în* = *an, am* est tout à fait ancien.”<sup>2</sup>

Fără îndoială că acest fonetism, care nu trebuie izolat de cel albaues, se datorește influenței autohtone. Și, pentru a putea preciza și mai ușor acest lucru, voi reda mai întâi câteva forme latine așa cum se oglindesc astăzi în daco-română și în graiul Fărșeroților sau al *R<sup>n</sup> mîșilor (R<sup>n</sup> mîșilor)*—cum se numesc ei înșiși—din Albania, menționînd că, în privința aceasta, aroînua astăzi se apropie mai mult de daco-română decât de graiul fărșerotesc:

<sup>1</sup> Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, 4.

<sup>2</sup> *Ibidem*, I, 296. Pentru *á + m*, cf. *ibidem*, II, 18.



canis	>	dr. cînc	fără. cănc
manus	>	mînd	mănd
panis	>	pînc	pănc
Romanus	>	Romîn	Român
canto	>	cînt	căntu
pantecem	>	pîntec	păntică
plango	>	pîng	pîngu
quando	>	cînd	cănd
campus	>	cîmp	cămp
strambus	>	strîmb	strămbu, etc.

După cum vedem, deci, deosebirea stă în aceea că în dacoromână avem sunetul *i*, iar în graul fărșerotesc *ă*.

Să urmărim acum același fenomen în elementele latine din limba albanesă:

canapis	>	kerp	angelus	>	engit
canis	>	kên	canticus	>	kengi
manica	>	mang	glandem	>	lânde
Romanus	>	Remar	strambus	>	stramp, etc.

Rezultă, deci, că fonetismul albanes este identic cu cel fărșerotesc. De amintit că e (*ă*) din limba albanesă poate reproduce regulat și un *d + m*, *mar*, precum și un *a* ton latîn, — ceea ce nu trebuie izolat de *ă* a ton românesc de care ne vom ocupa altădată.

Naște acum întrebarea: care a lătin în pozițiile amintite să fi ținut concomitent două reflexe: *i* în dacoromână și *ă* (*e*) în albanesă și graul fărșerotesc? Ori avem a face la origine cu un singur fonem care, mai târziu, datorită unor împrejurări speciale, a fost diferențiat în două direcțiuni?

Raportându-ne la fonetismul limbii albanese, constatăm că din cele două sunete încheise: *ă* și *i* pe care le are limba română, albanesa nu cunoaște decât pe *a*, iar acolo — și aceasta sporadic și numai în imediata apropiere a Sllavilor — unde apare *i*, trebuie să notăm că e un sunet recent și cu totul izolat, așa că organismul vocalic al limbii albanese, din acest

punct de vedere, nu este de loc atins<sup>1</sup>. Dacă am trece însă în domeniul slav, caracteristica, opusă sunetului albanes, care ne va frapa este sunetul *š* — indiferent de consoanele sau grupările consonantice din care rezultă el. Deci, avem față în față două sunete aparținând la două rase cu totul distincte.

Urmărind analiza fiziologică a lui *š* și *ř*, ușor ne vom putea convinge că apropierea dintre cele două sunete e așa de pronunțată, încît ea adesea aduce o confuzie între ele, mai ales atunci cînd aceste două sunete sînt în poziție atonă; așa că, din momentul ce contactul lingvistic romîno-slav a început să se intensifice, slava împrumutînd limbii romîne odată cu elementele lexicale și fonetismul lor caracteristic, deci și sunetul *ř*, era firesc lucru ca fiziologia acestor două sunete în fonetismul romînesc să fie apropiată. Resultă prin urmare de aci că sunetul *ř* din limba romîna poate fi socotit ca de origine slavă și că *ř* din elementele latine ale limbii romîne va fi avut înainte de venirea Slavilor un alt reflex, și anume cel al lui *š* (alb. *š*). Așa dar, în epoca de formațiune a limbii romîne se pronunța — paralel fonetismului albanes sau, pentru acele vremuri, încă iliric — : *căne, mănd, pîne, Rumănu, căntu, pîntecu, plăngu, căndu, cămpu, strămbu*, etc. Dovada acestui fonetism ne-o dă, după cum am văzut, și graiul Fărșeroților unde, aproape constant, lui *ř* romînesc din elementele latine îi corespunde un *š*. În privința aceasta însă s'ar putea argumenta că Fărșeroții au împrumutat acest fonetism dela Albanesi, dată fiind apropierea geografică, ba chiar pe alocurea conviețuirea lor laolaltă. Chiar dacă ar fi să admitem această interpretare, totuși nu vedem intru cît ea ar putea înlătura explicația la care ne-am oprit, pentru că în cazul acesta, după cum Fărșeroții — conform acestei interpretări — vor fi împrumutat sunetul *š* dela Albanesi, tot așa și priinii Romîni ar fi putut împrumuta același fonetism dela substratul autohton din care derivă Albanesii, sau chiar dela Albanesi, cu care au trăit la un loc.

<sup>1</sup> Cf. *deratš* < sl. *deratšica*, etc. (G. Meyer, *Etyrn. Wb. der albanesischen Sprache*, 65).



Că în felul acesta trebuie să ne reprezentăm originea și evoluția fonetică a lui *î* din *Român*, „bunăoară, ne arată și faptul că, din punct de vedere fiziologic, e mai ușor ca *ă* să devie *î* mai ales în poziție atonă, decît ca *î* să treacă la *ă*; așa că, datorită influenței slave din epoca contactului sau a bilingvității romîno-slave, *ă* a trecut la *î* într'o epocă relativ tîrzie, și mai cu seamă în morfologia verbală unde *ă* tonic devine *ă* aton. În împrejurările acestea era natural ca pe de o parte infinitivul *cântare* să devie *cltare*, sau ca *plîngeam* să treacă la *plîngeam*, iar pe de alta, sub influența generalizării acestui fonetism cu *ă* aton > *î*, ca și formele cu *ă* tonic să prezinte tot *î*, să se zică prin urmare: *clnt*, *plîng*, *strîmb (eu)*, apoi *strîmb*, -ă, *rumăsse* și apoi *Rumîa*, etc.

S'ar putea susține că *ă*, mai ales aton, a putut trece la *î* fără a fi nevoie să admitem o influență slavă, ci direct, dată fiind apropierea fiziologică dintre aceste două sunete. Într'adevăr, această apropiere există și, ca o altă dovadă, relevăm cîteva forme de origine latină care, deși conțin pe *a* în aceleași poziții, totuși unele prezintă *ă*, altele *î*:

*blăstemare* alături de *ciștigare*,  
*mănușchi* „ „ *minecușă*, etc.

Ceva mai mult: dialectal, și mai ales în aronînă, s'a mers și mai departe cu confuzia între *ă* și *î* atoni, pronunțîndu-se *casî*, *masî*, *pîrinte*, *Crîcșun*, pentru *casă*, *masă*, *părinte*, *Crăcșun*, etc. Acel *ă* aton din formele citate corespunde, evident, aceluiași *a* aton al elementelor latine din limba albaună. Dar, întru cît în limba albaună nu constatăm trecerea lui *a* aton latin la *î* așa cum o vedem în limba romînă, e firesc să admitem că acest *î* nu e atît o evoluție spontană sau, dacă e evoluție spontană, atunci ea a avut loc în urmă contactului romîno-slav și s'a petrecut, în cazul acesta, atunci cînd organismul vocal al Romînului își însușise și sunetul *î* al Slavilor.

E superfluu să ne oprim la o obiecțiune ce ni s'ar putea aduce în contra concluziei admise și în favoarea existenței



unui dublet fonetic *ă—î* încă din epoca de formațiune a limbii române, amintindu-se bunăoară *ă* și *î* din elementele latine unde aceste sunete reproduc un *e* sau *i*: *crăp*, (*d*)*zdu*, *indăvăt*, *vău*, alături de (*d*)*zindă*, *inlărit*, *rid*, *rim*, *ripă*, *riu*, *țăriud*, etc. O asemenea obiecțiune ar dovedi necunoașterea fonetismului limbii vechi românești, ca și a regulilor fonetice. A ne gândi iarăși la o influență bulgărească veche privitor la problema ce ne interesează, ar fi iarăși o completă ignorare a realității lingvistice. E clar deci că întunecarea lui *a* latin în pozițiile amintite se datorește influenței substratului lingvistic autohton, căci nici nu ne putem închipui măcar că germele acestui fonetism îl vor fi adus purtătorii graiului latin vulgar.

Ceea ce însă ar mai fi de lămurit e timpul cînd acest *a* latin a început să sufere influența autohtonă. Pînă la moartea lui Constantin-cel-Mare credem că această influență nu s'a putut exercita sub nici un chip și în nici o măsură. Aceasta însă nu înseamnă că acest fenomen n'a putut încolți pe [alocurea în mod lent și necontrolat în graiul autohtonilor romanizați care nu aveau nici un fel de contact cu viața militară, politico-administrativă a Romanilor. După moartea acestui împărat însă, putem socoti că a doua jumătate a secolului al IV-lea a fost o generală pregătire de transformare fonetică în privința acestui sunet, dîndu-i-se o pronunțare în sensul unei ușoare nasalizări și cristalizîndu-se în secolul al V-lea în sunetul *ă* în întregul grai al Romînilor.

Admițînd însă această influență autohtonă, a cărei origine geografică e Iliria, indirect reiese că ea nu poate fi atribuită și substratului lingvistic dacic. Și atunci, în directă legătură cu teoria roessleriană, cum se face că acest fonem există și în daeoromînă?

Dovezi de limba Dacilor nu avem, dar mărturia lui Strabon bunăoară că Dacii erau *ἑσπερίωνται τοῖς ἑσπερίων* (vorbitori ai aceluiași grai cu al Traciilor) ne poate fi un prețios indiciu, oricît de vag ar fi el. Totuși, chiar dacă n'am avea dovezi documentare cum ar fi, printre altele, și inscripția grecească

găsită la Sirmium (astăzi Mitrovița) unde ni se relevază numirea de *Romania*<sup>1</sup>, cu sensul de „țara romană” a Orientului, e suficient să amintim că până la venirea Slavilor centrul vieții romane era Moesia superioară, a cărei basă era coasta maritimă a Iliriei. Și, după cum inima e aceea care întreține întregul corp prin reînnoirea sângelui, tot așa și viața lingvistică a poporului dacoromân a avut ca centru această Romanie dintre Adriatică și dreapta Dunărei, de unde, grație ocupațiilor lor ce-l caracterisau aproape ca și astăzi încă<sup>2</sup>, era într'un continuu contact lingvistico-teritorial cu întregul domeniu romanic oriental.

## 2. C, g + e, i

Analizată din toate punctele de vedere, atât ca fonetism și morfologie, cât și ca structură și chiar lexic, dacoromina prezintă atît omogenitate lingvistică față de aronină în genere, înait unitatea lor dovedește cu prisosință că amîndouă aceste dialecte au format la un moment dat un singur trunchi, avînd la baza lor o romanitate lingvistică și teritorială comună și neîntreruptă. Dacă astăzi dacoromina s'a îndepărtat de aronină ca fonetism, morfologie, etc., aceasta se datorește evoluției normale la care a fost supusă în urma despărțirii definitive a acestor două ramuri și nici de cum unei diferențieri ce ar fi putut exista încă din momentul formațiunii lor. Evident că nu e locul să ilustrăm această afirmațiune care, pentru cei cunoscători în dialectologia romînească generală, apare ca o axionă; după cum iarăși anumite particularități caracteristice aroninei — cum ar fi, de exemplu, palatalizarea labialelor, etc. — sînt ulterioare despărțirii dialectelor. Sin-

<sup>1</sup> N. Iorga, *Lex Latine d'Orient*, p.

<sup>2</sup> Deși în privința aceasta studiile publicate în deosebi asupra peregrinațiunilor păsorești nu lasă nici o îndoielă, relevă neîdoscindată pentru oii sceptici că chiar și în a doua jumătate a secolului al XIX-lea Aromânii din munții Pindului străbătuseră cu curiozitate lor întregă peninsula balcanică și pînă în orașele mari ale Austro-Ungariei, mai ales Viena și Buda-Pesta, cu care aveau legături comerciale.



cauă deosebite fundamentala, de natură fonetică, ce există între dacoromână și aromână și a cărei origine trebuie căutată chiar în epoca de formațiune a entității lingvistice române, este tratamentul diferit la care au fost supuse palatale latine *c* și *g* urmate de *e*, în aromână și în dacoromână<sup>1</sup>.

Pentru o și mai clară înțelegere a problemei, citam mai jos câteva exemple:

eena	>	dr. eina	ar. tind
eera	>	eară	teard
cerno	>	cern	(n)cerna
cervus	>	cerb	cerbu
cicerem	>	—	țeaține
caulum	>	cer	feră
quid	>	ce	te
quinque	>	ciaci	șinți, etc.

după cum:

gemino	>	dr. gem	ar. dzamă
geminus	>	gemen	dzamăniță
generem	>	gîner	dzîner
gena	>	genă	dzgenă
gingiva	>	gîngie	dzîndzia, etc.

Pentru limpezirea acestei probleme vom căuta să indicăm în primul rînd diferitele elemente despre care s-ar putea presupune că vor fi putut interveni în fonetismul aromână al acestor palatale. Începem mai întâi cu elementele slave intrate în aromână și care prezentau un *č* (indiferent dacă sînt bulgărești ori sîrbhești):

čékană	>	čucană	čemeră	>	čemiră
čelunikă	>	čelnică	čopor	>	čaporă
čeljustă <sup>2</sup>	>	čiofă	čerăpă	>	čircașă

<sup>1</sup> Cf. în legătură cu această problemă studiul lui Sextil Pușcariu, *Latinisches Tj und Kt im Rumänischen, Italienischen und Serbischen*, (in *Etter Jahrbuch der Institute für rumänische Sprache zu Leipzig*, 1904, 1-187).

<sup>2</sup> Čerka, čava (dr. ciolan), cf. Bernaker, *Slav. Etym. Wb.*, I, 159.



è uliti > *ciulească*      klo čk > *cloce*  
 è upk > *ciupă*      prèiti > *pîrîire*, etc.

Din aceste exemple, ea și din toate celelalte forme slave pe care le-am putea înșira, rezultă cu prisosință că, în ceea ce privește evoluția fonetică la care a fost supus în aronină latinul *c* urmat de o vocală palatală nu a fost comună și lui *č* din elementele slave<sup>1</sup>. De unde, prin urmare, putem deduce referitor la acest fonetism că slava nu formează un organism viu alături de latina vulgară la încheierea rominei sud-dunărene. Ar fi oșios însă ea din această afirmațiune să se concludă că slava participă, în cazul acesta, la formațiunea rominei nord-dunărene; căci, după cum vom vedea și din expunerea istoricului acestei probleme fonetice, privitor la participarea slavei la formațiunea limbii romne în genere trebuie să ținem samă și de anumite considerațiuni etno-psihice caracteristice celor două rase ce vin să ia contact.

Într'adevăr, așezarea Slavilor în regiunile dunărene pricinuește ciocnirea a două elemente etnice fundamental distincte ca suflet, civilizație, ocupațiunii, grai, folklor, port, fisie, artă, viață în genere, etc.: pe de o parte avem masivitatea etno-psihică a individului slav, luat ca entitate, iar pe de alta, elasticitatea și finețea individualității latine, dublată de agerimea psiho-fizică romano-autohtonă. La Slavi avem cea viață rudimentară, primitivă, caracteristică oricărei entități care își părăsește pământul sau e gonită de propria ei sărăcie în neștire și spre un ce geografic necunoscut, pentru ea apoi, asemenea hordelor cu șirurile răzlețe și împinse de cerințele

<sup>1</sup> Aci e locul să relevăm mai întâi o greșală a mea: al *černu*=negru l-am înregistrat în a mea *Antologie aronăsească* sub forma *nčornu*, -ă; acest cuvânt circulează în aronină numai sub formele *nčornu*, -ă și *nčornu*, -ă, nu și *nčorna*. Greșala se datorează confuziei pe care am făcut-o eu personal încă de când eram copil cu forma verbală *nčornu*=(en) čeru < lat. *cerno*. În al doilea rând: singurul element slav ce ar prezenta în aronină pe *č* trecut la *!* ar fi vb. bulg. *učă* — în caz că nu mai încercăm altă etimologie —, ceea ce pricințește carecari complicații fonetice care n'ar putea fi explicate decât admițând următoarele transformări: (č) *učă* > (č) *\*učă* > (č) *učă*, de unde înfinalival *učire*=dr. *ucire*.

imperioase ale zilei de mine, să-și strângă puțin rindurile și să-și caute un adăpost, un sălaș; și, odată ce împrejurările, volens-nolens, li l-au oferit, eu o pronunțată moștenire a instinctelor primitive, își rărese din ce în ce mai mult rindurile, irosindu-și astfel întreaga lor viață sufletească și materială pentru ea, în modul acesta, să fie mai ușor asimilabili, după cum iarăși se strâng în puhoiaie atunci fiind îndestularea nevoilor sau satisfacerea instinctelor necesită un atac, un jaf, etc. El cu totul deosebit aspectul pe care ni-l oferă noua viață romană carpato-balcanică: concentrarea și ordonarea forțelor psiho-fizice, ca individ și familie, o stare materială mai bună, moravuri capabile de a încheia o societate, etc. Astfel fiind lucrurile, evident că între viața romană, devenită românească, și între cea slavă nu există absolut nici o afinitate; așa că, asemenea indivizilor a căror viață laolaltă nu poate avea la baza ei o apropiere sufletească din cauza lipsei de afinități, la fel a fost în momentul contactului și prăpastia care despărția pe autohtoni față de noii veniți. A trebuit timp, prin urmare, ca în primul rînd cele două rase venite în contact să se obișnuască cu gîndul că sînt menite să ducă alături o viață socială, apoi ca între ele să se facă apropierea sufletească necesară pentru ca, în cele din urmă, să constatăm pe alocurea și conviețuirea lor. Dar, pentru ca un astfel de proces să se poată înlăptui, evident că el cerea timp; și durata acestui proces va fi fost atîta, încît nu credem că el se va fi putut îndeplini înainte de secolul al VIII-lea.

Reîntorcîndu-ne acum la problema fonetică în chestiune, cu drept cuvînt ne putem întreba: care poate fi faza evolutivă a celor două palatale pînă în secolul al VIII-lea?

Pentru o mai clară și mai ușoară urmărire a chestiunii, va trebui să facem un paralelism fonetic între dentalele *t*, *d* și palatalele *c*, *g* față de vocalele *e* și *i*. Astfel:

<i>t</i> erra	>	țară			<i>c</i> erra	>	țeară
<i>t</i> ertius	>	(an)țărțu	pe cînd		<i>c</i> errus	>	țerbu, etc.

iar

tenuo > *țină*      ceno > *țină*  
 titthia > *țidă*      pe cind      eingo > *țingu*, etc.

Rezultă prin urmare că:

é, î precedați de t latin devin *σ* (<ea) sau *đ* și *î*,  
 în timp ce:

é, î precedați de c latin devin *e* sau *ca* și *i*.

Același procedeu, cu rezultate identice privitor la vocalele *e* și *i*, îl putem aplica și în legătură cu sonorele respective *d* și *g*:

de cem > *dzate*      iar      dico      > *dzicu*  
 gena > *dzană*      generis > *dzinre*<sup>1</sup>

După cum vedem, deci, consoanele, atât cele sonore cât și cele surde, devin deopotrivă în aronînă *ț* și *dz*, pe cînd fonetismul vocalelor *e*, *i* diferă cînd dentalele și palatalele vin în contact cu ele (ceea ce dovedește cu prisosință că, din punct de vedere cronologic, fonetismul palatalelor n'a fost concomitent cu cel al dentalelor în ceea ce privește trecerea lor la *ț* și *dz* atunci cînd erau urmate de un *e* sau *i* — după cum vom vedea mai jos).

Acum naște întrebarea: *c*, *g* + *e*, *i* nu devenit în întregul domeniu romanic oriental (nord- și sud-danubian) *é*, *î* din care s'a ajuns la ar. *ț* *dz*, ori au dat un dublu rezultat fonetic concomitent: *é*, *î* în dacoromînă și *ț*, *dz* în aronînă?

Ovid Densusianu se pronunță pentru prima ipotesă:  
 „À une époque préhistorique, comme nous le montrons ailleurs, on ne connaissait dans le domaine roumain que *é*; le *ts* ar. représente un développement postérieur de celui-ci. C'est de la même manière que nous devons envisager le *g* roumain = *ge*, *gi* lat. par rapport au même phonème italien (et rhétique)... Le macédo-roumain s'est écarté cette fois encore du dialecte nord-danubien en laissant passer le *g* à *dz*.”<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Vezi și ilustrațiile pe care le-am dat în *Antologie aronînă* XXXIX-XLI.

<sup>2</sup> *L. c.*, I, 216.



Admițînd că în întreaga Românie orientală *e* și *g* au trecut la *ç* și *g*, ce anume a intervenit și va fi determinat ca din *e* și *g* să rezulte *ç*, *dz*? Contactul cu limba albanesă? Dar în cazul acesta ne-am aștepta ca aceste două palatale sau să păstreze pronunțarea lor originală latină de *ke*, *ki* (fără asibilare) — cf. alb. *k'epë* < *e* e p a, *k'et* < *e* a e l u m, etc. —, sau să fi dat *ç*, care e al doilea reflex al acestui sunet în elementele latine din albanesă. Deci în această limbă nu avem *ç* și *dz* din *ce*, *ge* latini. Vre-o influență a vechii grecești? Dar fonetismul elen nici nu cunoaște aceste sunete, după cum iarăși nu e nici un indiciu lingvistic care să ne facă să credem că sub vre-o influență de pronunțare vechi grecească asibilatele *ç*, *g* ar fi devenit în aromîna *ç*, *dz*; adică: și *ç*, *g* fiind străine de fonetismul elen, pronunțarea lor să fi alunecat spre *ç*, *dz* în graiul grecesc, ca de aci apoi să apară și în aromîna. Cu alte cuvinte, ea stră-Ăromîna care va fi pronunțat întîi *ç*, *g* să fi transformat aceste sunete în *ç*, *dz*, după ce le va fi împrumutat graiului grecesc și de unde le va fi primit apoi ca *ç*, *dz* — ceea ce ar fi ceva cu totul absurd<sup>1</sup>. O a treia presupunere nu poate exista, întru cît nu avem cunoștință și dovezi de un alt element lingvistic eterogen. Nu trebuie, prin urmare, să ne gîndim la nici una din amintirile două presupuneri, mai ales că aromîna cunoaște și pe *ç* ca și pe *g*, ba chiar pe cele rezultate din dentalele respective urmate de hiatal *ô* sau *ia*: *açjungu* < *adjungo*, *açtutû* < *adjuto*, *(çi)çior* < *petiolus*, *fiçior* < *\*fetiulus*, etc. Ceva mai mult: chiar din punct de vedere fiziologic, cum s'ar putea explica trecerea lui *ç*, *g* la *ç*, *dz*, mai cu seamă că avem *çumă* < *e* y m a, *măçîncă* < *mattenca*, sau *(a)çjur* < *juro*, etc.?

<sup>1</sup> Ce e drept, sunetul *ç* (*ts*) îl găsim în literatura cronicarilor bizantinii; dar acest sunet din bizantină nu poate fi luat ca punct de plecare pentru ar. *ç*, pentru că — oricare ar fi proveniența lui în această limbă — o varietate întregă de considerațiuni ne împiedică de a vedea, printre altele, o atare influență a bizantinei constantinopolitane tocmai în nord-vestul balcanic unde s'a plîmădit entitatea romîna.

După cum vedem, așa dar, prima ipotesă, adică  $e, g > t$ ,  $de$  nu mai poate fi menținută din nici un punct de vedere. În cazul acesta, cum am putea explica concomitența dubletului fonetic al palatalelor latine  $e, g + e, i$  în domeniul românesc?

Un istoric explicativ asupra paralelismului fonetic dintre dentale și palatale urmate de vocalele  $e, i$  se impune, pentru că în felul acesta vom putea stabili și cronologia lor fonetică.

Studiile de romanistică generală, dar mai ales cele de dialectologie, ne dovedesc că mai repede dentalele  $t, d$  ( $te, de$ ) devin  $ce, ge$ , decât palatalele  $e, g$  ( $ke, ge$ )  $> ce, ge$ . În privința aceasta vom da numai două exemple: primul îl vom lua din istoria limbii franceze, iar al doilea din dialectologia română.

Intr'adevăr, studiile lingvistice au stabilit că în vechea franceză  $e + e, i$  a devenit în întreaga Galie  $ts$  ( $t$ ), afară de nord-estul ei unde a trecut la  $ts$  ( $t$ ); se pronunța deci:  $tserf, tsité$  (alături de formele nord-estice  $tserf, tsité$ ), de unde astăzi avem  $cerf, cité$ .

Tratind fonetismul labialelor urmate de  $i, je$ , Ovid Densusianu ne relatează următoarele: „În partea răsăriteană, dela Sub-Cetate (Orlea) pînă la Cimpul-lui-Neag,  $p$  apare constant alterat în cuvintele  $képl$  ( $képtar'$ ),  $képten$  ( $képtăna$ ) și  $képer'$ ; în unele locuri, ca la Sintă-Mărie și în unele sate pe Jii, se zice și  $lept, lépten, léper'$ ; tot cu  $k$  sînt pronunțate aceste cuvinte la Silvaș, care aparține geograficește regiunii apusene”<sup>1</sup>; iar mai departe, vorbind despre  $t, d + e, i$ , scrie: „ $t, d$  urmați de  $e, i$  sînt alterați pretutindeni: alterarea are ca punct de plecare iotacisarea acestor consoane și ea apare în unele părți mai înaintată decît în altele; în regiunea răsăriteană ea s'a oprit la fazele  $te, de, ti, di$ :  $tei, bale; dea, ved'e; lînăr, noatin; d'inc, l'indină$ ; în cea apuseană pe lângă  $te, de; ti, di$  găsim fazele mai nouă  $tse, dse; tsi, dsi$ :  $tei, balse; dees, vedse; teinăr, noalsin; dsintse, l'indsină$ ”<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> *Gratul din Pura Hatagului*, 29.

<sup>2</sup> *L. c.*, 32. Văzi mai ales nota din joiul pag. 32-33.

Și de aici, prin urmare, rezultă clar paralelismul cronologiei fonetice ce trebuie să-l stabilim între un *ts* provenit dintr'un *ts* și un *ts* provenit dintr'un *ks*, așa că graiul din Țara Hațegului—la care am putea alătura și alte regiuni dialectale românești—ne poate prezenta oarecum iconna fonetismului din româna carpato-baleanică. Avem, deci, astăzi în această regiune *ts* < *ts*, *fruntă* < *frunte*, sau *dăa* < *dea*, *dăintă* < *dinte*, alături de *k'apt*, (*p*)*k'atră* sau (*b*)*g'et*, *al(b)g'ind*, etc. Cu alte cuvinte, ceea ce trebuie să reținem din fonetismul graiului hățegan e faptul că *ts* se „asibilează” mai de vreme decât *ks* și că fazele prin care trebuie să treacă *k* spre a ajunge la *ts* și apoi la *s* sînt *k* > *t* > *ts*—relatate de altfel și de Ov. Deususinna<sup>1</sup>.

Intr'adevăr, din punct de vedere cronologic, studiile lingvistice asupra latinei vulgare au stabilit fazele evolutive ale acestor sunete și credem că, comparativ, ele nu pot fi decât următoarele:

$$t + e, i > t' > t'y > ts > t: \text{ țară}$$

$$c + e, i > k' > k'y > t' > t'y > \begin{cases} \text{ar. } ts > t: \text{ țară} \\ \text{dr. } ts' > t: \text{ ceară} \end{cases}$$

după cum:

$$d + e, i > d' > d'y > ds > dz: \text{ dzină}$$

$$g + e, i > g' > g'y > d' > d'y > \begin{cases} \text{ar. } ds > dz: \text{ dzinire} \\ \text{dr. } ds' > g: \text{ ginere} \end{cases}$$

Din acest tablou ne putem convinge, așa dar, cum palatalele, dela un moment dat, au urmat aceeași cale fonetică pe care au parcurs-o cu două faze înaintea lor dentalele; așa că, cronologiceste, *t* provenit din *t + e, i* e mai vechi decât *dr. d* sau *ar. ț* proveniți din *c + e, i*; iar cît privește trecerea lui *c* la *t* în aromână, aceasta nu mai poate ridica nici o obiecțiune, pentru că după cum *t'y* rezultat din lat. *t* a dat pretutindeni *t*, tot așa și faza *t'y* rezultată din lat. *c* a putut da normal în aromână tot *t*. Ceva mai mult: paralel cu fonetismul pe care *c + e, i* l-a dat în Galia, ea și în alte regiuni

<sup>1</sup> L. e., 31.



romanice, amintind că aceste palatale au dat concomitent *ç*, *ʃ* în dacoromină și *ʒ*, *dz* în aromină. Că aceasta e singura explicație la care trebuie să ne oprim ne-o dovedește și fonetismul dacoromin cu *ʃ* din forme ca: *faeia* (> *fașă*, ar. *fašā*) *glacia* (> *ghiașă*, ar. *gl'ašā*), etc., alături de *ʒ* provenit din elemente ca: *baltens* (> *balș*, ar. *balšu*), *putens* (> *puș*, ar. *pušā*), etc. De altfel explicația aceasta își poate găsi o confirmare și în constatări pe calea foneticeei experimentale.

Iată însă că acestei soluții vine să se opună fonetismul a două forme din aromină: de ce avem *șinușe* și *șireșu* în loc de \**șinușe* și \**șireșu*? Să fie oare o asimilație consonantică produsă în aromină după ce \**cinusia* și *ceresens* vor fi dat în acest dialect \**șinușe* și \**șireșu*, sau trebuie ca explicația să fie căutată în altă direcție?

Nu vom invoca în favoarea noii explicații pe care vom încerca să o dăm forme ca *șinuși* (pers. a 2-a sing. dela perf. a vb. *șinā*), etc., pentru că mai ales aici analogia morfologică a influențat în așa fel, încît era imposibil ca ea să devie \**cinuși*. Va trebui însă să precisăm, firește cu aproximație, cronologia fonetismului consoanelor de care ne-am ocupat pînă aici.

Din cele expuse asupra palatalelor în raport cu dentalele, credem că *ʃ* din *t + c*, *i* a devenit fapt definitiv implinit cel mai tîrziu în secolul al VI-lea, și că *c + c*, *i* a devenit *ç* și *ʒ* în secolul al VII-lea cel mai tîrziu.

Dar, pentru rezolvarea problemei celor două forme relevate, se ridică o altă chestiune de cronologie fonetică: în ce epocă *s + š*, *i*, (simpli sau în hiat) a trecut la *ʃ*? Evident că, ținînd seamă pe de o parte de fonetismul identic pe care această consoană îl are în aromină și dacoromină, iar pe de alta de același rezultat pe care l-a dat în albanesă, e de presupus cel puțin că *s* în pozițiile amintite a devenit *ʃ* înainte ca *c + c*, *i* să treacă la *ʒ* în aromină: așa că, în momentul în care *c* a ajuns la faza *ç*, *s* > *ʃ* era fapt implinit, dacă această nu s'a petrecut chiar înaintea acestei faze; \**cinusia* deci, în acest moment suna ca \**çinușe*. Și atunci, sub influența lui *ʃ*, acest \**çinușe* era firesc să cristalizeze în *șinușe* și în

aromînk, după cum *\*tyreșu* a putut da *șireșu*, înainte ca să treacă la *\*șinușe* și *\*șireșu*.

Că așa trebuie să ne reprezentăm cronologia fonetică a lui *s* în pozițiile amintite față de *c*, putem invoca și funcționul grupului consonantic *sc + ă, ȩ* (simpli sau în hiat) alături de cel al grupului *st* în aceleași condițiuni. Se știe că amîndouă aceste grupuri consonantice au dat, în poziții identice, un fonetism identic: *astărnō > aștern*, *săiō > ștă*, etc. De fapt, ar fi trebuit ca atât dentala *ct* și palatala din aceste două grupuri consonantice să sufere alterările cunoscute, adică să dea *ș*; nu s'a întâmplat aceasta pentru motivul că elementul iotacizant a fost atras mai întîi de *s* care a devenit *ș*: acest *ș* a împiedecat apoi ca *t* sau *c* să se supună evoluției fonetice normale. Oriemz însă, chiar dacă n'am admite această ultimă explicație cronologică a lui *s* — ceea ce ar fi în desacord cu datele fonetice — și am presupune că ar. *șinușe* și *șireșu* au rezultat din *\*șinușe* și *\*șireșu*, totuși explicația dată palatalilor nu poate fi înlăturată.

Dar, oprindu-ne la această explicație naște o altă întrebare: cum rămîne atunci cu omogenitatea lingvistică, precum și cu romanitatea teritorială comună între dacoromînk și aromînk? Ceva mai mult: dată fiind identitatea fonetică a acestor palatale în dacoromînk și italiană, nu cumva patria de origine a Dacoromînilor trebuie căutată într'o regiune est mai apropiată de domeniul italian?

Oricît de ispititoare s'ar părea la prima vedere aceste întrebări, ele nu pot elătina nimic din concluziile la care ne-am oprit mai sus și întă pentru ce. După cum în Franța constatăm acel dublet fonetic al palatalilor fără ca să ne gîndim la domeniul italian bunăoară, credem că și în cazul nostru nu poate constitui nici o mirare dubletul *ș — c* și *dz — ș* în domeniul romînesc, dat fiind pe de o parte marea și accidentală întindere geografică pe care s'a format poporul romînk, iar pe de alta epoca în care s'a produs dublul fenomen fonetic de care ne ocupăm — epocă ce coincide cu aşezarea Slavilor pe malurile dunărene, cînd romanitatea Orientului e

sguduită din temelii pentru că mai apoi să fie ruptă în două ramuri. Ba încă e de mirare faptul contrar și anume: cum, totuși, cu toate vicisitudinile prin care a trecut evoluția noastră etno-lingvistică, s'a putut menținea acea surprinzătoare unitate de limbă între aromână și dacoromână, mai ales că extinderea geografică ar fi putut favoriza în mod firesc diferențieri dialectale cât mai pronunțate, chiar dacă ar fi fost o deplină eră de pace. După cum vedem, deci, și problema aceasta a palatalelor vine să coroboreze alte argumente pe care le-am relevat pentru susținerea concluziei din precedentul meu articol: *O problemă de romanitate sud-ilirică*. Cât privește întrebarea a doua: a afinității fonetice dintre italiană și dacoromână, nu e nici un motiv să socotim pe Dacoromânii transplantați în nordul Dunării într'o epocă oarecare din spre nord-estul Italiei, după cum n'a fost nevoie de nici un fel de continuitate teritorială între aromână și franceză pentru ea în amândouă aceste grăuri să avem deopotrivă  $t (ts) < c + z, i'$ .

### 3. Declinarea latină vulgară în Oriental românica

Vom releva în această a treia parte a studiului nostru o problemă de morfologie — care privește,<sup>1</sup> pînă la un punct și sîntaza —, și anume singularul declinărilor, în special al femininelor de declinarea I-ii și al femininelor imparisilabice ale declinării a III-a. Această problemă a fost urmărită în același sens și de Alexandru Philippide<sup>2</sup>, însă argumentația pe care o aduc diferă de cea prezentată de Philippide și este, cred, convingătoare.

Filologia română, ca și toate celelalte studii straine privitoare la limba română, au admis — și cu drept cuvînt — că, în afară de ablativ (locativ) al celor trei declinări care se păstrează destul de bine încă în aromână și de vocativ, sin-

<sup>1</sup> Cf. S. Pașcariu, *l. c.*, mai ales pag. 8, 16-17, 108, 177-8.

<sup>2</sup> *Istoria limbii române*, 1894, 57-60. Cf. și D. P. Hasdeu, *Cuvente din bătrîni*, II, 643-4.



gularul (ne)articulat al declinării a II-a a fost redus în latina vulgară la un singur caz:

nearticulat:

articulat:

N., Ac. lupu > *lup* N., Ac. lupu+illu > *lupul*  
 G. de lupu > *de lup* G., Dat. ad lupu+illui >  
 Dat. ad lupu > *a lup* (a) *lupului*

Dovezile lingvistice abundă în privința aceasta, începînd cu textele vechi și terminînd cu dialectologia sau chiar limba literară.

Avînd această realitate ca punct de plecare și constatănd că și masculinile declinării a III-a prezintă un paralelism identic cu substantivele declinării a II-a, m'am întrebat dacă nu trebuie să admitem aceeași uniformitate și pentru femininele declinărilor I-ii și a III-a, mai ales că aramina e hotărîtoare din acest punct de vedere.

E drept că declinarea dacoromînă pare să arate menținerea a două cazuri: N. și Ac., alături de G. și Dat:

Decl. I-ii:

Decl. III-a:

N., Ac. *fiatînă*; *nuca*

*bunătate*; *sănătatea*

G., Dat. *unei fiatîni*; *uncei*

*unei bunătați*; *sănătăței*

Să vedem însă dacă în genitivul și dativul dacoromînă putem întrevădea cazurile respective din declinarea latină vulgară

Referindu-ne la declinarea nearticulată dacoromînă, ca și la cea aromînă, vom constata că ea se prezintă astfel:

Decl. I-ii:

Decl. III-a:

N., Ac. *lînă*, *furcă*

*cețate* (n. *țitate*)

G. *de lînă*, *de furcă*

*de cețate*

Dat. *a lînă*, *a furcă*

*a cețate*

Menționăm, prin urmare, aici că la declinarea I-ii nu există nici umbră de genitiv-dativ latin vulgar; același lucru și pentru decl. a III-a, întru cît *t*—ca și *e* de la decl. I-ii—rămîne intact, spre deosebire de declinarea articulată unde avem *cețatei*, alături de *furcei*. Evident că în genitivul ne-

articulat (cu prepoziția *de*) trebuie să vedem și rămășițe de ablativ, mai ales că această apropiere sintactico-morfologică între genitiv și ablativ exista și în latina clasică; dar în declinarea latină vulgară, și cu atât mai mult în cea română, ablativul iese din regularitatea gramaticală, așa că în el vedem mai mult un genitiv și aproape de loc un ablativ. Avem într'adevăr încă în domeniul limbii române construcțiuni de ablativ cu prepoziția *de*, cum ar fi de exemplu în aronină: *agărtari fudzi di București* = „alaltăieri plecai din București“ (cf. dr. : „fuge *de* ploaje și dă în noroaie“, sau „plee *de* teamă“, etc.); însă natura prepoziției *de* din asemenea construcțiuni nu poate fi confundată cu *de* din construcțiuni ca „păr *de* capră“, etc.

Și acum ne întrebăm: de ce în dacoromână avem pe de o parte: (a) *luptei, poartei<sup>1</sup>, furcei*, etc., iar pe de alta: *de* (sau a) *luptă, de poartă, de biserică, de furcă*, etc.? După cum iarăși: de ce (a) *morței, sănătăci*, alături de gen. *de moarte, de sănătate*, etc.?

Trecând în aronină, constatăm că declinarea articulată e următoarea:

Decl. I-ii:

Decl. a III-a:

N., Ac. *pruna* , *aruga* , *soartea* , *virtutea*  
G. Dat. a *prunălei*, a *arugălei* a *soartilei*, a *virtuții*, etc.

Deci, la declinarea I-ii avem la toate cazurile finala caracteristică *-a (-ă)*, și dovada e că palatale ca și dentalele (G. Dat. a *poartălei*) rămân intacte<sup>2</sup>; iar la declinarea a III-a avem iarăși la toate cazurile aceleași *-e* dela nominativ, pentru că și aci dentalele bunăoară rămân nealterate, spre deosebire de dacoromână.

De aci, prin urmare, deducem că și declinarea originară

<sup>1</sup> Pentru dubletul de gen.-dat. *porței*, vezi mai jos.

<sup>2</sup> Sporadic apar și în aronină genitiv-dative cu *ă* trecut în *i* (< *e*): *brînă a feștiiței* (chiar în a mea *Antologie aronănească*, 275, rândul al 11-lea); totuși aceste genitiv-dative sînt de dată recentă și născute conform explicației pe care o dau aceluiași cazuri din dacoromână. Forma curentă e a *feștiiței*.

articulată — cel puțin în româna carpato-balcasică, dacă nu chiar în latina vulgară dela baza limbii române — era următoarea :

Decl. I-II:	Decl. a III-a:
N., Ac. <i>furea+illa</i>	<i>morte+illa</i>
G., Dat. [ad] <i>furea+illaei</i>	[ad] <i>morte+illaei</i>

După cum am văzut, aronina nu numai că nu exclude acest sistem de declinare, ci, din contra, el singur ar putea explica declinarea aronină. În cazul acesta, nu cumva trebuie să admitem și pentru dacoromână același sistem de declinare ca și în aronină, renunțând definitiv la cel cu două cazuri ? Răspunsul e că și la baza dacorominei stă aceeași declinare, iar că explicația genitiv-dativului dacoromîn e următoarea : Gen. *petra + illaei* a dat \**pi(a)tră'lei* (ar. a *Kjatră'lei*) > \**piatră'ei* > *piatră'ei* > *piatră'ei*, după cum *credentia + illaei* > \**credință'lei* > \**credință'ei* > *credință'ei* > *credință'ei*. Că acestea sînt fazele actualelor genitiv-dative dacoromîne ne o dovedește nu numai aronina, ci și exemple luate chiar din dacoromînă. Într'adevăr : de ce nom. *poartă* face la gen. *porței*, în timp ce *lupta* face *luptei* și nu *lupței* ? Pe de altă parte : de ce substantivele *mămuca*, *sorucea*, *tăluca*, *Luca*, etc. fac genitivul *mămucai*, *sorucei*, *tălucai*, *Lucăi*, etc. și nu : *mămucei*, *sorucei*, *tălucei*, *Lucăi* ? Reîntorcîndu-ne iarăși la substantivele terminate în *-ă* : de ce alături de *judocăței* avem *seceței* și nu *seceței*, și de ce în vechea românească avem *judecăței* și *judecăței* alături de *giudecăței* ?

Din toate cele expuse reiese clar că, în ceea ce privește mai întîi alterarea dentalilor sau a palatalilor la genitiv-dativ singular, avem a face cu o influență a pluralului acelor substantive : pentru că pluralul a fost *porți*, s'a zis și la gen.-dat. sing. *porței*, pe cînd *fată*, *coastă*, *aspidă*, *undă*, etc. au păstrat dentala intactă ; în al doilea rînd, în afară de alterarea consonanțelor, pluralul fiind în *-e (-i)*, atunci și

<sup>1</sup> Cf. Deussenmann, *Hist. de la l. romn.*, II, 149.



genitiv-dativul singular a primit, odată cu această alterare, și trecerea lui *-ă* la vocala palatală : pl. *biserice(le)*, *biserica(lor)* — sing. *bisericeii* (< \**biserecăiei*), ca și *apnei* < \**apăiei*, *caștei* < \**cașăiei*, *inimăii* < \**inimăiei*, *lumineii* < \**luminăiei*<sup>1</sup>, etc. Și atunci, din moment ce *tătuco*, *Luca* n'au plural, la gen.-dat. sing. aceste forme nu alterează pe *e*. Mai mult : forma *Lukăiei*, alături de *Lucăiei*<sup>2</sup>, ne dovedește încă ceva și anume : \**jurăcăiei* a devenit mai întâi \**jurkăiei*, deci *t > c* după ea — *ăiei* a devenit, prin asimilație<sup>3</sup>, *-eii*. Iar dacă estin sporadic *Andromăcăiei* bunăoară, aceasta se datorește nu numai unei analogii, ci și eufoniei personale a scriitorului care întrebănțuează ascendența genitiv-dative, după cum tot prin analogie s'ar explica forma ca *mămurăii*, *tăluceii*, în caz că dialectologia le va înregistra.

Trecând acum la imparisilabicele declinării a III-a, și aici vom avea de făcut aceleași observațiuni.

Am văzut că *t + r, i* a devenit *ț* cel mai târziu în secolul al vi-lea. Fără îndoială că *t (ll) + e, i* (simpli sau în hiat) s'a menținut palatalizat și în dacoromână cel puțin încă două secole după trecerea lui *t* la *ț*; așa că, în fața acestei cronologii fonetice, ne întrebăm : admitând un genitiv și dativ cu terminațiunile lor caracteristice din latină pentru limba română, de ce atunci vom fi avut direct din forme ca

*bonitati + illaei > bunătațeei*

*mortii + illaei > morțeei*

pe viul din

*arieti + illui > arețelui*

*montii + illui > munțelui*

<sup>1</sup> Putem aminti aici și genitivile relevate de T. Cișeriu : „*a apărut*” obștițire; vor ția vinu șurucă în valo; vor apăla mintu pe capu șurucă; și Găpau Ń-va flicăra; pentru înșățăționu șurucășă m; Maria șora șurucă”, *Principiul de limbă*, 1866, 131.

<sup>2</sup> Cf. Or. Deaconsianu, l. c. II, 146; I. A. Candrea, *Psaltirea Școlară*, I, CLXXXIV.

<sup>3</sup> După cum admite și Philippide, l. c. 59.

fără, deci, ca *t* să devie  $\zeta$  și în imparisilabicele masculine? Calitativ — sau cantitativ în latina clasică — terminațiunea genitivului, ca și a dativului, era aceeași atât în feminine cât și în masculine. De ee, pe de altă parte, substantivul *soarte* — devenit mai târziu *soartă* în dacoromână — nu sună la genitiv *\*soartei* (ca și *morței*), ci *soartei*? S'ar putea obiecta — deși fără temei — că sb. *moarte* face gen. *morței* spre a se deosebi de gen. feminin al adjectivului *mort*, -ă: (unei *limbi*) *moarte*. Atunci, de ce *cărței* (sau *cărții*) și nu fără  $\zeta$ , ca în aronină: *a cartilei*? Mergem mai departe: au răzut că și *t* dela declinarea I-ii trece la  $\zeta$  la genitiv-dativ: *judocăței*, *porței*, etc.; de ce însă pe *s* dela forme aparținând declinării I-ii nu-l găsim trecut la  $\zeta$  la gen.-dat. sing., să se pronunțe cu alte cuvinte: *\*cașei* în loc de *casei*, *\*meșei* pentru *meșei*, etc.? Evident că explicația trebuie căutată în influența pluralului în ceea ce privește alterarea consoanelor la gen.-dat. sing.

Dar, în cazul acesta, o altă obiecțiune se ridică: de ce pluralul masculinelor imparisilabice n'a influențat la fel, ca și cel feminin, pentru ca să avem *\*muntelei* în loc de *muntei*? Răspunsul cred că ar fi următorul: ceea ce a favorizat trecerea unui *e*, *g* sau *t*, *d* la *e*, *g* și  $\zeta$ , (*d*) $\zeta$  la feminine e, de sigur, pluralul; însă această trecere s'a efectuat după ea terminațiunea -*ăei* a devenit — *cei*, așa că la feminin, avem a face și cu o poziție specială a paratalelor sau a dentalelor. Drept concluzie, prin urmare, trebuie să admitem reducerea singularului celor trei declinări la un singur caz, iar în ceea ce privește nașterea genitiv-dativului dacoromân, trebuie să o considerăm ca un rezultat al următoarelor faze evolutive generale:

*basilica* + *illa ei* > *\*băsercăței* > *\*băsercelei* > *\*bece-  
rekei* > *beserecei* > *bisericei*  
*eo(ko)rti* + *illa ei* > *\*curteței* > *curteei* > *curteci* > *curței*.

Din punct de vedere al unui paralelism cronologic între decl. I-ii și a III-a, vedem că imparisilabicele au ajuns mai de

timporiu la terminațiunea de gen.-dat. -eși — fazele fiind mai reduse ca număr—, așa că și *t* de la deel. a III-a a dat *ș* mai de vreme și aproape în mod general față de același *t* al deel. I-ii care a trecut la *ș* numai la un anumit număr de substantive al acestei declinări. Ar fi, prin urmare, încă un motiv să credem că substantivele declinării I-ii care prasintă pe *t* > *ș* în cazul nostru au primit o influență și dela femininele declinării a III-a.

O singură dificultate ar mai fi de înălțurat. În textele vechi românești găsim—ce-i drept, rare exemple—construcții sintactice de felul acesta: „ispitele sântu ale ei noastre credințe”<sup>1</sup>. Constatăm, așa dar, nu numai prepunerea articolului *ei*, *ei* și terminațiunea *e* de genitiv la *noastre* și *credințe*; iar ca funcționare independentă a acestui articol față de substantive, am putea releva următoarele exemple: „ăcasta va lega mândzișorul său în bușjunul vieci și puil ovinței sale cătră vița vie ei”<sup>2</sup>. Exemple numeroase cu prepunerea articolului atît la substantivele comune cît și la cele proprii feminine, în afară de cele din T. Cipariu<sup>3</sup>, au fost relevate de I. Biau și mai ales de I. Tanovicioanu<sup>4</sup>, după cum am avut ocazie să înregistrez și eu în cercetările mele din Maramureș. Întru cît însă această problemă privește mai mult sintaxa, iar însemnătatea ei necesită o expunere mai amănunțită, mai ales că și în această privință aromina ne oferă material ce nu poate fi trecut cu vederea, o vom releva-o cu altă ocazie. Menționăm numai că chiar genitive de felul acestora nu pot înălțura reducerea singularului la un singur caz expusă mai sus.

#### 4. Participiul timpurilor compuse în albano-romină.

Numeroase, chiar foarte numeroase vor fi fost elementele lingvistice care ar fi putut ilustra în toată plenitudi-

<sup>1</sup> B. P. Haudeu, *Ōvante des bōtrōsi*, II, 124 (și nota dela p. 121).

<sup>2</sup> T. Cipariu, *Asalecti*, 57.

<sup>3</sup> *Principiile de limbă*, 134.

<sup>4</sup> *Revista din Iași Arhiva*, 1892, 228-234; 1897, 329-344.



dinea romanitatea teritorială comună dintre Aromini și Dacoromini, dar care astăzi au dispărut în cea mai mare parte, iar altele sînt pe calea dispariției. Evident că asemenea elemente, care sînt mai cu ușurință expuse pieririi, aparțin celei mai multe lexicului și cîteva morfologiei. Și, pentru a ne convinge de aceasta, voi da cîte un singur exemplu din fiecare capitol.

În afară de atîtea forme din vechea românească — astăzi aproape dispărute ori cu alt sens în grai — ce vin să se infiltreze cu aceleași elemente curenți în aromină, cum ar fi bunăoară :

vr. <i>analtu</i> <sup>1</sup>	— ar. <i>analtu</i>	vr. <i>iu, iu(o)</i>	— ar. <i>iu</i>
<i>aiă</i>	— <i>aiă</i>	<i>mărat</i>	— <i>mărată</i>
<i>bască</i>	— <i>bască</i>	<i>ștar</i>	— <i>ștară</i>
<i>fămeie</i>	— <i>fungeale</i>	<i>vîpt</i>	— <i>o'iptu</i>
<i>geană</i>	— <i>dzeană</i>	<i>vreavă</i>	— <i>vreavă</i> <sup>2</sup>

ori vr. *tătuș* (cu sufix) — ar. -ușă din *aușă*, *Mitrușă*, etc. — voi releva numai forma ar. *mărună*. După cît știu, n'a fost relevată de nimeni pînă în prezent, iar, astăzi se aude din ce în ce mai rar. Sensurile pe care le are sînt următoarele: „doză șarită de păr sau chiar două coșite împletite duse din mijlocul frunții, în dreapta și în stînga, pe sub temple și peste partea superioară a urechilor, formînd un fel de ghirlandă în jurul capului (la femei); grămada sau moțul de păr sau lină ce se lasă pe fruntea unui berbec sau a unui țap arătos, mîndru, după ce a fost tuns; moțul de păr pe care și-l lasă copiii pe frunte după ce s'au tuns pe restul capului<sup>3</sup>; il găsim însă și cu sensul carecum de „grămada“.

<sup>1</sup> Din punct de vedere al lui a protecție cel puțin, dacă nu și lexical, credem că n'ar fi asociată presupunerea sau credința că infiltrațiuni aromine etno-lingvistice în nordul Dunării încep de pe timpul Imperiului romio-belgar, ca și în secolii următori, ar fi singurele care să explice anumite probleme comune acestor două dialecte, dar posterioritate epocii de formațiune a limbii romine — ceea ce ar fi în concordanță și cu anumite fapte din domeniul istoric dacoromân.

<sup>2</sup> Cf. I. A. Candrea, *l. c.*, II, glosarul romino-slav.

ca ceea pe care o formează coșulele tăiate din rădăcină și uz-virlite jos; întot cazul — după cum se va vedea și din context — o „grămadă formată din ceva distins, de valoare, plăcut“; vorbindu-se de mai mulți înși care au fost acei pe drumuri pustii, cetim: „Me-arupse fiia : ună mărună întreagă era arăsturnată, fildu'i cu trupurile lundzi și mușate arucitiț în padē, morți...“ (M. Beza). Iată, deci, un element lexical prețios care, în afară de faptul că poate confirma etimologia dată dr. *monna* de Ov. *Densusiana*<sup>1</sup>, vine să se întâlnească cu aceeași formă cristalină astăzi în graiul Moșilor în toponimia, iar în Maramureș avînd și sensul de „couronne de mariée“.

În direcția morfologică voi releva mai multecaperfectul. Se știe că astăzi în aromână se întrebuințează aproape exclusiv unecaperfectul format din hiperfectul vb. *a avea* și participiul trecut al verbului de conjugat, pe cînd în dacoromînă circula numai unecaperfectul subjonctivalni latin. Nu vom releva nimic din presupunerile pe care le-ar ridica acest timp din aromînă în raport cu celelalte graiuri balcanice; ne întrebăm însă: oare această diferențiere între cele două dialecte să dateze încă din epoca de formațiune comună a lor? Cercetările dialectologice vin să arate că, după cum unecaperfectul tip *lăudăsem* e pe cale de dispariție completă în aromînă unde isolat se mai vede (*funșasem, sîrșasem*), tot așa și unecaperfectul tip *aveam + lucrăt(ă)* a trebuit să circule mai de mult și în nordul Dunării, de vreme ce l-au înregistrat în Maramureș: *aveam pedrită, aveam mîncată*.

Acum, în direcția legătură cu cele relevate pentru aromînă și dacoromînă, ne întrebăm: oare și apropierile sau înruderile lingvistice dintre limba romînă în genere și albanesă nu vor fi fost mai numeroase decît așa cum le cunoaștem astăzi? Evident că da; și cred că aceste afinități lingvistice ar spori în număr dacă s'ar studia de oameni indicați și la fața locului întregul domeniu albanes în raport cu graiul Fărșe-

<sup>1</sup> Candrea-Densusiana, *Dict. etim. al limbii române*, 174.

roșilor în deosebi. Dintre ele voi releva aici una singură și anume de natură morfologică<sup>1</sup>.

În aromână, participiul tuturor verbelor dela orice timp compus e regulat terminat în *-ă* și rămâne neschimbăat la toate persoanele, la singular ca și la plural. Astfel la perfectul compus și minusperfect avem:

*am lucrată, avem lucrată; mi-aveam dusă, nă-aveam dusă*  
*ai „ „, avei „ „; ți-aveai „ „, bă-aveai „ „*  
*are „ „, are „ „; se-avea „ „, se-aveau „ „*

Trecând în nordul Dobârei și oprindu-ne prin diferite puncte ale Ardealului, dar mai ales în Maramureș, vom constata că în vorbirea de toate zilele toate participiile unor anumite timpuri compuse — în deosebi ale celor compuse cu ajutorul *a fi* — prezintă aceeași terminațiune (*-ă*) la toate persoanele, fără să se țină seamă de vre-un acord de gen sau număr cu substantivul la care se referă. Cîteva exemple:

Ku, domâștorule, să nu h'i hăută o lăcăș de horincă, n'aș h'i trăită pînă amu. Apoi, cu horinca asta, nu măi era așa baj să h'i mincătă pk'ilă.

Sau:

O femeie o băgat d'o slugă pî un pocăit care o zidit d'în cătate și o gîndăluit cu ei vreme d'ea trei ai; și în'aceaia trei ai o avut un cocou. Și ea îngăduia, că nu-i cu ei. Ș'amu o zidit bărbatu-său d'în Rusia, und'e o stat cînci ai și o găsit cocouu acasă. El n'o făcut nemnică la femeia-sa, numa să aila rugănt, nu mere nicări și o dzis că: tăt'e să si arsă, numa acela lucru că nu si țgastă.

Acasă această particularitate ne întâmpină și în țara Oașului. Astfel I. A. Candrea — după cum am constatat și eu personal — ne relevază următoarele exemple: *să h'i murită, m'am fofat] dusă, s'o fofat] sculată, f'as și dată, și s'o si sformată*, menționînd că „se aud adesea forme de participiu cu *-i*, mai

<sup>1</sup> Cf. pentru lexie în special interesantul studiu al lui Th. Capidan, *Expunțile albano-române în Dacoromania*, II, 444-554.



ales în timpurile compuse cu auxiliarul a *fi*<sup>1</sup>. Pentru Maramureș, de amintit că acest -ă ne întâmpină și la mmea-perfectul indicativului (v. pag. 226).

Care să fie explicația acestui -ă final? Și, în caz că i se poate da una, cum ar urma să fie înfățișată această explicație a lui -ă maramureșean sau oșean față de -ă aromânească? Să fi luat naștere acest -ă în mod cu totul independent în aceste două dialecte? Ar fi o coincidență cu totul surprinzătoare. Apariția lui să fie oare comună în timp și spațiu graiului maramureșean sau oșean și celui aromân? Dar fiind și ce contact teritorial va fi existat între Maramureșean sau Oșean și Aromân? Sau: ce ne-ar îndreptăți să ne putem închipui bunăoară că în această regiune nordică a teritoriului românesc am avea de a face cu vre-o infiltrațiune sau transplantare românească sud-ăunreacă? Izvoarele istorice cu ne-au putut fi la dispoziție nu ne ofer nimic în direcția aceasta.

Un profesor ungar, András Balugyansky, într'o lucrare a sa de istoriografie bisericească apărută la Ungvar în 1846, ne relevază următoarea afirmațiune pe care o pune în sarcina relatărilor unui cronicar bizantin — nu știm care anume ar putea fi acel cronicar —: „În anul 1286, sub regele ungar Ladislav Cumanul, Tătarii au năvălit a doua oară în Țara ungurească. Dar Ladislav, cu ajutorul Valahilor veniți din imperiul răsăritean al lui Andronic, i-a alungat [din țara lui, iar pe Valahi i-a așezat în comitatele Bereg, Ugocea și Maramureș, încredințându-le exercitarea liberă a ritului grecesc”.<sup>2</sup>

Iată deci o informațiune care, în caz că ar putea fi dovedită pe deplin, ar veni să ne deschidă orizonturi nouă

<sup>1</sup> Graiul din țara Oșului, 53-4 (în *Buletinul societății filologice*, 1906, 2).

<sup>2</sup> „Kon László magyar Király alatt 1286-ik érvben másodszor öbökök a tatárook Magyarországra. De László, Andronic keleti császár birodalmából kimenő oláhok segítségével szerencsésen kiűzték országából őket s az oláhokat Bereg, Ugocea, Máramaros megyékben letelepíté szabad görög ritusi gyakorlatot engedvén nekik”, *Egyházi történelmet*, 330.

în direcția aceasta. Căci relatarea completă a următoarea: neputînd înfrînge incursiunile Tătarilor, regele ungur se adresează împăratului Bizanțului, cerîndu-i ajutor; acesta găsește în această rugămînte o ocazie binevenită ca să scape de Valahii din imperiul său, mîncar în parte, și îi trimete ajutorul cerut. După ce, cu Valahii priușiți, înfrînge pe Tătari, Ladislau caută să se lipsească de cei rămași în urma luptelor, vrînd să-i trimită îndărăt în Bizanț; Andronic refuză de a-i mai primi în imperiul său, iar Ladislau se vede silit să-i așeze în regiuni hotarnice, isolate și între dealuri (ong. *hevas*): în țara Oașului, în Maramureș și Ugocea.

Într'adevăr, lupte între Tătari și Unguri în această epocă nu există. Documentele istorice ungare ne-o dovedesc aceasta, afirmînd că „... Tartari, capitales regni nostri inimici, tyrannica feritate adierant regnum nostrum...”.<sup>1</sup> Pe de altă parte, relatările eronicarilor bizantini ne asigură că Bizanțul a și încercat să scape de pericolul ce i-l prezenta neamul Valahilor, transportîndu-i în Asia mică. În privința aceasta nu e lipsită de interes importanta relatare pe care ne-o face Paehymer și pe care, pentru o mai ușoară urmîrire, o reproduc în întregime în traducerea latinească, mai ales că acest fapt se petrece sub domnia lui Andronic:

De Blachis eadem illi occasio sollicitudinem admovit. Erat id genus hominum vagum, incertis errans sedibus, sed ea tempestate late fuscum per tractus a suburbis Constantinopolens usque ad Bizum et ultra perclinentes; per quos loca jam multiplicati supra modum suspecti merito erant, ne mox irrupturis (quod expectabatur) Scythis vires haud modicas adjungerent, in partes eorum vitas similitudine ac forte originis communione tracti; quippe quorum non facile numerabilis multitudo forebatur, juvenutis ad laborum patientiam duratae incommodis educationis haud mollis, quippe in locis, ubi libenter degunt, asperis; nec deerant opea a preventivo gregum et armentorum, quae numerosa in lactis pascuis alebant. Postremo nec inexercitati habebantur militaribus functionibus, quarum non rudimenta solum ponere soliti erant quotidianis venatibus ferarum, sed experimenta etiam edere cre-

<sup>1</sup> *Monumenta Hungarica historica (Diplomataria)*, IX, 10. nr., Pesta, 1862, 277; cf. *Ibidem*, X (1864), 3.

buys  
pentru  
francea  
imperatun



hris nec infelicibus contra viros armatos certaminibus. Huic periculo praevitendo factu optimum putavit gentem istam ex Occidua continente in Orientalem transferre, collocareque trans fretum in ora Byzantinam adversa civitati, sed et insuper extorquere multis et extorsionibus opes illorum, nec conecit virium propriarum sui numero et annonae copia superbirent. Utrumque strenuo factum: hinc enim maximis affecti damnis sunt humanum acerba exactione tribulorum, et immisericorditer coacti sedes trans Hellespontum ferre. Quod illis omni contributionis injuria molestius contigit: nam et occasione transmigratoria, festinatae praesertim urgentibus implacide satellitibus, plerasque comparatarum longe mora, ubi vixerant, non parvi pretii rerum, quas transportare haud erat facile, partim perdere vel sponte relinquendo vel rapinis opportunitate utentium furum, partim damnose vendere alieno tempore, vilissimo pretio, cogebantur. Accedebat quod rigore hiemis, qua est haec perfecta translatio, magnam et miseram stragem edi contigit, cum hominum, infirmioris praesertim aetatis, tum teneras pecudum sobolis; unde damnum ipsis gravissimum est factum; ac neutro genere novo coelo assuescere valente, mortibus in dies increbescantibus, consilium necessarium obtusum pluribus eorum redimendas singillatim magna pecunia facultatis repetendi natalis soli, extra quod se suasque familias vix posse vivere ipsa non experientia docebat. Sub hanc et alia cura incessit Andronicum, reputantem in ea regione quam mox vastandam incursione Scythica motus erat nimium verisimilis, jacere corpus Michaele Augusti patris sui.<sup>1</sup>

Reiese, prin urmare, împede de aci că relatarea cronicalului bizantin vine să coincidă cu cea dată de Balugyanski<sup>2</sup>.

Dar, să trecem peste această latură a problemei, care privește în deosebire pe etnografia și istoria, și să revenim la participile în -ă.

Indiferent dacă avem a face cu o transplantare sud-dunăreană a acestei fonetism morfologie în regiunile maramureșene, ceea ce însă nu poate fi pus la nici o îndoială e că ne găsim în fața unei probleme rechi care — după cum vom vedea mai jos — poate fi încadrată în epoca de formațiune a limbii române.

<sup>1</sup> Georgii Pachymeris *De Andronico Palaeologa*, II, 106-7 (ed. Bonn)

<sup>2</sup> În direcția aceasta — Maramureșeni și Sud-dunăreni (Boniini) — voi releva corecări asemănări în *Orăniel și Folclorul Maramureșului*.



Înainte de toate, pentru ea să se evidențieze și mai convingător identitatea problemei ce ne interesează între aromînă și graiul maramureșean și oșean, redau mai jos, transpusă în aromînă, ultima frază din al II-lea text maramureșean reproduc la pag. 227 :

El nu țeațe țiva n mulțari-saj, mași se-afă arușonat, nu țiardze juva și dzise că: lute [xi] se-avea arsă, mași ațel lucru si nu-avea fută [=si nu se-avea faptă]

Prin urmare, în amîndouă graiurile participiile sînt terminate în -ă. Evident că, în fața acestei identități, explicația ce i s'ar da lui -ă din aromînă va privi deopotrivă și pe -ă maramureșean sau oșean, căci nu vedem cum s'ar putea separa unul de celalalt; și aceasta cu atît mai mult, cu cît acest participiu maramureșean în -ă se întîlnește cu participiul fără -ă dela perfectul compus care, singurul, vine să se alătore participiului dacoromîn în genere. Ceea ce însă presintă dificultăți serioase e faptul că explicarea lui -ă nu trebuie căutată în pur domeniu romînesc sau într'unul roman balcanic cu totul izolat de eterogenele elemente etnice convieuitoare; căci nici un fel de combinație nu ne-ar putea duce la o explicație în sensul unei origini a acestui -ă în romana orientală, cu atît mai puțin în latina vulgară, mai ales că și în aromînă participiile toate, izolat întrebuintate, își însușese formele celor două genuri: *lucrat*, -ă; *faptu*, -ă; *surpat*, -ă, etc.

În cazul acesta cred că originea acestui -ă trebuie căutată în limba albanesă. În această limbă toate participiile în construcții identice presintă acest -ă (z) final. Redau mai jos pe două coloane, în albanesă și aromînă, cîteva participii în construcții de perfect compus și muncaperfect :

în albanesă

în aromînă

<i>kam</i> sau <i>kesë</i>	<i>dëshuro</i>	<i>am</i> sau <i>aveam</i>	<i>vrută</i> = dorit
<i>ke</i>	" <i>kesë</i> <i>kerçuar</i>	<i>aç</i>	" <i>ançaj</i> <i>căftat</i> = edulat
<i>ka</i>	" <i>kiç</i> <i>kjenç</i>	<i>are</i>	" <i>avea</i> <i>fută</i> = fost

*kemi* sau *kedem* *ngrens* avem sau arcam măcată—mîncat  
*kini* „ *kesis* *pásure* avef „ *aveaf* *avulá*—avul  
*kans* „ *kisn* *váiturs* *av* „ *aveaf* *n'jarsá*—mers.

sau în construcții ca :

*te mos kesi árdurs*<sup>1</sup> — si nu-arcam vin'itá, etc.

Să luăm acum aceeași frază maramureșeană, pe care am transpus-o și în aromână, și să o traducem în albaneză. Construite cu verbul *a avea*, participiile *arsá* și *foastá* ar fi redatate astfel :

*ztera te kisn umburs, veé ks sai te mos kis ngars,*  
 (participiile *umburs* și *ngars* avînd înțelesul de „distrus” și „săvîrșit”). Construite cu *a fi*, am avea :

*ztera te isin te diegurs, vetem kis te mos is bers* (*diegurs* — *ars*, *bers*—fost).

Vedem, așa dar, că cele patru participii : *umburs*, *ngars*, *diegurs* și *bers* se termină toate în *-s* (*-á*). Ceva mai mult : terminațiunea caracteristică a lor este *-urs*—ceea ce ar avea iarăși importanța ei dacă ne-am referi la terminațiunea aproape identică pe care o găsim în megleno-romină în forme ca : *plângóndura*<sup>2</sup>, sau chiar : *trimuróndál'ja*<sup>3</sup>, ori *lágóndurle*<sup>4</sup>, etc. Evident, că sînt și regiuni albanese în care asemenea participii se aud și fără finalul *-s*; dar chiar în aceste regiuni participiile în *-s* sînt deopotrivă de întrebuițate.

Avem, prin urmare, pe de o parte identitatea absolută dintre *-á* aromân și *-s* din albaneză, iar pe de alta cea dintre maramureșeanul *-á* și cel din graiul Oșenilor. După cum nimic nu ne-ar putea îndreptăți să izolăm pe *-á* maramu-

<sup>1</sup> Cf. de exemplu J. G. Hahn, *Albanesische Studien*, II, 83 urm.

<sup>2</sup> Pericle Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 7, 18.

<sup>3</sup> *Ibidem*, II, 32.

<sup>4</sup> *Ibidem*, *Românii din Meglenia*, 26.—Această terminațiune (*-urs* și *-ars*) e înregistrată și pentru dacoromînă, mai ales în graiul din Bucovina și Moldova — cf. *Dict. Academiei Române*, sub *fiindcă*, precum și *Dacoromânii*, II, 661-2.

reșcan de -ă oșcan, tot așa, în nici un caz n'am putea isola pe același -ă din aromină de -r albanes. Și, întru cit românescul -ă nu-și poate găsi explicația în domeniul latin sau romanic, evident că originea lui trebuie pusă în sania unei influențe vechi albanese — indiferent de explicația ce i s'ar putea da aceluși -r din albanesă, a cărui origine privește pe albanologi; căci nu ne putem închipui că Albanesii vor fi înprumutat pe acest -a de la Români, după cum iarăși nu putem admite în limba română vre-o influență străină, alta decât cea albanesă veche. Și atunci, evident că și această problemă de fonetism morfologic intră în epoca de formațiune a limbei române, căci nu vedem cum româna sud-dunăreană, odată încheiată, să fi fost influențată într'o asemenea direcție de limba albanesă posterior cristalizării entității române.

Dacă însă această concluzie n'ar putea suferi nici o rețușare în ceea ce privește aromina față de albanesă, cum trebuie să ne înfățișăm aceeași problemă din graniul oșcan și cel marămureșcan?

Ținând seamă și de considerațiunile istorice relevate mai sus, singura explicație la care ne-am putea opri referitor la această problemă e aceea a unei infiltrațiuni sau transplantări românești sud-dunărene în aceste regiuni (Oașul-Maramureș). Firește că pentru stabilisarea definitivă a acestei explicații ar trebui să avem alături de concluziile studiilor lingvistice și pe cele ale etnografiei și istoriei, ca și pe cele ale antropologiei, poate și ale psihologiei. Și într'adevăr, din punct de vedere antropologic ar fi de relevat oarecari caracteristici ale Oșanului, care ne amintesc în deosebi fizicul Megleno-rominului — caracteristică care se deosebește de cele ale Marămureșcanului — după cum, pe de altă parte, tipul Marămureșcanului nu se aseamănă cu cel al Rominului ardelen, ci se apropie de cel moldovean.

În cazul acesta, ipotezele ce ni se înfățișează ar fi următoarele:

1. Ori că avem a face cu o transplantare românească sud-



dunăreană numai pentru Oșeni, și atunci ar urma ca finalul —ă din graiul maramureșean să fie o infiltrație, o influență oșeană — ceea ce ar explica, în parte măcar, izolarea ca psihică și ca geografică umană a Româului oșean în țara lui.

2. Sau că avem a face tot cu o transplantare, dar numai pentru Maramureșeni — ceea ce iarăși ar armoniza cu anumite caracteristici etno-psihico-fizice ale acestora față de ale elementului aromânesc. Căci, deși Maramureșeanul prezintă asemănare fizică — și chiar ca grai — cu Moldoveanul, totuși nu-l putem socoti ca fiind originar din Moldova.

Iată însă că, în legătură cu prima ipotesă, cineva ar putea fi ispitit să facă o altă deducție. În afară de alte considerațiuni, se știe că unul din satele Megleno-românilor se numește *Oșani*. Apropierea dintre acest nume de localitate și cel de *Oașul* (Țara *Oașului*) e surprinzătoare. Și atunci, oprindu-ne la prima ipotesă, ne întrebăm: nu camva oare, după luptele cu Tătarii, o parte din Români împăratului Andronic așezați de regele ungar în Țara *Oașului* se va fi întors într-un târziu de unde a plecat și, ca o amintire a noii țări în care vor fi rămas ceilalți, să fi designat satul *Oșani* din Meglenia?

Iată ea, în stadiul cercetărilor actuale, rămâne deocamdată simplă ipotesă, cu sugerări destul de expresive. Oricum însă, e neluândos că originea lui —ă din dacoromână e românească sud-dunăreană și că el se datorește unei vechi influențe albaneze în graiul nostru din sudul Dunării.

TACHE PAPAHAGI

## IRANO-ROMANICA

### II

Rrn. *malga* „turmă“, Ir. (dial.) *malga* „turmă, stină“

Formele italiene dialectale care se alătură la cea reto-romanică (eng.) se înșiră astfel: trent. *malga* „stină“, lomb., piem. *malga* „turmă“. Apar în aceleși timp și armătoarele derivate: trent. *malges* „baei“, brasç., valtell. bregagl. *malges* „cioban“, valtell. *malgse* „cioban“, piem. *margé* „lăptar“, Nonsberg *malgar* „turmă, pășune“, piem. *margaria* „stină“.

Înțelesurile de „turmă“ și „stină“ s'ar părea cu totul îndepărtate, dar ele nu au de ce să ne surprindă cînd le întîlnim asociate și alteori; astfel, corespunzător veql. *masuā* „țarc“ < *man sionem*<sup>1</sup> și com. *mazon* „stină“ avem sardlog. *mazone* „turmă“; în slavă înțelesuri identice arată slovenul *stan* „țarc, turmă“ și ruteanul *staja*, iar din limbile germanice se poate cita vgerins. *sweiġa*, ngerina. *steige* „turmă, pășune, țarc“<sup>2</sup>.

Explicîndu-ne astfel accepțiunile lui *malga*, rămîne să urmărim originea lui. Pînă acum etimologiiții l-au lăsat

<sup>1</sup> Comp. slavoul dialectal (ćakavic) *masu(o)* „casseta di campagna per rievocare le peure“, care nu e decît aceeași formă latină derivată spre păstorit în Dalmația (M. Bartoli, *Das Dalm.*, II, 253, 295; K. Štrelciġ, in *Arch. f. slav. Phil.*, XXVIII, 522).

<sup>2</sup> Falk-Torp, *Wortach. d. germ. Sprachstamm.*, 544.

nelămurit: Meyer-Lübke se mulțumește să-l înregistreze în seria cuvintelor enigmatice preromane<sup>1</sup>. Dacă derivarea lui din latină, celtică sau limbile germanice e de sigur exclusă, pentru că nici una din aceste limbi nu ne dă o formă cit de puțin apropiată de el, rămîne să vedem dacă nu ne vine din altă parte o indicație pentru fixarea originii lui.

Corepunzător avestienului *maršya* „livadă, pajiște”<sup>2</sup> avem în persană *marš*, *mery* cu înțeles identic și cu acela de „iarbă” (tradus de Vullers: „genus graminis quod bestiae pascentes libenter vorant”), în curdă: *mirk*, *mêrk*, *mark*, *merya* „livadă” (ca împrumuturi din iranică: arm. *marg*, ar. *marg*, sir. *marga*)<sup>3</sup>. De aici cred că trebuie să plecăm pentru a explica pe românica *malga*. Semnificația de „livadă, pajiște” ne duce spre aceea de „pășune”<sup>4</sup> și din aceasta s'a putut ajunge la aceea de „țară” ori „stînă”, cum avem o dovadă în formele germanice citate mai sus<sup>5</sup>. Nici în ce privește fonetismul, *malga* nu rămîne neexplicat. Incontestabil că formele românești arată că trebuie să plecăm dela

<sup>1</sup> *Rom. etym.* IVb, 2204<sup>a</sup>. Că ar fi un derivat din *malum* („grădina de mere, de fructe” > „ingreditoră”), cum admite K. von Ettmayer, *Rom. Forsch.*, XIII, 403, firește că nu putem crede.

<sup>2</sup> Chr. Bartholomae, *Altiran.* IVb, 1147.

<sup>3</sup> P. Horn, *Grdr. der neupers. Etym.*, 210; H. Hübnermann, *Armenische Grammatik*, 193; pentru „iarbă” — „livadă”, comp. gr. *κοιὰς* și *κοία*, alături de lit. *piša*; cf. Fr. Bechtel, *Die griech. Dial.*, I, 309; R. Trautmann, *Balt-slav. Wb.*, Göttingen, 1923, 228. E. von Sackelberg, *Zeitschr. der deutsch. morgenländ. Gesellsch.*, XLVIII, 492, citează și personal dialectul *marš* „mlăștină sărată”; ambele noțiuni sînt explicabile fiind și în alte limbi înțelesurile de „livadă” și „mlăștină” *marg* alături: comp. gr. *λίβας*, *λίπας*, germ. *Wiese* și forme împrumutate, precum și formele românești derivate din *lam a*, Meyer-Lübke, *Rom. etym.* IVb, 4962.

Împrumutat din arabă *malga*, cal. *marga* (Meyer-Lübke, l. c., 5343).

<sup>4</sup> Comp. pentru limbile românești — ca să nu amintim alte exemple — formele date de Meyer-Lübke, l. c., II, 2518, 2732, sub *defensum* și *pratium*.

<sup>5</sup> Ceva analog ne oferă est. *puša* „pășune”, alături de rog. *posce* „țară” (cf. *Finnisch-ugr. Forsch.*, II, 224). S'ar putea aminti și cora. *palēfati* „ovile”, care deși prezintă unele dificultăți fonetice, nu poate fi despărțit de *pasce* (C. Salvioni, *Rendiconti dell' Ist. lomb.*, XLIX, 791).



\* *malg-*, nu *marg-*, cum e atestat în iranică<sup>1</sup>. Cu toate acestea *-lg-* nu este anormal. În iranică trecerea lui *r* la *l* este un fenomen frecvent<sup>2</sup>, așa că putem admite că s'a întâmplat și în *marga*. Nici unul din graiurile iranice nu ne dau, e adevărat, acest cuvânt cu *-lg-* în loc de *-rg-* — cel puțin nu știu să fi fost semnalat astfel —, dar putem admite că acest fonetism a existat în vre-unul din dialectele iranice care au transmis elemente păstorești Latinilor.

Se va obiecta totuși că ar fi surprinzătoare aparițiunea așa de izolată, ca iranismul, a lui *malga* în Reția și Italia, fără legături mai depărtate, cu Orientul, fără dovada extensiunii lui geografice spre regiunile unde contactul direct cu Iranii poate fi ușor înțeles. Continuitatea geografică a lui *malga* își găsește însă, cred, o confirmare. Și aceasta, în vocabularul slav. Din dialectul čakavic a fost relevată de M. Bartoli<sup>3</sup>, M. Tentor<sup>4</sup> și P. Skok<sup>5</sup> forma *margar* „strungă”. Tentor o crede un latinism, din *m a r g o*, ceea ce din punct de vedere semantic mi se pare inadmisibil<sup>6</sup>. Ca element păstoresc,

<sup>1</sup> Formele cu *-rg-* din piemonteză nu vin să vorbească în favoarea lui *marg-*, pentru că acolo *-lg-* a putut trece la *-rg-* (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 490), pe cînd fonetismul propriu coloratelor dialecte italiene și engadineze nu ne permite să admitem trecerea lui *marga* la *malga*. În ce privește eng. *margun* pe care Meyer-Lübke îl amintește în dicționarul său s. 258, el este de sigur o contadinare din *bargen* „stîncă (splat.) și *malga*. E curioz că acest *margun* se asemănă cu nr. *margun* „livadă”, un derivat din iranicul *marg-* care am văzut că a pătruns și în arabă (cf. H. Moller, *Vergl. indogerm.-romit. Wb.*, 197, unde însă formele sînt prezentate confuz și greșit interpretate). O simplă întimplare face ca eng. *margun* să se apropie așa de mult de forma arăbă, după, după cele spuse, o depărtată intrudire în leagă într-o altă.

<sup>2</sup> *Grdr. der iran. Phil.*, I<sup>1</sup>, 57, 257, 304.

<sup>3</sup> *Das Dalmatische*, II, 253.

<sup>4</sup> *Arch. f. slav. Phil.*, XXX, 196.

<sup>5</sup> *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XLI, 151.

<sup>6</sup> Tot ca un latinism o consideră P. Skok, și assume ca un derivat din *m u l g e r e*, dar foneticște nu poate fi explicat astfel: pentru trecerea lui *l* la *r* Skok amintește pe rom. *muză* < *m u l s a*, însă etimologia aceasta, admisă și de Meyer-Lübke în dicționarul său, nu e de Ion Inte-

*margar* nu se pare că nu poate fi izolat de romanicul *malga*. Prezența lui *-ry-* în loc de *-lg-* ar arăta că cuvântul iranic a circulat în Orientul Europei și cu fonetismul primitiv, alături de cel alterat, cum am admis mai sus. Se poate însă ca *margar* să fie rezultat din *\*malgar*<sup>1</sup>. În orice caz și acest cuvânt, cu totul izolat în lexicul slav, cred că nu poate fi decât o urmă iranică<sup>2</sup> și o mărturie prețioasă a continuității de elemente păstorești trecute de la Irani din Orient spre centrul Europei.

### Rom. *stînă*

Ca și alții care s'au ocupat de originea acestui cuvânt, am crezut mai înainte că el poate fi socotit ca un împrumut din slavă<sup>3</sup>. Constatări pe care le-am făcut mai în urmă cu privire la terminologia păstorească de la noi și din alte părți m'au determinat să renunț la această părere și să mă opresc la aceea că *stînă* nu poate fi și el decât un iranism introdus în lexicul nostru.

meist; plecând de la *malgara* nu vedem cum s'ar putea explica mai ales înlocuirea lui *n* cu *a*, pentru că în čakavică *a* e păstrat în alte cazuri (comp. *surgat*, de exemplu, dat de M. Tentor, l. c., 201).

<sup>1</sup> Din iranicul *marj*, *marj* a crezut B. Munkácsi, *Arja de kauk. etymol. u fins-ungar nyelvokban*, 160, că ar putea fi derivat și ung. *lurek*, dar etimologia aceasta trebuie infirmată (cf. Z. Gombocz és J. Mellek, *Magyar etym. szótár*, 307).

<sup>2</sup> Nu se poate obiecta că *surg*, introdus în slavă, ar trebui să prezinte trecerea lui *n* la *a* ca în alte elemente împrumutate și cum pentru čakavică vre-o două exemple sînt amintite de Tentor, l. c., 153. Nu trebuie să din cuvintele străine apare ca *a* în čakavică și exemple de păstrarea lui se pot vedea mai multe chiar în glosarul dat de Tentor.

<sup>3</sup> *Hist. de la langue roum.*, I, 271, 282. Printre slavismele de la noi e admis, mai în urmă, și de G. Weigand, *Jahresbericht*, XVI, 228. Cit despre părerea lui Hasdeu (*Columan lui Traian*, V, 103; VII, 31), că am avea de a face cu un element dac, ea rămîne o simplă ipoteză, ca și altele prin care dînsul căuta să explice unele cuvinte românești. Despre derivarea lui *stînă* din latină (< \**stano* *stana*), presupusă de G. Gîglea, v. acență revistă (pag. 104), unde am arătat că nu poate fi admisă.

22.  
1  
scut



Limbile slave nu ne dau, într'adevăr, o formă care să explice din toate punctele de vedere cuvântul nostru păstoresc. În vechea slavă e atestat numai *stanъ* și tot numai această formă e cunoscută azi limbilor slave (bulg., rus. *станъ*, sîrb., sloven., ceh., pol., rut. *стан*)—nicăieri nu găsim un *stana*, care ar corespunde cuvîntului românesc. De altă parte, *stan* apare cu totul izolat cu excepțiunea de „stînă”; numai în serbo-croată (și nu peste tot, ci numai în graiul păstorilor din Dalmația și Herțegovina occidentală)<sup>1</sup> e întrebuințat astfel (în serbo-cr. mai înseamnă și: „locuință, tabără, război de țesut” etc.). Dacă cu semnificație păstorească, dar deosebită (aceea de „țare, ocol”), *stan* se mai întâlnește în slovenă, el nu mai apare astfel în alte limbi slave (cu privire la dialectele morave, v. mai departe), rămîind la înțelesurile amintite în urmă din serbo-cr. sau la altele mai mult sau mai puțin apropiate de acestea<sup>2</sup>. Rezultă de aici că la Slavi *stan* nu a circulat ca un cuvînt eminentamente păstoresc și, ca atare, nu poate ușor explica pe *stînă*, așa de caracteristic în terminologia noastră pastorală<sup>3</sup>. Ne întrebăm chiar dacă la Sîrbi *stan* nu-și datorește înfrîurii românești înțelesul care-l apropie de *stînă*. Ciobanii sîrbi rătăcîse azi prin ținuturi pe unde au umblat altădată ciobanii de-ai noștri. Puteau presupune atunci că Slavii așezați între Danăre și Adriatică venind în contact

<sup>1</sup> În Muntenegru și Herțegovina orientală cuvîntul obișnuit e *katus*; v. J. Dedijer, *La transhumance dans les pays dinariques*, în *Annales de géographie*, XXV (1916), 352.

<sup>2</sup> Anupra acestor variațiuni semantice ale lui *stan*, v. mai de aproape C. Jiršek, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXII, 213; K. Štrskelj, *ibid.*, XXVIII, 528; cf. N. Jokl, în *Indogerm. Forsch.*, XXXIII, 430.

<sup>3</sup> Prezența în slavă a unor forme derivate din tema *sta-* și referindu-se la viața păstorească (cf. Miklosich, *Etym.* Wb., 319; L. Niederle, *Slov. starořita*, oddíl kult., I, 706, 810; III, 145) nu înfrumă observațiunile pe care le facem cu privire la *stan*. Tema *sta-*, ca și *sch-* în unele limbi (cf. S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 320), era susceptibilă să dea și în slavă derivate cu înțeles păstoresc, dar pentru *stan* faptul caracteristic este aparițiunea lui foarte izolată ca termen păstoresc, și această are importanță pentru ceea ce ne preocupă aici.



cu păstorii romini și auzind în graiul acestora pe *stînă* au transpus semnificația aceasta în *stana* al lor care la origine avea alte accepțiuni. O confirmare indirectă a acestei presupunerii mi se pare că ne-o dă terminologia păstorească a Valahilor din Moravia. Deși în limba lor termenul curent pentru „stînă” e *salaš*, totuși ei cunosc formă *stanovisko* „locul unde vârează ciobanii”<sup>1</sup>; Fr. Bartol<sup>2</sup> mai înregistrează din Moravia și: *stanlako*, pe care îl identifică cu *salaš*, și chiar *stani* „locul unde stau la pășune vitele”<sup>3</sup>; toate aceste forme, isolate în felul lor în dialectele morave și plecînd se vede din mediul păstoresc valah, nu pot fi interpretate decît ca adaptări la slavă a românescului *stînă* care e de presupus că a fost dus în Moravia de ciobanii romini din care coboară Valahii de acolo; cu alte cuvinte putem admite că *stanovisko*, *stanisko*, *stani* nu sînt decît slavisme care reflectează de departe pe românescul *stînă* — ceva analog deci serbo-cr. *stan*, cum l-am interpretat<sup>4</sup>.

Neputînd explica, prin urmare, pe *stînă* decît plecînd dela sl. *stan*<sup>5</sup>, rămîne să căutăm în altă direcțiune proveniența lui. Și de rîndul acesta numai limbile iranice ne vin în ajutor pentru o identificare etimologică mai convingătoare. Compus cu diferite cuvinte, *stîna* apare în *avestică* cu înțelesul de „locul unde stau diferite animale, grajd” : *aspō-stāna* „grajd pentru cai”, *gao-stāna* „grajd pentru vite”, *nātrū-*

<sup>1</sup> *Diul. slavilor mor.*, II, 395.

<sup>2</sup> Dictionul reproduce pe *stini* ung. *ortéum*, care nu sîmpurmat din slavă, cum crede S. Sinouyi, *Die ung. Spr.*, 64.

<sup>3</sup> Totuși acesta a lăsat urme în românecete: ea știe că în *stînă* e împrumutat din croată (sîrbo-romina eunoaște și derivatul *stāna* < cr. *stāna* „loc”); în aromînă *stane* (de unde magl. identic) corespunde sîrb. *stan* care a pătruns și în albaneză (*stan*) și în neogreacă (*stān*); forma aromînă pare de altfel să nu fie împrumutată direct din sîrboțete, ci din neogreacă; cf. G. Meyer, *Neugriech. Studien*, II, 60). Dialectal, înțelina și forme derivate din *stan*: în Ardeal *stānigle* „locul unde stau și odihnesc vitele la amiază” (A. Viel, *Glossar de cuvinte dial.*, 70); în Vilcea *stūniă* „stînă” (T. Pamfile, *Carul și podoabeta lui*, 190); cel dintîi corespunde val. bulg., sîrb., rut. *staniste*, sloven. *stanisča*, ceh. *stanisť*,

*stăna* „graiul pentru cămile”<sup>1</sup>; tot astfel e atestat în vechea persană, iar astăzi (sub formele *-stān*, *-stāna*, *-stāna*) are în-trebuințări variate, formînd uneori nume de localități (în toponimia, în forme ca *H(i)ndā -stān*, *Sāk-stān* cuvîntul apare, de altfel, adeseori și în epoca veche, îl găsim în pahlvi)<sup>2</sup>; în componere, ea *-stān*, îl întilnim și în osetă, care cunoaște și forma *stoinā* „graiul” (în dialectul digoric), reproducînd un derivat din *stāna*<sup>3</sup>. Oricît de fluctuante, după asociațiunile la care au dat loc, ar fi semnificațiile acestei forme iranice, co-respunzînd vind. *stāna*<sup>4</sup>, ele ne duc spre rîcașa păstorească și alături de alte iranisme cu același caracter nu ne poate surprinde că *stāna* vine să se întilnească cu *stīnā*. Cîm arată și fonetismul ( $a+n > in$ ), acesta trebuie să fi pătruns în graiul strămoșilor noștri într'o epocă veche, atunci cînd și alte cuvinte iranice în circulația lor prin migrațiunile păstorești au ajuns să fie cunoscute Latinilor din Orient și din centrul Europei, de unde le vedem transmise mai departe.

Fixarea lui *stānag* în vocabularul nostru a fost poate înlesnită de asemănarea pe care o prezintă cu lat. *stare* și derivate ale lui. Un derivat al acestuia, *statio*, era cunoscut chiar Romanilor ca termen păstoresc („loc unde stau, unde sînt închise oile”)<sup>5</sup> și s'a păstrat pînă azi astfel în abruzeză (*stazzē*), calabresă și corsicană (*stazzu*) „chiusa di rete

dar e de relevat că în slavă se îndepărtează de semnificația romînă. Insumat „loc de ședere, adăpost, locuință, tabără” etc. (numai J. Dadijer, l. c., 366, amintește din Dalmația pe *stanište* „installation pastorale”); altă despre *staniinā* e evident și el un slavism, nu toate că unul găsim în nici o limbă slavă — în orice caz lipsește din dicționare; și accepțiunea aceasta arată înclinația lui *stīnā*.

<sup>1</sup> Chr. Bartholomae, *Altiran.* WB, 219, 421, 495, 1905; pentru formațional analogă în gotică, cf. S. Feist, *Etym. WB. der got. Spr.*, s. univert.

<sup>2</sup> Cf. F. Horn, *Grdr. der german. Etym.*, 157, 207; *Grdr. der iran.* 1905, I, 283; III, 191.

<sup>3</sup> W. Miller, *Die Sprache der Osseten*, 31, 94.

<sup>4</sup> A. Fick, *Vergl. WB. der indogerm. Spr.*, 147, 335.

<sup>5</sup> Palladius, *De re rustica*, XII, 13 „ut oves una statione claudantur”;

v. și dicționarul lui Georges, s. v.

per le pecore, ovile e capanna ove il pastore tiene la greggia ed ha stanza almeno temporanea egli stesso<sup>41</sup>. Putem admite că *statio* a circulat și în latinitatea orientală și, ca stare, a favorizat introducerea iranicului *stāna* în limba noastră. Am avea, astfel, un caz de încreșcare lexicală latino-iranică analog aceluia pe care l-am presupus când am explicat forma *briză*.

Rom. *șap*, DALM. *tsap*-, Ir. (dial.) *terg. tsap*<sup>2</sup>, abruzz., Castro dei Volsci *tsappe*<sup>3</sup>, Velletri *tsappa*<sup>4</sup>, Nemi *tsappo*<sup>5</sup>, ALB. *tsap*<sup>6</sup>

Alături de aceste forme avem de amintit derivatele: veđl. *sapiol* „ied”<sup>7</sup>, abruzz. *tsapelle* „capră”, Castro dei Volsci *tsapitte* „ied”<sup>7</sup>.

Cuvîntul românesc e socotit de obicei ca un împrumut din albanesă<sup>8</sup> și în cazul acesta nr urma că *tsap* reprezintă un element vechi, aparținînd fondului indoeuropean al albanesei. Anumite considerațiuni ne silesc să renunțăm la această părere. G. Meyer<sup>9</sup> pune pe alb. *tsap* în legătură cu lat. *caper*, gr. *κᾰπρος* etc., presupunînd că inițiala *ts-* înlocuise pe *s-* și acesta reproducea pe indoennr. *k*. Identificarea

<sup>1</sup> Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 8234; F. D. Faluccci, *Faeb. dei diat. della Corsica, s. stazzu*.

<sup>2</sup> *Rend. Ist. lomb.*, XLI, 583.

<sup>3</sup> *Studj rom.*, VII, 202.

<sup>4</sup> *Ibid.*, V, 87.

<sup>5</sup> *Arch. romanicum*, III, 126, 279.

<sup>6</sup> În albanesă și *ššap* (*Jahresb. des rum. Inst.*, XVII, 227).

<sup>7</sup> Cu toată aparența, tir. *zaver*, valvest. *ššar* „bocco castrato” (Chr. Schneller, *Die rom. Volksmund. in Südtirol*, 214; Th. Gartner, *Die jurisk. Mundart. in Südtirol*, din Viena, C, 887; C. Baciști, *Die Mundart von Valvestino*, 74, în aceeași *Sitzungsb.*, CLXXIV) nu au nici o legăturii cu *șap*. În tiroleză *z* corespunde lui *š, ž*, cum stăc de altfel forma din Valvestino, și originea acestui cuvînt nu am putut-o stabili.

<sup>8</sup> Astfel l-am explicat în *Hist. de la l. rom.*, I, 353, 356; cf. Sandfeld Jensen, în *Grdr. der rom. Phil.*, I, 529; G. Weigand, *Jahresb. des rum. Inst.*, XVI, 229; K. Treimer, în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXVIII, 394, 410; H. Bariš, *Albano-rom. St.*, 104.

<sup>9</sup> *Etym. Wb.*, 383.



aceasta, oricât s'ar părea de naturală, rămâne iluzorie. Admițând că lat. *cap* etc. corespunde vind. *kāpṛt* „membrum virile“, ceea ce nu este de loc sigur, inițiala acestuia nu arată că avem de a face cu un *K*; pentru alb. *s* < *k* ar trebui să avem în vechea indică o formă cu *ç*, dar o asemenea formă ne este necunoscută, așa că *tsap* (< *\*sap*) rămâne neexplicat dacă vom să-l considerăm ca derivând din substratul vechi al limbii albanese<sup>1</sup>. Netenacivicia părerii lui G. Meyer a arătat-o și H. Pedersen<sup>2</sup>, căutând, în schimb, să explice altfel pe *tsap*, ca un împrumut din slavă, unde am avea de a face cu un cuvânt de proveniență onomatopeică<sup>3</sup>, ceea ce e departe de a ne convinge, cu atâtea explicații etimologice în care se recurge la onomatopei.

Mai mult s'au apropiat de adevăr, cred, M. Vasmer<sup>4</sup> și J. Rozwadowski<sup>5</sup> când, referindu-se în special la sl. *cap* ce corespunde alb. *tsap*, au amintit, fără a cerea problema mai de aproape, asemănările pe care le prezintă cu pers. *čapīš*, *čapīš* „șap de un nu“. Numai domeniul iranic ne oferă, într'adevăr, ceva eît mai apropiat de forma albanesă și de cele romanice ori din slavă. Alături de cuvântul persan avem în iranică: gabri *čapēš* „șap“<sup>6</sup>, eard. *čšicūš* „capră tânără“<sup>7</sup>, oset. *carc* „șap“<sup>8</sup>. Originea acestor forme nu este încă lămu-

<sup>1</sup> De altfel, se vede că singur G. Meyer și-a dat seamă mai târziu de imposibilitatea derivării pe care o admisesese în dicționarul său etimologic: când a studiat, în *Alb. Studien*, III, rolurile fonemelor indo-europene în albanesă nu mai amintește nicăieri pe *tsap* ca putând corespunde unei formei ori *k*.

<sup>2</sup> *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.*, XXXVI, 337.

<sup>3</sup> De aceeași părere e L. Spitzer, în *Mitteil. des rum. Inst. an der Univers. Wien*, 293, și eu pare să fie admisiă și de N. Jaki, *Linguistisch-kulturhist. Untereuch.*, 236.

<sup>4</sup> *Grieco-slav. etym.*, III, 222; *Rocnik slav.*, III, 284.

<sup>5</sup> *Slavisch slav.*, II, 100.

<sup>6</sup> *Zeitschr. der deutsch. morgenländ. Gesellsch.*, XXXVI, 63.

<sup>7</sup> *Ibid.*, XXXVIII, 62.

<sup>8</sup> E scrisă de H. Häbschmann, *ibid.*, XLI, 587, după Miller, *Oset. etym.*, I, 137. E curioasă că J. Kluge, *Voyage au Mont Caucase*

citit

rită. Deși unii au crezut că *čəpīs* ar putea fi împrumut cu lat. *ceper*<sup>1</sup>, fonetica ne oprește să le considerăm astfel; inițiala *č-* în persană nu poate corespunde lui *c(a)-* latin<sup>2</sup>. *Čəpīs* și celelalte forme ne fac întru cîva impresia de a fi de proveniență străină în iranică și J. Sebeftelowitz<sup>3</sup> s'a gândit să apropie forma persană de ebr. *šəp̄r*, sir. *šəšra*, *šap*<sup>4</sup>, ceea ce, firește, rămîne o vagă ipoteză<sup>5</sup>. Oricare ar fi originea lui *čəpīs* etc., asemănarea cu formele dela care am plecat e așa de vădită încît nu se poate să nu ținem seamă de ea. Cu un fonetism (*č > c*) care este propriu unor grăiniri iranice<sup>6</sup> și ne este dat de osct. *čew* putem deși admite că o formă iranică \**čəp* a circulat în Oriental Europei și a fost împrumutată de etohanii noștri, iar, de altă parte, a pătruns pînă în Alpi de unde prin treceri de păstori a ajuns mai departe,

et en *Georgie*, Paris, 1923, II, 473, dă din osctă altă formă, *čew*, și alături de ea țeseuț en lătelent de \**čap*<sup>7</sup>. Să fie o greșală de transcriere? Existența lui *čew* nu poate fi însă pusă la îndoială, deși euvințui n-ai găsesse înregistrat nici de W. Miller, în *Die Sprache der Osseten*, nici de A. Christensen, *Tætes ossetes*, Copenhagen, 1921, alte mijloace de control lipsindu-mi.

<sup>1</sup> *Grdr. der iran. Phil.*, I<sup>o</sup>, 76.

<sup>2</sup> Forme cum sînt *čəpīs*os, *čəmber*, cu toate că au fost apropiate de lat. *cupio* și gr. *κάρπιον* (P. Horn, *Grdr. der awpers. Etym.*, 98, 99; H. Hübschmann, *Persische Studien*, 52), nu pot fi interpretate astfel. Cf. A. Meillet, *Les dialectes indo-europ.*, 129, unde *čəpīs* e cu drept cuvînt separat de *čəpər*, cu care nu ar avea vre-o legătură nici gr. *κάρπος*.

<sup>3</sup> *Indogerman. Forsch.*, XXXIII, 142.

<sup>4</sup> N-ș-am putesc gîndi mai curînd la ebr. *kebes*, ar. *kəbb*, sir. *kewš* și, în împrumut, arm. *k'əš*, *čap*<sup>8</sup> (H. Hübschmann, *Arm. Gramm.*, 320; cf. *Zeitschr. der deutsch. morgenl. Gesellsch.*, XLVI, 254). Cău din osctă arată în orice caz că pers. *čəpīs* etc. e derivat dintr'o formă *čəp*. Problema originii acestui cuvînt se complică și mai mult prin faptul că în tîlmin și o formă germanică (vnord.) *kjəppī* „*čap*“, pe care Falk-Torp, *Wortsch. der germ. Sprachst. u.*, 43, îl derivă, nu știa pentru ea, din tema *kəpp* „a tăia“. Cum această *kjəppī* pare cu totul izolat în limbile germanice, s'ă fie care în Nord o transmisivune din Orient?

<sup>5</sup> *Grdr. der iran. Phil.*, I<sup>o</sup>, 208, 298-300; W. Miller, *Die Spr. der Osseten*, 28.



pe linia Apeninilor, pînă în dialecte din centrul Italiei<sup>1</sup>. Albanesul *tsap* poate fi atunci un împrumut din romină, și aceasta cu atît mai mult cu cît el apare cu o circulație redusă, e cunoscut numai în dialectul gbag, despre care știm că a fost mai în măsură să primească împrumuturi romine<sup>2</sup>. Cuvîntul romînesc a pătruns și în ungurește (*cáp*)<sup>3</sup> și într-o mare parte din limbile slave (rut., mor., serbo-cr. (čak.) etc. *cap*<sup>4</sup>), ceea ce arată puterea lui de expansiune ca termen păstoresc, cum am presupus că s'a întâmplat și cu prototipul său iranic.

### ROM. țarc, ALB. *đark*

Deși, împreună cu alții, am admis mai înainte<sup>5</sup> că forma romînoasă poate veni din albanesă, interpretarea ei astfel întîmpină dificultatea că ț nu se poate explica din  $\phi$  (ar fi

<sup>1</sup> Deși nu contestă posibilitatea unei larudri iranice, Meyer-Lübke, l. c., e înclinat mai mult să considere pe *tsap*, *tsap* etc. ca de origine ilirică, pînă pe care o reproduce Th. Capidan, în *Dacoromania*, II, 460, 551. De ce nu renunța la mășterin limbilor iranice cînd nimic nu ne dă cea mai vagă indicație că am avea de a face cu o moștenire ilirică?

<sup>2</sup> În toasă se zice *sk'ap*, pe care G. Meyer îl explică, în dicționarul său, din *tsap* prin fazele *tsəp*, *st'ap*: epilingie cam artificială, dar ea pare totuși să-și găsească un sprijin în citova cazuri de trecere a lui *ts* la *st* și a lui *st* (*st'*) la *sk'* (*sk'e*: *ste's* < *\*st'e's* (arb. *crn*), *sk'olot* < it. *stiletto*, *sk'e's* < *st'e's* (Gedr. der rum. Phil., I, 1052; N. Joki, *Linguistisch-kulturhist. Untermuch.*, 267, 282). În orice caz *sk'ap* nu poate avea nici o legătură cu gorn. *Schaf*, cum au crezut unii (originea acestuia e, de altfel, obscură; cf. mai în urmă F. Holthausen, în *Indogerm. Forsch.*, XXXIX, 74, care îl alătură la *schaffen*, etimologia foarte asardată). Aupra got.-crim. *slap* „capră”, v. S. Feist, *Stym. Wb. der got. Spr.*, 330.

<sup>3</sup> Z. Gombocz în J. Melich, *Magyar etym. szótár*, 814.

<sup>4</sup> E. Barneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 120-121; cf. St. Wedkiewicz, în *Mittell. des rum. Inst. an der Univerz. Wien*, 278; A. Brückner, în *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.*, XLVIII, 166, 168. Nu din romină, ci din albanesă vine neogr. *tsédakos* (G. Meyer, *Neogr. Stud.*, II, 73).

<sup>5</sup> *Hist. de la langue roum.*, I, 353, 354, 355; cf. L. Spitzer, în *Mittell. des rum. Inst. an der Univerz. Wien*, 293; K. Treussner, în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XXXVIII, 301, 400; H. Barč, *Albano-rom. St.*, 104; G. Wei-



trebuie să avem s în românește) <sup>1</sup>. Presupunând chiar că *ðark* se razimă pe un mai vechi *\*tark* și când se rostia astfel cuvântul ar fi pătruns în românește, se pune întrebarea care poate fi originea formei albanese.

G. Meyer credea că *ðark* se înrudește cu *ður* „îngrădesc, împletesc” și după ce în dicționarul său etimologic (pag. 92) arăta, cam vag, posibilitatea acestei etimologii a revenit mai târziu asupra ei, încercând să o susțină astfel: „*ðark*... din *\*ðorkas*, pentru *k'vor-ko-s*: rădăcina *k'cer-*, a cărei formă slabă *k'ur-* apare în *ður*..., gr. *κόπος*..., got. *haurds*, din *\*hurdī*“<sup>2</sup>. Apropierile pe care le făcea G. Meyer sînt silite și ele nu explică pe *ð* care ar trebui să ne ducă spre un *k'* indo-european sigur, nu problematic, ori un *s*; pe urmă, prezența lui *a* și *u* în *ðark* și *ður*, dacă ar fi să plecăm dela aceeași temă, e departe de a fi lămurită pe această cale. Vocalismul acesta, și alături de el acela din formele indo-europene la care se refera, era, de altminterlea, recunoscut chiar de G. Meyer ca nu deplin clar. Indirect infirma, de altă parte, singur G. Meyer această etimologie fiind în alt loc din dicționarul său (pag. 190) stabilia o legătură între alb. *kafua*, *kufua* „îndoieste” și gr. *κόπος*, nedîndu-și seamă că pentru fonetism identic în grecește admitea în albanesă două reflexe deosebite, *ð* și *k*. Renunțînd deci la explicația lui G. Meyer și lăsînd la o parte pe *ður* care cred că nu are nimic de a face cu *ðark*<sup>3</sup>, rămîne să vedem dacă acesta împreună cu rom. *țarc* nu pot fi lămuiriți pe altă cale.

Iranica ne dă următoarele forme: pers. *ðarz*, *ðarz* „suci-

---

gand, în *Jahresd. des rum. Inst.* XVI, 279, nu amintește de loc pe *ðark* și observă numai că *țarc*, cum nu poate fi lat. *c i r c u s*, nu poate veni nici din alb. *tark* (asupra acestui, v. mai departe).

<sup>1</sup> Th. Capidan, în *Dacoromanica*, I, 511; II, 552, urmînd în parte pe H. Barić, l. c., II, crede că *ț* ar explica din întilnirea în albanesă a lui *ðark* cu articolul (*te ðark*), dar ar fi surprinzătoare o asemenea transmitere în românește de fonetism pe bază morfologică albanesă.

<sup>2</sup> Alb. *Studien*, III, 19; cf. 39, 87.

<sup>3</sup> H. Barić, l. c., 108, mai reproduce totuși părerea lui G. Meyer, dar să aducă însă ceva nou în sprijinul ei.

tură, cere, roată<sup>1</sup>, oset. *calc*, maz. *čul* „roată” (cu trecerea lui *r* la *l*, ca în osetă, și căderea lui *z*), ca împrumuturi din persană eurl. *čarx*, bel. *čark*, afg. *carx*, tot cu înțelesul de „roată” (sau „sucitură”), pehlvi *čark* (*čancer*), ar. *čaxra* „roată”, corespunzând vind. *čalwé* „cere, roată” (arm. *čaxr* „învîrtitură, sucitură” e luat din persană)<sup>2</sup>. Tote formele nonă iranice arată metatessa lui *zr* (< *kr*), particularitate foarte frecventă în fonetica iranică. Față de coincidența pe care o constatăm cu formele iranice e evident că nu putem să nu o luăm în considerație, cu atât mai mult cu cât rom. *țarc* și alb. *čark* nu-și găsesse nici ele altă filiațiune<sup>3</sup>. Ca și pentru *țap*, admitem deci că o formă iranică ce prezenta trecerea lui *č* la *c* (<sup>4</sup>*čark*), pentru care avem o confirmare în dialecte de azi, a ajuns să fie cunoscută păstorilor dela noi. În ce privește semantismul, se înțelege ușor cum o asemenea formă ce cuprinde înțelesul de „cere, roată” a putut primi accepțiunea specială pe care o are rom. *țarc*; noțiunea de „loc unde sînt ținute vitele, oile” pleacă în general dela aceea de „a încercui” ori „a înpleti, a îngrădi” — nu este nevoie să relevăm multe forme pe care le dă în această privință vocabularul diferitelor limbi; e destul să amintim că un alt cuvînt dela noi, *ocol*, cu înțeles care corespunde lui *țarc*, are la origine semnificația de „cere, roată” și, în toamnă ca ung. *okol*, vine, cum se știe, din slavă (comp. slovenul *okol* „țarc”), unde a fost derivat din *kolo* „roată”.

În ce privește forma albanesă, nimic nu ne împiedecă să o considerăm ca împrumutată dela ciobanii noștri: *čark* poate

<sup>1</sup> Chr. Bartholomae, *Altir. Wb.*, 576; *Grdr. der iran. Pöhl.*, II, 55, 256; P. Horn, *Grdr. d. kaukas. Etym.*, 97; H. Hübschmann, *Pers. Stud.*, 52, 266; *Etym. u. Lautlehre des oset. Syr.*, 108; Arm. *Gramm.*, 180; W. Miller, *Die Syr. der Oseten*, 26, 36; v. și *Journ. asiatique*, 1916, I, 253, 264; cf. B. Munkácsi, l. c., 204, care a încercat să derive din iranică și pe ung. *csér*.

<sup>2</sup> La originea iranică a lui *țarc* s'a gândit și M. Vasmer, *Rocznik słow.*, IV, 170, dar neputînd să-și explice cum acest iraniam ar fi pătruns în română admitea că *țarc* vine din enrc. *čark* care e împrumutată din persană.



fi explicat din *țare*, admitînd că Ț a fost redat prin *θ* care, în împrumuturi, apare în albaneză alături de *ts* și *s* (comp. *θidz*, *tsitsi*, *sisi*)<sup>1</sup>. Tot din romînește derivă neogr. τάρπος<sup>2</sup> și răspîndirea cuvîntului nostru păstoresc a mers chiar mai departe: Rutenii, luîndu-l dela noi, l-au redat prin *cárook* „locul, despărțitura dela vatră sau de sub pat unde țărunii țin găinile ori chiar viței” (în ruteană apare și derivatul verbal (*ob*)*carokovaty* „a îngrădi”), iar Valahii din Moravia cunosc forma *cárek* „locul, despărțitura din grajd unde stau viței, colțul unei odăi (unde sînt ținute găinile)”<sup>3</sup> și ea nu este decît tot *țare* pe care strămoșii ai noștri păstori l-au dus pînă în Moravia<sup>4</sup>.

Oprînd aici înșirarea cuvintelor asupra cărora filologia iranică mi s'a părut că poate aduce unele lumini, reiese dela sine importanța problemei pe care am atins-o. Nu poate fi o simplă coincidență identitatea dintre formele romanice de care ne-am ocupat și cele date de lexicul iranic, cum e semnificativ totodată că asemănările pe care le-am relevat ne duc spre o terminologie specială și se alătură la constatări ce se desprind din urmărirea vieții păstorești în general ori a celei care s'a desfășurat prin ținuturile din Răsăritul european. Numărul formelor cărora le-am atribuit o proveniență iranică e de sigur redus, dar nu aceasta hotărâște însemnătatea lor, ci caracterul cu care ele se înfățișează, fondul real spre

<sup>1</sup> G. Meyer, *Etym. Wb.*, 60.

<sup>2</sup> G. Meyer, *ibid.*, 443, îl explică greșit pe acesta din alb. *tsark* punîndu-l alături de τάρπος „ressort, roue” care singur reproduce această formă albaneză ce, la rîndul ei, nu e decît țare. *tsark*. Tot greșit, ea venînd din acesta din urmă, e interpretat τάρπος de K. Treisman, *Zeitschr. f. slav. Phil.*, XXXVII, 400.

<sup>3</sup> Fr. Bartoș, *Dial. slovník mor.*, I, 34.

<sup>4</sup> E semnificativă analogia de înțeles pe care o vedem în ruteană și valahă, cu o deviere dela cel obișnuit la noi. Pentru originea Valahilor din Moravia cuvîntul acesta romînesc, cu și altele, are însemnătatea lui, cum voi arăta mai de aproape într'un viitor studiu asupra acestei chestiuni.



care ne dau, valoarea lor evocativă. Chiar dacă s'ar admite existența unui singur iranism în terminologia romanică păstorească, nu am fi îndreptățiți să contestăm importanța unei asemenea mărturii; cu atât mai mult trebuie să înlăturăm scepticismul când confruntările ne duc spre o serie de constatări care leagă terminologia romanică păstorească de cea iranică avînd același caracter. Ca metodă de cercetare mi se pare chiar că se impune acest criteriu în cazul de față: consensul citorva fapte ne autorisează să admitem proveniența iranică a unor elemente păstorești din limba noastră sau din alte limbi romănice chiar atunci cînd mărturiile de azi lasă oarecare vag în jurul lor și asemenea elemente nu pot fi mai bine explicate pe altă cale. Terminologia pastorală formează cicluri unitare și prezența citorva forme atestînd o anumită proveniență poate să ne dea indicația unei origini similare pentru forme care nu pot fi înțeluite altfel. Greșesc, în general, filologii cînd studînd cuvîntele păstorești le isolează după convențiuni de derivare etimologică și se mulțumesc cu identificări foarte problematice, nîsfînd în același timp să ia în considerație realitățile ale vieții păstorești de altădată. E și o timiditate exagerată din partea lor cînd cu toată elocvența unor fapte, dinșii esită să admită posibilitatea unor fuziuni lingvistice totuși naturale, nu îndrănesc să ducă investigațiile mai departe pentru probleme ce se leagă de altele și cer comparații multiple, străbateri largi prin domeniul lingvistic.

Pe lângă interesul filologic, problema păstoritului primitiv astfel cred că poate deștepta și pe acela pentru alte cercetări mai întinse, în special de folklor — și în afară de acelea asupra cărora am insistat altădată<sup>1</sup>. Nu numai cuvînte, dar și motive folklorice au putut fi transmise la depărtări mari prin migrațiunile păstorilor, așa că în mult discutata chestiune a asemănărilor dintre basmele altor popoare, cum

<sup>1</sup> *Păstoritul la popoarele romănice; Originea păstorască a „Cîntărei cîntărilor”*; *Vieaja păstorească în poezia noastră populară*.

și în ce privește alte coincidențe folklorice pe care le observăm pe teritorii întinse, putem aștepta ca păstoritul să lămu-rească unele puncte. Pentru aceasta însă cercetătorii vor trebui să recunoască însemnătatea lui în totul și complexitatea de probleme pe care o implică față de teorii și soluțiuni prea simpliste aduise pînă acum.

O. V. DENSUȘIANU



## CATEHISMUL MARȚIAN

Într'un articol precedent am căutat să stabilesc raporturile dintre cele trei redacțiuni cunoscute pînă acum ale *Catehismului* românesc din secolul al XVI-lea<sup>1</sup>. În același timp, N. Drăganu se ocupa de redacțiunile descoperite atunci (*Catehismul din Ieud* și *Catehismul Marțian*)<sup>2</sup>. Publicarea *Catehismului din Ieud* de către A. Birseanu<sup>3</sup> justifică editarea *Catehismului Marțian*, redacțiune care derivă și ea, direct sau prin copii intermediare necunoscute, din traducerea originală care nu s'a descoperit pînă astăzi<sup>4</sup>. Faptul că această redacțiune conține *introducerea*, în care cetitorul e asigurat că traducerea ce i se înfățișează nu cuprinde nimic

<sup>1</sup> *Les Catechismes roumains du XVI<sup>e</sup> siècle*, în *Romania*, XLVIII, 321-334.

<sup>2</sup> N. Drăganu, *Catechisme Interane*, în *Dacoromania*, II, 582-592.

<sup>3</sup> A. Birseanu, *Catehismul Interan românesc*, în *An. Acad. Rom.*, ser. 3, I, liter., 33-40. Este regretabil de constatat că această edițiune e incompletă (la p. 38 sînt două lacune care nu se află în textul original — între r. 15-17 de a. (linia punctată) și 1-3 de j.) —, e redactată după o metodă învechită și cuprinde greșeli de tipar (de ex., p. 38: r. 17 de a.: rîșnă, r. 3 de j.: răsămă, l. 3. de dinuită, kământ). De asemenea, și transcrierea lui de deții prin incorecvența ei. Astfel, la p. 40, r. 8 de j. citim: dămulă, iar la r. 8 de j.: derupti. Deși e transcrită în două feluri. O altă eroare a lui Birseanu a fost zăborat de N. Drăganu, în *Dacoromania*, II, 592, n. 1. *Duchischud Bibliografia rom. veche*, I, 518. Birseanu s'ar fi putut convinge că Coresi n'a anunțat niciodată tipărirea unei *Preșile* (pag. 35).

<sup>4</sup> *Romania*, XLVIII, 334.



strein dogmei ortodoxe și că graiul copistului nu era caracterizat prin rotacism, dan o valoare deosebită *Catehismului* Marțian. Ar urma de aci că traducerea originală a *Catehismului* era rotacisantă.

Totuși, Ov. Densusianu nu împărtășește această părere <sup>1</sup>. În acest caz, ar trebui să presupunem :

a. sau că graiul copistului ms. Marțian era caracterizat prin rotacism și că a introdus această inovațiune fonetică în textul nerotacisant ce-l copia — implicit, ar urma că acest text provenia din sudul Ardealului, și anume că ar fi *Catehismul* lui Filip Maler, din 1544.

b. sau că acest proces se produsese mai înainte, ms. Marțian fiind transcris de pe o copie și nu de pe traducerea originală.

În amândouă cazurile, ar trebui să admitem că rotacismul a fost introdus într'un text care nu cunoștea această particularitate fonetică. Procesul ar fi explicabil, dar nu cunoaștem exemple care ar putea fi citate în sprijinul acestei interpretări, ei dimpotrivă <sup>2</sup>. Rotacismul este o inovațiune dialectală care a dispărut, mulțumită extinderii limbii comune din sudul Ardealului. După răspândirea cărților lui Coresi, el nu mai e notat prin scris și apare numai sporadic în scrisori particulare. Ar fi, prin urmare, singurul caz cînd această particularitate fonetică a fost introdusă aproape consecvent într'o carte de propagandă provenind din regiunea nerotacisantă.

Bănuiala că traducerea originală a *Catehismului* a fost făcută în regiunea de unde ne vin și celelalte cărți rotacisante e întărită și prin următorul argument :

Reforma lui Luther a fost tot atât de puternică în nord-estul Ardealului și în Maramureș ca și în sudul acestei provincii. Dar în aceste părți nordice ea era alimentată de centrele de propagandă luterană din nordul Ungariei : în comitatele Sătmar, Saros, Gămör, Zips și Sohl, Reforma a

<sup>1</sup> *Grai și suflăt*, I, 167.

<sup>2</sup> Cf. *Romania*, XLVIII, 331, n. 1.

foșt îmbrățișată foarte de vreme și a progresat repede printre Sași și Unguri<sup>1</sup>. Regiunea Bistriței a participat efectiv la această mișcare ceva mai târziu (1541-43)<sup>2</sup>.

Deși nu se poate cita nici o știre care să atesteze cu precizie că Reforma a fost răspândită printre Românii din nord-estul Transilvaniei în jumătatea întâi a secolului al XVI-lea<sup>3</sup> — această lipsă de știri este explicabilă, date fiind

<sup>1</sup> V. indicațiunile bibliografice ce le-am dat în *Romania*, XLVIII, 332, n. 1 (unde rog a se citi Ignaș Aur. *Fessler*, I. I. de Fuchs). Amănunțile asupra progreselor Reformei în aceste comitate se pot găsi în următoarele publicațiuni: V. Hornyanski, *Beiträge zur Gesch. evangelischer Gemeinden in Ungarn*, Pest, 1863:

p. 142: în 1544 Reforma începe să fie răspândită în Carșii-mari (c. Sămar); p. 146: în 1545, în c. Gümör; p. 261: în 1526, în c. Saros; p. 9: în 1530, în orașul Barthfeld. În 1530, ea începe o mare extindere; pp. 45, 85, 92: în orașele Eperjes, Kaschau și Késmárk, Reforma începe să fie propagată în anii 1530, 1532 și 1548; pp. 109, 243: în Leutschau și Schemnitz predicatorii laterani apar în anii 1529 și 1530. Pentru c. Zips, v. și pp. 95, 101, 107, 121, 123 și 208. În c. Suhl, Reforma e răspândită încă din anii 1525 și 1527 (pp. 117 și 82).

Asupra progreselor Reformei în Ungaria de sus (1540), v. J. Ribini, *Memorabiliu Eccl. Aug. Conf. în regnu Hungariae...*, I, Posenii, 1797, 45-46. Privitor la Reformă la Sașii din Zips, v. arhivile redactate de contemporani, în *Denkschr. Semperw.*, nr. C. Wagner, Viena, 1774, II, 15, 50, 151, 154, și Joh. Sam. Klein, *Nachrichten v. den Lebensumständen u. Schriften evang. Prediger in allen Gemeinden d. königl. Ungarn*, III (în *Monum. Eccl. Aug. Conf. in Hung. Hist.*, IV), Pest, 1874, 117, n. 124 și pp. 240-250. Cf. și J. Trausch, *Schriftsteller-lexikon... der siebenbürg. Deutschen*, Brașov, 1868, I, 156, n. 1. Asupra Sașilor din Zips se poate consulta R. Fr. Kalndi, *Gesch. der Deutschen in den Kirpathanländern*, Gotha, 1907, II, 158-170.

<sup>2</sup> H. Wittstock, *Beiträge zur Reformations-Gesch. d. Nösingens*, Viena, 1868, 11-23, 31, 33, și R. Schaller, în *Archiv d. Ver. f. siebenbürg. Landeskunde*, XXXIX, 187, 190-192, 200-207, 211.

<sup>3</sup> Mărturia lui Rajertojus, secretar la cancelaria ungară, din 1551, se referă la succesele Reformei în Transilvania, fără localizare precisă: „...eunt in Transylvania vires pii doctique et linguarum periti, qui catechismos et graecos, et thraces, et lithuanos sua lingua cretatos miserant”, V. J. Sam. Klein, *Op. cit.*, 188, n. 195.

împrejurările politice de atunci<sup>1</sup> —, totuși activitatea reformaților în regiunea indicată, care căuten să aducă la noua credință populațiunile învecinate<sup>2</sup>, ne face să presupunem aceasta. Predicatorii reformați treceau dintr'un oraș într'altul — se pot cita multe exemple de astfel de strămutări — și Reforma se putea răspândi mai repede, mulțumită acestor strîmse legături dintre orașe și sate.

Numai prin descoperirea *Catehismului* tipărit la Sibiu în 1544 s'ar putea răspunde la întrebarea dacă ed. din 1559 (*Catehismul din Ieud*) este o reeditare sau o traducere independentă. Dar chiar dacă ar fi o simplă reproducere mecanică a primei edițiuni, aceasta n'ar fi o probă suficientă pentru a ne face să admitem că traducerea tipărită în 1544 este datorită lui Filip Maler<sup>3</sup>.

În timpul unei scurte șederi în Cluj (oct. 1923), am putut compara *Catehismul* tipărit de G. Heltai în 1559, păstrat în biblioteca Museului ardelean<sup>4</sup>, cu redacțiunile românești corespunzătoare.

Resultatul acestei cercetări este negativ, în sensul că redacțiunea lui Heltai nu corespunde cu cea românească. Totuși, *Catehismul* lui Heltai cuprinde unele părți care lipsese din ed. lui Luther și îl apropie de *Catehismul* românesc, dar niciodată în așa fel încît să putem presupune că i-a servit de

<sup>1</sup> Cf. *România*, XLVIII, 329, n. 2, pentru împrejurările politice de mai târziu.

<sup>2</sup> Astfel, în 1551, același Rajerbojus ne vorbește de răspândirea luteranismului în afara de granițele Ungariei: „Hinc enim factum est, ut p[ro]p[ri]a auct[orit]ate confirmati, quod antea non erat auditum, audiant, non solum in partibus ipsius Hungariae ditior[um], nam Turorum subjectis, verum etiam in Thracia, adeoque Constantinopoli evangelium Christi depraedicare“; v. J. S. Klein, *l. c.*

<sup>3</sup> Cf. *România*, XLVIII, 329, n. 2.

<sup>4</sup> Asupra acestei prime edițiuni, din care s'a conservat un singur exemplar, v. Szabó Károly, *Bégi magyar könyvtár...*, Budapest, 1879, II, și Fr. Schuller, *Schriftsteller-Lexikon...* d. Sébenbürg, Deutscher, IV, Sibiu, 1902, 181.



model<sup>1</sup>. Astfel, ed. lui Heltai conține introducerea dialogată, în care creștinul își mărturisește credința prin botez și cunoașterea „rădăcinii” creștinătății. Redacțiunea ungurească, însă, prevede cunoașterea de către creștin a 6 lucruri, în loc de 5: al cincilea lucru e binecuvintarea, iar al șaselea, cuminecătura. De asemenea, versiunea lui Heltai cuprinde partea referitoare la „milenitară, datul de har”, cele 6 părți cuprinse în rugăciune și 7 cereri din Tatăl nostru.

Prin urmare, redacțiunea de pe care a fost tradus *Catehismul* românesc rămâne necunoscută<sup>2</sup>.

Edițiunea care urmează cuprinde în aparat:

a. greșelile ortografice ale copistului (*M*)<sup>3</sup>.

b. divergențele prezentate de *Catehismul din Ieud* (*I*) cu care *M* a fost comparat (diferențele ortografice și fonetice n'au fost înregistrate). Citațiunile din *I* sînt extrase dintr'o copie a ed. originale, edițiunea lui A. Birseanu reprezentînd garanții de exactitate (citez fol. respectiv). *Catehismul* din *Cod. Sturdzeanu* (în *Cuv.*, II, 90-107), fiind copiat de pe *I*, n'a intrat în edițiunea noastră. Divergențele prezentate de această redacțiune, față de *I*, sînt indicate în ed. Birseanu.

Pentru *Crez*, care a fost probabil copiat de pe *Molitevicul* lui Coresi (1564), am înregistrat și diferențele dintre aceste două versiuni (textul *Molitevicului* e luat din Bianu-Hodoș, *Bibliografia rom. veche*, I, 525). Omisiunea din *M* (v. mai jos) probează, cum a arătat N. Drăganu, că „copia... s'a făcut de pe un exemplar necomplet”<sup>4</sup>. *Tatăl nostru* și *Crezul* sînt copiați la sfîrșitul *Catehismului*, de pe texte nerotacisante.

<sup>1</sup> În *România*, XLVIII, 327-328, am comparat redacțiunile românești cu ed. lui Luther (1629).

<sup>2</sup> *Ibid.*, 320-320.

<sup>3</sup> Pentru descrierea *Cat. Marțian* și caracterizarea copistului, v. *ibid.*, 324-326 și 330-332, și N. Drăganu, în *Dacoromania*, II, 589-592. Drăganu a identificat filigranele *Cat. Marțian*: ele apar în prima jumătate a sec. al XVII-lea (*ibid.*, p. 589). Data ce o propuseseam (jumătatea a doua a sec. al XVII-lea) este, prin urmare, admisibilă.

<sup>4</sup> *Dacoromania*, II, 591, și *România*, XLVIII, 325-326.

- ...5 cuvente cu şteţele bore şi derţpta, detca 10 mi(ide cu-  
 ventle (ne)şteţese ş limba strilca. Dupa acta vâ rugăm toţi  
 sfinţi părinţi, ore vladici, oare episcopu(ş)ca, oare popi, ş(t)ra  
 carara marea va veni actstă căraşi creşterose, maine să ce-  
 5 teaşca, necilind să nu şudece, nice să grţasec rau, ca nu-i ş(t)ra-  
 sale alte namica, ce numai ce-act) propovednit sfinţi părinţi.  
 Şi sa ne şteţam, şi sa cinatim şi sa darim pre nomele tată-  
 lui şi fiului şi d(ahu)lui sfinţi, şi credem că va fi cu blago-  
 10 slovenle sfinţi la Ia. Ha. mantuitorin(ş) nostru, amina.

Şteţarea creştenesca.

Şteţare: creşten(ş) eşti ?

Răspuns: creştin.

Şteţare: carele e omul creşten ?

- Răspuns: omul creşten(ş) este acela om care ş(Hs. crede şi viaza  
 15 cumă sămă tocmilale lui Hs., săva acela om(ş) care crede ş Hs.  
 ierta-[i]-sa vor pacata lor(ş) dela tatăl sfinţi că dila dum-  
 nedzau, că i sa va da ş har(ş) pri Ia. Hs.

Şteţare: dela cine te kemi creştin ?

3.

Răspuns: dela Hs.

- 20 Şteţare: cu ce veri adovăra că eşti creştin ?

Răspuns: cu acta că m'am botezcat ş numele tatălui ş fiului  
 şi d(ahu)lui sfinţi, şi cred(ş) ş Ia. Hs.

Şteţare: cu mai mult(ş) cu ce veri adovăra ?

Răspuns: cu acta că ştiu rădzela creştin(ş)ţatei.

3 v.

- 26 Şteţare: c(ite) lucrure trebuşte să şie omul creştin ?

Răspuns: cin(ş) lucrure.

Şteţare: carele-sa actlea ?

Răspuns: d(apt)ai dzice porocitoale ale lui dunedzou; a doa,  
 credinţa creştenesca; a traş, tatăl(ş) nostru; a p(atr)ă, botezula;

4

- 30 a cinca, cumerestura.

Şteţare: pre care-sa dzice dunedzau dzice cuvente ale afara ?

Răspuns: pre Moysi(ş)u p(roc)oc, pre doae table de piatră ş  
 vrshul muntei de Sinaa.

Şteţare: dai ctile dzice cuvente.

4 v.

M 1 f. 2 3 p(ri)ncipi M 3-4 ş căra 4 sa voni] caracti M creştin(ş)ti.  
 cuna maine B nu judece neca că şduisca că nu e B-B sfinţi ep(iscop)-  
 toli ş sfinţi părinţi. Şi şkinica cinca ş darim sfinţi tale Ar-  
 hiepa I Metropolită Efrem şi credem] B că va fi M 11 şte M 15  
 f. 3 şta] Ia] 15-16 cine crede creşten(ş)ca p(roc)itoale] 18 certa-ti-  
 vor M 16-17 dela tatăl sfinţi dunedzou 17 pre ş Ia. Hs.] 25 sa  
 lucrure M] f. 3v este lucrure] f. 4 27 c(ite) ba M carele-sa actlea. 28  
 porocitoale ale Ia dunedzou] 29 p(atr)ă M 32 Moysi f. 4v 34 dzic ctile M.]

- Răspuns: da! Că : eu sântu domnul dumnezeu al tău ; pre  
lunga mare dumnezei știți să trăiți. A doa : numele domnu-  
lui dumnezeului tău și haru să nu-l ai priș gura la, că nevl-  
(no)val nu vor fi și vorșroa să cinstăști, că este rășignitola 5  
domnului lui Is. Hs. A trea : sârben(dz)ă dumereca și praznicele  
etla dumnezeștile. A patra : lată-tău și muma la cinstăști-  
eă vare să știți dzile multe și bure pre pământu. A cincea : să  
nu uclăzi. A șase : să nu fi curvari. A șapte : nu furu. A 5 v.  
opta : să nu fi marturie strămbă vecinulu tău. A noua : să nu  
poștești casa vecinulu tău. A dzicea : (să) nu poștești vecinulu  
tău nece murea-i, nece fatu-i, nece făcuro-i, nece boulu, nece no-  
mică ce este al lui.  
Țtreburu : ani să grăimă despre hasna celor dzice cuvinte ale  
lui dumnezeu ; derepta ce și le dzide (dumnezeu dzice cu-  
15 ventole sale afara, derepta acea să ne printru ale ispășim ?  
Răspuns : nu, derepta actă că nimerela nu le poate șplea deplinu. 6 v.  
Țtreburu : dăru derept ce le-au datu afara ?  
Răspuns : derept trei foloauru. Folosul d(e)clăie : cumu noi paca-  
tele nostre să le pulam cunoaște deș și pre noi, să ne smorim 7  
și să mțrgem la vrăc Is. Hs. Al doile folos : cumu ne dzide dzice  
cuvintele sa(le) să șvașma fapte bure creștirilor și viaș bure  
A() tredila folos : cumu cameri făcțori de reșu să ac ștoarșă  
cașta dumnezeu.  
Țtreba(re) : deca nu-u datu dumnezeu cuvintele sale afara să 7 v.  
25 ne ispășim priș(r)u ale, dăru pran ce ne vom ispăși....)?

**M 1** sântu domnul dumnezeu al tău 4-5 nu vor fi. A trea :  
sârbenă duminica. A patra ] 6 muma la M 11 mureașes-i M ] f. 5  
murea-i 11-12 nece boulu, nece nșural, nece nomșca 14 derepta ce și  
dzide dumnezeu 15 afara, să ne printru ale ispășim f. 6 v 17 derept ce ]  
18 derept M 20 la vrăc la Is. Hs. 22 ștoarșu M ] 25 M om : vama 6  
ispăși? Răspuns : preș creștinș derepta. Țtreburu : ce nu șvaș pre creștinș  
derepta ? Răspuns : er(ă)ngl(e)știa. Țtreburu : ce e er(ă)ngl(e)știa ?  
Răspuns : luma vestire și vesilie dela țaxla șf(ă)lita dumnezeu, cumu  
nono nu va șta toate paxetile derepta la Is. Țtreburu : pre cine-ș  
dzide dumnezeu er(ă)ngl(e)știa sa afara ? Răspuns : pre fiul lui cel 8 v.  
șf(ă)lit ș pre cine paxetici nșuș lumarș și mila și er(ă)șimș paxetilor.  
Țtreburu : ce e dăru creștinș etla ce nono treburușe să ne ispășim ?  
Răspuns : nșășjde ș mila țaxlini sântu dumnezeu, derepta mureș  
fiului celu sântu. Țtreburu : și creștinș ce nu șlenta 12 ap(ă)șt(ă)ș.  
Răspuns : Cap șf(ă)ș, de fapta lumarș : (Creșt). M 25 „Creșt” e co-  
piat la șf(ă)șitul Catehismulu.



- (.....Insu)ș la. Ha. pre apostolu, Mateiu, 16, și Luca, 55 glav(a).  
 1 †trebare : dăi ocașia rîmărtășta, să †tălgem.  
 Răspunse : tatăl nostru ce cîști...  
 †trebare : căle rîndure de lucrura să ne cuprindem † rugăciure ? 2  
 5 Răspunse : [†trebare] dono...  
 †trebare : carele-sa acțloa ?  
 Răspunse : milicutura și datul de haru.  
 †treba(re) : ce aste milcu(i)tura ?  
 Răspuns : milcu(i)tura aste ceva dela dumnedzeu, și (a)vem 3 v.  
 10 greu și nevoia noastră sfîștata numele ai lui Ha. pre ajutoru  
 să-l kemam.  
 †trebare : ce e datul de haru ?  
 Răspunse : datu de haru aste netu cîndu ne aducem amente de  
 pri toate faptale bune al(e) lui | dumnedzeu și dăm † haru lui 4  
 15 pri † Ha.  
 †trebare : căte lucru(re) trebu(e)șca să fie † rugăciure ?  
 Răspunse : ci(n)ci lucrure. Do †tăl, pu(r)anc(i)tole, că dum-  
 nedzeu au parancila și au lăsați [și au lăsați] să rugăm. A  
 dooa, făgăduita că dumnedzeu făgă | duitu ne-au că ne va pre noi 5 v.  
 20 asculta. A tre-a, cîșed(i)n)ș că toate făgăduiturile lu dumnedzeu  
 cu credența numai să le putem cuprinde la noi. A patra cîșere,  
 greu și nevoie sufletului și trupu(lu)l. A cincea, †(tr)ă cui nume 10  
 trebuăște și cîșere să vere să știi ne(mai) numele lu la. Ha.  
 †trebare : căte cîșere sîmte † tatăl nostru ?  
 25 Răspu(n)ș : șpta cîșere sîmte. Trei-sa di † ale de viața de veac.  
 Patra cîșere de pre viața aceștii lumi.  
 †trebare : ce aste a patra | parte ce trebuăște să știe creștinul ? 10 v  
 Răspunse : hotedzul, cum au ac(r)is sfîșitul M(a)r(eu) ev(an)-  
 ghel(ist), capu mai apoi, unșo dzisa domnul dumnedzeul nostru  
 30 la. Ha : pasați † toata lumea. †vătăși toate limbile, hotedzați-l  
 † numele | tatălui și fiului și du(b)u(lu)l sfîșta, și iara dzise 11  
 † ev(an)ghel(ist) lui Marco, capu mai apoi : cere va erk(de) și

I M cui: †trebare : ce aste a tre-a parte ce trebuăște creștinului să  
 știe ? Răspunse : aste tatăl nostru ce-an †vătăș șamp. la. Ha.

M I 3 „Tatăl nostru” e copiat în M pe ff. 120-130. 4 †trebare M  
 7 milicutura M 8 milicura M | 9 răspunse: milicutura aste netu  
 cînda cîșereu ceva dela dumnedzeu și avem greu 10 numele ai lui pre  
 ajutori f. 2v 14 și dăm haru lui | 16 cîșe] prabașca M 17 por-  
 ranculele] 18 că pe va M | E 19 22 † al eu] 23 să știi numai numele  
 24 sîmte] tatăl M sîmte 25 sîmte f. 10 v. 27 ce trebuăște să știe  
 31 și d(e)ului 32 E. 11 va erk(de) și.

(va) fi hote(d)zatu, (ispăsit) va fi, care iara nu va crîde, perit va fi.  
 întrebare: ce(e) aste a cincea f. 6 parte ce trebuiaște creștinului  
 să știe?

Răspuns: cumsecălu(r)ă dela pîrtol ce aste scrișă de sfinții 11 v.  
 5 ev(an)gh(e)listi (Ma)rc(e), 106, M(a)rc(u), 64, Lu(ca), 100, și sfin-  
 tul Pavel ap(ost)ol.

întrebare: dzi ctie cuvinte.

Răspuns: domnul dumnedzau Is. Hs. dupa cînz luo pitz și bla-  
 goslovi și framsa și dîde | ucenicilor săi și dzise: luați și man- 12  
 10 cați, că acesta (aste) trupul meu ce se dîde derept voi. Acesta  
 faceți cîndu veți face(e) pomeana mea. Așidare și păbar luo dupa  
 ciră și blagoslovi și dîde | ucenicilor săi și dzise: bîți toți 12 v.  
 de(ă)tr(n)sa, acesta aste singe(le) meu de lîgu noao, ce se va  
 vîrsa derept voi, derept multe se arte pacat(e). Acesta faceți  
 15 purarile cîndu veți face pomeana mă.

(Tatăl nostru.

Părinte nostru ce ești și ceriu, sfințescă-se numele tău, să 14 v.  
 vie pparăția ta și să fie voa ta, cumu și ceriu așa și pre pămîntu. 15

Pănea nostră sațiosa dă noao astădzi, și iara la greșelele) nostru,  
 20 cum să ertăm și noi greșalele greșîților noștri, și nu ne duc  
 pre noi și napaste, ce ne i(i)zbravaște pre noi de hitleanu, că a  
 ta-i pparăția ta și pută(rea) acmu și purușă și veșcia vacului. 15 v.  
 adevz(e).

(Crezul).

25 **ΕΙΠΕΝ.** Credză și tr'unul dumnedzau tatal a-tot-șitoriu, făcătoriu  
 ceriului și al) pămîntului, vădzutelor tuturor și nevădzutelor. 16  
 și și tr'unul dumnedzau Is. Hs. fiulu domnului unui născutu,

M 1 va fi hotezatu, ispăsit va fi, cînz iara] nu va crîde și 4 scrișă  
 M 9 framsa M L 11v 10 că acesta aste] trupul M 13 aste singe  
 M] singele meu] lîge[ge no] noao M 14 multe că va se arte] pacat-  
 lele M.

I 15 tatăl nostru 18 pparăție ta, fie voa ta 19 pitz] dă-ne noau] 8 v.  
 și iara noao greșalele 20 cumu ertăm și noi greșîților 20-21 și nu ne  
 ducă și napaste 21-22 a ta e] putărea și slava și veșcia, aminu.

I 25 Capa di-ștăi, de fapta lumii. Creză și tr'unul dumnedzau și tatăl pur- 6 v.  
 tăriculu, făcătoriu ceriului și al) pămîntului, | vădzutelor tuturor și 7  
 nevădzutelor. Capa al doile, de sempărata. și și tr'unul dumnedzau Is. Hs.,  
 fiul lu dumnezeu ce nu născutu din lora, și de tatăl așcu malto de  
 toate vîscure, lumina dela lumina, dumnezeu derept deș dumnezeu de-  
 reptu, născutu și născutu, unu cu tatal.

MolItv. p. 526 27 și tr'unul dumnedzau Is. Hs.

- ce de tatăl născu mai întâi de toate veacurilor, lumină de lumină, 16 v.  
 din(n)adzeu adivirit, născu, ce nu făcut p'tr'o firu ca tatăl  
 ce dreptu e. toate fura și dreptu a no(ă)s(ă)tra sp(ă)s(ă)rie coboră-  
 di(ă)u ceru și să p(ă)lă(ă) di(ă) d(ă)hul sv(ă)ntu și di(ă) Maria fecoră  
 5 născu-se, răstignu-se dreptu noi di(ă) P(ă)l(ă) sup(ă) P(ă)l(ă) kinu și 17  
 p(ă)ropat și p(ă)vi-se a trea zi după scriptura și sui p(ă) cer și vede  
 de-a dreapta tatălui și iar va vini cu slava a judeca vii și morții  
 că a lui p(ă)para(ă)ie săvrășenie n'are. Și (p) d(ă)hul sv(ă)ntu dom-  
 nul | via(ă) făcatoriu, ce de(ă) tatăl este și cu fiu n'ătr'una, să nu 17 v.  
 10 p(ă)kină(ă) și să slavim cum au grăit și au prorocit n'ătr'una evăngi-  
 și de sălor ap(ă)stolă(ă)ă(ă) be(ă)ro(ă)ă, sp(ă)u un botăzu n'ătru  
 lăsară p(ă)catelor, așteptăm sculară morții și via(ă) ce va (fi)  
 p(ă)tru v(ă)ci, amin.

AL. ROSETTI

**Molte.** p. 525 1 ce de(ă) tatăl | de(ă) lumina. 2 adărit de(ă) duonezu  
 adăritu | p(ă)tru o.

1 3-13 pro(ă) c(ă)u toate făcute s(ă)ntă dreptu noi omăni, și dreptu 7  
 lepăsenie noăstră venit-au de(ă) ceri și au născu de(ă) d(ă)hul sv(ă)ntu 7 v.  
 și de(ă) Maria fura omă fa. Răstignu-se-au dreptu noi sup(ă) P(ă)l(ă) de(ă)  
 P(ă)ntu, kinu și p(ă)ropat și p(ă)vi-se a trea zi după scriptura și ai sui  
 p(ă) ceri și p(ă)it a dreapta tatălui și iar venit-va cu slava a judeca vii  
 și morții, ce p(ă)para(ă)ie lui nu este coboră(ă)ie. Capu ai treile, de sv(ă)ntu  
 j(ă)u. Și p(ă) d(ă)hul sv(ă)ntu domnule ce vi face, p(ă) de(ă) tatăl vine  
 și p(ă) tatăl și p(ă) fiul și nu p(ă)kină(ă) și să slavim cum au grăit pro- 8  
 rocii, și n'ătr'una s(ă)ntă a s(ă)bului ap(ă)stolă(ă)ă be(ă)ro(ă)ă, m(ă)rcă(ă)ri(ă)ă  
 u(ă) bolă(ă) să să lăse p(ă)catele, așteptăm sculară morții și vor fi  
 vii p(ă) vece, amin.

**N Molte.** p. 525 3-4 și dreptu omăni și dreptu a noăstră lepăsenie  
 de(ă)tinu de(ă) ceri. 5-6 dreptu noi de(ă) P(ă)l(ă) de(ă) P(ă)ntu, kinu și p(ă)ro-  
 p(ă)pat M 5-7 p(ă) de(ă) dreptu] 8 săvrășenie M s(ă)vrășit] 8-9 și p(ă) d(ă)hul  
 făcatoriu M] 9 de(ă) tatăl este ce nu p(ă)catu și fiul. 10 cu  
 grăit pro(ă) proroci] sv(ă)ntu M 12 așteptu 12-13 ce va d(ă) p(ă) vece.



## TEXTE MEGLENITE

Începute în anul 1906, cu Constantin Noe, cercetările mele asupra dialectului meglenit au fost continuate între anii 1912 și 1915 cu mai mulți refugiați din Meglenia, în urma războiului balcanic. Am putut cerea încă numai graziurile din Lunzini, Oșini, Cupa, Llumnița și Huma, negăsind elemente din comunitățile Nănti și Bizialav. Textele publicate aici mi-au fost dictate de următorii persoane:

I-XXX, din Lunzini, de Stavrî Hristo (37 de ani)<sup>1</sup>.

XXXI-XLVII, din Oșini, de Vanghelî Boču (28 de ani), Vgeîl Iasi (28 de ani) și Piti Papadogă (20 de ani), controlate apoi cu Teșpoî Stajo (20 de ani).

XLVIII-LI, din Cupa<sup>2</sup>.

LII-LXVIII, din Llumnița, de Phi Stoje Cjoi (28 de ani) și Stavro Ivan Kija (24 de ani).

LXIX-LXXIV, din Huma, de Duču Nicola (37 de ani) și Colî Proça (35 de ani), controlate apoi cu Avram Mișu Mico (28 de ani).

Glasarea va urma după publicarea tuturor textelor.

### I

#### CĂTUNU LUNDZIU

(1) Din Sărună, cu să amniț cu pamporu an sus pri Vardlar dpy saali și zumițati, zundz la un stașion cari si ziți Sivgilia. Cătru scapiț-soriți di țtala stașion, cu să amniț patru țtali saali cu calu, zundz an un cătun. Țtala cătun și an un oymăuc pri iundi țreți *Drumu-marî*. Drumu-marî an legă Sivgilia cu Meglinu.

(2) Di cătru țori di cătun și un muniț, nalt di un-dpy oîl' di metri, cari si ziți *Zona* (ili *Cățuc*). La țnerșțire-soriți și dișos

<sup>1</sup> Vizața notată în 1912.

<sup>2</sup> Printre o scăpare din vedere inexplicabilă, n'am notat numele persoanei dela care am cules textele.

di cătun să niști dealur, gră di cutru scapitare-sorli și compu năntinesc; și țista loc și cătunu meu *Lundziu*; și *Lundziu* să vrină sută și douăzeci di casă, cu vrină șapți opt sută di sufliți, mic mari. (3) Toț *Lundzineșil'* să Vlaș. Lant millet di om no-ari 'n *Lundziu*. Iel' să toț cificii și hubar. Toț casili să dgrati cu zidur di țop și să cupirili cu ploș. Ștașă casă arj lăngă ea și ună p'amașă și cari șș pun șmășil' pal'a. Casa și p'amașă din zur și zur să 'ngărdili cu zidur nășli di țop; șntu casă și p'amașă și triușă; (4) șntu triușă, il' dupu casă, ștașă *Lundzineș* și arj ună gărdină di țar-zuvat. Cătunu *Lundziu* arj două biseriș: una *Sfii-Nicola*, lantă *Sfii-Vraș*; arj un scul' și un cunac. *Lundziu* arj patru mal': *Di-spro-tiva*, *Di-șor*, *Di-grur*, și *Di-șorș*; șntu mala *Di-spro-tiva* și lantili arj ună vali cari și ziși *Valș-di-șor*. La 'ncreștîre-sorli di cătun arj ună lantă vali cari și ziși *Valș-mari*, gră și scapit-sorli și *Valș-mica*. (5) Arj șncă ună vali cari și ziși *Valș-șca*. Toți val'urli *lundzineș* și dună 'n un loc la *Druga*. Dintru multă apa și-u-ari *Lundziu*, cătunșil' ay dgrat patru morur și ună val'avișă di șaiți șavăliș. Din zur și zur di cătun să multj boșeur la cari cătunșil' șirhes țotă jarna, con nu pot să șirheșă lant lucru. Că să traș di boșeur, și țacașă agrili din șomșuc cari și mult bun șatati și dintru cari dau mult bun biriket. (6) Agrili din șomp li gneaș șomșata il' primăverșta, și dupu și li ară două troi or, li șemină, ja gărnișor ja mel', dintru că eman tot șompu *lundzineș* la cașă apa și și pot vădiri șiminaturli. Agrili din muntj li șemină: șepș, șicără, orș, oves, uruv și cașli vrină-gră șaldj li șemină gărnișor. Moșil' șpun că șntu treizeț di să nișati țotă *Lundziu* din *Lundziu* și fătș idire cu gărnișor. (7) *Lundzineș* nu la poș videri să șta il'ș. Tucu pri lucru-ș. Văra cu șelha și uluș-tișșășli, gră jarna portă țemai di 'ncreștîre și dură ștrunur di boșeur. Mul'urli, jarna țorc, țas, cos și lantj lucrj din casă fac; gră văra pri lăngă goșă zută și la prășore, șișirare, vădire și lantili.

(8) Portu *lundzineș* și la țarbaș; țameșă și izmeșili, dgrat di pondă di casă și cusuti di mul'urli loc. Prișli țameșă puni un șamșdan, un palț, un bėrnivac și dzifri, țotj țești și dgrati di șaje di casă. La picșori pun țarșp, vėra, șmplișiti di casă, gră jarna și 'ncașli cu ubel'; șncășamintu la-ș lălorli țoli, șpinț, gră șărbă-țorli, couli. La mul'urli portu-ș: și loc di palț portă șucarli. Că-șeșă, șeșia, șantriu, șarșpli, țoti iedi-ș li țas-ș li dară.

(9) Toț țarbașil' amă lunș cu cănuă 'n cap, gră mul'urli și la 'mpliștes peru și-ș la dară cusili, și 'n cap și pupărdes cu șamia.

*Lundzineșil'* să mult mirăclii di șavățatură, di țe toț și la trimet șicorli' la scul' să 'nveșă.

Lundzinețil' eș și mult bisericos, dintru țe sărbătorli și dumințli biserică nu lă țonl di mult ți vin să și rogă la Domnu.

(10) Tot țil' artăriseșli la Lundzineț eș li vindi ȝn Șivgilla ia ȝn Fuștin, și cu parli ți li țe ȝ cumpără agri, ca să aiba ți să sîrbescă. Ieț' zic: „ai ună pară? pui-u ȝn agru, ca agru nu va ni di mănearc, ni di breg, ni furu poț' s' lă fură, ni focu poț' s' lă ardă, șoldi bura lă țe, amă tu cată să nu iă lăngă valj'“.

## II

## N o t e

(1) An (= ȝn) Meglin ari un mari turcesc cătun, Nontl; ȝn Nontl ari ună milă di casl și mai mult. Toț Năntinețil' eș Vlaș puturcōț și limba ȝn casă lă-i vlașescă. Cătunu Nontl najoli nu fost-ay ȝn țista loc jundi-l' cmo. Tuntș fost-ay mai multl cătunicki. Unu ra ȝn Cōdēt, iantu lă Siba-T'pōār, lant vȝ lă Fitaț, lant lă Curoșă și 'n jantl locur. (2) Dintru frică, toț cătunickil' și dunară ȝn țista loc jundi-i cmo. Tuntș, cōn și dunară toț ȝn un loc, Năntinețil' fost-ay toț criștinl, ca noi. Tucu mai năpunta, dintru mari zort, ieț' și puturcōră priună cu vlădica lor. (3) Moșil' spun ca ȝn vrin Pașl, ca ispt-ay vlădica din biserică, ȝn loc s' lă zică lă criștin: „Hristos ȝnșil'“, ieț' lă zis-ay pri turțeșli: „sabah-hair-olsun“, și ȝncă 'n țela saat vlădica cu toț dingințil' ȝniș și puturcōră, ȝră lantil' năpunta, cătlin cătlin, și ieț' și puturcōră. (4) Saldj di Mănăstir mală, dintru ca raȝ mai fucără și lă ieț' nu vȝ cōla zălum, nu și puturcō ună și ună; amă năpunta, di ca și țeștă lantil' moșur turț și rāmasj șoldj țista mală criștin. cāșarā să lă facă și lă ieț' zălum și nibunil'. Ieț', ca vizurā cu nu pot să țiusca cola, nișt' din Mănăstirș și puturcōră, ȝră nișt' fuzirā prin Umă, Lundzin și Oșin. (5) Di Mănăstir mală și puturcō dupo șajzoț di aș dupo lantil' moșur. Moșil' spun ca ari ună sută și nșuzoț di aș di cōn și puturcōptă Nșulc, ȝră nișt' zic ca ună sută și dșuzoț. Mult Năntineț eș lă țon ȝncă țanȝ aș pānomu criștinesc: ȝn Nontl ari Asao di Popi, Șaban di Coli, Ibrahim di Hrista, Seba di Matōș, și Iantj. (6) Prin Umă, nișt' moș șiȝ cu vut-ay zăntunilȝ cu Năntinețil'; ȝn Lundzin ari moș și spun ca la Tașajca vrin Năntineț și fost-ay nru. Cōn lă cālișu să baliză, ieț', Năntinețu, dintru ca ra Turc, eș pūȝ un criștin cu pari să lă țon amăcșonu, ȝn brușă și sō lă baliză; amă și ieț' cola stăte lă balizare. Cădonjli din Nontl ay multl adatur criștinest. (7) Cōn ay vrinā niputeri vin s' lă cōtă popa criștin și li niuricești ca lă criștin cum niuricești. Ari ȝn Nontl multl rop ȝnticur cu piēmj criștinest: ȝn ună ȝamă,



pană să, încă ard candel' la somn. Toț Nântinețil' să cifeli și grândar. Grândaril' din Nontj să priuzoț și totă Makedonia și si due pri-urina la lucru. (8) Isel' acu să Turț, ama di Turțil' din Anadol și hal peză; gră Anadolil' la zic la isel' „Gjaur” ca la cristia, și ai nu și la turțești. Mușteril' lor și seund di barbaț.

## III

## P o r t u  b a r b a t e s e

(1) Lucrifil' cu cari și primines barbațil' țestil' să: aba (fanela), cămeșă, izmeșil', zăbunu, dzifrifil', bețilil' (pudveskilil'), căropil', ubelil' și calțoșil', kimeru (niștil' portă și silțil', sucardș, dulama (cuporanu); tes roșil' ili alb; upințil', lător zolil' ligatil' cu nușoță, curșil', ia pincoșil', gră sârbătoril' puu șouil'; gghădanu (ghamădanu) și harnivecu.

(2) Aba (fanela) și darată di abă (lită saică) cari și țaz di mul'or casă: ea-i albă, lungă până pri cruțil', dișcl'isă dinșintil', și si puoi priștil' gol. Moneștil' li 'ncopșă cu copci lăngă mărdzeli.

(3) Cămeșă și puoi priștil' abă și-i lungă până pri zinucl'il': ea și dară di pondză di humbac țesută casă. Izmeșilil' și puoi și jall priștil' gol la picșoril' și si legă cu brăcuzunu cari țreșil' prin șava di izmeșil', aliz pri cruțil'. Și izmeșilil' să țesută casă di humbac.

(4) Zăbunu și puoi priștil' cămeșă și-i țarș moneștil'. Din zur ari gaitan roșil' dou țreșil' iri. Zăbunu și țel gundzil' până pri cruțil'. Dinșintil' și 'ncopșă cu copci.

Dzifrifil' și puoi pri picșoril' și țung di la gleznil' până pri cyleur și si legă di brăcuzunu lu izmeșilil'. Dzifrifil' și dară di saice alb di dzifri.

(5) Bețilil' (pudveskilil') și legă din zur di picșor priștil' dzifri sup zinucl'il'. Jalil' să lundzil' di vrin rășon și strimil' eol curaya. La una mardzinil' ay ună lașcă di așă, gră la tanta ună tufă. Pudveskilil' li țas moneștil' mult țestil' țemșitil' și li dau darur. Pudveskilil' li dară di tort roșil' și di mațasil' vâpsită.

(6) Căropil' li puoi pri picșor și țung până propi sup zinucl'il', și ea li legă cu așă lor cari niștil' or ay cață di beți. Căropil' li 'mpiltes mușteril' di tort di lona.

Calțoșil' și ubelil' și dară di abil' di ubel' și li puoi barbațil' pri picșoril' jarnu eol și mult frig; ubelil' să dișcl'isi, gră calțoșil' să cusul' ca cărop.

(7) K'imeru la 'nșing priștil' zăbun pri elabina: și lung ca la vrin metru și moneștil' mult. La țas mușteril' di tort di lona și di humbac. La una mardzinil' și k'itousil' cu țel și la k'itouses lăngă voditșă di 'ncopșare.

(8) Suarde și negră di șajc țaut casă; ea-i lungă pona pri la zinucl'i și-i țara moniș. Dinșint'i sta dișclisă. Din zur șa zur sucarde ari gaitan roși, vinăt la negru, dupa vrăsta lu omu. Cot și mōi tinie, cōta mōi muți iri di gaitan roși puni.

(9) Dulama (cuparou) șa pun prișt'i sucardi și-i cu moniș lundz pona pri mardzeș. Dulama-i lungă pona pri cruș. Și șa ari din zur șa zur gaitan, ama vinăt, ili negru; roși gaitan nu si puni niș-cōu la dulamă.

Fesu la portă tiniril' omiș. ară căcușu (fesu atb) bityrnil' omiș. Fesu și căcușu li cumpără di la primatar.

(10) Upișli șa li dară omișil' di cōză di bog, di cal și di bivul și si 'ncaltă lătorli zoli, ară di bunil'i zoli sfaca șa ari cōul'i.

Ĝabodanu și dară di șajc negru și la cașă șoldi gorbu și k'eptu, si puni prișt'i zăbun. Din zur ari gaitan negru și si 'ncopăt dinșint'i cu copēi; și țara moniș.

(11) Bărșivecu și ieș și di șajc negru și si portă larna cōu și frig. Ieș cașă di pri zinucl'i pona sup cruș.

Cașeșu, lemēșli, zăbunu șa di pondză atb di bumbac, țauti și cusuti casă. Aha, dzifrl'i, Ĝabodanu, sucarde, dulama și bārșivecu șa di șajc di abă și di dzifrl' atb; ară bunil'i di șajc negru. Teșt'i șaiți li țas mușerliș și li cos birdzil'. Pudveskil'i și kimeru li țas și iul'i casă. Ćaropli li 'mplites mōi mult fetil'i.

#### IV

### Portu mul'iresc

(1) Mul'irescu port șa Mogliu țistu-i: cașeșu, sașia, șajcu, bronu, prigașu, șurtu, sucarde, Ćaropli, fesu și șamia (misal'că).

Cașeșu mul'irescă și lungă pona propi di glezui. Monișli lung pān' di mardzeș. Cașeșu pri di zos și monișli pri la mardzini cu turnătura. Turnătura și di tort di lōnă, și-i largă di la ună monă pān' di ună palmă. Mardzina di cașeșă și tivilă cu tort roși. Gura di cașeșă șa uplucōs cu gaitan negru.

(2) Sașia zundzi pān' di zinucl'i și-i dișpicatā dinșint'i. La poli și la sin și vizitā cu cadel'că și cu tel'. Din zur șa zur și uplucōtā. Monișli li vizes pri opcu, di la purtare li printōrnā di jes pri fașă. Sașia și cașeșu șa di pondză di bumbac.

(3) Șajcu și ieș cot sașia-i lung și șărāmintu l'aj țeta cā la sașia, lcu ieș și di lōnă atb vāpsil vinăt.

Bronu-i lung cā la doi metri și lōrg di ună palmă.

Prigașu zundzi pān' di zinucl'i și la lōgā cu așu prișt'i bron. Prigașil' șa di muți turliș direp cum și țaut. Nișt'i ari la zic: știpea, ocl'u-boului și lant'i turliș di șărātur.

(4) Scurtu-i eua pan' di bron și-i dișclis dișgint; și di șaic negru. Din zur șa zur și vizit cu tel. Mardzina ari euenă roși leș no-ari monit.

Sucarde-i lungă cot eșgia și dișpicală dișgint; și-i țara moy-nit. Din zur șa zur și uțuclă, dov pan' di trei zeșet; cu gaitan roși; ca-i di șaic negru.

(5) Căropi mul'reșt șă lundz pșu' di znucl'i și șă mai șarpti dișcot bārbașt'i.

Fesu lă 'nșară cu furlin și cu lant'i parj, gră șa vro pri fes pun țet'i și lipitoc di răzint ja di furlină. Prist'i mezlucu di fes și pupărdes cu șamia; ară bitșon'iș carj nu pșrtă fes și pupărdes cu miasc'a albă.

Toți lucr'iș mul'are șș li țasi și-ș li coș, șald'i sucarde șa coș lirzia.

## V

## V e c l i l' d a s c a l'

(1) An vecl'u vâcșt, carj cătunș șiia mai bun să psăleşcă lă biserică țela lă punș cătunu dascăl. Lă ieș al' plătș pitrupu patru ținș lirj șa an și mănăcșre diu cătun. Fieor'i lă lăjau pri urdinj dascălu di lă gustșu. Carj di carj lă pristilau cu mai bună mănăcari ca să lă 'nveță mai bun. Ieș lă 'nvițau fieor'i gărțșeșt „cruțș-zută, alfa-vita“; (2) șa vițau și'n psăltir și'n „mare cart'i“. Carj-u scule „mare cart'i“ și fătș popă. Un fieor co-u scule „mare cart'i“, lă fătșu „acșios“, Mari bucuril'ă ra pri mumă-șă și tată-șu lu fieoru ți și fătș „acșios“. Țș zuaș veș mesă ca lă nuntă. Dascălu cu fieor'i și dușșu toș la rușoc lă fieoru ți lă fătșu „acșios“ și dice lă șrdicau di trei or pri moy și zișșu: „acșios! acșios! acșios!“ șădeș lă șiniă să și gustșșcă. Lă fuzirș lă dărujau dascălu cu șșrop și toș priună și dușșu ară la sculă. Și lă dușșu și lă fuzirș căntau cont'iș. (3) Țel'a dascăl' lă 'nvițau fieor'i di biserică, amp nu 'nșilizeș ți zic. Șald'i căntau șa curșon di ca mōră lă mirdzș gura. An (— șa) țela vâcșt și popil' rau șșomp. Un popă lă trei patru cătun'i fătș izmet; șa Pașt co-u scule liturgia șa luj cătun, șa lăja euminiătura și cu nafra și și dușș șa lant'iș cătun'i s' lă euminiă cristian'i.

## VI

## C o n m i d u s i m a m a l e d a s c a l u

(1) Prīma gră cōn și dușș fieoru lă dascălu al' dăde ună frundză șa știpcă, și'n frundză ra pișăită „cruțș-zută“, „alfa-vita“. Dice-u șa viță „cruțș-zută“, al' dăde „filadă“. Ca crīșcui di ținș ad, tal'i și mama cășșeră să-ă zică ca s' mi trimetă și minj lă dascălu.



Cu un zîțu di dascălu, io cășam să plîng, că mult gî ra frică di ieț, că fićoril' cari și duțșu spungeu că lă puni gî fălăgă. (2) Mama 'u zîțe că dascălu du năul și șiker lă minușil' fićor, amă io ară nu vřem să aud di ieț. Ună zupă gî țeșj mama ună turtă gărnațá, gî dăro și caigănă cu dou zupă și-d li pusi 'n sicul', că s'ni ducă lă dascălu. Turtă gărnațá și caigăna li vřem, amă că-n zîțu di dascălu plândzēm. Mj lă mama 'u brațá, cu sicul'u di gușá, și mj dușj la Lungu dascăl. (3) Că 'ntraj cu mama 'n scul'ó, dascălu vę pus un fićor gî fălăgă și lă bătę prișj picorj și fićoru plândzę. Cășaj și io să plîng, și dascălu lă gripl' fićoru din fălăgă și-n dędi lă minj un irmilęc; amă io nu vřui să stay cola, că-n ra frică di ieț, că bătę. Mj lă mama năpoj și nu vřem să ud di dascălu; amă că vini tati, di frica lui mj duș. (4) Și-d dędi dascălu ună „cruțe-zutá”, și minj nu mj bătę, că ram mic. Că zăriscul, cășo și minj s' mi batá. Io, nișj or, fuzēm di lă scul'ó și mj scundēm prin gărnișorá. Ună zupă, că uzo tati că nu ram la scul'ó, că mj cășo mj tálęc di křuteč, și din țę zupă, nu prizis lantá gră că nu mj duc lă scul'ó. „Cruțe-zutá”, „alfa-vita” gu gıvıțaj din rost. (5) Nișj fićor căntay gî fi. lădă, nișj gî mai maćcali cörț. Cătulin cătulin mj 'nvițaj și io să cönt gî filadá; amă nu știam țj zic, că ray gărțeșt. Dupu Lungu dascăl vini Dimopulos, gră dupu ieț lă pusră Peja. Peja mult nă bătę cu tujaga prișj moná și 'n zinucl'i nă punę, că nu știam cum și zic că cum noi laturlj din carlj. (6) An lu Peja zupă vini lă scul'ó un mari dascăl țj-l' ra numę Vaigant, și ieț nă aculțo la căntare, amă că nă 'ntriba cum și ziti țista laf pri nęstrá limbă, nu știam să-l' spunjm. Lă fuzirę din cătun, Vaigant la zic-au la nișj meș că „io z' vę trimel un dascăl, să vę lă 'nvețá fićoril' pri vęstrá limbă”. Prișj cęșva meș vini gî Lumnitá un dascăl din Bitul'ş și-l' ra numę Mihail Nica. (7) Ieț lă 'nvițá fićoril' pri limbă Tati, că uzo că pri limbă 'nvețá gî Lumnitá, mj dușj și minj cola. Prima-n dędi țista dascăl un „abecodar de Atanasoscu” și 'n dou trej zolj mi 'nvițaj să cönt gî „abecodar” și țelj țj li căntam li 'nțilizem țj zic. Nu ray mănęcșj că gărțeștli. (8) Lantilj cătunj, că uzorá că ari și țor dascăl țj lă pot gıvıțari fićoril' că pri nęstrá limbă, țirurá și jalj dascăl din Bitul'ş, di la Margărit. Margărit trimęșj gî țolj cătunilj din Meglin dascăl, amă di lunț vlădițil' gărțeșt cășurá s' li pizmeșcă cătunilj nęstrej din Meglin.

## VII

## C o l i d a

(1) Vřiná săptámoná gntu collida fićoril' zăcáșá să și țacă azor. Ieț gş talá, cari di cari, cătj un căpug, gră lă mai minușil'

fiilor la dară țigănil' cătj ună colidă direp colida. Colida și dară din ună suruviță; și dară cu tesla. la ună mardzinj și' lasă un cap scutot; — șucă dji cu șetla, nuj mațcațil' fiilor și dună sfacoș și lor mală și pristj un dju satj dieș să 'ntungrică și dună toj și mețlucu dji cătun și orar și prind un foc. (2) Di prima focu-i măc, ma napeunla și fați mult mari dintro eș toj fiiloril' și rucăc prin cătun și fură dji pri la casi lemnj. Toj lemnjil' furatj li dară copă pri foc și toți nopte ardi focu, ară fișoril' stau și pișori din zur dji foc. La focu dji la colida pot să și ardă pîn' dji ună sată ună sută și ținzoț dji țară dji lemnj. (3) Dieș la prind fiicu fiiloril', jes la foc și omid bitoră și și 'neresc la foc tojă nopte. Direp dimneșta, pri la dare șetua, toj fiiloril' și dună cop și toj din glas prupopă dji trei or: „coolida babo!” și la zăcată cătunu din mardzinj la colidășire. Fiiloril' și colidășes și zie colidar. (4) Colidaril' eș și due la portă ili și trinoș la sfacoș casă, prupopă toj din glas: „coolida babo!” și tunțe jasi cătula și la da culaț ili gărnișor jert, ia căștoă jartj. Că la sfacoș cătunu dji colidășire, și tornă toj colidaril' cu sicul'ăli plinj dji culaț la foc, istun la pruvideș și la sparg focu cu căpuzil'. (5) Zaru și tăcunil' și cămșo dji la focu dji colida și lăș casă, eș să la zăcată focu dji casă, eș și-i bloj. Dimneșta zăcată să colidășescă minușil' fiilor priună cu țetjli pîn' dji șasi șapti ai. Ieș țopă „coolida!” eș mațcațil', tucu eș antră și casă la om și' fao și „pul”: șucăc cu colidjli și zie „piu! piu! piu! efac! efac! efac!” pînă la dau culaț.

## VIII

## Ți virușești lumș

(1) Dimneșta eș jasi omu la agru, acu la nuibă popa 'n drum, tojă zupa nibun să-l și ducă. — La uracu, acu-l și frondjia-rișe ia zugu, ia palănicu, tot cabatu la țurești pri omu ili pri mu-lare și la nuibj dji prima eș ișo dji casă.

L'epuru acu li pritațș, ună nibunișă să-l și facă.

(2) Șarpi, acu li pritațș, bun să-ș iă lucru și la ai cațat.

Cucoșil' acu eștoă la scăpilarē șorli ili iantă gră eș nu la-ș vagețu, și spardzi vreme și aber nibun vini.

Fiicoru, acu la priscalică curcubășiu, și fați șetă, și șeta și fați fiior.

(3) Cōn perj luna, țureșcu perj; ară eș perj șorli, crișt-nălatē perj.

Acu li șpurcă cucu, dji stu pri uscată veșcă, să mor; acu la

spurt, di sta pri verdj vejicã, tot anu bun sã ũi ducã lucrã ũi sã  
ũeſã sãnãtoã cã ũopa.

(4) Pupca, acu ũi spurcã, sã-ũ miruſeſcã diu.

Cari ũi piſã an apu al' mori mumã-sã.

Acu urã cõjõlji, vrinã nibunifã an casã sã ũi facã.

(5) Acu trec doſ corb cãtreãindurle priſti vrinã casã, om sã  
mora din ũe casã.

Acu la priſcaliſi un mic ſicor, nu creſti. Cã sã creſcã tre-  
bujãſti s' la diſpricaliſi.

Acu ari gãl'ina vrin pal' zãcãcõl di ea ũi la trazi dupu ea,  
ſapitã sã vinã.

(6) Cõn tunã, Sfiti-Ilia lagã eu cal'ã ũi cu tãl'iga dupu lamãã.  
Unã cã-u ſundzi an trineſti.

Lamãã la mãnancã biriketã, di ũe Sfiti-Ilia lagã sã-u  
trineſcã.

Cõn tunã, nu-i binã sã mãnancã poſoi, cã trineſti 'n ſini.

## IX

### D u d u l e ũ u

(1) Cõn ũi suſã marj an grõnj vãcõl, pri Prii', ſeſilji durã  
„Duduleſu”. Ia cum la darã. Duminica anãã di nopte, doſ trei  
ſeſilji an ſurã locale, cõcãnu di la biſericã ũi unã ſiſtrã ũi ũi duc  
di ũi scund an vali an apu. Cã iaſi biſericã, ũi dunã toſi ſeſilji cãſi  
eu unã uſãã an moſã an vali ũi la darã Duduleſu. (2) Unã ſiracã  
ſetã an anſarã din zur an zur cu frundzi di buzel', an zãcãſã pri  
la casã cu uſilji plini di apu ũi cõntã:

Letãj, letãj, pipiruga, vaj duduleſ, vaj duduleſ,

Da zuroſi, ſitna roſã, vaj duduleſ, vaj duduleſ.

Da ſi ragia zitu i proſu, vaj duduleſ, vaj duduleſ,

Da ſi ranãt ſtrumãſi, vaj duduleſ, vaj duduleſ.

(3) La toſi caſilji la cõntã piſta cõntic ũi luroſ apu, toſi ſeſilji  
pri ſtreſã; grã ſãibiſca iaſi cu un cõr ũi cu unã uſãã pãnã di  
apu ũi la puni cõru pri opcu, pri capu lu Duduleſ, ũi-l tureſti apu  
prin cõr an cap; grã Duduleſu ũi zãvãrteſti di trei or, al' sãrutã  
mõna la ſãibiſca; grã ſãibiſca al' da unã parã la Duduleſ, grã la  
ſantilji ſeſi la da ſãirinã, uſãã ũi ſantilji lucrã ũi dunã. (4) ſeſilji di la  
Duduleſ la scaldã toſi omãni' ũi la aflã prin drum ũi ſel' nu ũi  
'nvinã, cã ũi-i binã. Cupilaſil' ũi ſel' ũi scund pri la cãſi vrinã  
casã di ũi udã ſeſilji; amã ũi acu la pun an moſã la darã cã din  
vali scos. Cã la ſfãrgeſ cãtãnu di treſire, toſi ſeſilji, cu Duduleſu  
nãnti, ũi duc an vali, la rãstrucules di trei or an apu, an la



sparg. (5) Că la sparg Duduleșu, cașă fetiți să și scaldă ună lantj, cari la cari potj; și că să și facă că din valj scoșj, că să și izgucuteșcă bun bun, aș fuzj sfacă cașă că să și primingescă. La Duduleș, fetiți frong căti patru jiuț uoli și căti mai multj că con și udă cu cupilașil', țiste cașă s' lă li frongă uoli. (6) Parli țj li dună Duduleșu, al' rămön la ca; ară fărina și uoli țj li dună, și dună mai măccăfili fetj an un loc vrină zuyă și li mănanca; an niști cătuni și uoli cu fărina rămön la Duduleșu. Acu nu merdzi plojă dișă s' lă dară Duduleșu, dară ară pașă să mergă.

## X

## Și u foc

(1) Oili și capriji, con au dalac ili vrină lantă nipaterj, tunțe picuraril' li trec prin „șiu foc”. Ia cum la zăcașă șiu foc: ancă di nopțe, doi ili patru picurar fraț ili lantj omiă fraț și scoldă și și due an un loc iundj arj vr'un drumac mai uigun di trețire oili, și leu dōu lemni di smăreacă și cașă s' li trecă un di lant și nu pristau pașă nu și prind. (2) Pșăș să și cașă șiu foc, nu-și himj să scot niși un zbor din roșt, și la cașă șiu foc. Că și zăcașă șiu foc, pun și lantj lemni și dară dōu focur și printru dōuli focur trec țoti viți. Un om rămönj lângă foc s' lă vegl'a, ară lantj' și due di li pridună oili și li due cola lângă foc. (3) Doi picurar stau, unu la drepta și lantj la leva di drumac și țin căti un tăcuni an noș. Con trec oili ună căti ună printru jel', li căpnec cu tăcuni li țipă și la codă. Că dusfăreș cu oili, trec și picuraril' cari li gunec oili și la căpnec și jel' că să lă vegl'a Domnu di nbanil'. Napeanta sfacă picurar le căti un tăcuni di foc și la duji cașă ili la culiba di la țorlă.

(4) Io ram di șaptj opt oă con vizaj prima ară șiu foc. Nu țon minti pri țj mes ra, amă șiu că oili ve minuț nel'. Ună dimneșă pei la dareș șrii tuou vini la noi Hrista la Muraru și-l' spunj la tali că focu și azor și trubujăști s' li dușim și noi oili. Io și cu lantj țicor nă zădedim și noi dupu oj să zățom și noi la gunire nelil' dupu oj. (5) Cătilla cătilla zunsim an Pașit. Cola ve multj bil'uși di oj și capri și mult' omiă, că toț țireu s' li trecă prin șiu foc. Că dutricură țoti oili și caprii, tricium și noi prin șiu foc și la fuzre cașă șom căti un tăcuni di șiu foc. (6). Di con țorlă vămpiriil' nu pără și fașj șiu foc. Vămpiriil' sã niști omiă cari la ved vămpiru și-u tălōș nbanil'a din viți. Ia cum la tălōști vămpirgia dalacu, vămpiru ili nbanil'a din viți. Li scot țoti viți an ună pul'ană marj. (7) Al' ampl'a an tufec cu ună sută

si un di seocimi minuti ca gârroua di mel', le' an un sieu' mel' cu gârrouor si li dinzură lel' vîşii cu mel', eg să nu poia îşori vâmpiru din cutaru di mel'; aji le' le' tufecu vâmpirgia si antră prin vîşii s' le' află an ti parţi qî seuna. (8) Zălagă-ti gaceş, zălagă-ti dincola-spar-ti dinceş, spar-ti dinceşle, gogă le' dună an vrin loc strînt şii pri vrină vîş. Und' cã le' lezi din vîş, q' turgeşti cu tufecu şii acy le' talăşle, jasi nişii spondzi gâncîgat ancă cadu, cu pară dîu lel', şii multu paşi; (9) ară acu nu joi s' le' talăuşcă si spari ni bunilla şii fuzi din vîş. Dupu şii le' talăşşii vâmpiru, nu mor vîşii lanţi vîş, eglet jeli ti eg' cîpniţi di alibunilla mor, amq' şii multu scapă. Con li gângârdeşti cu mel' vîşii vâmpirgia, tuncş tot gînişii cari şii cola, troluogşti eă taca, şii cari iundu ai află cola râmponi cã nu-i bini să şii mîcã. (10) Cu mel' ocşi vîşii cum an talăş oc' bunilla vâmpirgia din ogşer-ol. Io nu vîştes an habest adetur, dintru şe mult cãlaj să ved' şii taşi vâmpirgia, amq' nu putui să-i' nşum mardzina cum şesi. Di endit' luertu cã di tîşii mureu i-zuoa cãşi şii şesi vîş, di eg' le' talăş, nu muri nişi und' vîşii vîşii.

XI

A z â r d i s i r i l u c p a g u

(1) Cîşgu si scoti mai mult di la jez; con no-arti di la jez, şii faşi şii di la lanţ minit, ma ai mai moşi. Dupu şii si scoti, şii ampl'ă cu ună monă di sari şii le' zacăcăşti di par lîngă foc şii an lanţ loc. (2) Diceş si usca dun, poş să-l rup şii să-l puă an un misur, an cari si puai apu şii si lasă să şii 'umol'a, dupu cari şii stricoră eg' să no-aită gaz. Napcum si ampl'ă an şişur. Din şiş, con ai ihiză di cîşg, tures an lingură şii puă an lapu.

XII

Z o c d i f i c o r

(1) Con şer să şii şocă fîcori' vrin zoc, cã să vglă cari să zecuşă pişin, li pan busişi an urliu, ună dupu lanţii şii unu din jel' zecuşă să da cu buşii di la dîreşia roşesă pri busişi lu fîcori' şii eă zică:

- |          |          |          |           |
|----------|----------|----------|-----------|
| (2) Unşi | bunşi    | 3) Şasşi | ceşşi     |
| Doşşi    | bolşi    | Şapşii   | lapşii    |
| Treşşi   | Peşşi    | Opşii    | copşii    |
| Patruşii | cătruşii | Nyuşii   | vşuşii    |
| Tîşşii   | upîişii  | Zevşii   | birşişii. |
- (4) Şii pri lu erit buş să cadă „birşişii", kela s' le' zacuşă peimă zocu.

## XIII

## L a n t ȝ o c

(1) Pulicaru zeist zie-au vrînă pră: „Ai să ruțom?”

Lantu di pon di țel gntribat-au: „Cu țî?”

Mizlucanu zie-au: „Cu țî dat-ay Domnu”.

(2) Nințlaru zisi: „Ai să-u surym la popa vrăda di ôari?”

Micu la zisi: „S' va spun”.

Tunțe la cațară și la țal'ară capu, dintru țe țel și măi mic di lantilj zeist, pră mizlucanu, dintru ca zisi cu țî dat-ay Domnu, di țe Domnu la creacu măi mari di lantilji zeisti.

(3) Fîcori' cari țer să creacă mîcnaț, să zleă cum zisi mizlucanu zeist, opu țer di la muna-sa pîini: „să mănanc cu țî dat-ay Domnu”.

## XIV

## G ă ț ă B a b a

(1) Găță baba,

Țorsj baba

Doș fusaj,

Li pusj

Prj puliță.

Viniră oili,

Li mîncară,

Li pișură,

Li cațară.

(2) Nô-ari Muș

Ni cîmeșă

Ni fustan

Ni măreță

Ni cațop

Ni țivu țiva țivu.

(3) Țista zoc la opată la minuțl' fîcor. La cață fîcor di doli mîc, așî la mîcă și năintj și năpoj și opu zundzi la sfârșore, tunțe la rîzmiță fîcori taut an curgo.

## XV

## V ă ț i G a b u

(1) Văți gabu gabu

Țolj vațli viniră.

Pusta cusă nu g-ari

Cutru jîm' s' nă duțim

S' u ubidim?

(2) — Cutru ropa 'nțapată.

— Iundj-j ropa 'nțapată?

— La fusu di mpră

— Iundj-j fusu di mpră?

— La țy valc.

(3) — Iundj-j valc?

— Ay (= ay) bițu bou.

— Iundj-j bou?

— La mîncoj lapu.

— Iundj-j lapu?

(4) — La țălcoț luvacu.

— Iundj-j luvacu?

— Z' dusej 'n pîzăriștj

— Țî să fucă 'n pîzăriștj?

— Să cumpără la cațona țoj eouj.



## XVIII

## M i n ă u ă

(1) Aă<sup>1</sup> am deșapratj dî fraț, tucu sî țăpos, nu sî pot zundzîrî.  
Ugude țî-i? (*Çarcu dî mpră*).

Aă am ună babă, urdă cacă. Ugude țî-i? (*Myra*).

Aă am deșepatru dî cal' alb și un rozi 'n mezluc tucu Țc  
clușășășj (*Dinșîl' cu kmbal*).

(2) Liziliă-i, dulj-i, șa misur nu sî puni. (*Sonu*).

Aă am ună scafă, țumitatj dî șa-j via, țumitatj-i rjktă. (*Qu*).

Un fratj și ună soră, tucu sî puțires, nu pot să sî zungă.  
(*Luna și șorlî*).

(3) Aă am ună babă cu un piduc'lu 'n fruntj. (*Straminaveț*).

Aă am un deș, nepțe iasi, zupa sî scundi. (*Lostu*).

Aă am un deș, pri iundj treșî, drum dară. (*Migocu*).

(4) Aă am ună bală, boh șemină. (*Çupra*).

Sîfel fuzi, belei lagă. (*Acu cu Rutinu*).

Aă am ună babă, tucu și ȃucureștî pri foc. (*Pirustia*).

(5) Aă am un deș cu ună mănusă 'n gorb. (*Țpsta*).

Ja-u, ja-u, și nu-i. (*Isra*).

Scandăș, mandăș, din pîmint șa' dî Domau. (*Ficou*).

(6) Aă am un boș, tot antră 'n pl'amoiță, ȃncă ȃpda nu-l  
antră. (*Pera*).

Aă am deș suror, tucu sî puțires, nu pot să sî zungă. (*Vârteșlî*).

Aă am un deș cu 'n muț prisi iel. (*Budănu*).

(7) Aă am patru fraț, toț șa ună ȃmgeșă. (*Lugocau*).

Aă am ună cutiă plină dî toș mirgăș. (*Calluca*).

Aă am ună biserică pri un direc sta. (*Burșlî*).

## XIX

## T u e m i r ę

(1) Cu să zungă un fiĉor dî tuemirę (ca să sî facă cupilaș),  
mumă-sa cașă să tureșcă lafur pri lă mumă-sa lu șeta, dupu  
cari țerj s' lă tuemgeșă fiĉoru, ilî pri lă hantî mul'er, zăntunij lu  
șeta. Acu vedj ȃy mumă-sa lu șeta va și ȃy ca să sî ȃneuseră,  
tunșe fiĉoru (cupilașu) trimșe un stroinic cașă lă șeta. ȃ) Stroj-  
nielocu lă fac maj mult mul'erlî. Strojnicu, ȃy să antră ȃu cașă  
lă șeta, șeta sî scundi, acu știă ȃy vinj sî-u strigăscă. Strojnicu

<sup>1</sup> Din lipsă de semn pentru ȃ inițial, cuvîntul *ȃu* e redat regulat  
prin *Aă*.

ziți: „T'reț ospiț? (Va și scutură gălâșii?“. Stăpōnu ziți: „Cari fuzi dī ospiț?“. Și țedj stroinicu ȃn buȃe și acu cațā sǎ țomǎ cu mașā prin țānușǎ, tunțe și 'nșilțzi cǎ-u țeri țeta. (3) Muma ili tatǎ-su lu țeta, ili vrin lant soj lu țeta ȃl' ziți: „Marǎ mult ȃu burveș uȃnișle, cum ț-aș lucru?“. Ițel ziți: „Sam vinit dī bun“. Lantu ziți: „Domnu bun sǎ facǎ! Spuniț i-i?“. Tunțe stroinicu spuni cǎ-i vinit sǎ lȃ-u țerǎ țeta dupu sileȃn cupilaș. (4) „Elbet! cǎ nȃ dat-au Domnu țetǎ, loț pol sǎ nȃ-u țerǎ, și un țiupe polj sǎ nȃ-u țerǎ; tuco s' nȃ zȃprintribōm unǎ printru lant, dī nȃpcunta sǎ-ș spunim“. (5) Teștj lafur lī zic cōn știu cǎ și iel' și țeta lȃ va cupilașu, ȃrǎ acu știu cǎ țeta nu lȃ va și lȃ iel' nu vulusești tunțe ȃl' zic: „Domnu z' vȃ lȃ facǎ cu vȃc, tuco ubidiț-vȃ-lȃ cǎsmetu ȃn lantǎ partj, dintru cǎ nȃștrǎ țetǎ nȃ-i micǎ, nu nȃ-i zunsǎ ȃncǎ dī tucoirȃ“. (6) Cȃ fuzj stroinicu, muma ȃu ȃntrețǎ țeta dalj lȃ va țeta cupilaș. Fȃta, acu da cailec cȃ bun ȃi, ȃl' trimeti ȃber sǎ vinǎ cu nișanu (cu bilȃgu). (7) Tunțe stroinicu vinj cu unǎ k'ileǎ cu cōli-va pari prj cȃ și cu unǎ furlinǎ și vrinǎ sǎrvetǎ roșj, ȃrǎ țeta ȃl' trimeti la cupilaș unǎ k'ileǎ cu cōli-va pari și unǎ zǎlșǎ, pudveski (betj), și acu-i vutǎ țeta, și țȃrop. Pȃnș sǎ sfȃrșescǎ stroinicu stroinicȃșeu nu-i bimj sǎ mǎnȃcǎ pōluj lȃ țetǎ. (8) Nȃștǎl, cōn ei țuocȃș, popa lȃ cǎntǎ zumitǎl dī curușj și tunțe ȃș skimbau și niȃglj. Din zuyǎ dī skimbȃre nișanu sǎ slȃgȃes lor (zȃntunij) și lȃ sfȃcȃ lunǎ zuyǎ, cȃ Pașl, Cȃrdun, Sȃmȃgordz, Lazar, Zȃpustire, cupilașu trimeti puclon unǎ furtǎ cu mȃncȃtur și cu furlin și șamiș din țj ȃn țj mȃi bunj. Lȃ Lazar sǎ duc ei cōnli. (9) Fȃta și ea trimeti darur lȃ cupilaș și lȃ mul'ȃre, ili țeta cari și duși cu puclonu. Nișl țeti trimet și lȃ socru, ȃcȃrǎ și lȃ lanșil' din casa lu cupilașu. Dupu ținț șasj meș dī la bilȃg fac „marȃ tocmǎ“. Lȃ marȃ tocmǎ sǎ fașj zumitȃș dī nuntǎ. (10) Cupilașu pȃzȃrieștǎ un gaidȃgiǎ ȃncǎ cu vȃcȃt și țieta priunǎ cu omișil' lu cupilașu și duc sfirindurle lȃ țetǎ cu puclonj, cu rȃzint și cu șirdanu dī furlin și cu șamiǎ șl, dupu țj ținǎ lȃ casa lu țeta. Iș dȃruștǎj și-ș fug priștj nȃștj. (11) Tot mȃștrȃșu lu marȃ tocmǎ lȃ fașj cupilașu. Darurli lu cupilașu lī puni țeta pri puclon, ȃrǎ la lanșil' lȃ lī puni pri direptu numȃri, și lȃ-u sȃrutǎ lȃ toș mona direptǎ, ȃrǎ lȃ mul'or și prj ubraz. Toș dȃrușil' ȃl' dau lȃ țetǎ cȃtj unǎ pari cari cōl va. Toș darurli țj lī da țeta sǎ pun, si 'nșarǎ prj unǎ funǎ și mȃșnistǎ vin lumȃ sǎ be rȃk'ia și sǎ lī vedǎ, ȃrǎ țel' țj lī trimeti cupilașu lī 'nșarǎ ȃn lu țeta casǎ. (12) Teľǎ țj vin sǎ cistȃecǎ zic, dupu țj lī ved darurli, lȃ socri: „Cistȃitǎ-vȃ?“. Socril' zic: „Spulȃiti, sǎ iș șii, z' va si țȃrnǎ și lȃ voștri fiȃor“. Cistȃire șj fașj unǎ sȃptȃmonǎ, nȃpcunta lī mulǎ darurli dī prl funǎ.

## XX

## C o n s i d u ț e l a ȝ s t i

(1) Nșint' nu ra cã cmo, Tuntę trimitem și la ȝsti cãți un om din cãtun. Cã vine șberu dı ȝsti, niși un nu vre sã sı ducã. Toț țireu pari sã da, șaldı sã nu sı ducã la ȝsti. Niși or sı turęu sort ȝmıdıl' din cãtun, cari sã sı ducã, ȝrã niși or dunay pari dı la toț și li dãdeu la un fucãra și iel li lãsa la fięor pari și sı duțę la ȝsti. (2) Niși din țel'a și sı turnau, duțę și lantı pari dı la ȝsti; ȝrã niși mureu. Cõn k'finisę din cãtun, sı lerta cu toț și-l' dãde cãtunu și un doi cal'. Și din nostru cãtun un doi moș sı veu dus la ȝsti an Vidin, Silistra, Sevastopol și'n lantı locur. Tuntę-u vidęu tuna, cõn buca toț și zãtrimuray.

## XXI

## B a ș i b u z u c u

(1) Moșil' nã spun cã dı multı or antrai-ay an nostru cãtun bașibuzucu. Unã ȝrã cã vinit-ay an cãtun, lã dunat-ay toț dın-ınșil' ȝmıd' și mult lã bãtut-ay an mezluca dı cãtun, cã sã lã dal pari. Cã la larã pari, napcunta lã li izdunarã și casılı. Aș cã li dunarã casılı, li dunarã toț cal'il' din cãtun dı li ȝncãrcarã lucrılı și la sfaca cal lã larã sãibla dupu iel. (2) Cã sı dus-ay dı li dıscırcat-ay lucrılı, lã baturã bun bun sãibil' și lã trimeșirã țare cal' napoș. Unã lantã ȝrã cã vinit-ay an cãtun li pus-ay sã țocã mul'eri și sı rãdeu cu țali. Lantã ȝrã, cã ȝmpl'at-ay un cãzan dı unt și la pus-ay an toc dı scand lãngã cãzan, dędu Cugușu și un Turc șãzut-ay pri iel cã pri scand, di-u anvãrtę alva din cãzan. (3) Cã sı nãmãncarã, napcunta lã 'neșlicay ȝmıdıl' li lã țeșay și sı rãdeu cu iel'. Lã fuzire, dunay lucrı dı prin cası. Lumę din cãtun, cã uze cã vini bașibuzucu, fuzęu nãfarã dı cãtun, prin ȝãrnıșȝrã și prin muntı. (4) Toțfurli durmeu, ȝrã barbașil' vıgl'ay cu tufęșılı. Unã ȝrã și unã casã arșırã, ș lu un popã. Niși or dı cã sı nãmãncay an unã casã, lã fugã și' țireu la sãibla și „dıș-parasi“ (pari pri dınt).

## XXII

## F r e n d z i l'

(1) Pãnã nu ray viniș Friendzil' prin noștri locur multı pari cãzãndisem, cã nã duțem cu cal'il' și dı urdina 'neșream kirıjur. Nã duțem cãti cu unã sutã dı cal' pãnã 'n Vrașia. Niș și 'n lantı



cazăhoj și 'ncercam jer mult. Cōn vîngu kiragîl' cō zăsunau cal'il' cari cu brăncăl'a, cari cu clepuți, cari di cari cu mai mari, di încă di priști un șpat si uzau. (2) Aji cō si zăvârveu cal'il' priști cătun cătj un șpat si vărveu. Tunțe au vō boncur cō emo si parli și li cazăndieșu li 'ngrupam an pînănt: încă ari ptu pîmint angrupati di țeli pari. (3) Cōn vintră Frenzil', noi na bucuram, cō dădeu mulți pari țe urgașil' și li sirbeu la drum, amă napcunla picăsim cō nu ra la buna, cō ună cō-ș la dărara pomporu prin Șivgilia, la si țalō drumu la kiragîi, cō pomporu mai pri jeltin purta lucrj. (4) Vem sirbit și noi la Frenzil' și ță vizuni și omiō sa. Mult sa bun, tucu șaldj un lucru nu la-i bun: necurcē, vînjre și pri postur jel' merg repa, aș mărșes. Niți zîțgu cō sa cătulij, di țe mărșes. Nu putēm s' na lom din limbă cu jel'. (5) Cōn țire di la minj țiva-godeș, cō videu cō nu știu și țeri, ună și ună, tucu școlț-lō multiv aji tucu dară-la pri vrîna ploșă ill pri cartj șein și la țire. Draț omiō raț Frenzil'. Căfeu ra șelu, aliz tarj țe dăra.

Uzpl di la Stojci Voltē din Lundziā, di 05 di ad.

### XXIII

#### Cum ra ngintj

(1) Naintj, cōn nu ra cōla 'nvițată lume, mji bun trițē, cō nu știja drăclōșji. Domnu la dăde biriket mult. Gărnșoru, grynu, sicara și lantili șiminătur idvaj li priputșau. Boj, oi, capri, porț, toț vey. Dîcș cōșarā sã jasă țîște 'nvițășil', fuzi Domnu din lumi, cō 'nvițășil' cu drăcu sirbos, kē nu la cunosc Domnu. Zic cō nu-ari Domnu. (2) Di țe și Domnu nu da mo biriket cum dăde nginti: anvițășil' nă șparsirā. Jel' nă duseirā cumiș, antarē, tălcitur, șp-țanōi, țertur ună printru lașț și lantj nșbunil'. Cum șe nu vină nșbunil' cōn mărșes jel' și nu la cunosc Domnu? (3) Și nginti Domnu fățe nișan dîntu vrîna nșbun. Ună oră cō si țeșj ună sușă di lotj apili șienirā și biriket it nu si țeșj, și cō si țeșj ună șcāmpuliā, di oca di fărînă ra doj altălot și arā nu potēji fiarj. Șj duțē lume dupu fărînă priști dōu-trai zōlji diparti și niști fery fărînă si turnau, aji ra dîreș Pașt. (4) Tunțe dunay urzîț di li irbeu an cōștari și la pangu șaldj ună monă di fărînă di măncau lume. Bun, ma ară ra mai șunj ioșanu. Cō și namăncay di urzîț, aji ișay an Pașt și zucay lotā zupa an or și nu si unăray cum na unărym noi cmo. Tunțe șijay pân' di ună sutā, ună sutā și dōozōț di ad. Iundi ari cmo țer omiō?

## XXIV

## Trei fraț

(1) Aș (= aș) fost-au vrină pră trei fraț iuvac: doi' orb, unu nu vidē; aș vșu trei tufșt: dgalj frontj, unu șorș țopangă. Z' dusiră lă lov și lă ișpră trei l'epur: doi' lă fuziră, unu nu putură s' lă cașă. La turnare ăucairă lă ună porță, și ișo „Niș-cari” și lă 'ntriby: „Cari iș, și lă minj ți ubidiș?” (2) Ieș' aș zisiră: „Im trei fraț și nă vem trei tufștj, dgalj frontj și unu fără țopangă. Nă dusim lă lov și nă ișpră trei l'epur, doi' fuziră, unu nu putum s' lă cșșom. Cmo vinim șa lă voi s' lă iarbim”. „Niș-cari” lă zisj: „Binj ca viniș, cș și io-ă am trei glj, dgalj frontj și unu șorș cur. (3) Tucu n-șj frică să nu iș fur, dj acu-ă lșu un șeb dj vș-u dau prisj cap z' vș lă frong capu”. Cș uzoră șă, fuziră și z' dusiră 'n păzarăștj și lj vindură tufștj pri trei mil' dj groș și-ș lară trei mil' dj oș, și orbu lj mumeș, ară țela ți nu vidē lj gunș, și z' dusiră cu iajl lă pastreș. Și io-ă viniș dj cola.

## XXV

## Cum s j fșs j fișoru țarb

(1) Au (= au) fost-au vrină pră un tată și ună mumă. Ieș' aș vul-au trei fișor și trei țeștj. Ună zuqă dusj țală-su carnj și-u pusi mumă-su s j iarbă. Cum s j iarbē, eșpră fișoril' să vină un cătj un și să țeră cătj ună mudeștă dj bibă. Cș lș muma-su lă unu dș, la lanțu dș și sfărșo carneș din țălă. (2) Tuntș muma-su aș țalș țița și-u pusi s j iarbă dj țină, cș mult' gl' ra frică dj bărbatū-su să nu-u țerță. Cș vini lă țină, eșțară să mănancă, și țarbatu gl' zisj lă mul'ari-su, cș dmanăcară: „E! mul'ari, mult' duștj-i carneș dj țeșta eșră”; pră mul'ari-su gl' zisj: „duștj-i cș dj om”. (3) Bărbatu șntriby: „cum, cș dj om?” Mul'arē zisj: „cș dj om, cș țița Ńi-u puș să s j iarbă, dntre cș carneș ți-u dușes fișoril' șu mănăcară”. Bărbatu zisj: „cșta-i duștj carneș dj om?” Și gl' zisj eșungșoș lă mul'ari-su: „dilmj eșta-i duștj carneș dj om, și să 'nșfidim un fișor și ună țeștă să l'ș rānim bun dj să l'ș țungl'șom. (4) Mul'ari-su s j cāndisi, și șncl'airă un fișor și ună țeștă și eșțarā sū l'ș rānșcā cu țeștj turțilj dj mănăcatur. Fișoru cu țeșta mult' ray bucuroș cș țārțau cș iel' mēj l'ș milues tatū-su și mumi-su, dj țē eșta bun l'ș rānes. (5) Ună zuqă s j dusj mēj micu țrati lāngă iel' șn udaja lor și lă zisj: „Dașă-ă și lă minj unēc nāt dj să vș șpun dntre ți tati și mama eșta vș rānes”. Fișoru cu țeșta gl' dē-

diră și la jel unce di lor mâncătur și la spusj : „mama cu tali ter z' va zungl'a, di țe cota bun va cată”. (6) Feta cu fiōru eș și spărură, ispră din udajă, așj aș lară k'aptinu, cutē și briču și lară drumu să fugă. Că priubidiră mumă-sa cu tată-su că nu sa cola, și ună și ună lagară dupu jel' s' l'a cată. Fīōrii' lagă, mumă-su cu tată-su laga; că lagară lagară l'a pruk'arā s' l'a zungă. (7) Tunțe jel' l'a turiră k'aptinu și din ună pră si feșiră dupu jel' nișj spiā di nișj pul' nu putē să trecă pri cola. Mumă-sa cu tată-su pașj să jasă din spiā, fīōrii' lară migdan. Că lagarā, lagarā tată-su și mumă-sa, arā l'a pruk'arā și tunțe jel' aș turiră cutē și ună și ună si feșiră dupu jel' spijj și cronni smăcătoșj di țiva nu putē să trecă pri cola. (8) Cu țolā monea livaj tricură tată-su și mumă-sa prin țeli spijj, ama fīōrii' l'a turiră briču dupu jel' și di ună pră si feșj goli cutēti, și că vizurā aș tată-su și mumă-su și umărōră și si turnarā napoi. Feta cu fiōru trasiră nălti și 'n drum flarā ună bargecă di apu și fiōru, cum ra zăprins di apu. aș' zisj l'a soră-sa: (9) „Dodu, apu aș și bē, să bēu din țesta bargecă.—Nu l'a dodu, că țistu-j pișat di țerb, di s' ți faș și tu țerb”. Fīōru așțilēșj și nu bișu. Mai 'ncola flarā lantā bargecă și fiōru zisj : „Dodu, nu pot să trāes, să bēu di va.—Nu l'a dodu, că și țistu-j pișat di țerb, ja mēi 'ncola, ja ari ună ceșmă, di cola să bom”. (10) Fīōru arā cāndisj și trasiră nălti. Mai 'ncola flarā lantā bargecă și fiōru nu putu să trājască, si plieș și bișu și ună și ună si feșj țerb.

Feta, că vizu că frati-su aș feșj țerb, cașj să plingă. Terbu și jel cașj să runescă lōrām și șimidoi' priunā aș amnā și zuneșjă lāngă unā ceșmă. (11) Lāngă ceșmă ve și unā țapolā mult năltă: Terbu aș' zisj l'a soră-sa : „Puā-tj, dodu, tu pri țesta țapolā, di jo s' mē duc să pase și să-t duc și l'a țini māncari”. Feta și pusi pri țapolā, arā țerbu fuzi așcola și i serā vine di-ș' duțe māncari. (12) Unā zuaș aș dusj fiōru lu 'mpiratu s' l'a dapă calu l'a țe ceșmă. Calu cașj să da cu piōrli, să năluză și să cată cutru țapolā, jundj ra țeta. Fīōru lu 'mpiratu si eudē cașj nu bē țiate cal apu. Și că și pucātō 'n sus vizu pri țapolā unā țelā „sori 'ncrești”. Fīōru-ș' zisj : „Disțo-tj, țetu, di cola”. (13) Ea lē nu si zăceta cutru jel. Că vizu fiōru lu 'mpiratu că nu va s' si distfacă, pusi argaș să-u țulj țapola di să-u distfacă țeta. Că țalarā, țalarā argaș, că vini gucă l'a unce nu puturā să-u dutal'j și-u țeară di lanta zuaș să-u dutal'j. Serta, că elā țerbu, că vizu țapola țafatā, cașj să plingă și să līngă l'a țapolā și-u feșj col ra gropsā așcă cota-u așgrușj. (14) Că vini mōinista fiōru lu 'mpiratu, că-u vizu țapola așcă cota gropsā, cātō mēi mult'j argaș. Că țalarā țalarā țolā zuaș și jel' nu-u puturā dutal'ari și rāmasj



'ncă unce. Sertă, că vini țerbu ară, că la lindzi, lindzi ău feși 'ncă cola. Fieoru lu 'mpiratu, că vizu că nu poți să-u distacă cu țal'are, cățo să și ăudească cum si facă să-u distacă. (15) Tunteț își ună baba și-l' zisi: „Ăi culai țista lucru. Io să-u distac feța”. Și-ș lo foc, ună cupună și căldare și si duci să spela la țe ceșmă. Baba la prinsj focu sup țopolă și-ou pusi căldare niicum pri foc și cățo să pună apu pri ea. Feța, că-u vizu cum ău puni căldare, și-l' zisi: „Nu șa, babu, ău puni căldare, tuca l'umintea”. (16) Că si pucăto baba 'n sus ău vizu feța și-l' zisi: „Oh, la baba, di jundi ău li seșsi Doinnu ăa? Distă-tj să-ă apuă cum si puni, că io nu știu, nu-ă țj vedj”. Și feța si mincung și si disteși. Și fieoru lu 'mpiratu cari ra seuna cola ău grăbni și fuzi cu ea casă. Sertă, că vini țerbu, nu-u flo soră-sa și cățo să-u ubidească și-u flo că lu 'mpiratu fieor ău ve lat, și că-l' țj duci la porta lu 'mpiratu ău fronsj cu egniji. (17) Dimneța, că si sculo, 'mpiratu ău vizu porta frontă. Feța 'nțigsi că frasi-aa-i. Căto 'mpiratu maistur și pusi lantă portă mji sănătoseă, ama sertă si țesta-u fronsj țerbu. Mojnista, că vizu 'mpiratu că si țesta portă-i frontă, ău dăro gucă mji sănătoseă, și-u unsira cu eștran, că s' lo cută țela ți-u frondzi porta. Că vini țerbu ară sertă, că feși să da cu egniji 'n portă si zălipiră di cățean și si cățo și nu putu să fugă. (18) Că si sculară dimneța ămpiratu cu lui țajfă la țară țerbu cațat di portă. La țară și la țungțară, gră feța eot poți seungos plondzi. La pasiră și si țarsi carne și sertă la țină țoț manatied carni di țerb, gră feța runc țeram și li duna osili di la sintă și li 'ngrupu 'n grădina. (19) Din țeli țel ca-ș țeș un mer di 'n țotă lume nu ve țari mer, și ca-ș 'ncareș di meri i-țuă, că du-tj feța să rupă, meru si plica 'n țos di li țundze feța meriți; gră că du-tj fieoru lu 'mpiratu să rupă, meru si 'rdica 'n sus și nu pute să rupă. Că vizu șa fieoru lu 'mpiratu si 'nviring mult și la țalș meru și la arsi 'n foc. (20) Feța di mullă moncă ău dăng țotă cănușă și-u ăngrupu 'n grădina. Din țe cănușă țeșră 'n grădina niști trândafil' di 'n țotă lume nu ve țor. Că du-tj feța să rupă, pute că să rupă trândafil', gră fieoru lu 'mpiratu că du-tj să rupă la 'mbudau și nu pute să rupă niți-un. Tunteț fieoru ău ăntribș feța cum și sibopu di ea poți să rupă, gră țel nu. (21) Și feța-l' apusi că trândafil' sa țeș di cănușă lu meru, meru ca țeș di osili lu țerbu, ară țerbu ra fat lui frati. Di tunteț nu țeș prețăpocătră trândafil' și și ău ămărușeș țotă avaju di diuzur di casa 'mpirateșcă. Și io-ă vini di cola.

## XXVI

## Picuraru și dracu

(1) Ună duminică, vini picuraru di la oi și dica si zoprimini unec, kînisi și z-dusi și iet că țotă lumę la biserică. Că antru anuntru, al' țilo crielu di mută videță di luminoș, și bir-carar lumę prindeș și lantj pri la somț. (2) Că vizu șa, le și iet ună luminari di pri pașgor, opt cărligu lui și slăgăia cu crielu la cari somț să fi-u prindă. La Cristos? La Bogurolița? Că cum prindeș tot? Con si pucată la ună partj, la veșli dracu zugrafisit și iet pri zid; amă niți-un no-ari să-l' prindă la iet luminoș. (3) Și-ș zisi: „Fikiru la țista niți-un nu-l' prindj vr-ună luminari”. Și ună și ună, șu prindj luminareș lui și-u amproștă antru dracu, și, dica ș-feși un-doy sutj di cruț și mită, ișo și iet din biserică, con ișa țotă lumę. Feși țj feși casă și z-dusi ara la oi. (4) Șerta, prișj noști, con durme, vini dracu la iet și ună ea la vizu la cunoscu că-i țela di pri zid, la cari fi-u prinsj luminareș, și la antribo: „Ți ubideș tu va?” Dracu-l' zisi: „Dintru bunu ți-ă la fășeș tu astăș, vinoj și jo să-ț fac la tinj un bun. (5) An țela locu, sup țe ropă, ari un cazan di parj, tucu ună ea ș-ti scol, să șap di să-ț la scoț, dintru ea țou căsmel-șj. Și ea să nu la uflj locu, șălăi-țj pri ropă, ea să-u știș”. Picuraru fikiru, bueros, bueros, și ișăișăi pri ropă și, țaman si dușătăi, și distișo și, con să vedă, ții! tot aș ra ișăișăi sub iet. (6) Tunț anțileșj, fikiru di picurar, ea țela di pri zid, la cari fi-u prinsj iet luminareș, nu-ș iost-uo șomt, tucu-ș fost-au „lup-moșcă-la” (= dracu).

Di tunț țomasj iafu: „la drac să faț bun?”.

## XXVII

## Piștaru, lișița și lupu

(1) Ună gră un piștar kintai să vindă peșt. An drum șo ună lișiță ea moștă și-u lo și-u prituri an pânăgon. Lișița cașo să țarecă din coșă peșt și la una partj și la lanta di drum. Că si pruckj piștaru di cătun, sari lișița din pânăgon și-ș l'ș dunoș toț peștj și-ș l'ș dusi la gaură și l'ș anșero. (2) Ea fost-au ca țată fărtaș cu lupu. Lupu șu vui-au lat an oșpiș, cimo la vicăi și ea lupu, ea să fi-u vedă casa. Că vini lupu, al' zisi lișița: „zășto tu unec, jo s' mi duc la apu, tucu să nu țj pucaș an sus, ea ari epin an atrop, să nu-ț cadă 'n oclj di să urbeș”. (3) Că ișo lișița, cătilin, cătilin, și puețo lupu an sus și vizu ea țotă gaura ra anșrată cu peșt. Ună ea vini lișița, al' zisi lupu: „lișița, di iundj

la luvie lu țigle pești? Ea-l' zisi: „di la mără, di sub bucă”. Lupu-l' zisi: „nu si pot! si io s' mj duc kă luvos?” „Lisita-l' zisi: „si pot!” (4) Lupu-l' zisi: „cum si luvos?” Lisita-l' zisi: „să-ț lez un kșup di colă, di să antrș sub bucă, di să si amplș kșupu: tucu stōj, io să antrum an mără, să la mândun muraru să nu iasă s-ti tălăscă”. (5) Că 'ntro lupu sup bucă, stătu mără. Muraru gl' zisi la lisita: „lisitu, dali tu Ńi-u stirpiș apa, di stătu mără?” Lisita-l' zisi: „nu, muraruli, că lupu antrș sup ăare, peșt luvos”. Și muraru că la lo lostu, ișș la lup năfară, și tăica la lup, cu plin kșupu di apa, la fronsi kșupu și la prifrons și lupu. Ară lisita și nămăncō di rusnița lu muraru, ați si izunaj prin cap și fuzi. (6) Că si țesiră maj oncota di mără, și nară cu lupu și-l' zisi lupu: „A! lisitu, țj mj 'ndiriseș! la poseș muraru s' mj tălăscă”. Ară lisita-l' zisi: „A! lupuli, la tinj țiva nu-ț și, dilmi capu ț-și sănătos, tucu la mini tot capu Ńi-și front, ia mō-xon-ă cură”. (7) Făkiru di lup virui. Lisita cașș să pudrăntōnă maj năpoj și-l' zisi lupu: „ajdi, lisitu, la găret!” Lisita-l' zisi: „Aman să mor an drum, nu pot să amoum, tucu-ț mj rog, lupuli, s' mj lei onș ăus”. Și lupu si cāndisi și-u lo ăus. Lupu amna sū, minduric, gră lisita cōt pute cānta: „Loș sănătos portă, loș sănătos portă!” (8) Lupu-l' zisi: „Ți faț, lisitu? — Șa gă discōnt la cap, că mult mj dōri”. Și că si prak'jară di gaură, seuent lisita di pri lup și antrș an gaură. Tunț lupu picăsi că țiva nu-l' la lisitā și lēl'ō un ăop să-u scōlă lisita din gaură. (9) Că-u cașș di piăor, cașș să zică: „Di corni trazi batavoșca, di corni trazi batavoșc!” Lupu-u lașș di piăor și cașș un corini din gaură, tunț cașș să țopă lisita cātirōu: „Cāidirușu piăiru! Cāidirușu piăirușu!” și lupu si strinsi la trazișș, și că si rupai corina, căzu di pri cernnă dijōs an val și șa scāpō lisita di fārlatā-su.

XXVIII

N ș Bogdan și zmei l'

(1) Fost-ay vrină gră un om mult linos. Poinj bilē gl' ra lēni sū mănancă. Ieț i-zușă ișș și zățe la șori pri la duk'an, Dukingia cum vut-ay vindut nari, ve picat pri l'upseng și si veu dunat multj mușt pri picăturli di nari. Lănosu ay ardico mōnu cu țolă stăurē și ca la-u dēdi la mușt tălōș cōțj-va. (2) Di cola și sculș și si dusei să bē apu di la bunaru lu zmei l'. Că bișu apu, picăsi ună cartj și-u lipi di bunar și si țesi că zădormit.

Ună că si culșș, vini zmeu cu țolli să la apu, amă că vizu un om culeat lângă bunar și prak'j dibindș și vizu ună cartj



lipită di bunar. Aș căntă și vizu că zîțe: „Io sam Ne Bogdan țela zunjii, cari la ună mājiri mil' di suffiți lălēș?”

(3) Zmeu că vizu că-i cota zuni, cățș să vicășcă di prima māj cătlin, năpunta māj zăcătiry „Ne Bogdan, Ne Bogdan” și Ne Bogdan și aculy răzvicăil și-l' zisj: „Cari-i țista ți-ă șpardzi sonu?” și zmeu zisj cu frică: „oman! jo sam, viniș să lēu apu, tucu dilmi și tu jēș cota zuni, noi im trei fraț și tu un patru”. Ne Bogdan la lasș să lē apu și priună kinisiră s' ducă lāngă lān-țil' frat. (4) La zmei lē ru lirlipu, că țil' lucril' din casă cu urdinj di fāțș. Ună zuyă unu, lantă zuyă lantu. Vini urdinu să lē apu și Ne Bogdan, lēl fikiru țil'li niț dișort nu lē putē purtari, amj pīn cum s' lē portă? Tunțș lē ună sapa și si dusi lē bunar și cățș să romă din zur di bunar. Zmeil' că știtarē, știtarē, că vizurē că zăbăvi, si dusa unu din iel' să vedă ți si țesi Ne Bogdan.

(5) Că si dusi, glē jundi romă din zur di bunar. Tunțș q' zisj zmeu: „Ți faț, frati Ne Bogdan, di nu ți ari să vii?” Ne Bogdan q' zisj: „Ți-i țestă moncă i-zuyă să purțom apu di cota di parti? Māj bun s' la lēu bunaru di va s' la due ăn triușă di s' nă iă māj lesnic”. Zmeu și zărimuro și cățș să si rogă: „aman, frati, las' s' sta va bunaru, că șa ne si flo di dēț, di tinj nu ți trimelim lē apu, noi s' purțom.” (6) Ne Bogdan și cāndisj și zmeu lē amplo țil'li di apu, lē lē pri gord și priștj țil' si priuri și Ne Bogdan, că ra umărel' di rāmare din zur di bunar, ați si dusjă casă. Lantă zuyă, q' vini urdinu lē Ne Bogdan s' si ducă lē țemni. (7) lēl ți să facă, că di țeni nu putē nițj un lemn să ducă casă, lē un șnop di sigini și că si dusi ăn curiă, zăcșș s' lē țegă arburi' cu sigini unu di lant și că zăbăvi nult si dusi ară unu zmeu, că să vedă ți cota zăbăvi? (8) Că z' dusi cola zmeu ē la Ne Bogdan, jundi lē țegă arburi' și lē 'ntribș: „Ți faț, frati Ne Bogdan?” Ară Ne Bogdan q' zisj: „Ți-i țesta moncă i-zuyă țemni să purțom? să-u leg curiă țotă, să-u lēu să-u due lāngă casă.” Zmeu și prudipiry și zisj: „aț māj rog, frati Ne Bogdan, lasă-u curiă, că nă-i flată di dēț di noi s' nă purțom țemni, tu nu portă.” (9) Ne Bogdan și răzvicăil ănvicinos și zisj: „dilmi nu vreaț lesnicu, purțăț voi!” Șeșș zmeu un arburi, lē lē pri numiri și si dusjă casă. Zmeil' că vizurē că nă-ay vrin air din Ne Bogdan, cșțarē să-l' ubidșcă culatu s' lē tălēșcă.

(10) Zmeil' si 'nțilēșjă printru iel' că s' lē ămpartă lē dormiry ăn lantă udajă și-l' zisiră și lē iel': „dintre că im cālăbălē ăn un loc, tu să trei să dorm ăn țe udaiă.” Ne Bogdan șerta tricu ăn udajă ți l-u dēlri, amj picăsi că nu-i bun lucru și lē uzș zmeil' că si lățș s' la piară țe șeră. (11) Ne Bogdan lē un tučam lē zăvli bun și lē pusi ăn locu jundi țiry să dōrmă iel',

ară ieși și scunși șa lantă parti. Pristi nopti zmeil', ca-u iursiră un eștan di apu, ași căllin, căllin, șa trară șa udaja lu Ne Bogdan și-u urniră apa pupărită pristi hočâm și-l' zisiră: „A! Ne Bogdan, crepă, scapom di lini“, și zmeil' fuziră șa udaja lor. (12) Ne Bogdan, ca și nădurmi dimnočta, gnoč mănecat, și seglă și lă și dusi lângă zmei și lă zisi: „bună dimnočtă, frațil' mel'!“ Zmeil' și lă zisiră: „bună dimnočtă, Ne Bogdan, cum tricuş lu țesta seră?“

Ne Bogdan lă zisi: „Cum să trec, șa deșit ună udajă di puriț plină. Țesta seră nu putuț să zădorm di iel.“ Zmeil' și răspucă. tară ună laț și-ș zisiră: „Apu pupărita ca puriț și lă fați.“

Ca vini lanta seră, Ne Bogdan și dusi ară șa udaja lui și lă namisti ară bučânu pri pat, șa ieși și scunși șa lantă parti. Pristi nopti, viniră zmeil' toș cu sicurli șa moș, ca s' lă spargă. (14) Ca șa trară șa udajă, zăcștară să da cu sicurli pristi locu juđi slăgătau să-l' lă capu lă Ne Bogdan, și eștară să-l' zică: „A! Ne Bogdan, la-s și facă și sicurli cmo ca puriț?“ Si sculară și și dusiră zmeil' șa locu lor. (15) Moșnista, gnoč mănecat, lă și dusi ară Ne Bogdan și lă zisi: „Bună dimnočtă, frațil' mel'! — Bună dimnočtă, Ne Bogdan. Cum tricuş lu țesta seră? — Cum să trec, frațil' mel'? Țesta seră un urot vis vizui. Ca eon nisti ca șorp mi lă-zeș pristi gușă și pristi cap.“

(16) Zmeil' ară și răsčatară ună laț și și zăcșdiră ca nu pot să scapă di ieși. An țe vreme, și uzș eș doj șa pirat și bat. Zmeil', cu țola sibop, kinisiră priună cu Ne Bogdan, șiuă să și ducă să-l' zula lă șa piratu, anș unutu lă ra, s' lă lasă Ne Bogdan șa eșkeru șa piratșec și iel' să și turnă. (17) Toș șa glicară pri cal' și lă strinsiră calil', să zungă mai curșo. Ne Bogdan, di frică idvai și țang pri cal și țăpa: „Cad, Cad, Cad.“ Zmeil' și zăcșdiră și zisiră ună laț: „lă țista nu ță-ș frică di țiste șa pirat, dilmă ca șa piratu Cad lă ubidești. (18) Ca di Cad mai zuni lant șa pirat ne-ari, tucu ai s' ne turnom neșoi, lant eulaș să-l' ubidim.“ Și toș priună și turnară neșoi. Fikiru di Ne Bogdan, nu ca șa piratu Cad lă ubideș, tucu-l' ra frică s' nu cadă di pri cal, di țăpa: „cad“. Ne Bogdan cașo să rățșcă di zmei și ubideș sibop să fugă di lângă iel'. (19) Tuntș ieși lă zisi lă zmei: „păne cmo șazum șa voștră casă, cmo ai s' ne dușim șa oșpiț și lă ne casă.“

Lă zmei lă ra frică să și ducă șa lui casă, și-l' zisiră „Ți să fașim cmo lă ta casă? Lantă șa să vinim șa oșpiț. Cmo să țu dom parș ta și ți cad di duti să-ș ță vez sicuril'.“ Ca zmeil' țe cătau, să scapă di ieși. (20) Al' șa piră un țol di pari, și-l' zi-



sără. „Ieț-li țești pari di-t dui?” Ieț și răzvicăi și zisi: „cum? mi licăști, io s' lă port pri gorb țyji?”

Unu zmeu și cāndisi, lă lă țyji di pari pri spot, că să lă ducă pānă casă lă Ne Bogdan. (21) Lă dupre casă, lă cumpāry Ne Bogdan lă toț șasi<sup>1</sup> lui fiōor cāli ună soică. Că ei prulțarā di cātun, Ne Bogdan, ș' zisi lă zmeu, tu amnā mi cātulin, io s' mi duc māj nāinli sā fuc unșc șzārșoc, că s' lă prulțet. Ne Bogdan, că z' dui casă, lă lă dēdi soișli lă fiōor și lă zisi: (22) „Că să vină cumo un om, va toț s' lă dișclidiț soișli și să fațit că lă talfary cu soișli și să zișli: „Tati, carni di zmeu țirem.” Că vini zmeu ȝn casă, ună că ȝntro, lă zedinzurā fiōoril toț cu soișli dișclisi și celtarā sā țopā toț din glas: „Tati, carni di zmeu țirem”. (23) Zmeu, că uzo șați, tucu lă dēdi di pīnini țyji și occli prin porlă. Șa șcāparā zmei di Ne Bogdan, ȝrā Ne Bogdan cu lui oriel scāpp di zmei și-s cāzāndisi un țoli di pari și-s șii șiață și io-s vini di eola și lă nimj țiva nūn dēdi, șa mi țāpirā.

## XXIX

### Ureșnā și fiōoru<sup>1</sup>

(1) Un tatā ȝn vut-ȝ un fiōor. Ţista zisi unā ȝrā: „Tati, țer un daș”. Tatā-su zisi: „sā-ț lȝu, il'ul”. Kinisit-ȝ sā ei ducā ȝn pāzārișț și fiōoru zisi: „și io să vin, tati”. Tatā-su lă lat-ȝ cu ieț.

(2) Că pustāni ȝn drum, tatā-su lă lȝșȝ pri un arburi. Cola vini unā ureșnā și zisi: „dișcl-ț, că io-ț sām lēțā”. Și fiōoru ei dișclēș, și lă lă ureșnā fiōoru, și dui casā cu ieț și zisi lă ure: „veș, io ți lov bun duș?” Du-ț tu, sā li vicāieș lantil divutā, că io țer sā dar rușoc”. Ureu și dui.

(3) Ureșnā, ȝn țire sā lă țunglȝ fiōoru, ș' zisi: „puni-ț-lă capu pri prag”. Fiōoru lă pui opco, ama ureșnā zisi „nu-ț bun pus”. Zisi fiōoru: „nu șliȝ s-lă pun, puni-lă tu priȝna, sā vad”.

(4) Lă pui ureșnā, și fiōoru ȝu lă bātina și fi-ȝ dēdi prișli cap și ȝu țunglȝ. Au drubi ureșnā, ȝu pui ȝn qald sā turbā și ieț ei pui ȝn șlȝli.

<sup>1</sup> Povestea nenastă și oca următura au fost surse de Weigand, în 1890, după dietarea lui Stavro Hrkata, pe atunci în vîrstă de 13 ani (v. Flacko-Mogles, Leipzig, 1892, 71-77). Am avut prilejul, în 1912, să controlez cu aceeași precizie exactitatea transcrierii dislexologice] dela lăpaca. Greșelile sînt numeroase. Amintesc numai cîteva mai de seamă: *șlȝu, țaf, țop, pruk, potu, putarā, pāșini, sā, vicieș, veș, eola*, în loc de *șlȝ, lov, în, prag, putu, putarē, șlȝiriș, s, vicieșes, ved*, etc.



(5) Că vintră lantilji vill, că ştitară, ştitară ursgha z' vină, zisiră: „ai, să caţom să ruţom; ia si duşl să lă turască şondziljlu fićoru pri valj”. Caţară să mánancă şi zisiră: „bră! j! dulji carni!” Şi fićoru din aţolj zisj: „că dj ursghá”.

(6) Tunte vitili caţară să lópă şi caţari să pună partali aţ lă tungá fićoru, ma nu putu ursu. Napcum si pusi lisita şi lupu, amş şi jel' nu puturá. Napcum vini maţa şi sári an aţolj şi ţicş să lă caţa fićoru, amş jista sári prin bağá şi işş naţará, şi tata-su vineş din pázărişli şi lă lă fićoru şi z' duşiră casa cu daş, şi jo-á viniş dj cola.

XXX

Pricazma lu lisiţa

(1) Áş vş uná lisiţa un gángeraş şi-l zisj lă un pin: „na-ń-lă, ţolj gángeraşu, io s' mi duc să fur gállá, să-z duş şi lă tin”. Lă zaccş dj pin gángeraşu şi z' duşj să furá gállá şi lă máncş.

(2) Că vini lángá pin, pinu ra criscut natt, şi nu pute să lă lă gángeraşu. Zisj lisiţa: „dj-ń-lă gángeraşu, pinulj! — Nu s-lă dau. — S' mi duc să-l' zic lă bállia, să viná s-tj tal'ş”. Pinu zisj „du-tj!”

(3) „Ai, bálliu, s-lă tajl' pinu!” Bállia zisj: „Nu vin. — S' mi duc lă foc, să-l' zic să viná să ţ-ş ardá dráţaua”. Bállia zisj: „Du-tj!” Lisiţa zisj: „Ai, foculj, să Pi-ş arz dráţaua lă bállia”. Focu zisj: „nu vin”.

(4) Lisiţa zisj: „s' mi duc să vicăies valş, să tj stingá”. Focu zisj: „du-tj”. Lisiţa zisj: „ai, valj, s-lă stindz focu”. Valş zisj: „nu vin”. Lisiţa zisj: „s' mi duc s-lă vicăies bou s-tj beş”. Valş zisj: „du-tj”.

(5) Lisiţa zisj: „ai, boulj, să-ş bej valş”. Bou zisj „nu vin”. Lisiţa zisj: „s' mi duc să-l' zic lă lup, s-tj mánancă”. Bou zisj: „du-tj”. Lisiţa zisj: „ai, lupulj, s-lă mánanş bou”. Lupu zisj: „nu vin”.

(6) Lisiţa zisj: „s' mi duc să-l' zic lă luvac, z' viná să tj tal-şescá”. Lupu zisj: „du-tj”. Lisiţa zisj: „ai, luvaculj, s-lă tal-şş lupu”. Luvacu zisj: „nu vin”. Lisiţa zisj: „s' mi duc s-lă vicăies şoricu, să-ş lă şodá urecşilj”. Luvacu zisj: „du-tj”.

(7) Lisiţa zisj: „ai, şoriculj, să-l' mánanş urecşilj lă luvac”. Şoricu zisj: „nu vin”. Lisiţa zisj: „s' mi duc să vicăies maţa, s-tj mánancá”. Şoricu zisj: „du-tj”. Lisiţa zisj: „ai, maţa, s-lă mánanş şoricu”. Maţa zisj: „jundi-j”.

(8) Maţa dupu şoric, şoricu dupu luvac, luvacu dupu lup, lupu dupu bou, bou dupu valj, valş dupu foc, focu dupu dráţaua, bállia dupu pin, şi lă tal'ş pinu, şi lisiţa aş lă lă gángeraşu şi si duşj casa.

Şi jo-á viniş dj cola.

## MANUSCRISUL ROMÎNESC AL LUI SILVESTRO AMELIO, DIN 1719

**D**upă informații date de Francisc Monay, asistentul general al Ordinului Minorităților din Roma, o notiță publicată în *Glasul minorităților* din Lugoj (10 iulie, 1923) a semnalat un manuscris românesc păstrat în arhivele aceluși Ordin și prezentând interesul că e scris de un străin cu litere latine, așa că vine să-și ia locul printre cele câteva texte cunoscute până acum ca o raritate din vremea când stăpînia la noi cirilismul.

În urma demersurilor făcute la Roma de Ion Bianu, manuscrisul a fost trimis spre cercetare la Biblioteca Academiei, unde l-am putut studia pentru a arăta aici mai de aproape cuprinsul lui.

După cum spune chiar titlul, manuscrisul e datorit unui franciscan de origine din Foggia, Silvestro Amelio, care a fost „prefect” al misiunilor catolice din Moldova, Muntenia și Ardeal<sup>1</sup>. Din informațiile date de Francisc Monay se vede că Silvestro Amelio a trimis manuscrisul său la Roma la 20 april 1737, ca să poată fi utilizat și de alți misionari trimiși în țările române. Despre el mai știm că scrisese

<sup>1</sup> Numele lui nu e străin documentelor dela noi: îl găsim amintit la 1718 („frater Sylvester de Amelio a Foggia” (N. Iorga, *Studii și documente*, I, 95, grație transcrierii acolo *Amelia*) și la 1721 („pater Sylvester, praefectus ecclesiae ungaricae Iassits” (*ibid.*, 90). V. și R. Ortiz, *Per la storia della cult. ital. in Rumania*, 85.

în 1725 niște cuvântări bisericești, care au trecut în biblioteca Academiei (n-rul 2882), dar manuscrisul se găsește acum în depositul dela Moseva.

Manuscrisul, de 21 × 20 cm. și purtând în arhivele Ordinului Minorizilor nota *D. 30*, e legat în pergament și cuprinde, pe hârtie velină, 82 de foi, din care trei albe la început, una înainte de vocabularul italian-român din care vom da câteva părți, și două la sfârșit. Textul nu este scris de aceeași mână: pe 54 de foi literele sînt mari și drepte, pe cînd partea dela urmă e cu litere mai mărunte și aplecate, de scriere cursivă. Numai partea din urmă cred că e datorită lui Silvestro Amelio, pe cînd cea dintîi trebuie să fie copiată de alt cineva, după indicații și un text dat de dînsul. Aceasta rezultă din faptul că partea din urmă cuprinde și vocabularul, care de sigur că a fost alcătuit de Amelio și deci putem presupune că a fost scris direct de el; pe urmă, textul cu litere mai mari cuprinde unele îndreptări făcute cu o scriere mai mărunță, asemănătoare celei dela sfârșit, așa că aceste îndreptări trebuie să fi fost făcute de Amelio, după o revizuire a paginilor copiate de alt cineva. Ca să reînsă mai bine, textul românesc e scris cu roșu, pe cînd cel italian (și cel latin) e cu cerneală neagră; nu însă peste tot, ci numai pe 47 de foi dela început, pentru că restul manuscrisului nu mai face această deosebire, dă și textul românesc cu cerneală neagră.

Pentru transcrierea sunetelor vedem adoptat un sistem care se apropie de al altora care s'au încercat să redea altădată fonetismul nostru cu litere latine; unele litere sînt puse cu valoarea pe care o au în scrierea ungurească sau polonă.

La sfârșitul cuvintelor ori în monosilabe vocalele sînt adeseori scrise cu două accente, mai rar cu un accent: *aciclă*<sup>1</sup>, *tă*; *ciē* (*aciclă*: *ce*); *ō*; *nontră*, *nă*, dar și *ciē*, *syntē* (= *sint*).

<sup>1</sup> Lipsind în tipografiile literale cu două accente, s'au pus în locul lor cele cu tremă.



Pentru *ă* se întrebuintează, mai ales în partea întâi a manuscrisului, *ę*, iar în a doua *æ*: *kę*<sup>1</sup>, *orąg*; *pekatelo* (*ę* este pus, de altfel, uneori și pentru *z*); foarte des e scris numai *e* pentru *æ*: *peryntelo*, *reu*, *seu*; uneori *ă* e redat prin *a*: *antadz*, *talmacytu*.

Pentru *i* se recurge iarăși la diferite vocale în transcrierea lui; astfel: *ę*: *dzykzut*; *e*: *eu*, *exzelept*, *blendu*; *æ*: *gandiaske*; *i*: *imbla*, *invez*; *o*: *dobandyu*; *y*: *bryza*; *u*: *funaz* (= *fiat*), *muungato* (= *mîncat*), *puic* (= *pine*).

*Ce*, *ei* sînt transcriși ori cu *e*, urmat de obicei de *i* (*ę*): *facie*, *muncytorylor*; ori, mai rar, cu *cz*: *auryczune* (= *uriciune*).

Pentru *je*, *gi*, avem *dz*: *ardzyut*, *dziok*, *studzylor*; cu totul rar *ze*: *adziunzac*, și *z*: *amazesk* (nu cred că acesta redă pronunțarea specială moldovonească, *amățesc*, pentru că altcînd se scrie constant *dz* = *β* și nu am rețerat nici un exemplu pentru fonetismul corespunzător al lui *š* moldovenească < *š*; în vocabular odată e scris *amaceste*, ceea ce e de sigur o greșală).

*J* e transcris cu *z*: *strezuitor*.

*T* cu *z*(*z*), *cz*: *zara*, *azza*; *emperczyia*.

*Ș* cu *s*: *anterne*; cu *sz*: *szty*; rar de tot cu *sc*: *scagna* (= *scana*).

Asemenea grafii dau, firește, acestui text, ca și altora vechi de același fel, o înfățișare bizară, dar cu tot streinismul lor și cu toate inconsecvențele pe care le găsim, vedem în ele o sforțare de a se reda cît mai bine sunetele limbii noastre. Fără îndoială că Amelio, ca strein, comite multe greșeli și din forma ciudată pe care o dă unor cuvinte (vom vedea cum, pe prima pagină chiar, scrie *asute* în loc de *sute*, pentru că zicea *naută*, din *o naută*) putem parecă deduce că se orienta în scrierea limbii noastre mai mult după auz decît din cetiri. Dacă urechea l-a înșelat adeseori, aceasta a făcut,

<sup>1</sup> Scriis uneori, ca și vre-o două cuvinte analoge, și cu *ę* cu două accente, dar transcrierea aceasta nu am putut-o păstra pentru că nu există asemenea caracter în tipografiile noastre.

în schimb, ca el să scrie într'o românească în care surprindem particularități interesante de vorbire. Manuscrisul său are astfel o netăgăduită valoare și ne dă în general foarte exact particularități ale graiului moldoveanesc. Pronunțări ca *Dumnedzâu, dzic* etc. (poate chiar *dzic*) reies bine din transcrierile: *Dumnedzâu, dzyc* (totuși *dz* nu e consecvent redat, găsim uneori *z*). Păstrarea lui *a* final, în special, după un grup consonantic, reiese din grafiile ca *dubandenskû, fîreskû* (după o singură consoană găsim iarăși foarte des pe *â*: *alesâ, askutâ*, dar alteori lipsește, *aud* etc.) Mai interesante sînt cazurile de alterare a labialelor: *kieptu, uchîpîit-aj = pîpîit-ai* (v. pag. 292, 296), *chytokû (pîlug), chglota (pîlotâ), chyristy (pîrostii), kyper, kyperniz, skizyerul, tryngnyzzi, chysato, iszytlo* (acestea atestînd pronunțarea *fîsat, yîsat, yîfel*; v. vocabularul, a. lit. corespunzătoare), forme care știm că în texte mai vechi scrise chiar de Romîni nu apar, deși existența lor în anumite regiuni nu poate fi tăgăduită. Din forme, foarte dese, ca *moarte, tote* nu putem totuși deduce o pronunțare specială, în locul diftongului *oa*, deoarece găsim scris alteori și *moarte, tote*.

Ca Italianu, nu ne poate mira că Amelio a italianizat adeseori forme românești: în loc de *bun* a scris uneori *buono*; terminațiunea verbală *-esc(u)* a schimbată în cîteva rînduri în *-esko*; part. în *-t* sînt cîteodată scrise cu *-o*: *ardato = ardat*; pentru *că* și *ce* găsim de multe ori *ka, ke*; totîlciun, cum relevăm mai departe, și curiozități de adaptare la italiană, ca *pe miadz „prin mijlocul, cu ajutorul” = it. per mezzo; sytem obliciczy = it. siamo obligati*, evident o forțată adaptare a lui *oblici* la *obligati*, pentru că eufonul românesc nu a fost niciodată întrebuintat cu semnificația pe care i-o dă Amelio.

Manuscrisul cuprinde pe lângă *Catechism* și alte texte, mărunte, bisericești, iar la sfîrșit, cum am amintit, un vocabular italian-romîn. În fruntea lui citim (pe foaia 4):

#### Italiano

Dottrina christiana Tradotta in Lingua Moldava dal Padre Silvestro Amelio di Foggia Minor Conuentuale di S. Francesco

olim Prefetto della sagre Missioni Apostoliche di Moldavia, Wallachia, e Transilvania. L'anno 1719: in Yussai.

### Moldavia

Katakisim krestinesku Dapre Lymba Franciaska en Lymbu Muldanenaska Talmacyhu da Peryntela Sylinestru Amelio de lu Foggia daa postrecul lui Sfeți Francisku Patriarkul Protopopol Vnguresku dau zara Muldoul mintanaska, azy vnguraske en yeezy anul dapre lui Kristos na miya asept uzule noespresdzecie.

De remarcat că Amelio își zice „protopop unguresc” și chiar dela început ne arată, cum spuneam, că-și însușise destul de bine limba noastră când își zice *Sylluacstru* și întrebunțază o formă așa de caracteristică din vorbirea noastră de altădată cum e *postrecul* „vinul călugăresc” (redat însă alterat pentru *postrigul* < sl. *postrigъ* „tandere”; v. și vocabularul, la litera *p*). De relevat iarăși că limbii italiene îi zice *lymba franciaska*, așa cum se obișnuia la noi în trecut.

Urmează (pe foaia 5) următorul motto luat din *Pildele lui Solomon*:

Filius sapiens letificat patrem:

Filius vero stultus mortificat matrem suam.

Salomon. C. X.

Fiul enzelapt bukura pe peryntele sou: iara fiul nebun  
face voia re majke sa.

En Pydela lui Salomon,  
Kap. dzecile.

Pe aceeași foaie se dă, pentru întrebările la *Catehism* ce urmează, explicația cuvintelor *dascal* și *accacic*: „Dascal vuol dire maestro. Veynikul vuol dire discepolo”.

Dela foaia 6 începe *Catehismul*, din care vom reproduce mai mult, pentru ca să se vadă în ce fel seria românește Amelio și cum cânta, ca alți misionari, să răspundească la noi doctrinele catolice<sup>1</sup>:

<sup>1</sup> În transcrierea de aici, ca și în ce urmează, nu am ținut seamă de majusculile și minusculile foarte capricioase întrebunțate de Amelio față de scrierea de azi; tot așa nici de punctuația sa, insuficientă ori inegală: am redat, în privința aceasta, textul așa ca să fie mai ușor înțeles.



Doltrina cristiana,  
Katekizismu krestinesku.

Sate noj cristiano?

Daskal: Ieszy tu kristinü?

Veynikul: Souo, per grazia di Dio.

Syntu, ku mila lui Dumnedzeu.

D. Che vuol dir christiano?

Ciö arate kristynutui?

V. Quello che fa professione della fede e legge di Cristo.

Acialä karie zyno kredynza szy ledze krestinaske.

D. In che consiste principalmente la fede di Cristo?

Kum se enzetedze kredynza lui Kristus?

V. In due misterj principali che sono inchiusi nel segno della S. † Croca, cioè nel' vnità e trinitä di Dio e nell' incarnazione e morte del nostro Salvatore.

En doe tainę karie syntü enkysi en semäü † Krucy, asze jeste en vneciune szy trojeza lui Dumnedzeü szy entrupare szy morte Spesitoritului nostrü.

D. Che vuol dire vnità e trinitä di Dio?

Ciö jeste vneciune szy trojeza lui Dumnedzeü?

V. Vuol dire che in Dio ci ö una sola Diuinitä o vogliamo dire essenza e natura Diuina, la quale però é in tré persone Diuine che si domandano Padre, Figliolo e Spirito Santo.

Kend arate ke en Dumnedzeü jeste numaj o Dumnedzerię, karie jeste en trij kipuri Dumnedzeresy szy se kiane Tatul, Fiul szy Duhul Sfintü.

D. Perche sono tré Persone Diuine?

Pentra<sup>1</sup> ciejo syntü trij kipuri Dumnedzeresy?

V. Perche il Padre non hä principio, ne procede da altra persona?

Il Figliolo procede dal Padre e lo Spirito Santo dal Padre e dal Figliolo.

Kecie Tatul nü arö encepeturę, nicie vine de la nime? Fiul vine dela Tatul szy Duhul Sfintü de la Tatul szy de la Fiul.

D. Perche sono un solo Dio queste tré persone Diuine?

Pentra cieje syntü numaj un Dumnedzeu äjesty try kipuri Dumnedzereszy?

V. Perche hanno un' istessa Essenza, un' istessa Potenza, un' istessa Sapienza ed un' istessa Bontä?

Kecie äü numaj ö Dumnedzerie, ö Putare, ö Encelapcune szy ö Bunitate?

D. Che vuol dire incarnazione e morte del nostro Salvatore?

<sup>1</sup> Aşa în manuscris.

Cie arate; entrupare szy morte a Ispesitoriuului nostră ?

V. Vuol dire che il Figliuolo di Dio, cioè la seconda persona della Santissima Trinità, si è fatto uomo ed è morto in croce per salvarci.

Arate ke Fiu lui Dumnezeu, adake a dojle kipu den Sfynta Trojeza, saũ fektuũ om szy au muritũ en kruce pentrã spãsenie nostrã.

D. Come sono rinchiusi questi due misterij nel segno della S. Croce ? ?

Kum synt ankisi ajesztu doj tajne en semnul Sfynto<sup>1</sup> † Krucei ?

V. Perché il segno della Santa † Croce si fã mettendo prima la mano destra al capo, dicendo: in nome del Padre; poi sotto al petto, dicendo: e del Figliuolo; finalmente alla spalla sinistra e destra, dicendo: e dello Spirito Santo. Amen ?

Kecio semnul Krucey se facie punẽnd dentij myna cã direpte en frunte, dzykend: en numele Tatului; szy apoi la kieptã, dzykend: szy a Fiului; mã apoi la vmarul cã<sup>2</sup> stengã szy la ciel driepte, dzykend: szy a Duhului Sfynt. Amen ?

D. Come dunque si mostra qui il primo misterio della Santissima Trinità ?

Kum se arate dentei tajna a Sfynto Trojeze ?

V. Perché quella parola (in nomine) significa l'Unità, l'altre parole significano la Trinità.

Acieľã kuuentũ (en numele) arate Vneciuna, alte kuuenti arate Trojeza.

D. Mostrate ora il secondo.

Arãtazy akmũ al dojle.

V. La figura della † Croce rappresenta la morte del Salvatore, il quale, dopo essersi fatto uomo ed avere insegnato la via della salute con dottrina, con esempio e con miracoli, morì nel Santo legno della Croce.

Kruce arate morte Ispesitoriuului, kãrie, dupã cã saũ fektuũ om szy aũ onuezatu kale de spãsenie kũ enzelepciune, kũ enuezatura, kũ minunij, aũ muritũ en Sfyntul semnũ a Krucei.

D. Dichiarazione del Credo.

En summe cã jeste azã kriadtã omul kristyenskũ ?<sup>3</sup>

D. Quali sono li dodeci articoli che hanno fatto li Santi Apostoli ?

Acieľe doespãrdzocle parzy a kredyncioşilor kãrie laũ fektuũ Sfyntij Apostoli ?

<sup>1</sup> Aşa în ms.

<sup>2</sup> Aşa în ms.

<sup>3</sup> Lipsescã dupã ceaşta rãspunsul „centrulul”.

D. Dite il Credo.

Dzyci Krezū.

V. Io credo in Dio, Padre omnipotent, Creatore del cielo e della terra, ed in Gesù Cristo, suo Figliolo, vulco Signor nostro, il quate fū conceputo di Spirito Santo, nacque di Maria Vergina, pati sotto Pontio Pilato, fū crocefisso, morto e seppellito. Discose all' Inferno, il tarzo di risuscitò da morte, salì al cielo, siade alla destra di Dio Padre omnipotent. Di là lū hā da venire ā giudicare i viui ed i morti. Credo nello Spirito Santo, la S. Chiesa Cattolica, la comunione de Santi, la remissione de peccati, la resurrezione della carne, la vita eterna. Amen.

### M u l d a u e

Kredzā enrun Dumnedzeu, Tatul preste totū puternikul, Izderitoriul cierinlul<sup>1</sup> szy ā pementulū, szy en Isus Kristus. Fiul Sfynzīj Sale Domnul nostru, karile se prinse de Duhul Sfynt, neakund en Sfynța Maria fata fleiora, peczy sup domnie lui Pontio Pilato, restygait fū, omoryl szy angropat. Pogory la Jad ā treja dzy, emisec de la morte, se sul en cieriū, ședze la driapla lui Dumnedzeu Tatului preste tot puternikul. De ākolō vā vini ā dzudikā vij szy morzy Kredzū en Duhul Sfynțū, Sfynța Biserika Katoliciaska, vni-ciune Sfynzylor, ierteciune peccatelor, skuletura trapurilor, viecza de vecle. Amyn.

Din cetera foi care urmează după acest pasaj voi releva formule care prezintă oarecare interes: *añ fuitū... coronata ku spin* (= *essendo... coronato di spine*); *la emuritoriul Sfyn-czylor Perynczīj* (= *al Limbo de Santi Padri*), scris greșit, cu uitarea unui *la*, în loc de: *la Lemuritoriul*, cum e tradus aiurea *Limbo*; *kom Patron* (= *come Patrono*); *depreuna* (ca în rr. cu înțelesul de „împreună”); *sakramenturila*; *mozzy-naczy den Rayā* (= *credi del Paradiso*); *summa* (= *summa*); *de karie nemilka naj maj bun* (unde de are funcțiunea lui *decit* de azi); *opechitura* și *opckitor* (adică *opăcitură* și *opăcitor* „lucru făcut împotrivă, rău; cel care face ceva împo-

<sup>1</sup> Cierinlul în ms.



trivă, cău<sup>6</sup>; celui din urnă, alăturat la *endernik*, greșit scris pentru *indărânic*, îi corespunde în textul italian *castituo*; *publican* (ca it. *pubblicano*).

*Tatăl nostru* e relat astfel:

Tatul nostru, kario jesty en cieriŭ, se sfynzaske numele teu, via emperziŭbă lă, fiă en voja lă, komujen cieriŭ aszë szy pe pementŭ, punis nosira cië dă tois dzyleis dă nē noç astëdz szy no iarte noç greszale nostrę, lum jertem szy noj griszyzylor nostri, szy nă nē ilucie prë noj entrŭ ispils, cië nē izboussto de reŭ. Amin.

Mai departe relevăm formele: *nedesde* (adică *nădejde*); *maj formov dë tozi* . . . (adică *mai frumoș decit* . . .; mai departe e scris *odatŭ și formoso*); *vmilenije*; *ai dziruit* (= *la promesso*); *iertem datorie<sup>1</sup> ũ nostri datornicy*; *vildensuzgul*; *ne cierem kezligatul lukrurilor bune szy mentuire lukrurilor vele*; *roda* (pentru *rodul*); *Elisaftei*; *plodul* (= *ventre*); *pe mai de lesne icŭ dobonlesko*.

Din ee urmează sub titlul *Poroncyte ũ tuŭ Dumnedzeu* menționăm: *akmă* (adică *acma* „acum<sup>2</sup>“); *dzua* (pentru *ziua*); *se azbi*; *ibi* (de trei ori, în loc de *iubi*; v. și vocabularul, la litera *i*); *nyntem oblicczy* (= *siamo obligati*; cf. pag. 289 și v. vocabularul, s. litera *o*); *voruete* (adică *vorovete*); *blestemeturiŭ*; *ŕ se cunteny de tote viece apurkate*; *zunigeturu* (cu înțelesul de „se se ia, ce se răpește dela altul<sup>3</sup>“); *a nă merturyŭi kŭ extremul*, *a nă morkoty*, *a nă berfy* (= *il falso testimonia*, *il mormorare*, *dețrarre*); *ryhni* = *rivni*; *adeușturu* (= *veritŭ*); *iericete* (adică *ercsurile*); *bobonele* (adică *boboanele* „farmecele<sup>4</sup>“).

În italienește și latinește, dar nu totdeauna cu traducerea titlului în românește, se înșiră următoarele capitole:

*Dei precetti della chiesa<sup>5</sup> e dei consigli*; cu forme ca: *ŕ se cuntenŭ de vne myakery* (adică: *unele mincări*); *procestenyie* „împărtășire, comunișcare“; *en vreme ke obrycieste*

<sup>1</sup> În manuscris: *datorie*.

<sup>2</sup> Baza: *chiam*.

(= *ne tempi proibiti; obrycete și obrycit* apar și în vocabular cu înțelesul de „a opri” și nu sînt o greșală în locul acestuia; corespund sîrb. *oprediti se* „a se împotrivi”, *prediti* „a opri”, bulg. *pređa* „a opri” etc.).

*Dei sacramenti*, care e redat prin *sakramenturyle*; găsim aici: *pě miadz de cieł dobondym* (= *per mezzo de quali s'acquista*; cf. mai sus pag. 280); *unsore* (= *crenuta*); *unsore de apoi* (= *estrema unzione*); *en pytirului* (= *en calice, adică: în potirul*); *preut* (nu *preot*); *dreptate* (nu *directate*, ca și *direct*, aiurea).

*Delle virtù teologali e cardinali*: *wrednecije* traduce pe *virtù*; *narawy* (= *viti*); *le virtù cardinali* e redat în românește prin: *acieł wrednecije* [adică: *wrednicie*] *ke sę dzycie cardinali*.

*Dei doni dello Spirito Santo*: *suatul* (aiurea găsăm și *sfatul*).

*Dell' opere della misericordia*: *dziudekštura mare* „judicata mare”; *a kiemä la kaszde kęłtoriuł* (= *allogiar i pellegriani; kaszde e gazdă*); *a cierka karij synt en tomniczę* (= *vizitare gli carcerati*); *enneczä ementitoriuł* (= *consigliare i dubiosi*); *a miłwi obidnikul* (= *consolare gli afflitti*).

*Delli peccati*: *Łemurctoriä* (= *Limbo*); *Purgatorio*, astfel și în textul românește, deși în altă parte, în vocabular, în locul lui se dă *Łemurctoriä*; *aleuetnikul*, *enpotrywa jeste dragoste* (= *invidia, alla quale è opposto l'amor fraterno*; *aleuetnikul* e o greșală pentru *cleuetnikul*, deși acesta nu e potrivit pus aici); *wojga*, *enpotriwa ieste strezuitor* (= *accidia, alla quale è opposta la diligenza*; *wojga* nu se înțelege, pare să fie o adaptare din românește la *accidia* pe care Amelio nu știa cum să-l traducă); *uzbejala nebumaske* (= *disperazione della salute*; adică: *uzbeiala*, formă ennoșentă și din alte texte vechi); *uzbejale ke pškatele wor fi iertate* (= *presunzione di salvarsi senza merito*); *leuetnikia miła altora* (= *invidia della grazia altrui*; lipsește aici *de* înainte de *miła* și *leuetnikia* e o greșală, ca mai sus, unde am văzut *aleuetnikul*; restituind *cleuetnikia*, forma e totuși curioasă ca derivat din *cleuetnic*); *wresmesie ku woja pline* (= *omicidio volontario*;

adică: *crăjmășie*, necuind toamni exact înțelesul din italiană; aceeași expresie e dată în vocabular, s. litera c); *dusceditura strumanylor, a sprazytor* (= *oppressione dei poveri*).

*Dell'i quattro nonissimi e del rosario: pofala* „pomă, fast“; *sprecitanie* (= *misteri*; de sigur o greșală în loc de *preccatanie*); *pominokul Blagonestonijelor* (= *L'annunciazione dell'angelo*; întrebuintare improprie, pentru că în vr. *pominoc* înseamnă „lar“; cu înțelesul exact, traducând pe *oblazione*, îl găsim însă în vocabular); *feriscaniș* (traducând pe *beatitudinî*) nu poate fi decît *feriscaniș*, din *ferișca* și acesta din *ferice*; *se saruta* (= *si salute*).

*Istruzione di quella devoto sapere coloro che hanno da cresimarsi: kapij szy fetele* „copiii...“; *balsomă* (= *balsamo*); *illuminatura* (= it. *splendore*; formație sub influența it. *illuminare*); *mynosul* (= *miracol*; fonetismul acestui pleacă dela forma dialectală *măiros* devenit, prin asimilarea lui r de *ă*, *măinos*); *sponedat*; *cic tribuie a trunpăd*.

*Domande da farsi dal confessore à penitenti quando uengano à confessarsi latino moldavo* (în românește: *Întrebare trebuie facie à peccatoșilor cu sponedanie cu iznă latinășka depre muldăuinașka*); *kienat-ai kęndua păt Dimon entradzintoria* (= *innocenti ne unquam Demonem*); *idenerită-tei păt tyne măt păt atzîj slugęrytudaj Domnului* (= *denociaști ne te vel alios Demoni vel ejus scrutini*); *zynut-ai mai biene alte ledzie dē kętū cîe katolicinașke*; *prentur: vrodęayare* (*pre-adinivard*); *kęrzy popryte iereticiaște*; *vedit-aj* (= *revelaști*); *enbleznytu-tej* (= *desperasti*); *morkutyt-aj* (= *murmurasti*); *sponada* „sponedare“; *sęrutat-aj* „sărnat-ai“; *achipsit-aj* „pipăit-ai, atins-ai“; *șęlent-aj kęndua pruncy* (= *procurasti ne unquam abortum*); *strykatū* (= *deplorasti*); *ocynaszels obiczuite dzys-aj* (= *orationes consuetas recitasti*); *męricęzū* (= *superbus*; adică „măreș“); *uanuū* (= *ambitiosus*); *skumpū* (= *avarus*); *fijie* „fiice“; *blęstęmat-aj* și *blęstęmat-aj*; *se margę* „să meargă“); *greitury rcle*; *arc fi*; *ke ieste șevaj mîlostyūdarie joste szy dreptū* (= *quia est quidem misericors, sed est etiam furus*); *posy en pacie* „du-te în pace“.



*Per battezzare: ciej „ceri (tu)“; lapidzy-te de Satana; veî „voești“; uoy „voeso“.*

*Ritus celebrandi matrimonij sacramenta (textul, ca mai sus, în latinește și rominește); kum ti kiamq. Iuan uzau Katrina; veî „vrei“; cukgozy (= ruruum); kumnacije și kumętrije; pęutru (nu prentru, cum am relevat în altă parte); alături de szy pren obiciejul sfynti maicy Bisericy cetim: szy pren obiciejul ă sfynti maicy Bisericy.*

*Denunciatio che si devono fare dal sacerdote per il matrimonio in tre domeniche in chiesa, come comanda il sacro Concilio tridentino (tot latinește și rominește); voinik (= vir); lumilor vostre; kumęncije; enęleiale „ineileială“ (= impedimentum); popry kęactorije „opri, împiedeca căsătoria“; azzę „așa“; ă trije „a treia“.*

*Dice il sacerdote quando ansiate all' uomo ch' è moriendo (în rominește: Zycy preutul head om iode de morte); otę soborele ă kredynzęi; sfynta rymlenaske Biserika; hakul ă pre sfynței vębdęriy; sę puic „să pară“; vętęmęciune; fieste um; zchęitory aî pizmany; sę cieję „să ceară“; virtute (virinus); de pakate a sę depertare; prymente (deci nu: priimęste, un dau de obicei textele vechi).*

Sub titlul *Praxis et forma hęreticos Ecclesię catholicę reconciliandi* se dă acest text, care are importanța lui și merită să fie reproduș în întregime:

Ce y summa a kredynza<sup>1</sup> krestynesti?

Jeu Nu. kú tare kredynza krez toate ciele kare lu kredo fynta Maika Bisorika Katoliciaska szy Apostoliciaska. Krez ntrun vnul Dumnedzeu ă tot paternikul, feketorul clerului zy ă pęmentului, vęzutelor tuturor szy nevędzutelor, szy ntrun unul Domnul Isus Hristos, fiul ă lui Dumnedzeu, vnul cșkut maj nainte de toate vecij: Dumnedzeu de la Dumnezen, Lumineș de la Lumineș, Dumnedzeu adeuęrat de la Dumnedzeu adeuęrat, nęskut iarę nu fękut, cela cię ieste dę ă jnza ku Tatel, pren karele toate szau fękut, karele pętrü noi zy pętrü mentuyro nostru sau pęgorit don cier, sud entrupat

<sup>1</sup> Așa în manuscris.

den Duhul Sfântu, den Maria fata ficciora, saau fektul om shy restygnit pentru noj, supt domnie a lui Ponzio Pilato fu omorit shy engrupal, pogori la lad, a treja dzy enuisc de la morte, sau suit la cior, sge de drepta a Tatului shy iarcs ua ueny ku slaua mare ag dzulecie shy uij shy morzy, a karuja omperzije nu va fi sferszytul, shy en Duhul Sfynt Domnul de viacza feketorul karele de la Tatel shy ku Finl empreuna jeste onkynal shy slauyt, karele ad greit preu prorocy, shy entrun una Sfynla Katoliciaska shy Apostoliciaska Biserika.

Merturyseak<sup>1</sup> un botedzu ontro iartaro pekateilor shy astept ouiare morzylor shy viacza ucknutul cig un viny.

Merturyseak a fi szepto tayne adeugrat a ledzij noij, de Domnul Kristos renduite, adeke: botedzul, vngere ku myrtul, sfen, senjia altarului saau kumencetura, pokeynca, vngere de apoi-rendul Biserici shy kesetorije.

Aszyedere merturyseak ke en sfynla liturgia se facie zyrtfa adeugratu lui Dumnedzeu pentru vij shy morzy.

Kroz ke en sfynzentje altarului adeugrat shy doplyn jeste trupul shy syndzole empreung shy ku sufletul shy Dumnedzerije Domnul nostru a lui Isos Kristos.

Merturyseak ke supt un kipul saau pyne shy vynul kend sfynzeste preutul jeste de plynzatu entreg Krystos shy kend se emparte kumencetura supt un kipul kroz ke se de aciasta tayna shy se prymeste de plin.

Merturyseak de kumencetura sfynla ke shy en azyrna shy en pyne dospita de greit dupe vnei keria objuuse<sup>2</sup> a Bisericylor Apustului shy a Rgescitului adeugrat ag facie.

Kroz de sufletele a morzylor ke vynlor<sup>3</sup> numaj de ket dupe morte se duk la emperzjea ciorului en slaua vecznika.

Alzylor e ladul en munka nesuersita, de vnde nicie kend nu jeste mentuyre, icrg sufletele aciloru<sup>4</sup> a morzylor kari adeugrat kendu se<sup>5</sup> den pekatsle sale en mila lui Dumnedzeu, ieszyre de viacza aciasta nu fekend destul pentru iele, ku kari en pekatsle ciei mici spurkaz dupe morte saau aflatu<sup>6</sup> dukend aciastora se duk in vreme sufletylor de kurezanya, se kiamg Lymuretoriu sau Purgatorium, vnde se mentuyeskü kend nu vor pezy destul.<sup>7</sup>

<sup>1</sup> Merturyseak in ms.

<sup>2</sup> Nu se intelege bine: cuvintul din ura e greit scris in loc de obiceiul,

<sup>3</sup> Cuora.

<sup>4</sup> Acidoru in text.

<sup>5</sup> Kgindeese in ms.

<sup>6</sup> Eflatu in text.

<sup>7</sup> Tot pasajul e foarte confuz.

Krez ke pentru dynsu shy merturyseszck en Sfynta Biserika dă foize iertezune<sup>1</sup> shy rele kă rugecaune shy allele factele bune ă kredynciosilor vijlor șe adziule.

Merturyseszck ke Sfynta Katoliciaska shy Apostoliciaska Biserika de la Rym ieste kap shy maj mare peste tot ă toate Biserici lui Kristos, kui toz Patriarchy, ka shy alzy kredynciosy, șent suppusay, shy acielei adouerate askultare me fegeduesck shy dzur.

Merturyseszck enke ke Sfynta Maika Biserika de la Rym ieste dzudeklore en lukrurylo ă kredynczei kară enușeturylo sula nu smynteste, nicie șe potă smenty, direptă cieja ă toate iereszurylo shy enușeturylo<sup>2</sup> atrimbę den Biserika aciasta lapudalę shy blastemata<sup>3</sup> shy ieŃ lapod, blastemŃ shy nă prymeszck.

Mai pe urma<sup>4</sup> merturyseszckŃ kredyncza katoliciaska ieste adouerate maj syngur. forșe dă karie năneal șe pote spesy. Pe kară ieŃ den voja me buna akaŃ primeszck shy me fegedueszck ke pe acieja penę la morte me tare shy nokalkata voi zyne; fegeduleszck enke ke me voi shy kōstygă, kă shy toz alzy suppuaz ny shy kari vor fi supl diregctoria me, șe șe dă kredyncza aciasta Prauoslouanykă enușezę shy dă ia șe zye penę la morte.

IeŃ acieia NN. ke voi aciaste toate zynē me tare fegedueszck shy dzur aaș șe mi adziute Tatel † shy Fiul † shy Duhoi Sfynt † Troieza Sfyntę au Dumnilzeu adouerat shy aciosta Sfynta Evangelia. Amyn. Susazytul.

Dela foaia 50, pe 18 foi, se dau mai intii părți din Evangholie, sub titlul *Postymirc Domnului nostru Isus Christos*; sint fragmente din Ev. lui Matei, Marcu, Luca și Ioan care se cetesc în săptămîna mare și în text sînt însumate pasajele ce trebuie cîntate de cor.

Urmasză diferite buczți scurte: *Tutul nostrŃ; Ave Maria (Bukure te Maria), Krez...*, *Confiteor (Ispovednicshu-me lui Dumndzeu)*, *Salve Regina (Fy cakuata, kradia Sa Maika)*, *Cinci poroncylo ă Biserici sfynte*, *Szepte tainele ă Biserici sfynte*, *Szepte fapte a milosteny den trupulaj*, *Szepte fapte a milosteny den sufletul*, *Szapte pakati dela encieput*, *Brevissimo annotatione sopra li mistery principali della Santissima Trinită.*

<sup>1</sup> În ms. iertezune; și mai departe textul se vede că e alterat.

<sup>2</sup> Enușeturylo în ms.

<sup>3</sup> Blastemare în ms.

<sup>4</sup> În ms.: rna.



La sfârșitul lor cetim: *Cinze fiie lui Dumnedawn, Maice lui Sfynte, Marie fciore, szy tuturoor Sfyntylor. Sverșyțul.*

Dela foaia 68 începe *Breve vocabulario italiano moldavo*, care cuprinde, pe 12 foi, vre-o mie de cuvinte, cele românești în ordinea alfabetică, dar numai aproximativ, fiindu-se samă de inițială, nu și de ce urmează după ea.

Neputînd publica aici întreg vocabularul, am ales din el cuvintele care mi s'au părut mai interesante dintr'un motiv ori altul. În felul cum sînt redată și cu sfîngăcii care arată pe glosatorul strein, nu e totdeauna ușor să identificăm cu ele forma de azi sau întrebuințată altădată; de aceea în câteva locuri cuvîntul românesc rămîne neînțeles.

Las să urmeze cuvintele care cred că meritau să fie relevate:

sora — astara	cetel <sup>1</sup> = agude
estate = astauara	badessa = astaryzza <sup>2</sup>
veders = accattare <sup>1</sup>	carciofoli = uncynara <sup>3</sup>
seminato — azzaryna <sup>2</sup>	fraudars la mercede agli operarij — a nă plety sludzyłor szy muncytorylor.
scatola — aracyzza <sup>3</sup>	impenienza finale — a nă zyna pokoinza se gændiașka dē pre-katele sale
limone = alamoē	aueri = auzijle <sup>10</sup>
foelle = amnaro	
fontana = așnă <sup>4</sup>	
corpua Christi — auosgiory <sup>5</sup>	
mostrato = aretato	
lira = auuta <sup>6</sup>	

<sup>1</sup> A veți să spună cățara, dar e scris astfel influențat de it. accattare, deși are cu totul alt înțeles.

<sup>2</sup> Adică: țarină.

<sup>3</sup> Naraciță.

<sup>4</sup> Kazan.

<sup>5</sup> Trebuie înțeles de sigur astfel: a noua joi, adică joi a noua după Paști.

<sup>6</sup> Alăută.

<sup>7</sup> Greșită, în loc de galei.

<sup>8</sup> Stariță.

<sup>9</sup> Anghinara.

<sup>10</sup> Auziție.



MANUSCRISUL LUI SILVESTRO ANELIO

avvocato = arkaua<sup>1</sup>  
 pillele = apury  
 defendere = arciuiește<sup>2</sup>  
 esame = ama<sup>3</sup>  
 odio = auryezme<sup>4</sup>  
 osequio = astrukatul  
 duplicato = auzenduită<sup>5</sup>  
 discoli = aauay<sup>6</sup>  
 zucchi = bustan  
 una specie di cascio = brynza  
 buona sera = buna vreme  
 buongiorno = bonadominaz  
 bastone = bez  
 ubriacone = bezeuă<sup>7</sup>  
 buon pro al facella = bonamassa  
 baroni = buery  
 brachesse = broneulc<sup>8</sup>  
 l'Annunziata = blagnuestyn  
 sacoccia = buanaru  
 lartaruca = broskkuzestă<sup>9</sup>  
 birra = ber  
 inferno = bolnaă

orlo inulio = bryan  
 rapunzoli = baraboy  
 cuoco = bukataro  
 mouere = buzurluindu  
 hurlare = battzokurye  
 veste civile = bebesrak  
 bulalo = byul<sup>10</sup>  
 disciplinarsi = biczyouj<sup>11</sup>  
 fiducia = bizuinza  
 vana operazione<sup>12</sup> seă anperst-  
 zione = boboneta.  
 maledici = blestamatory  
 abbondante = bielszugazy  
 deuoto = bezzatâ<sup>13</sup>  
 anelli = bulciukury<sup>14</sup>  
 leprosi = bobeszij  
 caniuio = benkiot  
 castigazioni = bleistury  
 vasi<sup>15</sup> d'acqua = cofino<sup>16</sup>  
 stivali = ciabuotti  
 calzolajo = ciabuottaro  
 pica = ciorkus<sup>17</sup>

<sup>1</sup> E cuvântul de origine turcească arca, pe care îl găsim în vr. cu înțelesul de „protector”. Cu semnificația de aici apare și în *Let. lui Mordarie Cozincul*, publicat de Gr. Creșu, 245, 274; cf. E. Șăineanu, *Elem. turc.*, II<sup>o</sup>, 7; *Dict. Acad.*, s. nra. Arca + circumf., prin ornare, cu acest înțeles special și în Moldova și în Muntenia.

<sup>2</sup> Mi-l necunosc; pare un derivat din *arbitr.*  
<sup>3</sup> Nu știu ce poate fi această formă.  
<sup>4</sup> *Uricieus*, adică ură.  
<sup>5</sup> *Az îndoit.*  
<sup>6</sup> *Auay.*  
<sup>7</sup> *Bejia*, cum se zice auză și azi dialectal; deci nu: *bejia*.  
<sup>8</sup> *Bernezici.*  
<sup>9</sup> Adică: *broască cu țest.*  
<sup>10</sup> *Bivol.*  
<sup>11</sup> *Obiclav.*  
<sup>12</sup> *Așă în ms.*  
<sup>13</sup> *Băral*, presb. catolic.  
<sup>14</sup> *Beitziuge.*  
<sup>15</sup> *In ms. nari.*  
<sup>16</sup> *Cofă*, într-o oțetă italiană.  
<sup>17</sup> *Țarcă.*

incensiere = chaldenyž<sup>1</sup>  
 peste = ciurma  
 insognato = chysalo<sup>2</sup>  
 trepiede in gen. = chyoristy<sup>3</sup>  
 ambră = chyrymbary  
 minio = chynavur  
 ultiimo = ciel maj pë vrama  
 pistello = chylokă<sup>4</sup>  
 piana = ciolăd<sup>5</sup>  
 lampada = cændylo  
 malarazzo = chylota  
 visitazione = cerkarie  
 campo = czaryna  
 stalliere<sup>6</sup> = comiszet  
 ammirabile = ciudoaă

maestro = daskal  
 damni da mangiare = dene de  
 mungato  
 carissima = dragolizza  
 acquistare = dobondeskă  
 matino = dyminaza  
 senso = dezda<sup>7</sup>  
 creditario = de muszyie

importuno = dedniesk<sup>8</sup>  
 importunită = dodeitura  
 Signore liberaci dall' imposture =  
 Domne feresti de napaste  
 papagalli = dudy<sup>9</sup>  
 diinită = dumnadzerie  
 verită = dereptaze<sup>10</sup>  
 opressione = doszeditura  
 tamburro = dobyty  
 tamburrino = dobos<sup>11</sup>  
 speranza = dezdo<sup>12</sup>  
 destera = domnadriapta  
 lussuria = doznierdaczune  
 justizia = dreptate  
 giudizio universale = dzudeczu  
 giudice = dzudikatoryu  
 dottora = doftor  
 sedilo = dartzü<sup>13</sup>  
 incontrare = detympana<sup>14</sup>  
 apena = debie<sup>15</sup>  
 napi = dubaea  
 delizie = dostietoczuni  
 carta = erty<sup>16</sup>

<sup>1</sup> Chaldenisi.

<sup>2</sup> Viat.

<sup>3</sup> Pirosty.

<sup>4</sup> Filug.

<sup>5</sup> Gialzu.

<sup>6</sup> In ms.: stelliere.

<sup>7</sup> De sigur: *daflic*, și atunci *sensu* e pentru *asaso*.

<sup>8</sup> Greșit pentru: *dodeasc*.

<sup>9</sup> Turc. *dalk*, *tuty* „papagal” < pers. *tūfi*. Cuvîntul nu mi s-a născut din alte toante dela noi, dar se vede că, impronunțat din turcește a fost întrebuițat altădată.

<sup>10</sup> Greșită pentru *dreptate*? Nu e probabil, pentru că aceasta e dat mai jos. Poate a existat forma *derepteață*.

<sup>11</sup> *Dobas* (*tabas*) sau, poate, pentru *dobosar*.

<sup>12</sup> Greșit, în loc de *adejde*.

<sup>13</sup> Nu înțeleg ce poate fi.

<sup>14</sup> *Detympina*.

<sup>15</sup> *De-abia*.

<sup>16</sup> *Hirtic*.



lupuli = emsë<sup>1</sup>  
 longanimitas = engăduire ende-  
 lungu  
 lapidato = amproszak  
 rinchioso = enkilioazy<sup>2</sup>  
 granaro = anazura<sup>3</sup>  
 disperazione = ombleznyre  
 societate = outouereszaska  
 mago = alin<sup>4</sup>  
 impedimento = enkyliciale<sup>5</sup>  
 angluine = engyzytorsai  
 laqueare = ensylzentü<sup>6</sup>

francese = francios  
 figli = ficciori  
 e cotto = fyarto  
 frauole = fracy<sup>7</sup>  
 e fatto da mangiare = fekut bu-  
 gato<sup>8</sup>

italiano = franciest  
 per far patti = fak tokmala  
 piuiato = falon<sup>9</sup>  
 scenamento = feimery<sup>10</sup>  
 scomunica = fureszanyio<sup>11</sup>  
 scomunicato = furesy<sup>12</sup>  
 chiccara = filcyan<sup>13</sup>  
 farfalla = fluttur  
 glorioso = falytu  
 gambe = fluieryle  
 bagno d'acqua = feredies

esattori = galbanaszy<sup>14</sup>  
 carcere = grossü  
 talponara = gnygorzan<sup>15</sup>  
 vermi<sup>16</sup> di grano = gergorizza  
 ballare = giögare  
 stabbio = gonoa<sup>17</sup>  
 rumora = gliciano<sup>18</sup>

<sup>1</sup> Hämci.

<sup>2</sup> Pentru inchizi, cum mai înainte rinchiosi e glosat cu entisy.

<sup>3</sup> In jurü.

<sup>4</sup> E curios acest înțeles al lui elin.

<sup>5</sup> Incitcentü.

<sup>6</sup> Nu poate fi decât îngălbenirea, greșit redat și atunci laqueare e latinitat, pentru lacouire.

<sup>7</sup> Adică: fragole, deci: fragi.

<sup>8</sup> Făcut bucate.

<sup>9</sup> Felon.

<sup>10</sup> Defăimări.

<sup>11</sup> Afurisanie.

<sup>12</sup> Afurisit.

<sup>13</sup> Pălăgan.

<sup>14</sup> Gălbănapi e cu totul nepotrivit nici; Amelio a făcut o confuzie: auzind de gălbănapii luați de incantatori și-a închipuit că așa le zicea acestora.

<sup>15</sup> Nu poate fi un derivat din ghygorz, pentru că nu se potrivește înțelesul; ar putea fi în loc de chygoran, dar nici acesta nu corespunde bine formei italiene.

<sup>16</sup> Vermii în ms.

<sup>17</sup> Ganoü.

<sup>18</sup> Gilecarü.

jazzo = giaccia <sup>1</sup>	candela = iluminaie <sup>2</sup>
contendo = glyczauesk <sup>3</sup>	vitello = iezyllo <sup>4</sup>
seuero = groznik	solfo = ierba puçyoa
foglio = golla <sup>5</sup>	ferraiolo = iuppungé <sup>6</sup>
porco salustico = glygan	martora = isdieri <sup>7</sup>
castratore = gioganaro <sup>8</sup>	cacciare = igonese
vascelli = gulloni	bisestite = isciotkó <sup>9</sup>
vangu = gærlig <sup>10</sup>	creatore = izderitorini
elegante = gizdaum	carissimi = ibyztlor
uccelli di rapina = gyganijle	falsi = iebiunlor <sup>11</sup>
vermi = gyndacy	professare = inala <sup>12</sup>
ferro = hier	vizio = icija <sup>13</sup>
premio = hakul	vizij = icij
vichi = iudicets <sup>14</sup>	
stagno = hostor <sup>15</sup>	nibbio = kaya <sup>16</sup>
strepito = hurduzuind	pepe = kyper
superbiendo = hydrie <sup>17</sup>	mortale = kypernix <sup>18</sup>
reputazione = hatyr	

<sup>1</sup> *Ghiacă*, italianizat; forma it. e și ea greșită.

<sup>2</sup> *Gilcense*.

<sup>3</sup> Poate *golin*; *foglio* e atunci pentru *foglio*.

<sup>4</sup> *Jagdwar*.

<sup>5</sup> *Cirlig*.

<sup>6</sup> Cuvântul nu traduce tocmai bine forma italiană.

<sup>7</sup> *Coritor*.

<sup>8</sup> *Hitric*.

<sup>9</sup> *Luminare*, italianizat.

<sup>10</sup> *Fișel*.

<sup>11</sup> *Ipingea*.

<sup>12</sup> *Ider*.

<sup>13</sup> Nu văd ce poate fi această formă. Întru cîtva ne aduce aminte de rus. *visokost* „bisect”. Mai puțin ne putem gândi la ung. *székely*, cu același înțeles.

<sup>14</sup> Nu știu ce a vult să spună.

<sup>15</sup> *Iecală*, probabil, alitindu-se să se adauge: *a da la...*

<sup>16</sup> Poate: *ieșic*, cu o vagă apropiere de forma italiană, deși glossa nemăsurătoare pare să fie o redare directă a formei italiene.

<sup>17</sup> *Daic*.

<sup>18</sup> Pare să fie *piper-nix*, dar atunci nu se potrivește cu *mortale*, sau poate acesta redă numai răg înțelesul lui *piper-nix* și ar fi pentru *mortale*, care în suful italiei, de unde era Amelio, apare ca *mortalé*.

fangiullo — kupillo	secreto luogo — kase dè taine
orto = kradyń <sup>1</sup>	stagno = kostor
natale = krecion	gatto mammoni <sup>12</sup> = kuskodano <sup>11</sup>
petto = kieptal	magistrato = kape-tonyle mary
balio = kranyco <sup>2</sup>	comparazione = kipuluicelo
lumache = koliboccy <sup>3</sup>	fangiullo nobile = kukonul
lischetto = kata <sup>4</sup>	fangiulla nobile — kukonizza
stampatore = kutipary	
cotogne = kutis <sup>5</sup>	Ascensione = laispasso <sup>12</sup>
baghi = kaury <sup>6</sup>	concha = lignynū <sup>13</sup>
conuito de morti = komandare	purgatorio = laemurytorijū <sup>14</sup>
anciño = kerligo	poltrone = laenos <sup>15</sup>
oche = kansty <sup>7</sup>	epilepsia = lezsynatura
boja = kalō <sup>8</sup>	indulganza = laesare
predica = kasanyie	adufazione = lezuitura <sup>16</sup>
sciocelle <sup>9</sup> = korne di mare	putredine degl'occhi = lipiciozsy <sup>17</sup>
conclaua = kase den lontru	pastenache = murkuoy <sup>18</sup>

<sup>1</sup> *Grădini.*<sup>2</sup> *Graniță.*<sup>3</sup> *Calbaci.*<sup>4</sup> E grea să admităm că ar fi cîta „puțu, o hucăță”, pentru că forma cîrădă numai prin Oltenia, Bănești și Țara Hațegului.<sup>5</sup> *Grăjit, pentru gusti.*<sup>6</sup> *Găuri.*<sup>7</sup> *Gîțe, cu păstrarea lui n, cum se zice și azi prin unele locuri (gîncă).*<sup>8</sup> Nu cred să redea păstrarea unei pronunțări mai vechi în *calō*; *ō* e probabil pentru *au*.<sup>9</sup> Forma italiană nu mi-e cunoscută; la „roșcove” în italiană se zice *carrube, guaiacelle*.<sup>10</sup> *Haimone* în ms.<sup>11</sup> V. asupra acestui cuvînt, Tiktin, *Dicționar rom.-germ.*, a. *cup-codas*.<sup>12</sup> *Lat. Ippus.*<sup>13</sup> *Lighian.*<sup>14</sup> *Lămuritor*: v. mai sus, pag. 205.<sup>15</sup> *Lenos.*<sup>16</sup> *Lezuitură.*<sup>17</sup> Se vede că *lipicioz* înseamnă aici „urduros”; găsim și la Cantemir, *Let. ier.*, 106, pe *lipicioz* alături de *urduros*. Așa că ne-am putea gândi că aram de a face cu lat. *Ippus*: totuși înțelesul se poate explica și din a *lipi*.<sup>18</sup> *Mărcori.*



gutto = mox<sup>1</sup>  
 polledro = manzo  
 touaglia di tauola = massa  
 Pentecoste = moșya<sup>2</sup>  
 aelno = maegarul  
 asina = maegerizza  
 mi marauiglio = ma myrū  
 adornare = ma podobeskū  
 macello = misarcije  
 macellaro = misarcinul  
 saluto = maympreuna  
 fatigo = manaulesk  
 ia ripa del monte = maalul  
 touaglia di faccia = mynyetorgura  
 buggia = monzyt<sup>3</sup>  
 buggiardo = myncynos  
 eredi = moșynaszy  
 erede = moșzalnka<sup>4</sup>  
 miseria = mișmeletate  
 miseri = mișzey  
 misero = mișzeal  
 menzione = myntuiala<sup>5</sup>  
 frude = maegaliturs<sup>6</sup>

aspettanza = nadezde  
 vizio = naruū  
 esortazione = neestā<sup>7</sup>  
 lassato = oblicyto<sup>8</sup>  
 hostie = oblez<sup>9</sup>  
 astinenza = obrycit<sup>10</sup>  
 coperta nobile = obial  
 conclusione = obyrazyre  
 sollecitudine = otyndnicije  
 proibizione = obryceste<sup>11</sup>  
 sperare = ofiare  
 obbligati = obliczy<sup>12</sup>  
 regione = olatul  
 applauso = obaztyie<sup>13</sup>  
 cicconato = obidnik<sup>14</sup>  
 ouile = okoi

seloppo = puskā  
 grano turco = papasuooy  
 ruffiano = posouengho<sup>15</sup>  
 turchi = pagany  
 chiochero = pincy<sup>16</sup>

<sup>1</sup> Mij.

<sup>2</sup> Moși.

<sup>3</sup> Secorec, în loc de mizeriună.

<sup>4</sup> Derivatul acesta, cu începutul de moștonitor, e de sigur greșit redat.

<sup>5</sup> Pus greșit în loc de amintire.

<sup>6</sup> Maguliturs.

<sup>7</sup> Năstar.

<sup>8</sup> Oblicē nu merge cu înțeles aici. Numai *oblicē* s'ar potrivi.

<sup>9</sup> Forma *aceasta* nu știu să mai fie atestată și corespunde pol. *oblaży*, germ. *Oblate*, etc.

<sup>10</sup> V. mai sus, pag. 294-295.

<sup>11</sup> V. gloss de mai înainte *obrycit*.

<sup>12</sup> V. mai sus, pag. 289.

<sup>13</sup> Iarșei o traducere ne în locul ei.

<sup>14</sup> În dicționarul său *Tiktin citază* (s. v.) un exemplu unde *obidnik* înseamnă „cel căruia i s'au scos ochii, orb”, așa că semnificația se potrivește.

<sup>15</sup> *Posouenghi*.

<sup>16</sup> A voit de sigur să spună: *impingere*.

trasfigurazione = probaszyn <sup>1</sup>	peso = pohora <sup>11</sup>
vna parte di carne = peczyô	rapina = piaskatura
cappello = pallaryû	reta di porco = paprã <sup>12</sup>
prugnacci = porompriele <sup>2</sup>	dignità siue estimazione = pro-
parrocchiani = poporeni	neluyala <sup>13</sup>
presto, subito = pasest <sup>3</sup>	descendere = pogorynduse
elefante = pyli	affitto = pedepsitu
pasta = piomedezul <sup>4</sup>	commercio, amicizia = priente-
increpare = probosesko <sup>5</sup>	sugul <sup>14</sup>
pregoui = poftesk	conniuenza = pynza <sup>15</sup>
plabe = poporul	proetare = poluszakoe
stola = patrahyr	gasigare = pedepsyre
ragno = pynkã	superfluitã = prisosytora
preside = pytropul	ammonitore = pitrop
sbirri = panstery <sup>6</sup>	perseueranza siue continuato =
segretario = pysarul	pestitû
trotte = pyatruch <sup>7</sup>	Ragazzo vestito di erba vã in
profetessa = prorocyssa	processione per ottenere la piog-
communiõne = procestanye	gia veanza de scismatici e detto
ventre = plodul	ragazzo lo culano e l'alzano dentro
loda = pofala <sup>8</sup>	del fiume e dicono signore dani
umido = pylaud <sup>9</sup>	la pioggia il nome di questo ra-
vicario = pitronopol <sup>10</sup>	gazzo così vestito lo chiamano
faccoltã siue autoritã = pozuo-	papaluka <sup>16</sup>
lentjo	paglia trita = plaua <sup>17</sup>

<sup>1</sup> *Pobrazjen.*<sup>2</sup> *Porumbrete.*<sup>3</sup> *Redare nu toamai exactã a formei italiene, dela verbul a piãã.*<sup>4</sup> *Plãmãdet.*<sup>5</sup> *Probozesc.*<sup>6</sup> *Panãiri.*<sup>7</sup> *Pãstrãu.*<sup>8</sup> *In vr. pãkãutã.*<sup>9</sup> *De sigur greãit pentru jilav, ãi deci neavãndu-ãi locul la p.*<sup>10</sup> *Adicã: epítropul.*<sup>11</sup> *Povurã.*<sup>12</sup> *Papov.*<sup>13</sup> *Nu mi-ãi cunoscutã o asemenea formã. Cu înãeles ei corespunde intru cãtra vsl. pããkãutã „a lãnda, a cãneti”.*<sup>14</sup> *Priente-sagul in ms.*<sup>15</sup> *Pincã cu înãeles figurat.*<sup>16</sup> *Papalagã, Paparudã.*<sup>17</sup> *Plãvãã.*

sopraintendente = priştăuanyk	biele = suycle <sup>10</sup>
attenzione = pryza <sup>1</sup>	cassa de morti = sekryul
religiune = postreguluj <sup>2</sup>	fonchi come le spinghe = sbor- cyoy <sup>14</sup>
oblazione = pominok <sup>3</sup>	zingari = azyngant <sup>15</sup>
fonchi d'alburi = rysknoy <sup>4</sup>	nauetta di telaro = suela <sup>16</sup>
gelatina = recs	astrologo = szodij <sup>17</sup>
rosa = ruzya <sup>5</sup>	striglia = scialla
veste di donna = rochij	guardare = sukutest <sup>18</sup>
pertinace = renizos	scutolla = schiafa <sup>19</sup>
cardatura = rayta <sup>6</sup>	salua = szyolky <sup>20</sup>
delli Romani = Romanylor	grappi d'eva = struhury
vmore = ræumnale <sup>7</sup>	cassa di schioppo = szes <sup>21</sup> di puska
infruttuoso = rodiciosû <sup>8</sup>	cassa di schioppo = strato di puska
preuaticatrice = rahna <sup>9</sup>	cannella = skorza dulcis
discordie = rokosity	orefici = szletary <sup>22</sup>
spada = spaka <sup>10</sup>	refletto mē = sokotest
veste de li poueri = sauomano <sup>11</sup>	bettonica = skrypez
buona notte = sera bona	
barettoni = slyk <sup>12</sup>	

<sup>1</sup> Gupala, pentru grije.

<sup>2</sup> V. mai sus, pag. 290.

<sup>3</sup> V. mai sus, pag. 296.

<sup>4</sup> Rişcovi.

<sup>5</sup> Ruje.

<sup>6</sup> Baghăd.

<sup>7</sup> Revencală.

<sup>8</sup> Înţeles contrar celui din italiană.

<sup>9</sup> Pare să fie riend, dar semnificaţia nu se potriveşte.

<sup>10</sup> Spagă.

<sup>11</sup> Saman.

<sup>12</sup> Işic.

<sup>13</sup> Sfecă.

<sup>14</sup> Sbircoigi. Forma italiană spinghe înseamnă de sigur „bureţi” şi  
e atunci greşit transcrisă (dialectal italian se zice spunga pentru spugna).

<sup>15</sup> Ţigani.

<sup>16</sup> Suvociă.

<sup>17</sup> Zodii.

<sup>18</sup> Socoli cu înţelesul vechi de „păzi”.

<sup>19</sup> Scafă.

<sup>20</sup> Neluşoles.

<sup>21</sup> Teard.

<sup>22</sup> Ziltari.



ila de coralli = zzyntur <sup>1</sup> di ko- relle	sobrietă = trezyie <sup>11</sup>
iattoli = sinicy <sup>2</sup>	stampa = typar
wa passa = strahide <sup>3</sup>	bronzo = luc <sup>12</sup>
ielare = statyui	trombe = tryngnyzzi <sup>13</sup>
avarizia = skumpete	occulto = tekaduiesku <sup>14</sup>
baggiato = sacral	fango = tyna
speziale = skizyerul <sup>5</sup>	oscuro = tunerykul
speziaria = schyzyaria <sup>6</sup>	padolla = tyndzier
scienza = stjincza	trifoglio = tryfoy
povertu volontaria = seracijă	zateca lunga = tyduu
riebdare da voie	pazienza = lerpenyie <sup>16</sup>
lesione = steruieskă <sup>8</sup>	trombettieri = tryngnyzziery <sup>17</sup>
susurroni = azoptory <sup>7</sup>	cannoni = tunary <sup>11</sup>
osmazione = symazyie <sup>9</sup>	tuono = tunetul
oppressione = superul	turbato = tuiburat
statua = stan	figura = tiposul
di vmită = sonorenie <sup>10</sup>	figure = tiposuryie
	radice = trupina
	latrocinia = tæhuszagul
tabacco = tutuno	misero = tykæloaul
sacchella = traistra	fulmine = tuna <sup>18</sup>
tabacchera = tabacyna <sup>14</sup>	adorare = trapadă <sup>19</sup>

<sup>1</sup> Şnur.<sup>2</sup> Nu poate fi decît o greşală pentru *finice* (cf. dicţionarul lui Viktia, s. *finică*).<sup>3</sup> *Stafida*.<sup>4</sup> *Spifer*.<sup>5</sup> *Spiteria*.<sup>6</sup> Înţelesul nu se potriveşte.<sup>7</sup> Probabil pentru *şoptituri*.<sup>8</sup> *Semaşle*.<sup>9</sup> Greşit, pentru *amerenie*.<sup>10</sup> Se vede că se întrebuiţa această formă pentru „tabacheră”.<sup>11</sup> *Sobrie* în ms.<sup>12</sup> *Tuci*.<sup>13</sup> *Triubiţa*.<sup>14</sup> *Tăgăduesc*.<sup>15</sup> *Tirpeale*.<sup>16</sup> *Triubiţuşi*.<sup>17</sup> *Tunari*.<sup>18</sup> *Tună* sau poate greşit pentru *tunet*, deşi acesta e dat mai sus.<sup>19</sup> Impropriu dat aici.

pignata = vuolla <sup>1</sup>	scrittore di privilegi = vrykaru
falcone = ullya	volontà = vegiate <sup>11</sup>
sindico = vattamano	umiltà <sup>12</sup> = vmlenyie
specchio = velynda <sup>2</sup>	virtute șiub dignită = vrednicyie
colmo = vuruo <sup>3</sup>	emulazione = vazba <sup>13</sup>
riposare = vdunesti <sup>4</sup>	cacciatore = vnyitore
ricotta = vrda	rotlo = vnyzoliduszy <sup>14</sup>
tedio = vreciane <sup>5</sup>	cynosura stella zettentrionala cir-
vultă = uneciuno	condată da sette stalle = vrdzy-
aprito d'un scomunicato =	szytury <sup>15</sup>
workulac <sup>6</sup>	vana = vykleng
cocchiero = visiteu	
disperazione della salute = vz-	querola = zoloba <sup>16</sup>
beiala <sup>7</sup> nebusaska	concupina = zyitora
presunzione di saluarsi senza	cagna = zenga <sup>17</sup>
merito = vzbeiala ka pakatele	cimiterio = zynteryo
vor il iertate	luogo doue fanno la tala = zæmnyk
homicidio voluntario = wrasme-	historia = zytije <sup>18</sup>
sia kû voia pline	doia = zestre
fattore = vattaü <sup>9</sup>	ardore = zelanyie
cucino carnale = vere primare	foribondo = zelolul <sup>19</sup>
giouine = voynik	pelato = zmulta
condizione = vyolfa <sup>10</sup>	promissione = zaruinca
privilegio = vrykul <sup>20</sup>	molesti = zelazytory

<sup>1</sup> Oald.<sup>2</sup> Oglindă.<sup>3</sup> Vîrf.<sup>4</sup> Odănuști.<sup>5</sup> Uriclune.<sup>6</sup> Fircolac. E interesantă apropierea de înțeles ce se face aici.<sup>7</sup> V. mai sus, pag. 295.<sup>8</sup> Vătaf.<sup>9</sup> Neînțeles.<sup>10</sup> Uricul.<sup>11</sup> Probabil pentru voie veghiată.<sup>12</sup> In ms.: umilnă.<sup>13</sup> Frajăd.<sup>14</sup> Înțelesul lui vinzoli nu se potrivește cu al cuvintului italian.<sup>15</sup> Nu știm acest cuvint pentru „carul mic”. Msul. îl găsimera. Jaldă.<sup>16</sup> Focul.<sup>17</sup> Jistic.<sup>18</sup> Zăindul.

La sfârșit se dau numele lunilor :

januarius = chyryndari	iulius = kupturu
februarius = feuraru	augustus = augustu
martius = marz	septembor = repciune
aprilis = pryer	october = brumariei
maius = mayo	november = brumar ciel marea
ianius = cyrysieru	december = andree

Urmează numele zilelor săptămîinii și înșirarea numeralelor; relevăm formele *optu, noua, voute (= o sută), va miă (= a mie)*; manuscrisul se încheie cu menționarea acestei din urmă forme și cu observația: „et sic de singulis”.

Vocabularul, ca și restul manuscrisului, nu e lipsit, cum se vede, de oarecare însemnătate, pentru că ne dă unele forme rare ori chiar necunoscute pînă acum și ne duce spre vorbirea vie, chiar familiară, cum nu ne prea este cunoscută din trecut, și în același timp ne înlesnește cunoașterea dialectului moldovenesc pe care Silvestro Amelio și-l însușise destul de bine, ca strein, chiar dacă uneori ne dă forme bizare, pentru că urechea l-a înșelat ori a întîmpinat greutăți în redarea cuvintelor românești cu litere latine.

Dr. DRAGUȘIANU



## ÎNSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI

VSL. *İelċeo*<sup>1</sup>, CELT. *ġara* (GERM. *Eisen*), GR. *χάλκος* etc.

**D**enumirile fierului, ca și ale aramei și altor metale, prezintă în limbile indoeuropene dificultăți etimologice nelămurite pînă acum. Pentru unele din ele eforturile filologilor nu rămas fără rezultat, fiind că lipsesc unele elemente lingvistice ori din istoria culturii putînd duce la elucidări — și poate niciodată nu se va ajunge la clarificarea deplină a acestei părți din lexicul indoeuropean —; pentru altele însă nu ar fi fost așa de greu să se dea identificări mai admisibile dacă explicațiile ar fi lăsat la o parte apropieri prea artificiale și ar fi plecat dela indicații precise pe care le dau studiile comparative și în afară de domeniul indoeuropean. Un exemplu pentru aceasta sînt formele pe care vom căuta să le explicăm aici.

Noțiunea de „fier“ o întîlnim uneori derivată din aceea de „tare“ în jurul căreia vedem grupîndu-se diferite variațiuni semantice. Astfel, în limbile altaice fierul e numit: *ciag*, *temir*, *inc*, *timir*, *turc*, *demir*, din rîdăcina *tem-*, *tim-*, *tum-*, care înseamnă „tare, îndesat“ și pe care o găsim ori cu acest

<sup>1</sup> Pentru transcrierea lui *ġ* neexistînd în tipografie semnul special (o cu unghi deasupra), a trebuit să recurgem aici, ca și în alta parte, la *ġ*. Pentru numerele viitoare ale revistei vom căuta să ne înălțăm această lacună tipografică, dimpreună cu altele, în măsura în care ne perzim împrejurările de acum.

înțeles în alt. *tinn*, *ton* (acesta însemnând și „inghețat“), ori cu semnificații înrudite în iac. *tinni* „rece“, ciuv. *tun* „ger“, uig., ciag. *tong* „ger“, turc. *don* „ger“, *dolu* „grindină“<sup>1</sup>. Evoluția semantică în aceste forme din aceeași familie se explică astfel: „tare, îndesat — înghețat, rece“, de unde de o parte „fier“, de alta „grindină“<sup>2</sup>. Ceva analog ne oferă în aceleași limbi naștele „aramiei“: *bakir*, *pakir*, din tema *bak-*, *pak-* „tare“<sup>3</sup>.

Plecând dela această constatare, mi se pare că se rezolvă problema originii vsl. *želězo* „fier“ care a rămas pînă acum o enigmă pentru slavisti. Chiar mai în urmă, R. Trautmann<sup>4</sup>, urmînd pe alții, se mulțumește să alătore, cu un semn de întrebare, această formă la gr. χαλκός. Tot obscur se pare cuvîntul și lui A. Meillet<sup>5</sup>, dar, mai categoric, intru citva, dînsul crede că apropierea lui *želězo* de χαλκός este foarte problematică („le rapprochement avec gr. χαλκός „bronze“ est en l'air“). Forma grecească nu are, într'adevăr, o legătură directă cu *želězo*, ci numai pînă la un punct poate fi citată alături de aceasta, cum vom vedea mai departe. Lui *želězo* îi corespund lit. *gel(e)žis*, let. *dzelza*, vprua. *gelso*, cu același înțeles. Aceste forme se întîlnesc însă, atît în slavă, cît și în lituană, ca altele care ne dau explicarea lui *želězo* și e de mirare că filologii nu au ținut samă de aceasta cînd s'au

<sup>1</sup> H. Vámböry, *Etym. Wb. der turko-tat. Spr.*, 165-167; *Die primitive Cultur des turko-tat. Volkes.*, 174.

<sup>2</sup> Seria semantică „tare — înghețat (brumă, ghiăză etc.) a, de altminterlea, ceva frecvent și în alte limbi, cum a nșor de înțeles; comp. gr. πάγος, πήγνυμι, πείζω, πείζω (E. Boisacq, *Dict. étym.*, 737, 777, 905, 912); sl. *kratva* (E. Bernaker, *Slav. et. Wb.*, I, 171); alb. *ngrišt* (N. Jaki, *Stud. z. alb. Etym.*, 63).

<sup>3</sup> Din tema *kar-* însemnînd „tare“ explică O. Donner, *Vergleich. Wb. der finisch-ugr. Spr.*, I, 141, și termenii fino-ugrici pentru „fier“: slr., peris. *kört*, vot. *kovt*, cat. *karrt*, vng. *kov*, czerem. *kivud*. Se admite însă azi că aceste forme vin din italică și se corespund av. *karca-* „cușt“ (O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a doua, 236; cf. E. Bernaker, I, 561; B. Munkšev, *Arje da žanuk. slavick*, 390). Motive hotărîtoare nu sînt totuși ea să preferăm explicația aceasta celei admise de Donner.

<sup>4</sup> *Baltisch-slavisches Wb.*, Göttingen, 1923, 83.

<sup>5</sup> *Introd. à l'étude comp. des langues indo-européennes*, a cincea ed., 384.



ocupat de termenul slav pentru „fier”. În slavă avem într-adevăr: sloven. *žled*, *žledica*, rus. *žlédica*, rut. *ошлѣда* „polei” (și „ploaie cu zăpadă”), polab. *zlad* (*schlod*) „grindină”, etc., iar în lituană apare *gėlmenis* „ger”. Acestea sînt înrudite cu lat. *gelu*, *gelidus*<sup>1</sup> și ele ne arată că nu pot fi isolate de *žlězo*. Înțelesul acestuia se explică astfel ușor: avem la baza lui noțiunile de „înghețat, țară”, exact cum aceleași noțiuni le-am văzut asociate în formele ultimei amintite înainte.<sup>2</sup>

Puteam înțelege acum de unde vine și celticul (rirl.) *šara* „fier”, rezultat din *šara*, cum dovedește forma *Isaruo-dari* „ferrei ostii”<sup>3</sup>. Cu toate încercările lui H. Pederson<sup>4</sup> și J. Loth<sup>5</sup>, de a deriva această formă din vind. *áyas* care e la baza lat. *acc* etc.<sup>6</sup>, fonetica se opune acestei derivări, pentru că i nu poate corespunde vind. *ay-* sau lat. *ae-*<sup>7</sup>. J. Pokorny<sup>8</sup> s'a gândit la altă etimologie: *isarno*, după dînsul, ar putea fi în celtică un împrumut din ilirică, și aceasta pentru că spre Iliria e atestat numele de riu *Isarnus* și la Iliri lucrarea fierului era în floare în vechime. De fapt, *Isarnus* apare în Rezia<sup>9</sup> și acolo e de sigur celtic. Cu atare, e înrudit cu *isarno*, trebuie să derive dintr-un element comun indoeuropean, și

<sup>1</sup> Nu este aici un motiv să desprăgim senza curiozitate; H. Trautmann, *l. c.*, 82, și S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 229, împărtășind părerea altora, cred că *žed*, *žledica* etc. pot fi mai curînd explicați prin pers. *zgd* „grindină, brumă” (nu bine înțeles încă acum); fonetismul slav, ca și cel lituan., nu se opun de loc să pleacă tot data *gel-*, ca în latină, așa că nici A. Meillet, *Les dial. indo-européennes*, 22, nu vede vre-un motiv ca să interpreteze altfel aceste forme.

<sup>2</sup> Pentru fonetism, v. W. Vandrák, *Vergl. slav. gramm.*, I, 301, 307.

<sup>3</sup> A. Holder, *Altcelt. Sprachschatz*, II, 70.

<sup>4</sup> *Keltische Gramm.*, I, 73; cf. II, 53.

<sup>5</sup> *Revue celtique*, XXXVI, 230.

<sup>6</sup> Acupra lui *áyas*, a cărui origine e controversată azi, cf. S. Feist, *l. c.*, 23, și nota lui A. Nehring în art. *Kupfer* din *Reallexikon* al lui Schrader, ed. a doua, 068.

<sup>7</sup> Etimologia aceasta e contestată și S. Feist, *l. c.*, pe cînd e menționată de O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a doua, 235.

<sup>8</sup> *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.*, XLVI, 292; XLIX, 126.

<sup>9</sup> Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, XVIII, 2053-2054.



atunci rămâne să-l explicăm pe acesta din urmă, să-l identificăm cu un prototip care să-l lămurească din toate punctele de vedere. Aceasta nu este imposibil, pentru că într'adevăr *isarno*, despărțit în elementele lui, ne duce la sufixul *-arno* și totuși *is-* care ne amintește imediat pe *germs. is*, *germ. Eis*, și ne îndreaptă spre arcaic. *isarn* „înghețat”, dial. *pa-mir* (*sar.*) *is* „frig”, *afg. osar* „ger”<sup>1</sup>. Deci numele fierului în celtică pleacă dela noțiunea de „ghiață” și ne oferă un paralelism semantic analog celui constatat mai sus<sup>2</sup>. *Germs. Eisen* e considerat azi ca un împrumut din celtică<sup>3</sup> și astfel numai indirect stă în legătură cu *Eis*: cel dintâi reproduce, ca formă împrumutată, tema pe care o reprezintă cel din urmă<sup>4</sup>.

Înțelesurile cuprinse în aceste numiri ale fierului au putut fi punctul de plecare și fiind a fost vorba de un termen pentru aramă și în chipul acesta urel că poate fi explicată forma greacă *χαλκός*. Am amintit mai sus că altaicul *bakir* are la bază sensul de „tare”. Aceeași noțiune o regăsim în *χαλκός*: Hesychiu ne dă pentru această formă glosa: *καὶ νόμος ἀκίνητος*, unde se vede clar înțelesul de „netuluit”; tot la Hesychiu derivatul *χάλκος* e explicat prin *ισχυρός* „tare” (comp. acolo și mai multe compuse cu *χαλκο-*, *χαλκος-*, însemnând tot „tare, gren...”); înțelesul acestui de-

<sup>1</sup> Chr. Bartholomae, *Zeitschr. der deutsch. morgenländ. Gesellsch.*, L, 697; *Aftr. Wb.*, 372. Oset. *isra* „a îngheța”, *siug* „înghețat” trebuie puși de sigur tot aici, cu toată încredința pe care o are W. Müller, *Die Spr. der Osseten*, 18; căderea vocalei inițiale nu e împotriva fonetismului osset.

Tema *is-* așa cum apare în formele citate explică și cuvântul celtic, pentru care Pokorny releva dificultăți fonetice de fapt necesitate în cazul de față.

<sup>2</sup> Numula de zturi care presupun un mai vechi *Isar(a)*, ca venind dela Celți (cf. Pauly-Wissowa, *Real-Encycl.*, IX, 2053), se potes cuprinde astfel necori și noțiunea de „țesut”, cu numai pe aceea de „țesut”.

<sup>3</sup> Cf. S. Feist, l. c., 97.

<sup>4</sup> Raportul între aceste două cuvinte i s'a părut și lui F. Kluge, *Elym. Wb. der deutsch. Spr.*, 109, că ar putea avea un temel, dar motivul distincției nu i-a apărut clar.

riyat, pentru care şi dicţionarele greceşti dau numeroase exemple, nu poate fi explicat numai printr'o întrebuintare figurată a celui „de aramă”, ci ne duce, concomitent cu al acestuia, spre cel de „tare”, cum rezultă din toate formele care se grupează în jurul lui χαλκός. La aceste forme trebuie să alăturăm pe χάλια „grindină” şi astfel mi se pare că reiese clară originea lui χαλκός<sup>1</sup>. Şi de data aceasta vedem ideea de „înghetat” întilnindu-se cu aceea de „tare” şi amândouă ducind la denumirea unui metal, în special a aramei. Probabil tot aici trebuie grupat χάλις „pietritică”, cu toate că unii îi caută filipinea în limbi orientale<sup>2</sup>. Oricum, şi pentru χαλκός avem

<sup>1</sup> Asupra lui χάλια pterite divergenză H. Hirt, *Der Indogerm. Vokalismus*, Heidelberg, 1921, 187, îl pune alături de κάλυψ, ceea ce foneticogte e inadmisibil (pentru acesta din urmă, v. E. Boisacq, *l. c.*, 324); F. Solman, *Arch. f. slav. Phil.*, XXIV, 579, îl considera ca introdus cu formele slave *kal* etc. pe care le-am amintit la pag. 314 şi spre pteritea aceasta înclină Boisacq, *l. c.*, 1047; am văzut însă că aceste forme slave nu au de ce să fie despărţite de lat. *gala* etc. Cum χάλια în ce priveşte inişiala presupune un indoeuropean \*gā-, cred că teauă care l-ar explica poate fi \*gāh- care alături de \*gāit- ne duce spre noţiunea de „cenuşie” şi altceia apropiate (P. Persson, *Beitr. z. Indogerm. Wortforsch.*, I, 31; II, 792; cf. E. Trautmann, *l. c.*, 384-385). Din punct de vedere semantic, χάλια nu se opune unei asemenea derivări, pentru că noţiunile de „cenuşie, întunecat” şi „gliaş, grindină” le găsim adeseori asociate, cum relevăm în altă parte, pag. 330; chiar tema *turo-ātā* tam la care ne-am referit mai sus arată urmărită în dicţionarul lui Vámbéry, aceleaşi asociaţiuni semantice. Deoarece înţeleasul de „întunecat” merge şi alături alături de acela de „tare” (cf. P. Persson, *l. c.*, I, 145), mi se pare că în moduri acesta se explică atât χάλια, cât şi χαλκός: primul reprezintă o temă având la origine semnificaţia de „cenuşie”, de unde s'a ajuns pe urmă la aceea de „îngheţat, tare”, iar aceasta a servit ca punct de plecare pentru denumirea aramei. Din tema \*gāh- s'a gădit şi P. Persson, *l. c.*, I, 31; II, 792, să derive pe χαλκός, dar după alte consideraţiuni şi raţionind samă de χάλια.

<sup>2</sup> O. Schrader, *Beiblätter*, ed. a doua, 562; cf. A. Walde, *l. c.*, 117. În echilibru, nu poate fi nici o legătură între χαλκός şi χάλιη (χάλιη, κάλιη) „socioic din care se scoate purpura”, după cum presupun P. Kretschmer, *Einführung in die Gesch. der griech. Spr.*, 108; S. Feist, *Kultur der Indogerm.*, 200, şi Persson, *l. c.*; acesta, la origine probabil cu inişiala *h*, s'ar putea să fie un împrumut oriental, cum se admite şi pentru alţi termeni referitori la purpură; cf. J. Huber, *De lingua antiqu. Graeciae insularum*, Viena, 1921, 15



destule elemente de interpretare ca să justifice proveniența pe care i-am atribuit-o. Am mai putea aminti, în această ordine de constatări, că și alteori, cum e natural, nume de metale sînt derivate din noțiunea de „tare”, cum arată, de pildă, cimir. *dar*, bret. *dir* „oțel”, din lat. *durus*<sup>1</sup>.

Poate tot astfel se va ajunge la fixarea originii unor cuvinte de aceeași categorie. Se știe că lat. *ferrum* figurează printre cuvintele obscure și proveniența lui din Orient, cum sînt înclinați unii filologi să o admită, e foarte contestabilă<sup>2</sup>. S'ar putea ca și la baza lui să fie ideea de „tare” și ne întrebăm atunci dacă nu ar reprezenta tema indoeuropeană \**dher-* din care se explică de obicei lat. *fortis*<sup>3</sup>; din această temă un derivat, cu fonetismul mai vechi \**fersum*, ar fi putut da *ferrum*<sup>4</sup>. Pe aceeași cale poate s'ar lămurii și originea lui σιδήρος—o enigmă pînă acum în vocabularul grec<sup>5</sup>—și dacă s'ar stabili că și el derivă din noțiunea de „tare”<sup>6</sup>, am avea

<sup>1</sup> H. Pedersen, *l. c.*, I, 207. Probabil că tot din sensul de „tare” derivă numele oțelului în limba germană (*Stahl*); cf. F. Kluge, *Etym. Wb. der deutsch. Spr.*, s. v.

<sup>2</sup> Cf. A. Walde, *l. c.*, 285; O. Schrader, *l. c.*, 240; derivarea lui din ebr. *baradl*, asir. *paradla* etc. e socotită ca puțin probabilă de H. Hirt, *Die Indogerm.*, II, 686.

<sup>3</sup> A. Walde, *l. c.*, s. v.; cf. P. Persson, *l. c.*, I, 31.

<sup>4</sup> În esul acesta, *ferrum* nu poate avea nici un raport cu anglosax. *bræs*, engl. *brass* „bronz”, de care e apropiat de obicei. Și altfel forma engleză nu poate fi ușor identificată cu cea latină; fonetismul ei o îndepărtează categoric de aceasta din urmă.

Ca evoluție semantică între cîteva asemănătoare s'a propus pentru *ferrum* o altă etimologie, din tema \**dher-*, dar înțelesul acesteia („sînd în sus, drept, acelușit”; cf. Falk-Torp, *Wortschatz d. germ. Spruchsch.*, 286; P. Persson, *Beitr.* I, 22) se potrivește mai puțin decît acesta al temei \**dher-*.

<sup>5</sup> V. E. Boisacq, *l. c.*, s. v.; O. Schrader, *l. c.*, 239.

<sup>6</sup> Cum ar putea corespunde în grecește unui indoeuropean \**ty-*, am fi tentați să căutăm pe σιδήρος în val. *serada* „tare” a căruia temă a fost, de altfel, nume în limba greacă (v. mai în urmă asupra lui, B. Trautmann, *l. c.*, 334). Σιδήρος ar putea reproduce o formă mai veche \**σιδῆρος* cu disimilarea primului ρ, cum s'a întimplat și în alte cazuri (cf. Brugmann, *Grdr.*, I, 217; H. Hirt, *Handbuch d. griech. Laut- u. Formenlehre*, 208). Totuși rămîn unele dificultăți, dacă vom să explicăm astfel forma greacă.



— aproape toate limbile indoeuropene cuvintele „ber”, „ber”, „ber”, cu toate diferențele pe care le arată în ce privește originea, forma lor, au un fond comun, atestă identități de semantism. Constatarea această ar avea într-o măsură importantă pentru capitoul din istoria culturii unde se vorbește de cunoștințele pe care le-ar fi avut popoarele indoeuropene despre metale, într-o epocă mai veche sau relativ mai recentă. Datele lingvistice—invocate într'un anumit sens pînă acum—ar putea, rectificate, să schimbe unele păreri asupra vechei culturi indoeuropene.

#### It. *becco*

Nu are de sigur nici o legătură cu eng. *betock* pe care l-am explicat în numărul precedent al revistei (48 urm.): deosebiri așa de mari de înțeles („țap” în italiană, „vițel” în engadină) ne împiedecă să plecăm dela aceeași formă.

Urmind părerea exprimată de C. Nigra<sup>1</sup>, Meyer-Lübke<sup>2</sup> admite că *becco* ar fi rezultat din *vervex*-*barber* prin suprimarea primei silabe și alături de forma italiană pune pe sardul log. *bekku*, abruzz. *veččg*, dr. *bec* și ar. *beč* „berbec”. Înainte de toate, din aceste forme trebuie exclus ar. *beč* care nu înseamnă propriu zis „berbec”, cum admite Meyer-Lübke, urmind pe S. Pușcariu<sup>3</sup>. În pasajul dela Weigand<sup>4</sup> amintit de Pușcariu *beč* nu e prescurtat din *bërbec* — prezența lui e

<sup>1</sup> *Romania*, XXXI, 502.

<sup>2</sup> *Rom. etym.* Wb., 9270. La formele înregistrate de Meyer-Lübke se pot adăuga: sard. log. *bekku* „țap bălțiu” (M. L. Wagner, *Das Jänd. Leben Sardiniens*, 111); march. *bečče* (A. Neumann v. Spallart, *Weit. Beitr. z. Charakter. des Dial. der Marche*, 53); Garignola *veččeg*, Averno *veččeri* „berbeciu” (*Arch. glott.*, XV, 84; XVI, 490). În dialecte franceze (Fribourg, Loire-inf. etc.) *bek(o)* „țap, ied”, *beka* „capră” și derivatoe (*Atlas lingu.*, 150, supplém. 275-276; *Arch. f. das Studium d. neueren Spr.*, CXXXI, 115) au pătruns prin contactul cu păstori italieni și destul de departe, spre vest.

<sup>3</sup> *Etym.* Wb., n-rul 198.

<sup>4</sup> *Die Annalen*, II, 194; cf. 297, 317.

În loc de ț o arată clar — , ei e forma *bec* care se adaugă pe lângă *berbec* sau e întrebuințată singură pentru a designa un țap alb. Acest *bec* nu e atunci decât bulg. *bělčîn* care apare ca adjectiv când e vorba de țapi ori boi albi<sup>1</sup>. Forma dr. *beci* (nu *bec* cum dau Pușcariu și Meyer-Lübke printr-o falsă reconstruire, pentru că de fapt *bec* nu există) nu are nici ea vre-o legătură cu *becco*; fiind întrebuințată de obicei ca un adjectiv pe lângă *berbeci* — deși explicațiile care se dau nu sînt destul de clare<sup>2</sup> —, ea pare să fie nu calificativ pentru berbeci mai deosebiți, ca și cea aromîni, așa că apropiind-o în sensul acesta de cea din urmă se poate să nu fie decât însăși aceasta, transmisă în graiul păstoresc dela nord prin ciobani aromîni.

Rămînînd celelalte forme, explicarea lor din *berhex* nu ne poate mulțami, mai ales dacă ne referim la sardul *bekku*; deoarece sarda log. are, drept continuator al lui *berhex*, pe *(h)erbege*, *(h)arbege*, fonetismul acestuia arată că *bekku* nu poate deriva din partea din urmă a lui — o reducere a lui *(h)erbege* trebuia să ducă la *\*bege* și nicidecum la *bekku*. Trebuie atunci să lămurim pe altă cale originea acestei forme și a celor corespunzătoare.

Avem fără îndoială de a face cu o temă onouatopică, reprezentată cu variante în diferite limbi cînd este vorba de a exprima strigătul oilor și al caprelor.

Astfel în slavă, cu înțelesul de „a behși“, apar: rut. *bekaty*, pol. *bekas*, ceh. *bekati*, sîrb. *beknuti*, sloven. *bekati*, *be-kelati* etc.<sup>3</sup> Tot în slavă, alături de aceste forme verbale găsim substantive ca sîrb. *Beha*, nume de oaie, *Bekarica*, nume de capră, *bekica* (în limba copiilor), *bekavica* „ouie“, *beica*,

<sup>1</sup> Comp. alb. *beika* „miel cu capul alb“ (G. Mayer, *Etym. Wb.*, 31).

În aromîni se zice și *oașe buda* (Dalaometra), ceea ce dovedește iarăși că avem de a face cu un adjectiv. Pierderea lui *l* în aromîni se explică plecînd dela *\*belila*, *\*belil*, unde grupul *ll* a fost redus la *l*.

<sup>2</sup> V. Dicționarul Academiei, I, 636.

<sup>3</sup> E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 48; cf. D. Boranić, în *Rad. n. Acad.* din Zagreb, LXXII, 23.



Rămâne de lămurit fonetismul din abruzeză și marchegiană. De ce acolo *de* în locul lui *de*? Explicația se poate găsi fie admitând că *bece*, *cece* nu reproduc propriu zis pe *bekk-*, ci un derivat al acestuia, *\*bekkias*, île că le considerăm refăcute după plural. Am putea presupune, de altă parte, că aceste forme sînt transmisiuni spre centrul și sudul Italiei din ținuturi dela nord unde trecerea lui *k(k) > c* e un fenomen cunoscut (comp. la Livigno *bed*)<sup>1</sup>; asemenea transmisiuni le constatăm și altcînd cînd este vorba de cuvinte păstorești, duse prin migrațiuni uneori foarte departe<sup>2</sup>. Poate totuși nu e nevoie să ne oprim la această explicație, cît timp prezența lui *de* poate fi datorită, cum am spus, unor factori morfologici.

#### ROM. *parte*, CU ÎNȚELEȘUL DE „ȘOARTĂ, NOROC“

Această semnificație a lui *parte* e explicată de G. Weigand<sup>3</sup> prin influența bulg. *česta*, care înseamnă și „parte“ și „noroc“. Nu însă numai în bulgărește găsim această asocier semantică în continători ai vsl. *česta*, ci și în sîrbească, slovenă și rusă<sup>4</sup>; ea se întilnește, de altmintelega, și în alte forme slave: rus. *dolja*, pol. *dola*<sup>5</sup>, rus. *uděla*. Să nu ne închipuim totuși că avem de a face cu un proces semantic izolat; ducînd mai departe comparația, vedem că el este

<sup>1</sup> *Stufj rom.* IX, 29; cf. G. Bertoni, *Italia dialettale*, 86. În piemonteză găsim o formă feminină *bedu*, cu înțelesul de „oală“; deosebirea aceasta de semnificație nu are de ce să ne surprindă cînd și în alte cazuri (cum am amintit ocupîndu-ne de *herr*) același cuvînt vedem că înseamnă „capăt“ și „oală“ ori „șap“ și „herbese“.

<sup>2</sup> Trecerile de cuvinte păstorești dintr'un ținut într'altul ori intrării de fonetism datorite migrațiilor pastorale nu au fost încă studiate mai de aproape pentru diferitele regiuni române. Cu privire la Sardinia, v. în această privință M. L. Wagner, *Das Ländl. Leben Sardiniens*, 104, 111.

<sup>3</sup> *Jahresb. des rom. Inst.*, XVI, 79.

<sup>4</sup> E. Bernaker, *Slav. etym. Wb.*, I, 155.

<sup>5</sup> *Ibid.*, 2:9.



cunoscut și altor limbi. Gr. *αἰσα* „soartă“ e alăturat de obicei la ore. *αἰσεῖς* „parte“ și av. *αἰσα* „parte ce se cuvine cuiva“<sup>1</sup>. Ramificate aici, ambele înțelesuri apar la un loc în gr. *μοῖρα* și în câteva forme iranice: av. *haga* „parte, soartă“, av. *hazta* „ce se cuvine cuiva ca parte, soartă“, pers. *bazt* „soartă“, pers. *bakr* „parte, soartă“<sup>2</sup> (comp. și osset. *ma* „parte“, *malá* „soartă“). În armeană avem *basch*<sup>3</sup> cu amindouă accepțiunile iarăși, ca împrumut din pers. *bazs* „parte“<sup>4</sup>, și e de notat cum în armeană aceeași noțiune a fost adăugată la cea fundamentală. Dacă mai ținem seamă că și în limbile turco-tătare (comp. uîg. *ol*, parte, soartă)<sup>5</sup> și în cele fino-ugrice (oset. *jukan*)<sup>6</sup> găsim aceeași evoluție semantică, aceasta vine parcă să ne arate că avem de a face cu o particularitate proprie mai ales limbilor orientale. Cu alte cuvinte, în Orient cu deosebire noțiunea de „soartă“ a fost derivată, după anumite credințe, din aceea de „parte“. În cazul acesta ce găsim în limbile slave, cum am văzut, ar putea să se explice printr'o influență orientală, mai curînd decît printr'o evoluție spontană. Românescul „parte = soartă“ ar fi și el atunci, indirect, o urmă de semantism caracteristic oriental ajuns pînă la noi.

#### PRESUPUSUL ROMÂNISM AL LUI Turóç

Referindu-se la un pasaj din *Ἀκτιός* (VI, 14) a scriitoarei bizantine Ana Comnena, unde se vorbește și de un

<sup>1</sup> E. Boisacq, *Dict. étym.*, 28-29; A. Walde, *Lat. etym.* Wb., 863; Chr. Bartholomae, *Altir.* Wb., 11-12. Intraducea cu aceasta a lui *αἰσα*, admiță mai în urmă și de H. Hirt, *Der indogerm. Vokalismus*, Heidelberg, 1921, 182, o dubioasă.

Pentru germ. *Los* etc. prezentînd și el înțelesuri asemănătoare, dar rămas neexplicat pînă acum. v. B. Felsl, *Etym. Wb. d. got.* Spr., 194.

<sup>2</sup> Chr. Bartholomae, l. c. 921, 923; P. Horn, *Grundriss d. neuers. Etym.*, 43, 56; H. Hübschmann, *Pers. Studien*, 43; cf. A. Fick, *Vergleich. Wb. d. indogerm. Spr.*, I, 87.

<sup>3</sup> H. Hübschmann, *Arm. Gramm.*, 118.

<sup>4</sup> O. Donner, *Vergl. Wb. d. fin.-ugr. Spr.*, I, 88.

<sup>5</sup> H. Vámbéry, *Étyml. Wb. der turko-tat. Spr.*, 197.

Rămâne de lămurit fonetismul din abruzeză și marchegiană. De ce acolo *de* în locul lui *de*? Explicația se poate găsi fie admitând că *bece*, *cece* nu reproduc propriu zis pe *bekk-*, ci un derivat al acestuia, *\*bekkias*, lie că le considerăm refăcute după plural. Am putea presupune, de altă parte, că aceste forme sînt transmisii spre centrul și sudul Italiei din ținuturi dela nord unde trecerea lui *k(k)* la *č* e un fenomen cunoscut (comp. la Livigno *beč*)<sup>1</sup>; asemenea transmisii le constatăm și altcînd cînd este vorba de cuvinte păstorești, duse prin migrațiuni uneori foarte departe<sup>2</sup>. Poate totuși nu e nevoie să ne oprim la această explicație, cît timp prezența lui *de* poate fi datorită, cum am spus, unor factori morfologici.

#### ROM. *parte*, CU ÎNȚELEȘUL DE „SOARTĂ, NOROC“

Această semnificație a lui *parte* e explicată de G. Weigand<sup>3</sup> prin influența bulg. *částa*, care înseamnă și „parte“ și „noroc“. Nu însă numai în bulgărește găsim această asocier semantică în continatori ai vsl. *časta*, ci și în sîrbească, slovenă și rusă<sup>4</sup>; ea se întilnește, de altmintelega, și în alte forme slave: rus. *dolja*, pol. *dola*<sup>5</sup>, rus. *uděla*. Să nu ne închipuim totuși că avem de a face cu un proces semantic izolat; ducînd mai departe comparația, vedem că el este

<sup>1</sup> *Stufj rom.* IX, 29; cf. G. Bertoni, *Italia dialettale*, 86. În piemonteză găsim o formă feminină *beča*, cu înțelesul de „caie“; deosebirea aceasta de semnificație nu are de ce să ne surprindă cînd și în alte cazuri (cum am amintit ocupîndu-ne de *berr*) același cuvînt vedem că înseamnă „capăt“ și „caie“ ori „șap“ și „herbese“.

<sup>2</sup> Trecerile de cuvinte păstorești dintr'un ținut într'altul ori intrării de fonetism datorite migrațiilor pastorale nu au fost încă studiate mai de aproape pentru diferitele regiuni române. Cu privire la Sardinia, v. în această privință M. L. Wagner, *Das Ländl. Leben Sardiniens*, 104, 111.

<sup>3</sup> *Jahresb. des rom. Inst.*, XVI, 79.

<sup>4</sup> E. Bernaker, *Slav. etym. Wb.*, I, 155.

<sup>5</sup> *Ibid.*, 2:9.



cunoscut și altor limbi. Gr. *αἰσα* „soartă“ e alăturat de obicei la ore. *αἰσεῖς* „parte“ și av. *oēta* „parte ce se cavine cuiva“<sup>1</sup>. Ramificate aici, ambele înțelesuri apar la un loc în gr. *μοῖρα* și în câteva forme iranice: av. *haga* „parte, soartă“, av. *hazta* „ce se cavine cuiva ca parte, soartă“, pers. *bazt* „soartă“, pers. *bakr* „parte, soartă“<sup>2</sup> (comp. și osset. *ma* „parte“, *malā* „soartă“). În armeană avem *basch*<sup>3</sup> cu amindouă accepțiunile iarăși, ca împrumut din pers. *bazs* „parte“<sup>4</sup>, și e de notat cum în armeană aceeași noțiune a fost adăugată la cea fundamentală. Dacă mai ținem seamă că și în limbile turco-tătare (comp. uîg. *ol*, parte, soartă)<sup>5</sup> și în cele fino-ugrice (ost. *jukaa*)<sup>6</sup> găsim aceeași evoluție semantică, aceasta vine parcă să ne arate că avem de a face cu o particularitate proprie mai ales limbilor orientale. Cu alte cuvinte, în Orient cu deosebire noțiunea de „soartă“ a fost derivată, după anumite credințe, din aceea de „parte“. În cazul acesta ce găsim în limbile slave, cum am văzut, ar putea să se explice printr'o influență orientală, mai curînd decît printr'o evoluție spontană. Romînescul „parte = soartă“ ar fi și el atunci, indirect, o urmă de semantism caracteristic oriental ajuns pînă la noi.

#### PRESUPUSUL ROMÂNISM AL LUI Turóç

Referindu-se la un pasaj din *Ἀκτιός* (VI, 14) a scriitoarei bizantine Ana Comnena, unde se vorbește și de un

<sup>1</sup> E. Boisacq, *Dict. étym.*, 28-29; A. Walde, *Lat. etym.* Wb., 863; Chr. Bartholomae, *Altir.* Wb., 11-12. Intrusulica cu aceasta a lui *oētaç*, admiși mai în urmă și de H. Hirt, *Der indogerm. Vokalismus*, Heidelberg, 1921, 182, e dubiosă.

Pentru germ. *Los* etc. prezentînd și el înțelesuri asemănătoare, dar rămas neexplicat pînă acum. v. B. Felsl, *Etym. Wb. d. got.* Spr., 194.

<sup>2</sup> Chr. Bartholomae, l. c. 921, 923; P. Horn, *Grundriss d. neuers. Etym.*, 43, 56; H. Hübschmann, *Pers. Studien*, 43; cf. A. Fick, *Vergleich. Wb. d. indogerm. Spr.*, I, 87.

<sup>3</sup> H. Hübschmann, *Arm. Gramm.*, 118.

<sup>4</sup> O. Donner, *Vergl. Wb. d. fin.-ugr. Spr.*, I, 88.

<sup>5</sup> H. Vámbéry, *Étyml. Wb. der turko-tat. Spr.*, 197.



Tarôç ca stăpînind la sfîrșitul secolului al XI-lea o parte din Dobrogea, N. Iorga, într'o comunicare la Academia romînă, a exprimat părerea că acest nume nu poate fi decit rom nese și l-a identificat cu *Tatul*<sup>1</sup>. Relu nd chestiunea, în legătură cu cele mai vechi alcătuirii de Stat la noi, N. Bănescu, tot într'o comunicare la Academie<sup>2</sup>, s'a asociat la această interpretare, aș  că istoricii admit azi ca deplin stabilit că acel Tar ç ar fi fost Rom n.

E însă numai o iluzie românismul numelui dat de scriitoarea bizantină. Tar ç e de sigur strein și nu are nimic de a face cu *Tatul*. Dovada o găsim percurg nd lista de nume pe care F. Justi a dat-o într'o carte (*Iranisches Namenbuch*, Marburg, 1895) care nu ar trebui să fie ignorată de istoricii noștri. La pag. 330-331 sînt amintiți acolo, după izvoare armene, mai mulți *Thath* și *Thath l*, printre care un c lag r ( n secolul al V-lea) și doi conducători de armate (la 451 și 1053). Numele e deci oriental și ca strein, printre alții streini care apar în trecut — ca și azi — prin ținuturile dobrogene, trebuie socotit și Tar ç pe care numai o grăbită etimologizare l-a putut presenta ca Rom n<sup>3</sup>.

Prea expeditiv și cu disprețul filologiei se clădesc de istoricii noștri teorii.

#### CU PRIVIRE LA FONETISMUL *ă*—*ı*

Explicația dată mai sus (pag. 203 urm.) de T. Papahagi pentru trecerea lui *ă* la *ı* dinaintea lui *v* simplu sau *u, w* +

<sup>1</sup> *Revista istorică*, V (1919), 116, 113; aceeași părere o vedem repetată de Iorga în alte publicații (*Les Latins d'Orient*, Paris, 1921, 39; *Hist. des Roumains et de leur civilisation*, Bucarest, 1922, 37).

<sup>2</sup> *V. Anuarul Institutului de istorie națională*, Cluj, I (1921-1922), 140, 144.

<sup>3</sup> F c nd rezerve asupra originii rom ne a lui Tar ç, G. L. Br tisanu, în studiul *Vicieu*, 17 (publicat în *Bull. de la sect. Hist. a Acad. rom.*, X), relevază, după un document publicat chiar de Iorga, un *Tatol-bes*  n Crinea, nume care se alfitureaz  la șirul dat de Justi.

consoană atinge o problemă de fonetică românească ce mi se pare mai complicată decât e înfățișată acolo și de aceea viu să fac aici câteva observațiuni. O înrîurire slavă nu mi se pare admisibilă în ce privește trecerea dela *ā* (simplu sau urinat de consoană) și *ā* + consoană la *ī*, *iu*, *iu*. Dacă nuanțarea lui *ā* spre *ī* ar fi datorită influenței slave, de ce *ā* rezultat și alteori din *a*, în special cînd era aton, nu ar fi urmat aceeași cale? Papahagi se referă într'o parte (pag. 206) la fonetismul lui *a* aton pentru a evidenția cum, mai ușor, un *ā* rezultat din acest *a* a putut trece la *ī* dinaintea lui *n* sau *m* (*plîngeam* > *plîngeam*), dar tocmai aceasta vorbește împotriva explicației d-sale. De ce, admitînd influența slavă, nu s'a ajuns și în alte cazuri, nu numai dinaintea lui *n*, *m*, la schimbarea lui *ā* în *ī*? Pentru ce *lăsa*, *casă*, de pildă — existente atunci cînd se rostia *plîngeam* — nu au devenit *līsa*, *casī*? — pronunțarea dialectală *casī* nu poate fi invocată față de forma cea mai răspîdită *casă* și altele la fel, arătînd păstrarea caracteristicului *ā* rezultat din *a* neaccentuat<sup>1</sup>. Sînt și alte obiecțiuni care se pot aduce. Ținînd seamă de durata înrîuririi slave la noi, în special asupra dacoromînei, ne-am aștepta, după cele susținute de Papahagi, ca *ī* pentru *ā* să apară și în alte cazuri, cînd acesta reflecta pe *e* după labiale sau un *r* inițial și *r* dublu; aceasta nu s'a întîmplat însă: *oiz*, *vău*, *urăsc* au rămas astfel, neurmînd transformarea lui *ā* în *ī*<sup>2</sup>.

Ca înrîurire slavă în fonetismul nostru cu *ī* nu cred deci că se poate admite mai mult decât ceea ce am relevat

<sup>1</sup> T. Papahagi relevă și (tot la pag. 206) forma *casī* etc. din aro-mină, dar asupra lui *ā* > *ī* se exprimă de data aceasta mai puțin categoric, admitînd numai o vagă influență slavă.

<sup>2</sup> Indiferent de divergența dialectale (păstrarea lui *a* după labiale în scutul și după *r* inițial sau *r* dublu în unele regiuni dacoromîne pînă la o epocă), schimbarea lui *a* în *ī* în aceste condițiuni apare, acolo unde o constatăm, ca un fenomen vechi, concomitentă cu prelungirea influenței slave, așa că aceasta, în sensul admis de Papahagi, trebuia să se exercite și în asemenea cazuri.



altădată<sup>1</sup>, anume trecerea lui *ă* (< *a, e* atoni) la *i* dinaintea unui *r* + consoană (cazurile lui *tirziu, cirtos* etc.). Schimbarea lui *a* în *i* în formele studiate de Papahagi rămâne în afară de această înțiruire și o puteam ușor înțelege ca un fenomen spontan, în același fel ca în alte cazuri de fonetism cu *i* (*viat, sint* etc.).

#### ASUPRA LUI *malga*

Partea a doua din *Irano-romanica* era tipărită când în *Archiv za arbanaske starinu*, I, 94, am văzut că și K. Ostir s'a ocupat de această formă<sup>2</sup>. După părerea sa, *malga* ar fi un element preroman înrudit cu lat. *melca*, slav. *měko*, germ. *Milch*. Nu văd însă cum cuvântul însemnând „lapte” ar putea direct, nu prin intermediare de derivațiune, să explice pe romanicul *malga*.

#### MIGRAȚIUNILE PĂSTOREȘII ȘI BOTANICA

Ni se atrage atențiunea de Z. Panțu asupra unui pasaj din cartea lui F. Pax, *Grundzüge der Pflanzenverbreitung in den Karpathen*, Lipsca, 1908, II, 152, unde e vorba de planta *telekia speciosa* „lăptucul-oiei” care, destul de răspândită la noi, se întâlnește și prin regiuni muntoase ocupate de Slavi, dar cu totul rar și numai pe unde ei au venit în atingere cu ciobanii români. Pax spune în această privință: „zărind o *telekia* înflorită, prin Carpații răsăriteni, greu îți vine să nu te gândești la viața de păstori a Românilor. Știu într'adevăr că de-a-lungul Carpaților, până adânc în Moravia, au fost așezări de Români, care în nume de locuri, termeni referindu-se la munți și alții au lăsat urmele lor. Multe cuvinte întrebuițate de Slovaci și Ruteni în strînsă legătură cu pășunatul și păstoriul sînt de origine românească. De aceea nu este neverosimil ca și în valea Vagului această in-

<sup>1</sup> *Hist. de la langue roum.*, II, 17, 22.

<sup>2</sup> E citat acolo și studiul său *Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft*, pe care însă nu mi-a fost posibil să mi-l procur.



fluență să se fi exercitat odată, și admițind aceasta, s'a putut ca *telekia spaciona* să fie dusă în văile Fetei de către ciobani. În sprijinul acestei păreri vorbește și împrejurarea următoare. În număr surprinzător de mare apar nume românești la coastele Fetei și în împrejurimile ei, spre valea Vagului. Dacă *Măgură* se mai întâlnește și aiurea, numai în valea Vagului apar mai des *Grinaj* (rom. *grai*), *Deal* (rom. *deal*); *Mincsol* se găsește des în Răsărit ca *Mencel* sau *Mincel* și cuprinde pe românescul *muște*. La o întrebare a mea, unul din cei mai buni cunoșcători ai poporului român, D. prof. dr. G. Weigand, mi-a răspuns foarte îndatoritor că pe la Rosenberg (Röszahegy) a văzut printre țărani chipaci care sînt sigur românești. Părerea mea despre propagarea *telekiei* o crede și dinșul întemeiată.

Un amănunt care are însemnătatea lui și vedem cum chestiunea migrațiunilor păstorești cercetată din cît mai multe puncte de vedere ar ajunge să ne reveleze fapte nebănuite.

Ov. DERGUSIANU

#### AROM. (ajerina)

Are, ca sens general, semnificația de „capacitate, volum”, și cu acest sens se întrebuintează numai în legătură cu cerealele sau produsele lor: „ună erină di fărină (di grină, di sicară)” etc., echivalînd cu aproape 60 kgr., cît poate încăpea într'un sac. Mai are și sensul de „vas servind la măsuratul cerealelor”, cu o capacitate cam de 20 kgr., precum și de „stup de albine” de mărimea unei bauțe, iar în revista *Macedonia*, I (1888), 88, îl găsim în următorul context: „ună erină cu șise pline cu vin” — un vas (udă) cu sticle pline cu vin. Circulă fusă și în expresiunea: „cap di erină” = om căpăținos. În împrejurimile Bîtoliei arom. *șinic* (< turc. *şinik*) înseamnă „măsură de capacitate pentru grîne”, iar „cap di șinic” = om căpăținos. Intilnim și pe arom. *tăyarî* (< neogr. τάρτρη), însemnînd același lucru, iar „cap di tăyarî” = om căpăținos (neogr. τάρτρη-κέφαλος). Paralel, deci,

cu sensurile formelor *șinic* și *tăzari*, apare și forma *crină*, dar cu o nuanță întru cîtra deosebită: cel cărui i se zice „cap di crină” e ceva mai „căpăținos” decît un *καρποκέφαλος*. Corespunde dr. *crință*. Etimologia e sl. *krina* „vas”.

#### AROM. *frigănat*

Insemnează „albitură uscată la foc, la soare sau de vînt; lemn uscat în aceleași condiții”; se zice „cămeși frigănate, leamne frigănate”, sau, în conjugare, numai la pers. a 3-a: „străuile s'frigănară”, etc. În limba elenă există vb. *φρῶω* „faire griller, faire rôtir, torréfier; faire durcir au feu; dessécher, brûler”; *φρῶγανον* „menu moncean de bois sec; broussilles sèches”. Din punct de vedere al sensului, nu vedem vre-o dificultate care să se opună originii grecești a arom. *frigănat*. Ca fonetică, ar fi de relevat redarea lui *γ* prin *g* chiar în regiunea Pindului. Explicația acestui fonem cred că e următoarea: înțelesurile lui *φρῶω* s'au întîlnit cu cele ale vb. *frig*. Aceste două verbe întîlnindu-se atît ca formă flexionară cit și ca sens, *γ* a fost înlocuit prin *g* dela *frig*; contrar ar fi trebuit să avem \**frîgănat*, pentru că numai în regiunea Bitoliei avem *γ > g*, în Pind *γ* păstrîndu-se<sup>1</sup>.

#### AROM. *moră*

„Părinții a noștri vidzură ș' pătîră multe, și cu de-a via putură si-și țînă limba și morlu”<sup>2</sup> (= Părinții noștri au văzut și au pătît multe, și de-abia au putut să-și păstreze limba și obiceiul); sau: „Așeaticu spune ți moră i adeto s'fețe cîndu s'băgă șimeșilu di hoară”<sup>3</sup> (= Bătrîni po-

<sup>1</sup> În legătură cu acest fonem, cred că arom. *gună* nu poate reproduce forma latină respectivă, după cum argumentează Th. Capidan în *Raporturile slavo-române*, 189-201 (extras din *Dacoromania*, III), pentru că în Pind forma curentă e *γună*, chiar în graiul din Smarlna, iar înțelesul e cel de „baină îmblănită”; cuvîntul, deci — cel puțin forma din regiunea Pindului — e de origine neogreacă.

<sup>2</sup> *Revista Frățîișă*, I, 177. Cf. și *Viața albaio-română*, I (1903), 8.

<sup>3</sup> *Albanaș macedo-român* (ed. Dr. T. Șunda), 1903, 32.



vestese ca datină sau obicei s'a îndeplinit ciud s'a pus temelie satului). Fără îndoială că avem a face cu lat. *mos*, *moris*. Evident că schimbarea de declinare a fost determinată de genul sb. *mos*, dacă nu vor fi intervenit și alte considerațiuni, cum ar fi omonimia cu sb. *moare*, etc. Astăzi nu știm dacă mai circulă acest cuvânt.

AROM. *nășeamă*

Noțiunea de „puțin“ în aromână e redată — în afară de forma *puțin* (*puțin*, *psîn*) — și prin următoarele forme: *nășeamă*, *nășeamă*, *șeamă*, *nășeamă*, *nășeamă*, *șeamă*, iar în regiunea Bitoliei, și anume în comuna Gopeși<sup>1</sup>, se aude și ca *șeamă*, cu trecerea lui *θ* la *s*, obișnuită și în alte dialecte. Etimologia nu poate fi decât lat. *in fima* — deși superlative de natura acestuia nu prea au lăsat urme în domeniul românesc. Foneticește, ea și din punct de vedere semantic, forma nu prezintă nici o dificultate: căderea lui *i* inițial e normală (cf. *nsirinare*, *nsurare*, *nsifare*, etc.); *f* a trecut — după regiuni — la *θ* sau *h* (cf. *șeamină* și *hșeamină* < *femina*, etc.) Trebuia deci să avem *nășeamă* sau *nșeamă*; de aci s'a ajuns la *șeamă* și *șeamă*, ca atone în frază. Formele *nășeamă* și *nășeamă* nu trebuiesc explicate din *nșeamă* și *nășeamă*, prin epentesa lui *ă* ca vocală de sprijin — cum ar putea fi bunăoară în *nășescu* < *nșescu* —, ci mai degrabă acei *năș* ar putea fi socotit ca fiind numeralul feminin *ună*, analog, de pildă, expresiunii corespunzătoare turcești *bir az* „un pic“, ca și într'o altă formă aromână: *nășghișă* „(un) puțin“, alb. *ngjër* < neogr. *ἄγχιῶς*. Ca sens, nici o piedică: tot ce constituie o cantitate „infimă“ a putut însemna și „puțin“. Cît privește schimbarea accentului, amintim că forma, ca atone în frază, a putut deveni *nășeamă* > *șeamă* (cf. prep. *in tro* > ar. *atru* > *tru*, etc.)

<sup>1</sup> În această comună sunetul *θ* devine *s* mai ales în formate: *sand* (< *θασπᾶ*) „minuș“ și *șuc-(un)* (< *θᾶστ*) „șucare“ (cf. și C. I. Cosmașcu, *Șeșula șeșulea*, pag. 8, 18, și 80), precum și în *pășămie* (< *θασπᾶmie*) „bașm“ în comunele Gopeși și Motoviște (cf. și Per. Papahagi, *Bașme aromâne*, p. v; C. I. Cosmașcu, *Foșii aramășești*, 87).



AROM. *stringîi*

Pentru cunoaşterea mai de aproape a sensului acestei forme trebuie să relevăm următorul detaliu de îmbrăcăminte: Arominul poartă *dăorişii* făcuşi din lînă şi care iau forma exactă a piciorului dela glezne pînă la jumătatea dintre genunchi şi sold. Partea *dăorişilor* de deasupra genunchilor pentru ca să nu se lase în jos stă prinsă în partea dinainte de o sfoară sau curea anume făcută, al cărei capăt de sus se prinde de cingătoarea sau brăoinarul pantalonilor. Rostul acestei sfori sau curele, lungă de vre-o 10 cm., e, deci, să ţină strinşi şi întinşi cîoarecii (= un fel de itari). Etimologia acestui cuvînt nu poate fi alta decît lat. \**stringula*, care a dat *stringîi*, ca şi *ungula* > *ugli*, etc.

Rom. (dial.) *tare... tare* = „aşă... aşă“

În afară de formele cunoscute pe care le-a lăsat *talia* şi compusele sale, am înregistrat în cercetările mele din Maramureş forma *tare* — nu tocmai curentă în graiul acestei regiuni —, cu o accepţiune cu totul diferită de cea a adj. *tare*, şi apropiată de aceea a rom. *atare*, fr. *tel*, etc.

În satul Săcel, atînd de vorbă cu Ion Burnar a i Mări, am auzit şi forma *bohăş*. Dorind să am explicaţii precise şi amănunţite asupra acestui arbore, Ion Burnar mi le-a dat, făcînd însă o distincţie între *bohăş* şi *brad*, şi a încheiat astfel: „bohăş e brad, tăt una vorbă e aceea: tare-i brad, tare-i bohăş, tăt una e, fără numa că bradu e mai bun, mai păstriţ“.

Ca să reiasă şi mai clar semnificaţia acestei forme, redau încă o frîntură dintr'o conversaţie între Maramureşeni. Fiind vorba de noua sectă a pocăiţilor, o Maramureşeană, răspunzînd unui interlocutor care punea pocăitul pe acelaşi plan cu creştinul adevărat, a zis: „tare-i pocăit, tare-i creştin; că dacă pocăitul gîie că n'are ba! de popă, apoi nîice de Dumnedzău n'are frică“.

Din aceste contexte se vede limpede, deci, sensul cu care e întrebuinţat acest preţios latinism în graiul maramureşean.

AROM. *tîrî(ac)tă*)

Cuvîntul îl găsim o singură dată în literatura populară scrisă a Aromînilor: „lihoana cari amintă tîrîjați“<sup>1</sup> (= liuză care născu trei gemeni). Forma se aude și astăzi, dar sporadic. Deși numeralele distributive sînt slab reprezentate în domeniul românesc, totuși forma aromînă reproduce lat. *terni* + *acus*, fără a fi nevoie să ne gîndim la vre-un compusca *trei* + *naț*, care n'ar putea explica pe *tîrî(ac)tă*, mai ales că sb. *nat* face pluralul *naturt*, nu *naț*.

AROM. (*n*)*ornic*

Se mai aude și ca *udornic*, cu trecerea obișnuită a lui *nt* la *nd* (cf. *amîndu* < *amintu*, *cîndare* < *cîntare*, *mindî* < *mintî*, *sundu* < *suntu*, etc.), precum și ca *andornic* (cf. *anțîur*, *anțefș*, etc.). Înseamnă „svinturatec, turbat“<sup>2</sup>, precum și „nebuu, furios“. În afară de aceste sensuri, la Aromîni din Pînd mai înseamnă „cel care rămîne în urmă“: stearpă *ndornică* = (oaie) stearpă îndărătnică. Cu sensul acesta forma e întrebuințată mai ales în viața păstorească. Astfel: se zice că o *ndornic* acel berbec (oaie, capră, etc.) care în timpul pășunatului paște pe de lături sau în urma turmei, singur, izolat, băgîndu-se și prin tufișuri după iarbă mai curată și mai fragedă, așa că păstorul o nevoit să-l mine azvîrlindu-i pietre sau chiar cîrligul. E de sigur et. *toranik* = „cursor“ (Miklosich).

Tache PAPAHAGI

## O PRAVILĂ ROMINEASCĂ NECUNSCUTĂ

În Arhivele Bistriței (Transilvania), sub n-rul 452 (fondul românesc, pach. IV), se păstrează, strîns laolaltă, 11 foi detașate dintr'un ms. mic, de 12×18 cm. Hîrtia nu are filigran. A fost ținută într'un loc umed și mînjită, se pare,

<sup>1</sup> *Lumina*, V, 118.<sup>2</sup> *Per. Papahagi*, l. c., 654.



cu nisip. Cerneala e spălăcită, iar scrisoarea, puțin îngrijită, pare a fi datorită, pretutindeni, aceleiași mîni.

Printre aceste fragmente dintr-o carte religioasă slavă se află 3 foi rupte, tăiate în jumătăți, pe care se poate descifra cu greu următorul text românesc:

Pe o foaie, în josul paginei: „Vlēt zp̄m (7118 = 1610), m̄ca (ševra)z, z̄ (ē), pas p(o)pa 'foder di(n) R̄kpa de gos<sup>o</sup>”.

Pe o altă foaie, r<sup>o</sup>: „Pravila sventilorz ōci dup̄k p̄v̄k̄t̄tura a marelui Vasilie ce l-au . . . om̄k Vasilie d̄k poc̄kin̄t̄, ai post . . .”.<sup>1</sup>

Pe aceeași foaie, v<sup>o</sup>: „Dup̄k Ioan̄k milostivul, a patra parte, 5 ai posta p̄protiva p̄catelor dela tote greșalele lor; p̄k̄m̄n̄ciune 150 p̄ dzi. Curvar̄al post(̄t̄) 9 ai, noi d̄km̄ 38(?) ; p̄k̄m̄n̄ciun(e) 100 p̄ dzi. Cela ce va curvi cu zoru sa, post̄k 15 ai, noi d̄km̄ 5 ai; p̄k̄m̄n̄ciun(e) 100 p̄ dzi. Ārk̄ de va fi tat̄al cu fatu sa san fečorul cu mun̄k sa, post̄k 15 ai, noi d̄km̄ 5; p̄k̄m̄n̄ciune) 150 p̄ dzi. Cela ce va curvi cu mașteh̄k sa, post(̄t̄) 10 ai<sup>2</sup>”.

Rămîne de stabilit în ce raport stă această *Pravilă* cu așa numita *Pravilă* a lui Coresi, descoperită de curînd<sup>2</sup>.

AL. ROSETTI

#### ASUPRA GBAIULUI DIN ȚARA OLTULUI

În aceste cîteva pagini nu voi face propriu zis o critică studiului lui T. Dînn, apărut în n-rul precedent al revistei, ci voi aduce unele rectificări și adăugiri.

##### Fonetica:

Formele: *făsoi* (= fasole), *năcovalmă* (= nicovală) sînt greșit date; de fapt avem: *făsoi* și *fasole*, circulînd în dublet, și *nocovalmă*. Ung. *katár*, nu are corespondentul *hătar*, după cum îl dă T. Dînn, ci numai *hotar*, ca în limba literară; de

<sup>1</sup> Nu se poate descifra.

<sup>2</sup> A. Biresanu, în *Analele Ac. rom.*, seria n 3-a, I, liter., 35.



altfel, chiar autorul desminte afirmația dinainte, fiind în altă parte a studiului său ne dă la aforesarea lui *h* forma *otar*. Vom vedea la rîndul său că nici cas de aforesă nu este aici. Forma cu *i* din cuvîntul *timp* (= timp) se aude foarte rar; forma obișnuită este cea cu *i*: *tîmp*. Autorul ne dă forma cu *i* ca singura care ar exista, ceea ce e departe de adevăr. Forma *țară*, cu *ț*, n'o întîlnim aproape de loc, forma obișnuită fiind *țară*. Exemple avem expresiile: „S'o dus în Țară” (*țară* = România), „un om din Țară” = locuitor din vechiul Regat. *Țără* nu se aude decît atunci cînd cineva vorbește afectat. Formele: *săc* și *sămn* (= sec și semu) nu sînt, după cum ne spune autorul, singurele cunoscute; de fapt și aici avem un dublet și numai rareori apar formele relevate. Pluralul dela *pară*, redat de autor prin *piără*, e cu totul neexact; avem: *o piară, două piere*, nu două *piără*. Forma cu *i* din cuvîntul *rînd* (= rînd) nu se aude, obișnuit e *rînd*. *Dător'* (= dator) nu e singurul întrebuintat, tot așa de frecvent e *detor'*. Formele: *mușie* (= moșie) și *busuțog* (= busuțoc) sînt neexacte, avem *moșie* și *busuțog*. Forma *herșan* (= hrean) nu e singura care circulează în vorbirea Oltenilor și poate mai des întrebuintat e *hirșan*, de unde și *Țara hirșanului*, nu *herșanului* = Țara Oltului. Aforesarea lui *i* din cuvîntul *isprăvi* (= isprăvi) nu mi-e cunoscută, am auzit numai *isprăvi*. Casuri de aforesă nerelevante de autor avem în *aș* care apare ca *ș* în expresiile: *și ș* = și (a)ș, *ori ș* = ori (a)ș. Casuri de epentesă nerelevante de autor sînt: *părăche* (= păreche), *vechi* (= vechi). Un cas de protesă, nerelevant, e *aveternie* (= ve-cernie).

*P* din cuvîntul *Pierșani* a trecut la *Pl* nu *K'*, după cum afirmă T. Dinu: avem *Pkierșani*, nu *Kierșani*. Forma cu *h* din cuvîntul *cuhundat* (= cufundat) e foarte rară, de cele mai multe ori se aude forma obișnuită, cu *f*. De asemenea forma *ștrînt* (= strînt) relevată de autor e cu totul străină de pronunțarea Oltenilor; avem *strînt* nu *ștrînt*. *Viers* din lat. *versus* e dat prin forma alterată *g'ers*, de asemenea cuvîntul *inverșunat* îl avem sub forma *ing'erșunat* (aceste forme

n'au fost relevate de autori). Aferesarea lui *ă* din cuvintele *hoțar*, *hirtie* nu există, contrar celor afirmate de autor. Căsuț de metateză relevat în cuvântul *riăvesc* (= *rivnesc*) e neexistent. Într'adevăr, dacă ar fi posibilă forma aceeași ar trebui ca *o* să apară alterat (*riăg'esc* sau *riă'yesc*); forma adevărată este *riău'esc*.

#### Morfologie :

Forma *badili* (= *badelui*) e forțată; se zice *badii* sau *badeli*: „te spui *badeli*”. Pluralul dela *țărăan* relat prin *țărăeni* e neexact, forma obișnuită e *țărăni*, dar mai avem cuvântul *țărăean*, nemn sinonim cu „*regățean*”, al cărui plural e *țărăeni*. Pe lângă formele (*h*)*ălălalt*, (*h*)*alaltă* avem (*h*)*ălălant*, (*h*)*ălăntă*, (*h*)*ălănti* etc. Forma *gînt* și *yînt* din construcția interogativă dela viitor e neexactă; se zice: *vînt o hi?* nu *gînt o hi?* Forma *na țir*, alături de *o țir*, e neexistentă; avem în schimb *na pîic* (= un pic), *o leacă*, *o leacăță* (= puțin). Pe lângă forma *tomnaș* (= *toamnă*) avem *tomnaș* și *tomnași* (= *toamnă*), nerelevate. La interjecții de amintit: *rațleș* alături de *vișleo*, și *foaș* din ung. *fej*. La derivație, pe lângă, cele relevate avem derivațiuni diminutive cu sufixul *-oară*, ca *trebuoară*, *căpșoară* etc. Forma *betegoasă* dată ca femininul lui *betegă* e greșită; femininul lui *beteg* e *betegă*, dar se întrebuintează și forma *betegos*, al cărei feminin e *betegoasă*.

G. ȘERBAN CORNĂ

## DĂRI DE SAMĂ

**N. JOKL, Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanesischen; Berlin și Leipzig, W. de Gruyter & Co.: 1923; xi-366 pag.**

După G. Meyer și H. Pedersen cercetările cele mai luminoase asupra limbii albanese le-a dat N. Jokl și studiul pe care-l publică acum aduce — pe lângă un bogat material de informație și lămurirea multor probleme obscure — o sintesă în care lingvistica merge paralel cu istoria culturală, așa cum trebuie să se procedeze azi în studiile de filologie. Lexicul albanes e analizat de Jokl în legătură cu faptele reale la care se referă, condițiunile de viață ce se reflectă în el, și istoria fiecărui cuvânt se înfățișează mai limpede astfel, prin referințele la etnografie, sociologie, folklor etc., cum acestea, la rîndul lor, primesc dela constatările lingvistice unele sugestii și precisări<sup>1</sup>. Influențele pe care le-au avut asupra vieții Albanesilor mediul fizic, ocupațiunile de o natură ori alta, anumite stări sociale, unele obiceiuri, credințe ș. a. sînt puse în evidență printr'o serie de cuvinte, dintre care unele prezintă analogii cu cele dela noi, pe care Jokl nu uită să le releveze, arătînd astfel încă odată asemănările dintre albanesă și romină, explicabile numai prin atingeri dese, printr'o conviețuire chiar în curs de cîteva veacuri a elementului latin cu cel autohton sud-dunărean. Sînt interesante cu deosebire observațiunile pe care Jokl le face în legătură cu răspîndirea creștinismului la Albanesi și același despre curiozul

<sup>1</sup> Asupra lexiconului cu caracter folkloric Jokl a insistat mai puțin, deși cercetarea lui din punct de vedere genetic și semantic ar merita să fie dusă mai departe. Cuvintelor referindu-se la viața spirituală — unele arătînd evoluțiuni interesante — cred însăși că trebuia să li se acorde mai multă atențiune.



obicei „la couvade” (pag. 10) ce se întîlnește și aiurea<sup>1</sup>; capitolul consacrat păstoritului aduce de asemenea contribuții importante, mai ales în ce privește explicarea unor termeni din acest domeniu<sup>2</sup>.

În interpretările etimologice Jokl ține să afirme convingerea că unele cuvinte din albanesă socotite de G. Meyer ca latine trebuie mai curînd revendicate fondului ei vechi, indoeuropean. E o tendință care se remarcă azi la albanologi și dacă uneori poate greși prin exagerări, în general ea apare justificată și aduce reabilitări bine venite.

Cunoștințele întinse în diferitele ramuri ale lingvisticii și metoda riguroasă pe care o urmează (sau permis lui Jokl) să fixeze originea multor cuvinte din albanesă, așa că un viitor dicționar etimologic care ar înlocui pe al lui G. Meyer — și poate nu va înlocui prea mult — va avea să înregistreze prețioasele sale contribuțiuni în această direcțiune. Totuși, unele etimologii date de d-sa nu sînt tocmai convingătoare. Explicarea lui *ë* („oale care a fătat”) prin gr. *εὐβαρ* „uger” și formele germ. *üter*, *iader*, etc. (pag. 237-238) mi se pare forțată: dificultatea prezenței lui *r* în aceste forme, pe care Jokl caută să o înlătore, se împotriveste etimologiei. Ca înțeles cuvîntul *ë* ar putea explica astfel (*ë* ar fi însemnat la origine „coa care dă să sugă”), dar tocmai aici intervine o altă dificultate: albanesă mai cunoaște ca termen general pentru „oale” forma *de'te*, care derivă din tema \**deh-* „a suga”; ar fi surprinzător ca ambidoi acești termeni caracteristici referindu-se la „oale” să fi fost derivați în graiul ciobanilor albanezi din teme apropiindu-se într-o oarecare măsură mai larg al unuia din ei față de acela mai restrîns al celuilalt: împunea derivării din teme deosebite ca semnificațiune și însă să presupunem că *ë* nu poate avea la baza lui noțiunea de „a suga”. O etimologie mai plausibilă mi se pare că este aceea din vind. *apik* „oale”, care se știe că explică și pe lat. *ovis*, gr. *ovis*, lit. *ovis*, *ovinas*, ir. *oi*, vgerm. *ovai*, val. *ovnat* etc.; derivată cu sufixul *-ia*, forma albanesă se poate explica și foneticeste, prin căderea lui *v* intervocalic și trecerea lui *oi* (*ai*) la *e*, feno-

<sup>1</sup> La bibliografia dată acolo se poate adăuga ce a publicat H. Schuebardt, în *Revue internationale des études basques*, VI, 284.

<sup>2</sup> Într-un început din vedere lui Jokl unele cuvinte ce indirect reflectează mediul păstoresc: astfel alb. *de* care, întocmai ca romînescul *de*, numai sub influența păstoritului a putut primi nuanțarea semantică ce l-a îndepărtat de înțelesul din latină (v. de asemenea în *Bull. Soc. fil.*, II, 11, și tot acolo (12) comunicarea lui I. A. Candrea despre alte forme care arată semanticism păstoresc).

mane normale în albanesă<sup>1</sup>. În chipul acesta și albanosa ar veni să se alăture la celelalte limbi indoeuropene în ce privește păstrarea acestui cuvânt păstorească de caracteristic<sup>2</sup>: ne-ar mira chiar ca o asemenea formă din terminologia păstorească străveche să nu fi lăsat nici un vestigiu la Albanosi.

Ocupându-se de un alt cuvânt păstoresc, *hanër* „berbeci ne-castrat, urele”, Jokl încearcă (pag. 241) să-l explice, mi se pare, prea artificial: *hanër* ar fi un derivat din *han*, *hani* „lună” și procesul semantic ar trebui interpretat ca în abruzz. *lunare* „oaiștearpă”, derivat din *luna*, pentru că, după credințe populare, luna ar avea înfrurire asupra animalelor, ar aduce boli și sterilitate; deia „steril” s’ar fi ajuns la înțelesul de „berbeci”, ca în vgarma. *stëro* „berbeci” akături de got. *stairo* etc. „sterp”, pentru că un animal de parte bărbătoasă a putut fi socotit ca steril față de cel de parte femeiască. E întrebarea însă dacă trebuie să plecăm deia forma cuvântului așa cum e dată în dicționare: *h* se poate să nu fie organic și deci să nu aibă nimic de a face cu inițiala lui *han*<sup>3</sup>; pe urmă, nici *n* nu este sigur că e primar, ar putea să fie rezultat prin disimilație (comp. *hanar* < *hanar*)<sup>4</sup>; *hanër* nu ar fi deci oclus să reprezinte pe un mai vechi \**anër* și atunci acesta ne duce spre lat. *aries*, gr. *ἄρισ*, arm. *oroj* etc.; sufixul -*ër* prezintă într’adevăr oarecare dificultate, dar s’ar putea explica în același fel ca în *hanmësër*, că a înlocuit alt sufix ori a fost adăugat mai târziu.

Pentru *akul* „ghiață” Jokl propune (pag. 238) derivarea din tema *kol-* bine reprezentată în diferite limbi cu înțelesul de „a întări”, care s’ar potrivea pentru a explica noțiunea de „ghiață”<sup>5</sup>;

<sup>1</sup> Cf. G. Meyer, *Alt. Studien*, III, 30, 39; N. Jokl, *Studien z. alt. Etym.*, 7.

<sup>2</sup> Pentru urme ale lui \**agi-* și în armenă, cf. E. Lidón, *Arm. Studien*, 26.

<sup>3</sup> Pentru *h* presup. și în altes cașuri, cf. N. Jokl, *Studien z. alt. Etym.*, 29, 31.

<sup>4</sup> G. Meyer, *Etym. Wb.*, 147.

<sup>5</sup> Părerii lui G. Meyer că *akul* ar fi intrudit cu lat. *aquila* „vint de nord”, *aquillus* „întunecat”, o înțeles Jokl nu seamă din motive fonetice, dar și pentru că nu ar lamări tranzițiunea semantică. Totuși noțiunea de „ghiață” ori „brumă” e adeseori derivată din aceea de „conușiu”: comp. în limbile turco-tăt. *bas*, *buz*, *muz* „ghiață” și *bas*, *bar*, *mur* „conușiu”, diag. kiran „brumă” și *tür* „conușiu” (H. Yámbéry, *Etym. Wb. der turkotat. Sprachen*, 80, 87, 207; *Die prin. Kultur des turkotat. Volkes*, 147); în limbile finice: est. *Arma* „polă, brumă”, est. *arva* „conușiu”, etc. (O. Donner, *Vergl. Wb. der finnisch-ogr. Spr.*, I, 190-191; cf. ca am amintit mai sus, pag. 316). Procesul semantic invers „ghiață, brumă” > „conușiu” etc.) se întâlnește și mai des (cf. de exemplu, forme lat., slave etc. date de K. Trautmann, *Baltisch-slav. Wb.*, 298, 303, z. *šalnis*, *berna*).



a- ar fi un „element prepositional” pe care Jokl îl admite și în *aruf, araf* etc.; a- interpretat astfel e însă problematic și în totul etimologia rămâne neconvingătoare. Cuvîntul așteaptă să i se fixeze mai bine proveniența.

Nu mi se pare convingătoare nici etimologia propusă de Jokl (288) urm. pentru *b'lets, mb'lets* „albină, stup.” Înălăturînd, pentru bune motive, derivarea acestuia din \*a p e t t a, propusă de G. Meyer, forma latină care ar explica pe cea albanosă i se pare că poate fi \*m e l l e t u m, derivată din *m e l* și care la origine ar fi însemnat „stup.” Pentru a arăta că dela un înțeles s'a putut trece la celălalt, Jokl amintește, urmînd pe G. Meyer și S. Pușcariu, pe aron. *stap*, care ar însemna și „albină”; e o eroare: așa e înregistrat cuvîntul numai de Cavallioti (n-rul 004), pentru că se vede că nu l-a înțeles bine; în alte culegeri lexicale *stap* nu e dat cu acest înțeles în aromînă și după informații pe care am căutat să le am nici nu există de fapt. Nu dovedește nimic în acest sens nici *alvina* dat de Caper ca identic cu *atcorium* și însemnînd deci „stup”, pe cînd în romînește aceeași formă (ca *albină*) apare cu înțeles schimbat; propriu zis, *albină* nu a putut însemna la origine „stup”, ci „insecta, mușca trăind în stup”; forma dela Caper se înfîșește cu cea care e la baza celei romînești numai din punct de vedere morfologic, ca un derivat din *alvus*, alături de altele ce au existat în latină cu semnificația de „stup”<sup>1</sup>. Alte forme (fr. dial. *burnio* „albină”, alături de vfr. *burn* „stup”) pe care le citează Jokl în sprijinul etimologiei sale arată numai posibilitatea derivării numelui albinei din noțiunea de „stup”, nu trecerea directă în absolut aceeași formă dela o noțiune la alta. Cred deci că *b'lets* trebuie interpretat altfel și ne întrebăm dacă nu poate fi pus alături de lit. *bifé(bilz)*, virl. *beck*, germ. *Bienen* etc.; foneticeste întîmpinăm, de sigur, dificultăți, mai ales în ce privește prezența lui *l'* după *b*, dar s'ar putea ca acest *l'* să fie datorit unei contaminări și anume cu forma, cum admite și Jokl, derivată din \*m e l l e t u m și care a putut însemna „stup”. Cu alte cuvinte, în *b'lets, mb'lets* s'ar putea să avem o în-crucișare a temei indoeuropene care stă la baza formelor lit., virl. etc. amintite și acei presupus \*m e l l e t u m, și în felul acesta s'ar explica mai ușor cele două înțelesuri coexistente în albanosă.

Relevînd forma *Zukra*, ce lipsește din dicționarul lui G. Meyer, și arătînd originea lui latină (< *lucrum*), ca și derivarea lui

<sup>1</sup> De altfel, ca derivat din *alvus* (din cealaltă semnificația lui, aceea de „puteacă”) la Plinius e atestat triplețul morfologic *alvina* „vine suferă de stomac, are colici.” Deci trei înțelesuri deosebite pentru aceeași formă.



caracteristică spre pastorit („ciștiġ” > „avere în oi, lărmă de oi”<sup>1</sup>). Jokl (pag. 257) se ocupă și de rom. *lucru, lucră*, pentru care revendică iarăși etimologia latină *lucrum*, împotriva aceleia pe care am propus-o (*lucubrare* > *lucra*, de unda postverbalul *lucru*). Rațiunea pentru care Jokl apără vechea etimologie e că *lucru* se poate explica din accepțiunea de „ciștiġ” și ca dovadă citează: vrom. *vinna* „a lucra, a ciștiġa”, anglosax. *minnan* „a lucra, a se căzni”, germ. *gembaren*. Coincidența semantică e însă numai aparentă; în aceste forme germanice avem fazele: „a se căzni, a suferi, a lucra, a ciștiġa”<sup>2</sup>, ceva analog rom. *a munci* care are la bază semnificația de „a suferi, a se chinui”, dar nu a ajuns la înțelesul de „a ciștiġa”. Evoluția semantică e naturală în seria germanică amintită de Jokl, pe cind nu o putem înțelege invers, adică dela noțiunea de „a ciștiġa” să se fi trecut la aceea de „a lucra” sau de „a se căzni”— o asemenea înlănțuire semantică e nelogică, nefirească. Cred deci că explicația pe care am dat-o lămurște mai bine cuvântul românesc și așa fi renunțat la ea, pentru că în felul ai mi s'a părut îndrăznească și puțin fi socotită ca inoportună, dar nu văd argumente temeinice care să reabiliteze pe *lucrum* în lexicul nostru.

Asupra lui *šlŕŕŕ* de care m'am ocupat și eu în fascicoul trecut al revistei (pag. 142) Jokl crede că poate veni din albanosă (*verts*), dar nici fonetismul din prima silabă, nici înțelesul nu vin în sprijinul părerei sale; cuvântul nu poate fi decât slav. cum am arătat.

În ce privește pe *šŕŕ* e o stăruință greșită (pag. 317) de a-l mai deriva din *massatum*; nu poate fi de sigur, cum arăta și vrom. *šat*, decât *lossatum*.

O. D.

LUBOR NIEDERLE, *Manuel de l'antiquité slave*, tome I: L'histoire; Paris, E. Champion; 1923; viii-246 pag.

Savantul etnolog și arheolog cab. Lubor Niederle, care și-a consacrat întreaga lui viață studiului anticității slave — *Sto-vanské starožitnosti* — a dat la iveală, în traducere și cu unele adausuri, prima parte a monumentalii sale lucrări.

<sup>1</sup> Pentru aceasta Jokl citează câteva exemple din alte limbi; am amintit și eu câteva în această revistă, pag. 43; pentru alb. *lucra* o analogie tipică o găsim în limbile celtice: virl. *indile* „creștere, prull, vŕŕ”, cirm. *smatl* „ciștiġ” (W. Stokes, *Urkeit. Sprachsch.*, 33; Pedersen, *Kelt. Gram.*, I, 113, 143).

<sup>2</sup> Cf. Falk-Torp, *Wortschatz der germ. Sprachfam.*, 388.

Analizând părerile celor mai autorizați slaviști în problemele pe care le ridică și folosindu-se de ultimele achiziții istorice, arheologice, etnografice, antropologice — mai puțin de cele lingvistice —, Niederle ne prezintă în pagini concentrate și clare întreaga viață istorică a rasei slave, al cărei nume de slav n'a putut fi încă soluționat din punct de vedere etimologic (pag. 38).

Asupra așezării Slavilor în ținuturile dunărene Niederle rămâne convinsă că „le mouvement général des Slaves des Carpathes vers le Danube et vers la Save s'était produit longtemps avant le vie siècle et... ceux-ci avaient atteint certaines portions au moins du pays danubien dès le 1<sup>er</sup> et 2<sup>es</sup> siècles de l'ère chrétienne” (49; cf. și 58-59). Asupra acestei chestiuni vom face câteva observațiuni la care dau loc alte pasaje unde sînt studiate înaintările Slavilor spre sud.

Nepuțindu-și explica românirea Slavilor „établis en Transylvanie et en Valachie”, Niederle crede că acești Slavi „devaient être, de toute évidence, en minorité par rapport aux Daco-Romains; sans quoi ils auraient slavisé la vieille population et dominé la contrée, comme ils l'ont fait dans les Balkans” (113). Iată însă că aceste rînduri sînt în contradicție cu situația etnică a Slavilor în secolul al x-lea pe care ne-o înfățișează a doua hartă anexată la acest studiu: elementul dacoromîn figurează numai pe versaturile carpatine, cam între Mehedinți și Bieaz, și este puternic încercuit de o întinsă și compactă masă slavă. Și atunci ne întrebăm: dacă anterior secolului al x-lea Dacoromînii au rîmînit pe Slavi, aceștia fiind puțini, de ce odată cu secolul al x-lea Slavi nu au putut slaviza pe Dacoromîni, mai ales că ultimii ne sînt înfățișați ca o mică insulă în mijlocul unui întins ocean etnic slav? În ipoteza lui Niederle, singura soluție ar fi fost dispariția elementului dacoromîn care, rîzlețit în rîpîle carpatine, nu putea fi în nici un caz numeros; și apoi astfel izolat de restul romanității, ar fi fost fatal să se slavizeze. mai ales că, după Niederle, „dès les vie et vie siècles, l'occupation slave survenait, apportant les éléments d'une autre civilisation, non pas certes affaibie, mais forte, saine, d'une capacité productrice et assimilatrice extraordinaire”. Așa că ne miră cum o atare civilizație slavă nu și-a produs efectul față de elementul romîneac din Dacia, a cărui origine, după Niederle, o sud-dunăreană (60-70).

Reprezentîndu-ne însă altfel lucrurile, rezolvirea problemei o pe cît de ușoară, pe alții de firească. Mișcările slave spre regiunile dunărene în acele vremuri nu trebuie considerate ca niște emigrări de colonizare făcute de bună voie și datorite unei stări



infloritoare ce va fi putut exista în ținuturile lor originare, așa cum constatăm, bunăoară, cu expansiunea elementului elen; nici interpretate în sensul unor năvăliri de cucerire războinică, cum au fost cuceririle romane; ele sînt pur și simplu mișcări sau avalanșe barbare, datorite fie unui excident de populație copleșită de miserie, fie altor cauze cu totul străine de civilizație<sup>1</sup>. Căci, în caz contrar, ne întrebăm: de ce, de exemplu, civilizația elenă s'a mărginit la o simplă expansiune colonizatoare mai ales pe țărmurile maritime, și nu a înregistrat o năvălire similară celei slave? Iată de ce, prin urmare, în locul acelei „civilizații” de care ne vorbește Niederle, noi vedem mai mult ceea ce Procopiu înșă să se înțelegă chiar din următoarele rînduri: „Locuiesc în colibe miserabile, așezați la distanță unui de alții, schimbînd foarte des pămîntul locuinței lor... Toți sînt roșcați. Cu ei Masageții, duc o viață aspră și nesăgrijită și sînt în todeauna plini de murdărie... În simplitatea traiului păstrează caracteristicile Hunilor”<sup>2</sup>. Și atunci, puși în această lumină, ușor ne putem explica de ce Slavii au suferit dominașrea, mai ales cînd știm că „il est bien connu que ceux qui se déplacent et changent d'habitat se transforment plus vite et plus profondément que les sédentaires”<sup>3</sup>.

Dar o altă problemă din opera lui Niederle, care vine în atingere și cu concluzia din articolul meu *O problemă de romanitate sud-ilirică*, e următoarea:

Jean Peisker, într'un nău studiu: *Kdo byli naši předkové a co jsme po nich o sobě zdedili*<sup>4</sup>, vînd să dovedească cum că Slavii, fiind ca iobagi încă dinaintea erei creștine și plini în secolul al xi-lea cînd sub Germanii cînd sub Turco-Tătari, afirmă că toată această stare socială a impregnat adine sufletul slav cu toate caracteristicile unei adevărate robii, făcînd din tipul nașionei slave „tipul selăviei”. Niederle, în recenziile pe care i-o face, vînd

<sup>1</sup> Cf. și cele spuse la pag. 210-211.

<sup>2</sup> εὐκρίτοι δὲ ἐν κλιόβροις οὐκράτοις διακοινημένοι κολλῶ μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἀμαίβοντες δὲ ἀεὶ τὰ κολλῶ ἐν τῆς ἐνοικήσεως ἰκασταὶ γέγονον... οὐκράτοι δὲ σλαβονες. Σλαβον δὲ οὐκράτοι καὶ ἀπηνελημένον, ἰσοκροτὶ κλασσογίτου, καὶ αὐτοὶ ἕχουσι, καὶ ἰσοκροτὶ ἕκαστοι ἐνδύκροτιστα γέγονον... κόν τῆ ἀρετῆ διακρίσονται τὸ ὀνόματι ἴδιον — *La guerra gotica*, ed. Domenico Compagnotti, Roma, 1896, II, 293-294. Amănunțutul descrierilor că Slavii erau engeați coincide și cu afirmarea lui Niederle: „Les Slaves sont aux yeux blancs ou bleus, blonds, aux joues roses” (9).

<sup>3</sup> Jovan Crifjić in *Revue des études slaves*, III (1923), 9.

<sup>4</sup> Lucrarea, apărută la Praga, nu mi-am putut-o procura. Citașile le dau după recenziile pe care i-a făcut-o Niederle in *Revue des études slaves*, II (1922), 19-37.



să-l combată, scrie: „Il n'est pas plus justifié non plus d'attribuer aux seuls représentants des hautes classes, Germains ou Turcs, les qualités considérées à l'époque la plus ancienne comme propres aux Slaves, à savoir: leur amour de la liberté, leur haine de l'esclavage, leur sens de la justice, leur affabilité, leur caractère hospitalier, leur endurance au travail et dans la souffrance, leur sang-froid, en somme les vertus qu'on trouve encore parfois de nos jours réunies chez le paysan monténégrin”<sup>1</sup>.

Am făcut această digresiune explicativă nu cu vre-un gând de amestec în părerile lui Paiskor sau ale lui Niederle, și cu atât mai puțin să înclin spre convingerea lui Paiskor, mai ales că aceasta a încercat ceva similar și în privința Românilor<sup>2</sup>; am ridicat această polemică numai spre a releva cum constatarea lui Niederle cu privire la țăranul muntenegrean pentru a evidenția calitățile slave nu este fericită pentru argumentația pe care o susține, și iată de ce. Cvijić — ca să recurgem tot la un etnolog slav — scrie: „Les Monténégrins se distinguent [des autres Slaves] par la fierté, par la susceptibilité, par une grande confiance en eux-mêmes, et ils n'abandonnent leur caractère et leur tour d'esprit qu'après de longues disputes et des conflits nombreux”<sup>3</sup>; iar mai departe: „Les habitants du Monténégro karstique... n'ont pu que lentement s'habituer à l'agriculture. Comme ils ne savaient pas élever les boeufs, ils les vendaient pour acheter des chèvres et des moutons. Ils ont conservé pendant longtemps leur costume pittoresque, bien qu'il leur fût très difficile de se le procurer... Si les éléments anciens, ou si les autorités commettaient à l'égard de leurs compatriotes ce qu'ils considéraient comme une injustice, ils estimaient qu'ils étaient obligés, eux, Monténégrins, membres d'une tribu ou d'un même groupe de familles, d'en demander réparation ou d'en tirer vengeance...”<sup>4</sup>.

Care, asemenea constatări, la care am putea adăuga și cele relevate în a mea *Antologie aromânească*, p. xvi-xx, nu contribuie, toate laolaltă, ca în țăranul muntenegrean, astăzi slavizat, să vedem un element cu totul străin celui slav, aproape unul iliric albanes sau mai de grabă romin? Căci, în afară de caracteristicile lui sufletești și sociale și de ocupațiunile etnice, care element etnic din întreaga peninsula balcanică a avut și are încă un mai „pitoresc costum” și mai original decât cel aromănesc? Și atunci, în cazul acesta, pentru ca Niederle „să respingă toate con-

<sup>1</sup> *Revue des études slaves*, II, 17.

<sup>2</sup> *Abkunft der Rumänen*.

<sup>3</sup> *Revue des études slaves*, III, 21-22.

<sup>4</sup> *Ibid.*, II, 33.

sacintele teorisi lui Peisker\* — după cum se exprimă dînsul (176) — ar trebui să renunțe la țărâmul muntenegrean cînd ar fi vorba de calitățile pe care autorul vrea să le vadă în sufletul slav. Și admitînd acest corectiv prin recunoașterea unei romanități în regiunea muntenegreană — azi slavisată — savantul etnolog va trebui să împingă romanitatea spre sud pînă în munții Pindului, modificînd astfel linia de demarcațiune a romanisăreii sudice stabilită prin punctele: Llesă, Scutari, Prizren, Scoptia, Niș-Palanca, Küstendil-Picot, Vrața, Nicopol (66-67), și renunțînd la părerea că „tous les Vlachs de l'intérieur sont chassés (vers la Thessalie) de la zone romane par l'avance des Slaves du sud” (69).

Prin traducerea în care a apărut, monumentală operă a lui Niederle ajunge să fie mai accesibilă învățaților și ne bucură că *l'Institut d'études slaves* și-a luat sarcina de a răsplădi cultura și știința slavă în limba franceză, atrăgînd-o astfel în carul latinățel.

Tache PAPAHAGI

**ANDRÉ MAZON, Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale :** étude linguistique; textes et traductions; notes de folklore; Paris, E. Champion; 1923; 236 pag.

Ne raroori studiile istorice, etnografice și filologice străbești au venit în conflict cu aceleși studii bulgărești pentru revendicări teritoriale politice în Macedonia slavă. Aceste ciocniri continuă și astăzi din fiecare tabără, căuflîndu-se să se dovedească caracterul etno-lingvistic sîrbesc sau bulgăresc al ținuturilor care se găsesc în litgiu politic. Sîrbii revendică întreaga Macedonia slavă ca fiind eminamente sîrbească — ceea ce nu prea corespunde realității actuale, excepțînd cîteva filoane nordice; Bulgarii, la rîndul lor, nu pot renunța la numeroasa populație bulgărească din această Macedonia slavă care, începînd mai ales dela 1903, a fost un cîmp de acțiune a lor.

În asemenea situații de frămîntări sau chiar de războiri politico-științifice, evident că conștiințioase și umănușite cercetări dialectologice în toate colțurile Macedoniei slave ar putea pune capăt pentru totdeauna polemicii care există între Bolgrad și Sofia, stabilîndu-se astfel pe baze solide istoricul etno-lingvistic al unor atari probleme.

A. Mazon a studiat în timpul războiului european (1916-7) regiunea sudică a Florinei (la sud de Bitolla) — după cum se poate urmări în harta anexată — regiune care astăzi se găsește în zona grecească. Numărul satelor cercetate — toate bulgărești — sînt puține la număr; li ofer însă prilej de interesante constatări



de grai, interpretate în *Introduction* și *Etude linguistique*. Dintre acestea voi releva câteva care privesc într-o măsură oarecare și dialectul aromân.

În Zărvani și Smeleș circulă forma *granda* (sr. *granda* = grindă) (16); grupurile consonantice *st, sk* devin *šó* (29, 130, etc.), fonetism pe care îl găsim și în aromîna din jurul Bitoliei, unde *st > šó*: *ašóptu, ašóronu, šótu*, etc.; turc. *tekel* (*dekel*) „cristal public” a devenit *teker* (120) = arom. *teker*. Interesante rămășițe flexionare, cum ar fi vocativul *Bóže* (37) „Doamne Dumnezeu!”, curios e faptul că regiunea Florinei pentru numeralul *mie* întrebuițează gr. *γιάδα* (41); viitorul e perifrastic, compus din forma prezentului precedată de auxiliarul invariabil *ké*: *júska ké bila* (49) = arom. *eu va k'ia*, etc.

Ca laxic vom avea de remarcat următoarele: în regiunea studiată de Mazon vb. *pér* înseamnă și „a cînta, a cînta” (56); după ce relevăm semnificativul acesta în albaneză, grecească și turcească, autorul opinează într-o notă de la pag. 67 că acest verb „est très caractéristique d'un état de civilisation où le prêtre apparaît dans le village comme le seul homme relativement instruit et où la notion de lecture était confondue avec celle de chant d'église ou tout au moins de déclamation”. Adaug aici că și în aromînă vb. *clata* înseamnă „canta” și „lire”: „cîntă-nî cartea astú” — „lis-moi cette lettre”. Cit privește observațiunea că acești sens de „lire” e ceva specific graiurilor din Macedonia și Tracia, amintesc că și în literatura latină vb. *cantare* circulă cu un sens aproape identic cu „lire”, și anume acela de „a zice, a spune”, după cum se poate constata în următoarele expresiuni înregistrate de dictionar: „canere praeccepta; haec canobat; haec recinit vates; a precone caneretur; quae balla canobat”, etc. — ceea ce se poate alătura arom.: „multe 'și cîntă omu astú” (= multe vorbește omul ăsta), sau: „je-nî tut c'înt?”, (= ce-mi tot birfești?), etc. Nu sînt lipsite de interes numirile lunilor: *Nikol* „decembrie”, *Koláček* „ianuar”, *sečo* „februar”, *mart*, *april*, *beréšaro* sau *mař*, *crvenik* „iunie”, *žetvaro* „iulie”, *šitaro* sau *uštas*, *kršóvski mesec* „septembrie”, *Mitroški mesec* sau *entório*, *listópád* „noiembrie” (62). Pentru împrumutul lui *férna*, cf. Th. Capidan, *Raport. lingv. slavo-române* (în *Dacoromania* III, 198-199). Pentru *núnko* (74), nu vedem de ce trebuie să recurgem la gr. *νοῦς*, cînd, de fapt, cred că avem a face cu arom. *nu* „parrain”. Vb. *žória* înseamnă „parler” (56), arom. *žburáscu* „je parle”. Relevăm aici înțelesuri mai vechi din aromînă, astăzi rare, și anume acela de „reunion, conversația; vizita”: „mi duc a žhorú” = mă duc în vizită (în deosebi în Samarina și Zmizi); sau :



Trădzeam caplu la mușcate  
Cînd vînia cu-a lor Hlânj  
In soborile di feate...<sup>1</sup>

„soborile di feate” însemnînd „adunările de fete, șezători”<sup>2</sup>. În legătură cu această formă, interesantă de relevat expresiunea: „Tija stôja (demék) na zboró” (78, ix) = arom. „ești slătură pri zboró” = „sau (în)ut de cuvînt”. Și Mazon derivă pe *gîna* din gr. γόν(ν)α (cf. nota dola pag. 328). *Taksidaro* (> turc. *taksiddar* „percepteur des revenus de l'État”) însemnează, în traducerea autorului, „voyageur” (131, xxix). Turc. *gurbet* „absence du foyer; éloignement du sol natal; voyage, séjour dans un pays étranger” s'a păstrat cu sensul de „voyage” (140), pe cînd în aromînă *carbete*, *carbete* însemnează „Țigan nomad; orice om care are apucăturile Țiganilor: nomad, zburător, cerșitor, negricios” etc. Nu e lipsită de interes, cel puțin ca fonetism, forma *dur: na dur, na drum* (146) „sur la route; au dehors” (cf. dr. pe drum, pe drumuri).

În fine, de remarcat sensul de „remercier” al imperativului *spolaj ti* (< gr. σπώλλω τῆς = la mulți ani, care servește ca un *pendant* pentru etimologia dr. *mulțumesc* din *mulți ani*. În aromînă locuțiunea *spulajti astăzi* însemnă „mulțumită, grație, bine, noroc”; „spulajti că nu li hătú” = bine că nu te-a bătut.

Trecînd la partea folklorică, constatăm că autorul a cules numai texte în prosă referitoare la tradiții, legende, basme, etc. Fără a neglija importanța unor asemenea texte, ne-ar fi interesat tot așa de mult și folklorul poetic (poesia ilirică, epică, etc.) dacă autorul ne-ar fi dat specimene, pentru că un popor—și cu altă mai mult o frîntură de neam subjugată—care nu-și alimentează ființa lui etnică cu o atare producțiune națională proprie lui, e menit să-și înstărească satul etnic și, astfel, să-și desnaționalizeze; căci, neposedînd acest folklor în care să se oglindescă întregul complex al vieții sale de neam distinct, el va fi nevoit să recurgă sufletește la producția poetică a unui element etnic eterogen, cu care conviețuiește, și, atunci, primul și hotărîtorul pas spre înstărearea și ularca ființei sale etnice s'a și efectuat. Ceva mai mult: asemenea cazuri de desnaționalizare le constatăm chiar la acele elemente etnice care, deși au folklorul lor poetic național, totuși dispar asimilîndu-se cu poporul învecinat al cărui folklor

<sup>1</sup> Lumina, II, 170.

<sup>2</sup> Pentru sensul de „olacă”; a se aduna la vorbă, la zfat”, cf. *zbor, a zbori* din Mehedinți în *Noua revistă română*, 1910, 88.

poetic e superior cantitativ și calitativ. Așa că, în situația politică în care se găseau astăzi Bulgaria din Macedonia anexată de Sirbi și Greci, și această latură folklorică și-ar fi avut rostul și însemnătatea ei specială într-o atare publicațiune.

Referindu-ne la cuprinsul textelor publicate, vom avea de relevat oarecari detalii din folklorul aromân respectiv.

În legătură cu *La Pîcure et la Peste* (89), la Aromîni circulează legenda cu *Harta, Pupîța și Hatera*<sup>1</sup> (Charon, Ciurma și Holera), sau varianta *Hîțaura, Pîcurița și Arhanghelu Mihail*<sup>2</sup> (*La Fievre, la Pîcurésie et l'archange Micho*). Întru cît publicațiunea în care a apărut această variantă nu se poate procura ușor, voi reproduce-o în rezumat: *Hîțaura, Pîcurița și Ark. Mihail* vor să se ospăteze cu un berbec ce urmează să-l ridice din turma unui cioban. *Hîțaura* e refuzată, pentru că păstorul se scutură imediat de friguri, aruncîndu-se în apa curată a rîulețului. *Pîcurița* se întoarce și el fără berbec, pentru că în cas de pleuresie, păstorul se culcă între două focuri mari și nimic nu se atinge de el. Pe arhanghelul Mihail nu l-a putut refuza, ba chiar l-a adus berbecul pînă acasă, unde intrînd în grădina arhanghelului, păstorul l-a întrebat: — „Doamne, ce însemnează aceste luminări, unele gata să se stingă, altele de-abia începînd să ardă?” — „Fiecare luminare reprezintă viața fiicărui muritor de pe pîndînt: îndată ce o luminare e pe isprăvite, eu mă și reped să iau sufletul muritorului respectiv” — „Va să zică nu poți ridica din viață pe cineva a cărui luminare e departe de a se stinge” — „Nu.” — „Te rog, arată-mi luminarea mea”. Arhanghelul l-o arată, iar păstorul vede că luminarea lui n'a ars nici pe jumătate. — „Dacă-i așa”, replică ciobanul, „să-mi restitui ori berbecul, ori costul berbecului, căci nici de tine nu mi-i teamă.” Așa că și arhanghelul Mihail nu a fost ai norococ decât *Hîțaura și Pîcurița*.

Pentru textele *Le Seigneur et les brebis* și *Le loup et la brebis* și *Șarpe-a-pdîi*, cf. variantele aromîne din Per. Papahagi<sup>3</sup>, precum și cea din revista *Lumina*, III, 27.

Pentru *Le fils non, que change en loupe*, cf. varianta aromîină aproape identică, publicată în *Lumina*, I, 159<sup>4</sup>.

Un alt paralelism de fond folkloric între literatura Aromînilor și cea a regiunii bulgărești a Florinei ni-l ofera *Trois bons conseils pour trois livres d'or* (140-2) alăturată la *Treife covenței al Valju*<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Per. Papahagi, *Bucure aromîne*, 298-299.

<sup>2</sup> *Lumina*, IV, 346-348.

<sup>3</sup> *Din literatura populară a Aromînilor*, 809-812.

<sup>4</sup> Reprodusă și de Per. Papahagi în *Bucure aromîne*, 18.

<sup>5</sup> Per. Papahagi, *l. c.*, 187-191.



După cum vedem, deci, întâlnirile și asemănările între Aromâni și Bulgari nu sînt lipsite de interes. În ceea ce privește însă geneza și paternitatea unor atari elemente folklorice, pentru a se preciza, cu alte cuvinte, dacă ele sînt imprumuturi bulgărești ori aromînești etc., aceasta firește nu e ușor de lămurit. De relevat numai că în chiar regiunea studiată de autor sînt precăutate și sate pur aromînești, ca (Valaho-) Clisura, Ilața, Nevasca, Belcamen, Pisuderi, etc.

Studiul lui A. Mazon, care formează primul număr din *Travaux publiés par l'Institut d'études slaves*, se încheie cu *Notes de folklor*, unde autorul interpretează comparativ fondul diferitelor texte din culegera sa — ceea ce ridică și mai mult valoarea lucrării. Asomenea cercetări dialectologice și folklorice ar trebui cit mai întins, mai amănunțit și mai la timp făcute, pentru ca la urmă să se poată ajunge la precisări folklorice asupra tuturor popoarelor balcanice.

TRUȘTE PAPAȘANI

C. C. DICULESCU, *Die Gepiden; Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, I Band; Leipzig. Kommissionsverlag von C. Kubitsch, 1922; xiv-252 pag.

Cum, mai de mult, A. Brückner constata un fel de „epidemie” printre slavisti de a descoperi mereu elemente germanice și numia această preocupare o „deraiere filologică”<sup>1</sup>, de cîlva timp vedem și la noi stăruința de a găsi trăsături de unire filologice spre germanism prin înșirări de cuvinte romînești cărora li se atribuie o origine ductându-se spre nord. Alături de studiul publicat de G. Giuglea și despre care am vorbit în număr<sup>2</sup> trecut al revistei, cu aceeași tendință se desfășoară lucrarea L. — sta care, pe lângă partea istorică, atinge și chestiuni de filologie — cu o metodă și cu rezultate care vom vedea cum trebuie judecate.

Sub egida cuvintelor bune vestite sînt Moyer-Löhke și G. Kossinna<sup>3</sup>, paginile tipărite de C. Diculescu țin să afirme dela

<sup>1</sup> „...zahlreiche Irrtümer veranlassen die Sucht Slavischen aus der Fremde, namentlich aus Deutschland, herzuleiten... Man veresse nicht, dass die Geschichte der deutschen Lehnwörter im Slavischen vielfach nur Geschichte linguistischer Entlehnungen heist”, *Zeitschr. für vergleich. Sprachforsch.*, XLVIII, 177, 194.

<sup>2</sup> După un obicei pe care nu-l aprobăm, autorul reproduce în prefață laude primite prin scrisori, exponându-le să vie în conflict cu alte aprecieri și să-și arate inutilitatea.



Început că pentru istoria noastră Gepizii au aceeași însemnătate ca și Francii pentru istoria Galiei și că perspective nouă de cercetări se deschid filologiei prin constatarea unor elemente vechi germanice, gepide, în limba română. Să vedem care ar fi aceste elemente.

*Butura* (*batur*): viorid. *būtr*, norv. *bull* „bușlean” etc.; *batur*: anglosax. *battuc* „viril, bucată” (pag. 174-175). În bulgară avem însă *botura* „bușlean” pe care Diculescu nu-l amintește<sup>1</sup> și care cuprinde tema *bot*-ce împreună cu *but*-apare în numeroase forme și e recunoscută ca introdusă în slavă din limbile germanice<sup>2</sup>. Tema aceasta al cărei înțeles în origine se arată a fi acela de „ciuitul” (de unde „bușlean” și, cu înțeles figurat, „prost”) explică bine pe bulg. *botura* prin adăugarea sufixului *-ura*<sup>3</sup> și numai cu ajutorul ei se lămurăște al nostru *batură* ce la rîndul lui, prin adăugarea sufixului *-ușă*, a dat naștere lui *baturușă*<sup>4</sup>. Cît despre *batur*, și el ne duce spre aceeași temă, ca un derivat din aceasta cu *-ne*<sup>5</sup>, după cum *butoai* are aceeași origine, cu deosebirea numai de sufix. A șineu în samă numai formele germanice pentru a decreta germanismul lui *butoră*, *batur* o o procedare prea expeditivă<sup>6</sup>.

*Sîdrăut*, *sîdrăuș* „cu botul alb”, cu „un somn bălan la buză”

<sup>1</sup> Nu e înregistrat nici de E. Bernaker, *Slav. etym. Wb.*, I, 77.

<sup>2</sup> Cf. Bernaker, *l. c.* E mai probabil totuși că avem de a face cu o temă indo-europeană ce poate explica direct formele slave, încă să în derivăm din vocabularul germanic (asupra ei și în armeană și în alte limbi, pe lângă cele germanice, cf. A. Meillet, *Mém. Soc. lingu.*, X, 282; P. Parson, *Revue. s. indogerm. Wortforschung*, I, 254 urm.). Ceva analog ne dau și limbile turco-tătare: ciag. *bula* „bușlean”, *bulañık* „cu un bușlean, prost” (H. Vambergy, *Etym. Wb. d. turko-tat. Spr.*, 209). Ne găsim și de data aceasta — ca în alte cazuri — în fața unei teme foarte răsplindite, așa că am grași dacă am restringe o numai la domeniul germanic. Asupra unor cuvinte ungarești cu *bot-*, *buc-*, *büt-*, deducându-ne și spre slavă și spre limbile turco-tătare, v. Z. Gombocz és J. Melich, *Mag. etym. szótár*, 546, 581, 585.

<sup>3</sup> Cf. Miklosich, *Gramm. d. slav. Spr.*, II, 93. După Diculescu, *-ură*(ă) ar fi sufix diminutiv și ar reproduce pe lat. *-ulus*, ceea ce nu se potrivește de loc cu înțelesul lui *batură*(ă).

<sup>4</sup> Nu e nevoie să admitem în aceasta, cum a propus Schuchardt, *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XV, 103, influența turc. *tanurag*: terminațiunea slavă *-ușă* se explică foarte bine aici.

<sup>5</sup> Nici acesta nu poate fi de natură diminutivă, ci ne îndreapă tot spre slavă (cf. Miklosich, *l. c.*, II, 253).

<sup>6</sup> În critica făcută de P. Skok la un articol publicat de C. Diculescu în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XLII, 420 urm. se arată iarăși ce saardate sînt asemenea etimologii germanice, ca și altele (v. n-rol precedent al revistei, 188). Observațiunile de aici se întîlnesc, în parte, cu acelea ale lui Skok.

(despre cai) <sup>1</sup>: germ. *Stern*, adică cu o pată albă, ca o stea (175-176). Dar pretutindeni unde din foliosul de „stea” se derivă adjective pentru a designa culoarea părului la animale asemenea adjective se aplică numai când o vorba de o pată albă în frunte. Cu etimologii în felul lui *stârnat* < *Stern* am putea admite că și *iapă* e germanic, pentru că dialectal în suedeză avem cu același înțeles *håpa* și în daneză *høppe*.

*Mirfoagă*: sued. dial. *mårssa* „iapă mică” (176). Se poate însă întreba cu vederea ce ne dau limbile slave? — la ele se gădise, de mult, Cihac, pe care Diculescu îl ignorază când se ocupă de acest cuvânt, cum procedează și alții, aproape sistematic, neamintind păreri exprimate de alții. În val. avem, *mracina* „hoit”, în sîrb. și slovenă *mraina* cu același înțeles și, în plus, aceasta din urmă cunoaște cuvîntul și cu semnificația de „om fără viață”, iar, alături de el, ne dă verbul *mraciti* „a-și pierde viața, a slăbi.” *Mirfoagă* — din *marc-* plus sufixul *-oagă* — își găsește astfel mai bine explicația decît în improvizata etimologia germanică.

*Burdaf și burda*: tema \**bher-* care în limbile germanice apare în diferite forme, *burd, berth* etc., însemnînd „ce se poartă în platca, măruntaie” etc. (*Burdaf* ar fi de două ori germanic, pentru că în partea din urmă ar corespunde vînd. *küfr* „pîntece”: 176-177). Tema \**bher-* e însă una din cele mai răspîndite în limitele indoeuropene, așa că nu vedem pentru ce am recurge numai la reflexele ei germanice dacă ar fi să explicăm prin ea formele romînești. *Burdaf* nu poate fi decît de proveniență orientală (a-l pune în legătură cu rus. *brjucko*, cum pare inclinat S. Pușcariu, în *Dict. Acad.*, s. *burduhan*, mi se pare cu desăvîrșire imposibil). În limbile turco-lătare apare tema *burd-* cu înțelesul de „gras” (ciag. *burda* „a se îngrășa”, *burduk* „gras”) <sup>2</sup> și acest înțeles (de „umflat” adică) poate explica pe al lui *burdaf*. Într’un dialect turcesc (din Azerbeidgean, în Persiu) apare *burduk* <sup>3</sup> în totemul cu înțelesul rouînesc, dar se pune întrebarea dacă acolo e original și nu mai curînd împrumutat din rusește, pentru că, într’adevăr, în malorusă și dialectal în Caucaș apare *bordjuk, burdjuk* <sup>4</sup>. Forma malorusă e considerată de obicei ca împrumutată din romînește, dar mai curînd contrariul trebuie admis. Prezența lui *burdjuk* în Caucaș ne autorizează să presupunem că cuvîntul vine din spre Orient, cum arată formele turco-lătare amintite, și de acolo, prin

<sup>1</sup> Cf. F. Dané, *Incorporation de terminologie*, 48; Hruscu, *Etym. magna*, 90.

<sup>2</sup> V. Radlov, *Opyty slov. tjurak. nar.*, IV, 1831-1832.

<sup>3</sup> *Ibid.*, IV, 1832.

<sup>4</sup> Gombocz és Malich, *Mag. etym. szótár*, 573.



sudul Rusiei, a pătruns la noi. Oricum s'ar explica azarb. *turduk* — izolarea lui într-o altă ar proba mai curînd proveniența rusească —, și la Ruși și la noi cuvîntul ne indică o origine orientală. Nelămurit rămîne *burtă*, care totuși nu poate fi desprins de *borf*, *borfoș*, ceea ce nu e înțeles în samă de Diculescu. Nu e exclus ca fonetismul acestui cuvînt să fie rezultat dintr-o contaminare cu o altă formă (în special *tute*)<sup>1</sup>, dar nu vedem tema care l-ar putea explica.

*Strugure*: germana. *Prüdel* etc., înghă un gepidic reconstruit \**prūdō* (178). Prin intercalarea unui *t* și latinizarea terminației ar fi rezultat \**strubuta*, de unde *strugure*. Explicație chinuită, cu admiterea unor transformări fonetice care se vede că sînt artificiale sînt.

*Tureac(ă), tureac(ă)*: germana. *thöhproch* „pantaloai” etc. (179). Se reconstruiește și de data aceasta un gepidic \**peuhbrök*, pl. \**peubrōki*, dar pe cînd la *strugure* se admitea că *p* a dat *s*, aici se admite alt reflex, *t*, ceea ce arată cum fonetismul e interpretat după împrejurări și necesități de salvare a unei etimologii. Dacă *tureac(ă)* are vre-o legătură cu forme germanice, aceasta poate fi indicată, pentru că la *laidor* și alții e atestat *t u b r u c u s* etc., așa că la noi cuvîntul, presupus de origine străină, a putut pătrunde prin latină<sup>2</sup>. Fonetismul lui nu e însă nici în cazul acesta clar în ce privește terminația (*-ac(ă)* pare totuși să ne îndrepte spre slavă).

*Călugăr* „băiat mui mare”: sued. dial. *kulling*, *kolling* „băiat gras” (180). Din *ku-* sau *ko-* ar fi trebuit însă să avem numai *u* în românește, într'un împrumut așa de veci cum e admis de C. Diculescu. Cuvîntul se aude, de altfel, numai prin Ardeal, așa că poate fi de origine ungurească (un derivat din *katona*, adică „acela care se apropie de vîrstă să fie cătană”?)

*Haric*: sued. dial. *arrip* „viori, haric” (180). Deci ar trebui să renunțăm la etimologia slavă <gr. (comp. rus. *charen* „detonție”, bulg. *veloren* „leneș”) — și aceasta numai de dragul germanismelor. Se vede și aici cu ce ușurință se tratează vocabularul nostru.

*Syndui*: anglo-sax. *studdian*, germana. *studen* (181). Terminația verbală ne împune însă să admitem un prototip slav sau ungurec. *Syndui* ne aduce aminte de bulg. *ysdъ* „așez”, neexplicat pînă acum ca origine<sup>3</sup>; un derivat cu *s*, *s* (sl. *ts*) putea însemna „mișc din loc”.

<sup>1</sup> Înțelesurile „pîntec” și „bută” apar adeseori asociate și exemplele noastre aceasta, din italiană, a relevat C. Salvioni în *Essai. Ist. Lomb.*, XLIX, 160.

<sup>2</sup> La rîmna necunoscut lui C. Diculescu ce a scris asupra acestui cuvînt G. Bertoni, *Kuba, subtruncs*, Modena, 1916; *Arch. rom.*, III, 119, 372.

<sup>3</sup> E. Bernker, *I. c.*, I, 301.





Tot ca germanice consideră C. Diculescu mai multe cuvinte referindu-se la configurația terenului, ca *bifcă*, *bulz*, *beucă*, *piec*, *măgură*, *grind* (181-184), propunând iarăși etimologii la întâmplare ori inutile (*bifcă*, *beucă* ne îndreaptă spre slavă ori ungurească, fără să putem fixa bine prototipurile lor; *bulz* mai curând poate fi o formă străină de origine orientală<sup>1</sup>; pentru *piec*, tema *piec-* propusă de Diculescu, de altfel nu numai germanică, nu-i poate explica fonetismul<sup>2</sup>; *măgură*, *grind* sînt, cel dintîi, sigur din albanesă și, al doilea, din slavă).

Ideea preconcepută de a găsi mersu elemente germanice la noi merge pînă la revendicarea germanismului lui *plug* (204), cînd el e fără îndoială din slavă, indiferent de originea lui acolo<sup>3</sup>. Și toate aceste exagerări culminează în afirmarea pe care o citim la pag. 185, că în limba romină ar fi pătruns vre-o trei sute de cuvinte vechi germanice — fără să ședim nume de persoane sau toponimice. Pe mai multe din acestea C. Diculescu le explică tot prin vocabularul germanic, dar după aceleași sisteme<sup>4</sup>

<sup>1</sup> Comp. kirg. *baltai* „a se umfla”, *baltak*, turc. *baldaq* „umflat, loc cu vîlcușuri” (v. Radlov, *Opysn slav. tjurak. nar.* IV, 1851-1852). Din bulgăria, cum a propus S. Pogoariu, e greu să-l derivăm.

<sup>2</sup> Lingă *piec* e pus *Pieni*, nume des de multe, dar asupra acestuia, ca venind din latină, v. ce am spus în *Străutul din Tara Hațegului*, 54.

<sup>3</sup> *Plug* a fost împrumutat și de Albaneși (*plug*) și de Greci (*plagos*; cf. G. Meyer, *Neugriech. Sl.*, II, 51). Despre alii. *pluare*, v. Jokl, *Linguist. - kulturbist. Untersuch.*, 130.

<sup>4</sup> Germanis ar fi *Ofal* (80-81), din *Lot* metatesat, și aceasta pentru că *Alata*, prin infuziunea slavă — cum se admite, apra a se explica trecerea lui o la a — nu ar fi putut da *Ofi*, ci *Lot* sau *Lot*. Dacă însă, cum se știe, lat. *altare* trecînd în slavă a fost reflectat prin *olatura*, de ce *Alata* slavizat nu ar fi dat forma care explică foarte bine pe *Ofi* (despre acest nume mă voi ocupa, de altmintearea, mai de aproape într'un articol asupra toponimiei noastre în legătură cu cea iranică)? Pentru *Lotsu* (79-80) Diculescu propune pe got. *lōts* etc., cînd u sînt lung, fie efort nu poate explica pe o din romînește. Tot de origine germanică ar fi, susține Diculescu (79-80, 194), și *Silortul* și *Balkuint*, dar fără să ni se spună — iarăși ignorarea celor scriso de alții — că pentru mai buna motive G. Weigand (*Jahres b. des rum. Inst.*, XXVI-XXIX, 74, 78) a căutat să identifice aceste nume cu tema turco-tătare (pentru *Silort* ce admite Weigand nu e, cum recunoaște singur, destul de convingător; poate mai curînd am putea pleca de la *gājil* „întina, revîrsat” asupra căruia v. V. Radlov, *Opysn slav. tjurak. nar.*, IV, 70-71). Cu oîă apărînz precedență Diculescu se vede și din germanizarea cu orice pret a unor nume toponimice cum sînt *Crivălia* și *Cornălia* (98-99), evident slavă, derivați din *kriva* și *drava* (*kriva* apare deose, ca urmă slavă, și în toponimie unor ținuturi germane azi, cum se poate vedea, d. e., în studiul lui J. Star, *Die slaw. Sprachnamen in den Ortsnamen der deutsch-törrer Alpenländer*, Vienna, 1914, 70). Pînă și *Baurabă* e dat ca germanic (190-191), pe cînd nu poate fi izolat de aște nume, ca (*Hindouba*, *Tambă*, atestata la noi. Dar de el mă voi ocupa altădată.

și neținând samă de ceea ce ne dau în această privință limbile slave sau altele care limuresc mai bine alttea nume dela noi.

Netemoinicia identificărilor făcute de Diculescu nu are de ce să ne mire cînd și altfel vedem cîl de puțin inițial este d-se în chestiunile de filologie, cu cîlă ușurință propune etimologii care trec peste altle necontestate ori se arată dela prima vedere cu totul greșite. *Țăpor* și *boitar* sînt dați ca aparținînd terminologiei noastre pastorale vechi și ni se promite o explicație nouă a lor (197, 198), pe cînd se știe că cel dintîi e împrumutat din ungu-reșle (*csopot*, cu filiațiune explicabilă acolo)<sup>1</sup>, iar al doilea ne vine tot din ungu-reșle (*bojâr*) unde a pătruns din spre Apus, ca derivat din forma *batia* „colibă”, termen păstoresc foarte ră-splădit<sup>2</sup>. *Pătrînjeț* e derivat direct din latină (200), cu observația: „stalt *\*pătrînjeț*... < vlat. *\*petrosellum*”; formele slave cu *ž* care explică bine pe cea românească sînt ignorate cu totul, deși puteau fi găsite la Cihac. Despre *țarină* ni se spune (198, 202) că ar fi dacic și înrudit cu pers. *čarana*; că nu are nimic de a face cu *țard* e sigur, dar nici dacic nu poate fi cînd rutenii ne dă *caryna* „ogor, pășune”, derivat din cîr și însemnînd la origine „loc stăpînit, loc al cuiora privilegiați” (înțelesul de „stăpînire” explică și pe serbo-cr. *carina* „vama”)<sup>3</sup>. Pentru *strungă* e imaginat un „ostromanisches *\*sterungu* ce ar veni din gr. στενωπή (198), etimologie ce se întovărășește bine cu *Apaluga*, din *\*Ποταλόγα = Ποταλόγη* „Gemahlin des als Gott des grossen Urwassers und des Himmels meeres godachten Okeanos” (208). Pe toate le întrece, prin nai-uitatea ei, derivarea lui *melesteu* din *\*μολιστήριον* care ar fi fost un fel de diminutiv al lui *μόλυ* „moară”; comentarul fonetic pentru a apăra această etimologie sună astfel: „Wegen der Aussprache des *y* als *z* oder *e* im Griechischen vergleiche man Magnum etymologicum Graecum unter dem Stichwort *μόλυ*. Also *μολιστήριον*: *\*μολιστήριον*. Intervokales *l* ist durch Dissimilation unverändert geblieben: *melestériū*, dann *melestiū-melesteu*” (205). Întreg cuvîntul și mai ales terminațiunea lui putea arăta că nu poate fi decît de proveniență streină și nu extrem de veche: *melesteu* cuprinde în partea din urmă pe ung. *tő abű* și ungu-reșe e întreg cuvîntul, ca și sinonimul său *fiatoleț* (comp. ung. *mélyesz-tett* 16)<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> În aromînă *čăpor* firește că nu poate veni direct din ungu-reșe, ci prin intermediarul serbo-cr. *čopor*.

<sup>2</sup> Cf. E. Berneker, l. c., I, 39; Z. Gombocz és J. Melich, *Magyar etym. szótár*, 452.

<sup>3</sup> Cf. E. Berneker, l. c., I, 127. J. Rozwadowski, în *Rocea slav.*, II, 14, mai susține părerea că *țarină* ar fi din *țard* și deci rut. *caryna* un împrumut din romînește. Slavismul lui *țarină* e însă evident.

<sup>4</sup> În dicționarul său Tiktit, orînd pe Cihac, îl pune greșit în legătură cu *melîță*.



Lipsa de cea mai elementară orientare filologică și de spirit critic<sup>1</sup> se vede la fiecare pas. E și tendențioasă această carte prin insistența pe care o pune de a arăta că țările noastre ar fi fost adinc germanizate în trecut<sup>2</sup>. Această germanizare nu reiese de fapt nici din datele istorice, nici din cercetarea limbii noastre. E un cerc de falsă argumentare expunerea ce ni se prezintă cu intenții de persuasiune. Când faptele istorice nu confirmă destul deza autorului se recurge la mărturii arheologice — nu todeauna sigure —, iar când lipsesc și unele și altele se invocă presupusele dovezi ale filologiei. Astfel, când autorul recunoaște că pe altă cale nu se poate dovedi ocuparea mult timp a Olteniei de către Gepizi și puterile lor acolo, așa cum ține să o admită, singurul argument ce se aduce în apărarea acestei păreri e căutat în filologie și vedem înșirate câteva forme toponimice, ca *Lotru*, care nu confirmă de loc teoria germanismelor vechi la noi de o natură ori altă.

Fixarea unor norme sigure de cercetare în filologia română nu mai poate permite asumarea cutroierării aventuroase în domeniul ei, și mai ales când se urmărește afirmări îndrăznețe, cu falsificarea trecutului nostru.

O. D.

## INDICAȚII BIBLIOGRAFICE

A. Trombetti, *Elementi di glottologia*; Bologna, N. Zanichelli; 1929; v-155 pag. — Pe nedrept, studiile lingvistice ale lui A. Trombetti au fost prea puțin luate în seamă. Aduc, e adevărat, păreri ce dau loc la rezerve întemeiate, dar sînt și un îndemn spre cercetări trecînd peste convențiuni de care nu e acuită nici lingvistica și, cu deosebire, se impun prin vastitatea cunoștințelor, prin străbătarea domeniilor celor mai depărtate. După monografiile care evidențiau totuși principiile sale de interpretare lingvistică — și despre una, cu o probitate ce stă todeauna bine unui savant, mărturiseste că a fost o rătăcire, așa că o repudiază azi —, Trombetti a lăsat să prezinte acum într-o sintesă teoriile sale. Condamînd aici „spirito gretto” de care nu

<sup>1</sup> La pag. 247 se mai repetă și vechităm că *Romano* din *Nibelungenlied* ar însemna „Român.”

<sup>2</sup> La pag. 86 scrie: „Da die Anwesenheit der Germanen in Dazien eine recht bedeutende Zeitspanne umfasst, so kann es nicht wundernehmen, dass dieses Land während der Völkerwanderungszeit beträchtlich germanisiert erscheint.”



s'au putut emancipa unii savanți, chiar de la primele pagini caută să înlăture o critică la care s'ar opri unii urmărind sutole de pagini pe care le dă, aceea că ele ar fi premature, și cu drept cuvînt observă: „Dacă Francisc Bopp ar fi așteptat să se dea altlea lucrări preliminare, Gramatica comparată nu ar fi văzută pînă acum lumina”. Mai puțin ne convinge o altă mărturisire a autorului, cînd caută să releveze că nu o idee preconcepută l-a dus la teoria monogenetică asupra limbilor și, în legătură cu ea, ține să spună că aprobă în totul părerile lui H. Möller. Se știe că dicționarul publicat de acesta (*Vergleich. indogerm.-semit. Wörterbuch*), alături de alte studii ale sale, a căutat să arate multe înrudiri între limbile indoeuropene și cele semitice; explicațiile sale etimologice ploucă însă de multe ori numai de aînturări de fișe și redau un fel de impresionism filologic, în care aparențele primează asupra faptelor. Ceva preconcepțut se vede și în teoria lui Trombetti că toate limbile au izvor comun, teoria pe care stăruie să o dovedească și în această publicație, cu unele interpretări forțate și fără să ia în considerație că anumite asemănări lingvistice pot fi datorite mai mult împrumuturilor decît unui substrat identic. E una din problemele cele mai complicate aceea de a se ști în altele cazuri cît este datorit atingerilor între diferitele grupuri lingvistice și cît unei comunități ce a putut exista la origine. Lingviștii se găsesc, în această privință, în fața unui imbroglgio de fapte ce nu știm dacă vre-odată va fi lămurit deplin. Dacă s'ar ajunge la aceasta, ar fi una din cuceririle cele mai remarcabile ale studiilor lingvistice — și ne întrebăm dacă în cazul acesta nu mai curînd teoria poligenetică decît cea monogenetică și-ar găsi confirmarea. Și aceasta, firește, în acord cu autropologia, pentru că numai astfel am putea însemna încă un adevăr cîștigat pentru știință.

Neîmpărtășind în totul vederile lui Trombetti, nu am voit să scîdam valoarea operei sale care arată și ea că în lingvistica de azi, pe lângă adăucirea unor probleme mărunte, se urmăresc sintese și se deschid perspective nouă de investigație.

Rîndurile acestea sînt, de altfel, numai o semnalare a cărții savantului italian, pentru că asupra ei vom reveni mai de aproape într-o dare de seamă.

Éd. BOURCIEZ, *Éléments de linguistique romane*, deuxième édition; Paris, Libr. C. Klincksieck; 1923; xxiii-722 pag. — Cu remanieri care dau multor pagini altă înfățișare decît aceea din prima ediție, cartea lui Éd. Bourciez își afirmă și mai bine utilitatea nu numai pentru cei care țin să se orienteze în problemele

de romanică, dar și pentru filologii care cultivă mai mult un domeniu sauă unei informații precise și o prezentare succintă a rezultatelor în diferite direcțiuni. Exponerile cu caracter general ori referindu-se la fiecare din limbile romanice au darul de a fi limpez și în general bine proporționate. Pe lângă fonetică, morfologie etc. a ținută în samă și semantica, așa cum se impune azi, dar la faptele relevate de autor ne fi de adăugat și altele nu mai puțin caracteristice și în gruparea fenomenelor (cu toate cele spuse la pag. 20) cred că trebuie urmat alt criteriu decât acela care duc numai la distincțiuni în legătură cu restringerile sau extinderile de înțeles etc.; în clasarea transformărilor semantice trebuie să se țină samă în primul rînd de natura factorilor reali care le-au determinat (acțiunea mediului fizic, a contingentelor sociale, a unor anumite predispozițiuni sufletești etc.). Acupra geografiei cuvintelor Bourciez ține să ne spună că are rezervele sale și de aceea nu-i dă locul pe care i-l acordă alții: cercetările de această natură i se par făcute după „une méthodes troubles“ și de aceea nu-i înspiră încrederea. Prevenire exagerată: nu împărțăm nici noi — cum am spus în alt rînd — tot ce se preconizează sub numele de „geografie lingvistică“, dar nu se poate trece peste unele achizițiuni datorite dialectologiei nouă.

Ar fi de rectificat și alte păreri ale autorului, amănunte privind istoria auză sau altora din limbile romanice, dar aceasta nu poate întuneca impresia asupra unei cărți pe care orice romanist trebuie să o prețuească.

H. SCHUCHARDT, *Primitive lingue Vasconum: Ethnograph. im. Baskische*; Halle (Saale), Verlag von M. Niemeyer; 1923; vn-83 pag. —?Ca o pasă în urmărirea altor probleme de lingvistică, cu stăpînirea celor mai vaste domenii și minunate intuiții, H. Schuchardt ne dă un îndrumar pentru cunoașterea bazei, și trebuie să ne bucurăm cînd vre-o publicație de felul acesta, făcînd accesibile unele cunoștințe generale, vine, alături de studii adresându-se numai citorva inițiați, să sporească bibliografia filologică. Cum observă și Schuchardt, interesul pentru bască merge accentuându-se și ar fi de dorit ca romaniștii să ne întîrzie prea mult în a-i acorda atențiunea care i se cuvine. Alături de albanesă ori sardă, basca — și ea, natural, mai mult — rezervă filologilor un cîmp de explorare din cele mai bogate. Urmărind aceste *Primitive* — reproduc titlul culegerii de poezii basce ale lui Duchesne din 1545 —, ne dăm samă, adeseori numai în legătură cu o singură formă, cîte probleme puno în discuție studiul bazei și cum, de altă parte, unele fapte pot fi con-



siderate ca doplin stabilite. Observațiile lui Schuchardt, prin natura textului la care se referă și scopul pentru care a dat acest îndrumar, insistă mai mult asupra morfologiei, în special asupra verbului și derivațiunii, care se știe ce complicate apar și câtă importanță au în studiul bascei.

A. CHRISTENSEN, *Textes ossétes*; Copenhaga; Hovedkommissionær Andr. Fred. Host; 1921; 143 pag. — Dela prizonieri ruși, evadați din Germania și trecuți în Danemarca, A. Christensen a cules aceste texte ce interesează și pe filologi și pe folkloriști. Ele redau graiul osset din Leon și în introducere se relevează câteva particularități ale lui. Glosarul dela sfârșit — unde ar fi fost bine să se indice pasajele în care apar diferitele cuvinte — nu îmbogățește de fapt cunoștințele asupra lexicului osset, dar poate avea utilitatea lui pentru cei care se interesează de acest grai iranic care, cu toate studiile lui W. Miller, așteaptă să fie cercetat mai de aproape.

M. VASMER, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven: I. Die Frontier in Südrussland*; Lipsca, in Komm. bei Markert & Petters; 1923; iv-79 pag. — După mărturiile celor vechi și ale filologiei, M. Vasmer reia în acest studiu chestiunea originii Sciților și arată, cu dovezi învoacate și altoeri, că ei nu au putut fi decât irani și nicidecum înrudiți cu popoarele turco-lătare, cum mai admit și astăzi unii învățați. Alături de Sciți sînt studiați Sarmatii și Alanii, relevîndu-se urmele de limbă păstrate dela ei; în interpretarea lor Vasmer reproduce mai mult părerile altora și cînd tocmai explicații nouă ele nu ajung totdeauna să lămurească mai bine formele în discuție, care prezintă, de altfel, multe dificultăți etimologice. La rezultate mai pozitive ne duce analiza toponimiei din sudul Rusiei care încheie acest studiu și unde Vasmer a grupat constatări interesante (despre *Danuvius* nu se exprimă totuși mai categoric, cum cred că sîntem îndreptățiți, pentru că toate considerațiile ne duc spre originea lui iranică; neconvingătoare o etimologia propusă pentru *Prut*: din av. *parata* „vad”). Ingenioasă și sigură o explicarea lui Πόντος Εύξεινος din iranicul *aršašāna* „întunecat” (20); numele acesta al Mării negre se știe ce artificial era explicat pînă acum.

V. PIRVAN, *Considerațiuni asupra unor nume de riuri dacoscitice*, în *Mem. secf. ist. ale Acad. rom.*; București, Cultura națională; 1923; 31 pag. — În această comunicare făcută la Academia română V. Pirvan caută să fixeze originea citorva forme din toponimia noastră care am văzut că sînt studiate mai în urmă și



de Vasmer. Părerile sale, deși placă tot deta considerațiunii impuse de studiile comparative cu limbile iranice, așa cum trebuie să se procedeze când se cercetează o parte din toponimia noastră veche, se deosebesc de ale acestuia și uneori sînt întemeiate pe o confruntare mai strînsă a faptelor. Astfel, pentru *Dunavus*, *Dunare*—se dau explicații și pentru *Prut*, *Nistru*, *Buzău* etc.—V. Pirvan arată că nu avem nici un motiv să-l credem de proveniență celică, ceea ce lui Vasmer i se pare într-o cîtva admisibil. Asupra lui *-re* din forma românească, Pirvan susține că ar reflecta sufixul *-ris* pe care îl întâlnim și în alte nume de rîuri (*Naparis* ș. a.), așa că ar trebui să plecăm delu un vechi *\*Danaris*, alături de *\*Dana*. Rămîne însă neîmămurit de ce acest, presupus *\*Danaris* nu a fost adoptat și de Sîavi când s'au coborît spre sud. *Dunare*, alături de sl. *Dunaj* și germ. *Donau*, se prezintă ca o formă localizată relativ tîrziu — explicarea lui am dat-o, tot în legătură cu limbile iranice, într-o comunicare la *Societatea filologică*, în 1912, și voi reveni asupra acestei chestiuni într'un studiu din revistă despre toponimia noastră veche.

Venind din partea unui istoric, un asemenea studiu arată intenții de a se iniția în probleme de filologie și a nu desconsidera achizițiunile ei, dar în chestiuni așa de controversate se cere mai multă circumspecțiune și familiarizare cu studiile de lingvistică indoeuropeană (Pirvan îi zice „indogermanică”, termen impropriu pe care și alții îl repetă cu o obișnuință ce trebuie lăsată la o parte).

C. RĂDULESCU-CODRA, *Musulul nostru: I. Comuna Corbi și locuitorii săi*; Cîmpulung, Libr. Gh. N. Vlădescu; 1922; cxxxiv-172 pag. — Pentru atîtea ținuturi dela noi lipsese bune monografii, cu toate că nu ar fi fost așa de greu să se dea, și le-am fi așteptat dela învățători, profesori de liceu care, trecînd prin Universitate, au primit îndemnuri să se intereseze de graiul, folklorul și etnografia regiunilor pe care sînt în măsură să le cunoască mai bine decît alții. Rătăcirile naționalismului buștoral și ale țărănismului romantic ori ocașional ne-au dat însă numai o literatură sarbădă și pretențioasă, nu de informații bogate și sigure, pornind din curioșitatea călăuzită de o bună metodă și din dragostea luminată pentru pămîntul nostru.

Printre rarele cărți închinete vre-unei părți din țara noastră ne pare bine că putem înregistra pe aceasta, cu date interesante, deși nu răspunzînd în totul așteptărilor, Folkloristul — mai puțin filologul (totuși pentru toponimia găsim ceva mai mult și relativ mai precis decît în *Dict. geogr. al Muscelului*) — va putea

folosi publicația lui Rădulescu-Codin. La pag. 102 se dă o variantă a *Ciobănașului*, cu versurile :

- De'ngropat cin'te-a'ngropat ?
- Tunul stăd a explodat.

Specimen caracteristic de ce se întâmplă cu frumoasele noastre cîntece cînd ajung să fie modernizate.

*Moravské Slovensko*, svazek I: napsali J. Hüsek, J. Klav<sup>na</sup>, L. Niederle, F. A. Slavik; svazek II: napsali J. Hüsek, J. Folprecht, J. Klav<sup>na</sup>, F. Kretz, J. Černík; redaktor L. Niederle; Praga, Nákladem Národopisného Muzea československého: 1918, 1921; xv-662 pag. (în colecția *Národopisná lůba československého*, sub direcția lui K. Chotek).—Cum observă K. Chotek în prefața acestei remarcabile publicații, și ea dato și ea execuție artistică, etnografia căută prezintă un deosebit interes pentru studiile generale de această natură, deoarece în ea vedem întîlnindu-se diferite curente ducîndu-ne cînd spre Apusul, cînd spre Răsăritul european. Tipărirea ei a fost înlesnită de numeroase monografii și mai ales de publicații periodice ca *Český Lid*, *Národopisný vestník československý*, cum și de pasiunea cu care alții cercetători cehoslovaci urmăresc etnografia, folklorul țării lor. E îndăptășată, în această bogată culegere de material, toată viața rustică din Moravia, așa că în legătură cu problema Valahilor de acolo ne interesează și pe noi; dar afară de aceasta, etnografii și folkloriștii noștri pot găsi aici numeroase indicații, referințe peste care nu se poate trece în studiile comparative, așa cum așteptăm să se dea cît mai mult și mai științific de acum înainte. Cînd vom ajunge să avem și noi publicații de folclorul acesta pentru unele ținuturi!—În locul informațiilor fragmentare, prea vagi ori prea sărăcăcioase prezentate pînă acum.

C. Patsch, *Historische Wanderungen im Karst und an der Adria; I Teil: Die Herzegovina einst und jetzt*; Viena, Verlag d. Forschungsinst. f. Ostun u. Orient; 1922; 170 pag.—Nu numai pe istorici, dar și pe filologi îi interesează studiul lui Patsch, care începe o serie nouă din *Schriften zur Kunde der Balkanhalbinsel*. Cercetări ale altora și personale îi permit lui Patsch să distingă diferitele stratificări culturale din Herțegovina și în special pentru romanitatea care a lăsat numeroase urme acolo constatările sînt grupate așa ca să poată fi utilizate și de filologi, romaniști alături de slavisti. Patsch atinge și chestiunea păstoritului (pag. 22-138); cum pentru etnologie în special relevază multe fapte caracte-



ristice și aceia care ar studia de aproape portul țărănesc dela noi ar putea găsi, de pildă, la pag. 97 o informație de care să se țină seamă.

K. Titz, *Glossy Kasselské*; Praga, Nákladem České Akademie; 1923: 137 pag. — Cu o critică pătrunzătoare și după ce mulți s'au ocupat cu aceste glose — cum arată bibliografia înșirată — K. Titz caută să fixeze regiunea romanică de unde poate proveni acest toxi.

Cei care l-au studiat pînă acum i-au atribuit cînd o proveniență, cînd alta, pentru că după o categorie sau alta de cuvinte care au fost luate mai mult în considerație de fiecare din comentatorii textului a putut părea localizabil fie în regiunea rotoromană, fie în cea Italiană, galică etc. Din analiza amănunțită la care le supune, K. Titz ajunge la concluzia că aceste glose au trebuit să fie redactate la origine în Galia și anume în regiunea franco-provansală. Pentru Galia argumentele lui se par decisive, dar poate mai spre nordul, în special nord-estul ei, dect teritoriul franco-provansal. Varietatea de forme pe care o constatăm în aceste glose cred iarăși că nu trebuie atribuită, cum admite Titz, multelor complicațiuni prin care ar fi trecut, el caracterului limbii franceze în secolul al vi-lea, cînd ea nu era prea mult diferințiată de provansală, așa că particularități care azi par că ne duc într-o altă spre sud, cum susține Titz, puteau fi atînatu cunoscutu și mai spre nord. Printre argumentele care pledează în favoarea provenienței galice a gloselor din Cassel unul hotărîtor este acela al trecerilor de intonații benedictine din Franța în Bavaria și pentru aceasta mărturiile cîlese de Titz sînt de luat cu deosebită în considerație, pe lângă constatările filologice. Ar rămînea de arătat mai de aproape în ce scop au fost redactate aceste glose, pentru că astfel s'ar putea lămuri și mai bine originea lor. De altfel, pentru toate culegerile de glose din evul mediu așteptăm studiul amănunțit asupra împrejurărilor în care au fost redactate, scopului pe care l-au urmărit.

Албанска енциклопедија, језик и етимологија; Белград: 1923. — О ревијата де ерудиције посветанај нумал Албанцадор ну еја мај дат пинај адум, аја кај ајест Архива, публикат де Н. Барић, појте еја парја интрај елва Индрјанеј. Тотуји апаритијона јуј о јустификатај елвај нумаруј албанологијор а ерескуј ш елестинилу еревал преокупја нуј рамификајил јулнсе спре лингвистикај, етографијај етс. Артицелеје примајлуј волум, савнате де П. Шкој, К. Трујмер, Н. Јој, К. Остир, Н. Барић ш. а., адуч контрибујијониј утиле мај



ales pentru filologie, deși în programul revistei figurează, pe lângă ea, arheologia și etnografia. În aceasta din urmă se lasă a se înțelege că e cuprins folklorul și ar fi bine ca pe lângă studii critice să se publice cît mai mult material, pentru că folklorul albanes așteaptă încă multe explorați și bine orientate.

*Slavia*, časopis pro slovanskou filologii; Praga, Tiskem Česká graf. Unie. — Pînă acum studiile generale de slavistică au fost cultivate cu deosebire în Rusia, Austria, Germania. Directivele lor tind azi să plece din Cehoslovacia și Franța, așa că înragia-trăm cu bucuria, după *Revue des études slaves*, revista de sub conducerea lui O. Hujar și M. Murko, tipărită la Praga, și ajunsă la al doilea an. Numele conducătorilor și colaboratorilor ei sînt o indicație de ceea ce putem aștepta pentru slavistică dela această revistă.

*Revue des études hongroises et finno-ougriennes*; Paris, Ed. Champion. — La rarele publicații periodice pentru limbile fino-ugrice se adaugă aceasta, sub direcția lui Z. Baranyaj și A. Eckhardt, pentru moment în proporții modeste și cu un cuprins care atinge mai mult istoria și literatura maghiară. Din cronica filologică da relevat ce se spune, după lucrarea lui H. Jacobsson, *Avier und Ugrofinnen* (Göttingen, 1922), cu privire la fin. sava și putînd interesa pe filologii noștri în chestiunea fonetismului lui sud. Poate numerele viitoare vor da mai multă atențiune problemelor de filologie, fără ca revista să intre în concurență cu *Mém. de la Soc. finno-ougrienne* și *Finn.-ugr. Forschungen*.

O. D.

## INDICE

### NOMENŢĂ

#### Dacoromână

*Aburid* 161  
*adine* 176  
*afund* 176  
*amărăşce* 164  
*an'ezir* 186  
*arbure* 176  
*asin* 176  
*bdga* 163  
*bărcur* 62  
*bee* 318  
*behdi* 92b)  
*bercă* 62  
*beucă* 351  
*bitr* 63  
*bitril* 63  
*Birca* 161  
*bitred* 143  
*bitră* 142, 330  
*bitră* 351  
*boci* 50  
*bodăş* 330  
*boitar* 352  
*borj* 350  
*brluză* 47  
*bulz* 351  
*bumb* 164  
*Burdul* 340  
*burd* 350  
*basaşog* 333  
*buţaci* 343  
*buţuc* 348  
*butar(ă)* 348

*buturapă* 348  
*caş* 68  
*Chitcă* 160  
*ciopor* 352  
*clia* 176  
*clăpăng* 38  
*caş* 171  
*colligan* 350  
*creş* 104  
*erintă* 328  
*eufn* 63  
*d'estui* 104  
*detor'* 332  
*dor* 9  
*drum* 345  
*Dundre* 357  
*fai* 174  
*fractin* 178  
*frapsin* 178  
*faat* 339  
*fusol* 332  
*fusole* 332  
*giere* 334  
*gilori* 351  
*grind* 351  
*gudura* 164  
*harnic* 350  
*horn* 171  
*ing'ersunat* 333  
*Kisi* 177  
*luera* 330  
*măstac* 179  
*mehdi* 321  
*melester* 352  
*mirjoagă* 349  
*moşand(r)ă* 193  
*moşand(r)d* 193, 195  
*muljumea* 345  
*murad* 297  
*obnaş* 173  
*oastor* 164  
*ocal* 247  
*Oil* 351  
*parte* 323  
*Picai* 351  
*piao* 351  
*plăm* 163  
*plehupă* 144  
*plecapă* 143  
*plupă* 143  
*plehupă* 145, 146  
*plug* 351  
*rdpova* 163  
*rdun'esc* 334  
*săul* 164  
*şca* 330  
*sgudai* 350  
*stanină* 240  
*stan'ipte* 240  
*stărnut* 348  
*stivă* 164, 238  
*stinghe* 164  
*stragura* 350  
*strungă* 161, 352  
*top* 242  
*tara* 245  
*tare* 330  
*tarină* 352  
*Tatul* 324  
*Timpă* 100  
*tinjar* 157  
*lăimp* 176  
*tung* 187  
*lureată* 350

urâsc 164  
 oditui 53  
 oije 177  
 otaje 177  
 zbor 345  
 zbori 345  
 zgrîbali 163

## Istrosromîna

stîn 240  
 stîntar 240

## Meglenită

gmrpăsediri 37  
 gnrîlgari 36  
 (ar)eti 36  
 bășcă 36  
 bășă 37  
 bârdezi 36  
 bârțod 37  
 bacoți 36  
 bologtaod 37  
 belonogă 37  
 bilă 36  
 bileag 37  
 biliță 37  
 bilțori 37  
 bițuc 37  
 birbeți 36  
 birbucar 36  
 bitorn 36  
 blăznac 37  
 boari 36  
 boi' 35  
 bron 36  
 bronzi 30, 58  
 bucucafod 38  
 burucafod 37  
 buțim 37  
 căldari 36  
 călțed 36  
 călpârșai 38  
 cășă 38  
 călpârșcă 37  
 căpășă 36  
 cărcen 38  
 cărlig 36  
 cărmîță 37  
 cărmîț 37  
 caș 36

cașenoi 36  
 cașut 36  
 cașid 37  
 cășăiri 37  
 cășan 36  
 cășardac 36  
 cășă 36  
 căfăci 35, 37  
 căg 36  
 căput 36  
 căpădi 36  
 căpăind 36  
 caș 36  
 căpiță 36  
 crasă 37  
 cri 36  
 criță 36  
 cupă 36  
 cupă 36  
 cură 36  
 curășă 36  
 cutar 37  
 cutmar 36  
 cutind 37  
 dolac 36  
 daș 37  
 dărăptă 36  
 disayă 36  
 doțniță 37  
 drum(ac) 36  
 drumu-Dumnuțu 35  
 drumu-munșgulu 35  
 fêor 36  
 fîzari 36  
 flitțari 36  
 foali 36  
 foarșă 36  
 friel 36  
 fură 35  
 gădă 37  
 găleată 36  
 gărliri 37  
 gârșă 38  
 gaură 36  
 guband 36  
 geganest 37  
 gretayă 36  
 gătastră 36  
 guntri 36  
 gusă 35  
 jalodă 37  
 jaripă 36  
 iripat 36  
 iaițari 38

kapă 37  
 keș 37  
 kjata 37  
 klysem 37  
 lapă 36  
 leșă 37  
 lingură 36  
 lășă 36  
 lond 36  
 măcsul 37  
 manșă 36  
 mărliri 36  
 mascur 36  
 mătăniță 37  
 mițjoră 36  
 mițjor 36  
 mingișă 37  
 mingișared 37  
 mira 37  
 mitil 37  
 mițicos 37  
 mițenicar 37  
 mițeniță 37  
 moți 36  
 mirdid 37  
 mîțar 37  
 mîțarod 37  
 mîțarnic 37  
 mîțari 36, 37  
 margă 36  
 masă 36  
 nămol' 36  
 năgra 36  
 năl 36  
 nișan 37  
 noștin 36  
 nutinar 36  
 oaid 36  
 oaid 36  
 Oșari 234  
 palasod 37  
 pat 36  
 picurar 36  
 pișol 37  
 plicari 36  
 plințitari 36  
 puznic 37  
 prăpșenă 37  
 prăpșayă 37  
 puliță 35  
 putințea 36  
 putuziri 37  
 rîbus 36  
 răgușă 37



fupod 37  
 răsăfârj 37  
 răsăfârj 36, 37  
 răspraședârj 37  
 răvâfj 37  
 rrr 67  
 rudd 36  
 rusa 37  
 rugabarded 37  
 rucl 37  
 sgrateă 37  
 săron 36  
 sarotă 37  
 sfârj 37  
 săpânjiă 37  
 sărîste 37  
 șiș 37  
 sică 36  
 sîmpăsoed 37  
 spr 36  
 spârăcuni 38  
 spurci 38  
 stane 37, 240  
 stărbă 36  
 stărpă 36  
 stăpă 36  
 stăpă 36  
 stăpă 37  
 stăpă 37  
 stăpă 36  
 stramăfior 36  
 streală 36  
 stricătouari 36  
 stricourari 36  
 strigătă 36  
 strupă 37  
 sugăr 36  
 sugdrăd 36  
 sută 36  
 tăclit 36  
 tăgărlic 37  
 tăufatd 37  
 tămburi 36  
 tămbură 37  
 țapari 36  
 țânțir 36  
 țimpară(ș)ă 36  
 țură 36  
 țufe 37  
 țuxnălic 36  
 țurdri 36  
 țurj 36  
 udbătri 37  
 ugnîstj 37  
 umf 36

urdă 36  
 usuc(șosă) 36  
 urîrj 36  
 utul 53  
 crană 37  
 zpr 36  
 țutor 36

## Aronină

(aler)ind 327  
 andornic 331  
 arăpășare 161  
 urusd 37  
 beș 318  
 birlec 318  
 case 329  
 celnică 309  
 cimiră 309  
 cîntu 344  
 cîntușe 316  
 cîntușă 209  
 cîntușă 209  
 cîreșă 216  
 cîntușă 210  
 cîntușă 209, 352  
 cîntușă 210  
 cîntușă 210  
 cor 85  
 crină 328  
 curbă 345  
 Faga-scriptu 93  
 frig 328  
 frigănat 328  
 grandă 344  
 gaură 328  
 țund 328  
 hcamina 320  
 hpară 85  
 împărășare 93  
 K'șari 89  
 mărund 225  
 mară 328  
 Mpirășare 163  
 ndh'amă 329  
 nănghiă 329  
 năhănd 329  
 nășnu 210  
 ndzernu 210  
 nșernu 210  
 nitornic 331  
 nun 344

pârălmie 329  
 pîrăre 210  
 Pirășare 93  
 pîșăid 37  
 rrrl 67  
 saimă 329  
 Sărnud 92  
 saimă 329  
 șnic 327  
 șobor 345  
 șputăș 345  
 stane 240  
 stringă 330  
 stăp 336  
 șufre 210  
 șufă 210  
 țăpuri 327  
 țup 63  
 țăfiam 344  
 țrîșar(ă) 331  
 țru 329  
 țufăș 37  
 țufăș 44  
 țeamind 329  
 țetășă 53  
 țhoră 344  
 țburdă 344

## DALMATĂ

bu 52  
 buș 52  
 mașna 235  
 sapin 242  
 țăp- 242

## RETOROMANĂ

har 56, 58  
 bargun 237  
 bescă 48, 318  
 bescă 49  
 malja 236  
 maljar 236  
 margun 237  
 nemă 173  
 pușă 56  
 șară 70  
 țerlic deș el's 147  
 țacer 242

## ITALIANĂ

*ane* 63  
*bagego* 148  
*bagoi* 148  
*bar* 56, 57  
*bâr* 56  
*bara* 56  
*barin* 56  
*baro* 56  
*bafo* 56  
*barok* 56  
*baoco* 318  
*bat* 57  
*bera* 57  
*berattel* 57  
*beri* 57  
*beria* 56, 57  
*berit* 57  
*beru* 57  
*berot* 57  
*herru* 58  
*berda* 57  
*berdaia* 48  
*birî* 65  
*biru* 57  
*bizzaica* 48  
*boka* 64  
*brek* 57  
*bricoa* 57  
*buc* 52  
*busta* 52  
*lora* 148  
*lunare* 337  
*malga* 235, 326  
*malgea* 235  
*malges* 235  
*margarita* 235  
*margé* 235  
*mazon* 235  
*muca* 321  
*ainud* 173  
*nimet* 173  
*paicifai* 236  
*penorelle* 57  
*rolaktro* 9  
*spra* 70  
*stazza* 241  
*stazzé* 241  
*stranga* 102  
*stranya* 102  
*tabarra* 38  
*timpa* 160  
*tsap* 242

*tsappe* 242  
*tsappo* 242  
*tsapitté* 242  
*tsapitté* 242  
*tséde* 318  
*zacr* 242

## SARDĂ

*(b)arhega* 319  
*belkane* 318  
*belku* 318  
*(b)erhega* 319  
*frasa* 70  
*mazone* 295  
*memelce* 321

## FRANCEĂ

*bara* 57  
*beka* 318  
*beka(o)* 318  
*bera* 57  
*berb* 61  
*beratô* 57  
*born* 338  
*bauc* 59  
*br* 65  
*burek* 142  
*buznio* 333  
*kân* 64  
*kacjek di l'ui* 147  
*lourd* 147  
*loure* 148  
*matyâ* 59  
*pat* 64  
*pre* 70  
*tsavé dex wa* 147

## PROVANSAĂ

*aumalho* 173  
*ace* 43  
*bebi* 320  
*beral* 57  
*beret* 57  
*beridoua* 57  
*berou* 65  
*berouge* 57  
*berou(n)* 57  
*berounet* 57

*berri* 57  
*berrias* 57  
*beru* 57  
*birî* 65  
*boudego* 148  
*boudouira* 148  
*br* 65  
*cabau* 44  
*capitau* 44  
*memé* 321

## CATALANĂ

*timpa* 160

## SPANIOLĂ

*lerda* 149  
*lerdo* 149  
*lerdela* 149  
*makako* 321  
*maka* 321

## PORTUGUESĂ

*almalho* 173  
*almalho* 173  
*bizara* 148  
*buzirate* 148  
*sandade* 9  
*sandatismo* 9

## LATINĂ

*ase* 314  
*aleina* 338  
*alcinus* 338  
*alona* 338  
*animal* 173  
*anniculus* 53  
*apella* 338  
*ayullo* 337  
*aries* 337  
*balare* 320  
*bebrare* 320  
*betare* 320  
*berbax* 318  
*binus* 63  
*bomina* 164  
*bacalus* 52

*\*bulgia* 351  
*hurdus* 142  
*\*burricus* 57  
*burrus* 142  
*cantare* 344  
*caper* 242, 243  
*capitulis* 43  
*Caesar* 92  
*cereus* 216  
*\*cinusia* 216  
*\*cirricius* 164  
*cooperatum* 147  
*Diomedes* 357  
*dolus* 9  
*durus* 317  
*expressus* 70  
*femina* 329  
*ferrum* 317  
*fetas* 174  
*fortis* 317  
*fossatum* 370  
*fraxinus* 177  
*freda* 70  
*fructus* 173  
*gelidus* 314  
*gelu* 314  
*habere* 43  
*imperatorem* 93  
*infima* 329  
*intro* 329  
*lucrum* 338  
*lucidrare* 336  
*tana* 337  
*iura* 148  
*luridus* 147  
*mansio* 235  
*massatum* 339  
*melco* 326  
*\*melletam* 338  
*miccira* 321  
*migrare* 42  
*mos* 329  
*mulleus* 141, 142  
*mulsa* 237  
*mulus* 141  
*muscellus* 141  
*mutare* 42  
*ois* 336  
*palpebra* 143  
*pascere* 236  
*pecunia* 44  
*penus* 44  
*\*pitupea* 144  
*pressus* 70

*pusus* 56  
*\*saeptana* 104  
*Salona* 92  
*solitatem* 9  
*solutus* 9  
*statio* 241  
*\*stringula* 330  
*talis* 330  
*terni+acus* 331  
*tuber* 160  
*tubracus* 350  
*cerres* 58  
*ceruus* 333  
*ceruus* 61, 318  
*celus* 53  
*\*vituleus* 53  
*zinzala* 157

ἀργυρέος 162  
 Τασός 323  
 Τέρμη 160  
 πρῶγανον 329  
 πρῶγω 328  
 γάλαξια 316  
 γάλαξ 316  
 γάλακτος 315  
 γάλακτ 316  
 γαλακός 312, 315  
 γάλακτ 316  
 χιμαίρα 320  
 χορός 85  
 χυρα 85

## Neogreacă

ἀγυθῶ 329  
 ὄρι 66  
 γού(ν)α 345  
 εἰς κοιλία ἰσγ 345  
 θούρα 329  
 κῆρ 329  
 ναυός 344  
 παραρόθι 329  
 πλοῦν 351  
 στέγη 240  
 ταγάρ 327  
 τάρου 348  
 τάρου 249  
 ταιπας 345  
 γιλιάδα 344

## GREACĂ

αἰα 321  
 βάρων 140  
 βάρχοι 140  
 βηβή 320  
 βηγη 320  
 βληχάρου 320  
 βράβας 160  
 βρινόλαμα 190  
 βρινος 337  
 κάλχη 316  
 κάρου 242  
 κήληξ 316  
 κάρου 246  
 κάρου 240  
 λερών 236  
 λιβός 236  
 μηκάρου 321  
 μηκός 321  
 μούρα 321  
 μυκός 141  
 μυκός 141  
 ἔβροζον 101  
 οἰς 336  
 οἰθαρ 336  
 πήγαι 313  
 πήγνυμι 313  
 ποία 236  
 ποίος 236  
 πρῶγανον 329  
 σάθρος 317  
 σάθρος 313  
 στενογρά 352  
 σιβγ 313

## CELTICĂ

brynn 160  
 dir 317  
 dur 317  
 annil 339  
 fluch 69  
 tarn 312, 314  
 indile 339  
 isareus 314  
 isarn 314  
 di 336

## SLAVĂ

abyr 66  
 april 344  
 arapha 37  
 dustos 344



- bak 36  
 bar 66  
 baran 61  
 bečica 319  
 Beka 319  
 bekač 319  
 bekat 319  
 bekarica 319  
 bekatif 319  
 bečima 319  
 bečep 37  
 bečič 37  
 bečica 37  
 bir 66  
 bira 62  
 biračka 62  
 blagn 43  
 blajo 320  
 blekajo 320  
 bobak 164  
 bombastik 164  
 bombik 164  
 bordfup 349  
 borcačka 37  
 batara 346  
 brdoč 143  
 brdoč 143  
 brjucho 349  
 brk 143  
 brwno 161  
 bryna 68  
 buč 52  
 bučič 52  
 bambik 164  
 busan 321  
 burdjak 349  
 burduhan 349  
 burkatka 38  
 byr 66  
 byrka 62  
 byrkati 60  
 byrk 143  
 cap 215  
 caret 248  
 caryna 352  
 charen 350  
 crenik 344  
 culaf 37  
 čapareška 37  
 čapareš 38  
 čapara 38  
 čekana 209  
 celjust 209  
 celnik 209  
 čemer 209  
 čerešara 344  
 češk 322  
 češk 322  
 čep 37  
 čičija 37  
 čopar 209, 352  
 črep 209  
 čuliti 210  
 čup 210  
 čarilka 37  
 čarsten 313  
 daška jagne 37  
 dala 322  
 dalja 322  
 drygulič 164  
 dur 345  
 daktorio 344  
 gar 38  
 genda 344  
 gud 350  
 gunt 164  
 gūna 345  
 gus 64  
 gario 37  
 jagna 59  
 juna 38  
 kapuk 146  
 kapči odni 146  
 kalun 239  
 keča 64  
 kehajč 37  
 kikič 160  
 klepu-uh 38  
 kloč 210  
 holdček 344  
 koi 171  
 kosiča 37  
 krina 328  
 kron 145  
 krotičski mesec 344  
 kucha 64  
 kučka 37  
 listopid 344  
 mal 344  
 maksuč 37  
 margar 237  
 marč 344  
 mekaty 321  
 mekmuti 321  
 merč 37  
 metič 37  
 minguti 37  
 Mitroški mesec 344  
 miško 323  
 miška 37  
 mušun(i) 235  
 mženica 37  
 mrečič 349  
 mrečina 349  
 mrečina 349  
 Nikač 344  
 niško 344  
 (ob)car-kocaty 248  
 ogničič 37  
 okoč 347  
 otčija 37  
 ova 330  
 otečič 314  
 pač 344  
 plepatica 146  
 poddaja 37  
 pohupka 145  
 pohup 145  
 popaska 37  
 postička 146  
 pozinaj 37  
 prčič 210  
 \*prehlopa 140  
 prehlopiti 140  
 \*prehupa 145  
 \*prehupa 145  
 prekritič 145  
 prekritič 145  
 prekritič 145  
 prekrum 145  
 prepačja 37  
 propaska 37  
 prškama 37  
 račnja 37  
 razděljanj 37  
 razprškama 37  
 roguča 37  
 sečko 344  
 sironačka 37  
 škol 44  
 spolač i 345  
 staja 235  
 stan 215, 239  
 stana 240  
 stani 240  
 stanisko 240  
 staničič 240  
 stančič 240  
 stana 37  
 starija 37  
 stana- 337  
 šarja 37

*bersana* 337  
*tepatreka* 37  
*takeldaro* 345  
*talar* 344  
*toronika* 331  
*terada* 317  
*udaka* 322  
*reka* 146  
*reko* 146  
*reho* 146  
*rika* 146  
*riho* 146  
*ri 06*  
*erawa* 36  
*ureko* 146  
*weseko* 146  
*zborita* 344  
*zbože* 43  
*zbožo* 43  
*zdragnuti* 164  
*zelo* 312  
*zedoro* 344  
*zghujan* 164  
*zitaro* 344  
*zlad* 314  
*zled* 314  
*zledta* 314

## LITUANA

*dainas* 336  
*aulis* 336  
*baurni* 321  
*bata* 338  
*drebeti* 163  
*drebulyis* 163  
*gileizis* 313  
*gdimnis* 314  
*kanada* 44  
*paša* 236  
*put* 64  
*sritingas* 162  
*strungas* 162  
*tolka* 146

## LINBI GERMANICE

*arnig* 350  
*Augenlid* 146  
*cagnatok* 147  
*bauga* 163

*belera* 320  
*ber* 58  
*berth* 349  
*Blise* 54  
*Block* 54, 59  
*bola* 160  
*botisch* 54  
*botsehele* 54  
*buhit* 160  
*buhk* 53  
*burd* 349  
*Busse* 54  
*bus* 56  
*bütr* 348  
*büttr* 348  
*butano* 348  
*crödan* 70  
*Eis* 315  
*Eisen* 312, 315  
*Frusch* 174  
*geutamen* 330  
*grituel* 163  
*hidan* 147  
*(N)it* 147  
*Milchs* 351  
*häfir* 349  
*tader* 336  
*Kalb* 53  
*kyappt* 244  
*kyotting* 350  
*keroddu* 70  
*lok* 147  
*luk* 147  
*Marascheide* 163  
*marrjan* 164  
*mārjsa* 349  
*meckern* 321  
*Milch* 326  
*masitio* 164  
*gyonkock* 147  
*onati* 336  
*poes* 54  
*praagan* 69  
*sofja* 160  
*pus* 54  
*Putscherl* 56  
*Schaf* 245  
*soutten* 350  
*skuddan* 350  
*starno* 337  
*stanga* 162  
*stap* 245  
*Stern* 349  
*stero* 337

*swesiga* 235  
*thokporoch* 350  
*trubel* 350  
*tar* 336  
*Vieh* 44  
*dinna* 339  
*ceddar* 58  
*Wiese* 236  
*winnan* 339

ALBANESA

*abunt* 337  
*arunt* 338  
*balas* 37  
*balos* 37  
*beise* 319  
*ber* 57  
*blate* 338  
*brangosur* 69  
*brangosur* 68  
*dete* 336  
*dash* 336  
*dash* 336  
*ete* 336  
*fat* 339  
*gegnit* 37  
*hyme* 337  
*hazir* 337  
*harmshar* 337  
*kerus* 246  
*lets* 64  
*Kik(W)* 160  
*koš* 172  
*Dalje* 338  
*mabets* 338  
*masik* 141  
*ngje* 329  
*ngjra* 313  
*puso* 54  
*pluar* 351  
*plug* 351  
*sikap* 245  
*sikap* 246  
*ur* 246  
*tepp* 242  
*tark* 246, 248  
*teris* 339  
*otrup* 53



## ARMENIAN

baškik 323  
 buc 59  
 caraklem/ 42  
 karas 244  
 kop 147  
 maki 324  
 marg 236  
 nohas 59  
 oroj 337

## LIMBI IRANICE

asai 315  
 arfa 323  
 arsaena- 350  
 barga 323  
 bahr 323  
 barm i gasim 147  
 bar i čimel 147  
 bar 51  
 barba 59  
 bar'ra/ 58  
 barak 58  
 bars 323  
 bart 323  
 barba 323  
 bečije 49  
 bičezan 69  
 biza 59  
 calz 247  
 car 42  
 cilrum 42  
 cov 243  
 dal 247  
 čovis 243  
 čard 42  
 čarug 42  
 čarull 42  
 čarek 42  
 čarapa 352  
 čaridra 42  
 čarx 246  
 čavra 247  
 čevker 244  
 čevpiden 244  
 čevus 245  
 čavris 43  
 čavris 43  
 čavranab- 43  
 raf 53  
 čarvaca 53

grač 49  
 guarak 58  
 goosk 49

teru 53  
 trinariti 69  
 karera 313  
 mač 43  
 marja 236  
 marj 236  
 mirt 236  
 mahas 59  
 printing 68, 69  
 pušek 54

qapug-e-tschant 147  
 Re-tian 69

siag 315  
 sila 315  
 stana 240  
 raka 49  
 rarak 49  
 raka 49  
 rade 49  
 rare 58  
 rarij 59  
 rark 59  
 rarrak 59  
 rarrak 58  
 raras 49, 59  
 rade 49  
 rarr'ra 58  
 riara 59  
 uré 58  
 rišk 49  
 oral 59  
 rušk 49  
 rui 323  
 rald 323  
 zala 314

LIMBI  
 FINO-UGRICE

ar'm 337  
 ar'ma 337  
 kar' 313  
 kar 313  
 kichero 161  
 kirtai 313  
 kolko 161  
 kor 313  
 poses 236  
 puškas 236  
 rassi 64

## U n g a r ŝ

akol 247  
 bal 59  
 baring 62  
 barona 43  
 bece 59  
 berek 238  
 berka 62  
 bojidar 352  
 cap 245  
 esoport 352  
 gog 161  
 gomb 164  
 katár 332  
 karas 299  
 katona 350  
 marka 44  
 malyostiel 66 352  
 usoz 59

VECHIA INDICA  
 (SANSKRITÄ)

dial 336  
 dyas 314  
 cãrati 42  
 çalre- 247  
 çarbha 53  
 kãpiti 243  
 meka- 321  
 rindak 69  
 sãhãna 241  
 uranak 61  
 vatsã 49

## LIMBI TURCO-TÄTARE

bakir 313  
 barim 43  
 berre 62  
 bar az 329  
 bor 337  
 boz 337  
 dugas 321  
 butak 351  
 burda 349  
 burdak 349  
 burduk 349  
 bus 337



buta 348  
 butalak 348  
 buz 337  
 çark 347  
 demir 312  
 dolu 313  
 dot 313  
 garbet 345  
 jukan 329  
 kabak 147  
 kirfan, 337  
 mül 43  
 mor 337  
 mus 337  
 ol 323  
 pafir 313  
 Alnik 327  
 takıldar 345  
 telat 344  
 temir 312  
 tim 313  
 timir 312  
 timri 313  
 tong 313  
 tum 313  
 tumarug 349  
 dnok 321

## Mongolâ

al-tik 142  
 eldzigen 142

## LIMBI SEMITICE

barzâ 317  
 erehan 52  
 arân 52  
 kaver 142  
 kârdn 52  
 kemâr 142  
 himâr 142  
 kebas 244  
 mül 43  
 marg 236  
 margâ 236  
 parsilla 317  
 şafir 244

## LIMBI CAUCASICE

basî 50  
 bas 50  
 beek 320  
 bek 320  
 beca 50

bis 50  
 bobata 50  
 boâ 50  
 piç 43  
 piçuyin 43  
 raxa 43  
 ras 50  
 safa 50  
 toba 50

## BASÇI

abera 43  
 baka 320  
 barro 57  
 beheke 320  
 bri 55  
 brerrea 65  
 estrango 163  
 astrangadi 163  
 hedrango 163  
 kahale 44  
 mamu 321  
 tontor 161

## LIMBI AFRICANE

dâyê 43

No	Nama	Alamat	No	Nama	Alamat
1	11 KAWA	11 KAWA	11	11 KAWA	11 KAWA
2	12 KAWA	12 KAWA	12	12 KAWA	12 KAWA
3	13 KAWA	13 KAWA	13	13 KAWA	13 KAWA
4	14 KAWA	14 KAWA	14	14 KAWA	14 KAWA
5	15 KAWA	15 KAWA	15	15 KAWA	15 KAWA
6	16 KAWA	16 KAWA	16	16 KAWA	16 KAWA
7	17 KAWA	17 KAWA	17	17 KAWA	17 KAWA
8	18 KAWA	18 KAWA	18	18 KAWA	18 KAWA
9	19 KAWA	19 KAWA	19	19 KAWA	19 KAWA
10	20 KAWA	20 KAWA	20	20 KAWA	20 KAWA
11	21 KAWA	21 KAWA	21	21 KAWA	21 KAWA
12	22 KAWA	22 KAWA	22	22 KAWA	22 KAWA
13	23 KAWA	23 KAWA	23	23 KAWA	23 KAWA
14	24 KAWA	24 KAWA	24	24 KAWA	24 KAWA
15	25 KAWA	25 KAWA	25	25 KAWA	25 KAWA
16	26 KAWA	26 KAWA	26	26 KAWA	26 KAWA
17	27 KAWA	27 KAWA	27	27 KAWA	27 KAWA
18	28 KAWA	28 KAWA	28	28 KAWA	28 KAWA
19	29 KAWA	29 KAWA	29	29 KAWA	29 KAWA
20	30 KAWA	30 KAWA	30	30 KAWA	30 KAWA
21	31 KAWA	31 KAWA	31	31 KAWA	31 KAWA
22	32 KAWA	32 KAWA	32	32 KAWA	32 KAWA
23	33 KAWA	33 KAWA	33	33 KAWA	33 KAWA
24	34 KAWA	34 KAWA	34	34 KAWA	34 KAWA
25	35 KAWA	35 KAWA	35	35 KAWA	35 KAWA
26	36 KAWA	36 KAWA	36	36 KAWA	36 KAWA
27	37 KAWA	37 KAWA	37	37 KAWA	37 KAWA
28	38 KAWA	38 KAWA	38	38 KAWA	38 KAWA
29	39 KAWA	39 KAWA	39	39 KAWA	39 KAWA
30	40 KAWA	40 KAWA	40	40 KAWA	40 KAWA
31	41 KAWA	41 KAWA	41	41 KAWA	41 KAWA
32	42 KAWA	42 KAWA	42	42 KAWA	42 KAWA
33	43 KAWA	43 KAWA	43	43 KAWA	43 KAWA
34	44 KAWA	44 KAWA	44	44 KAWA	44 KAWA
35	45 KAWA	45 KAWA	45	45 KAWA	45 KAWA
36	46 KAWA	46 KAWA	46	46 KAWA	46 KAWA
37	47 KAWA	47 KAWA	47	47 KAWA	47 KAWA
38	48 KAWA	48 KAWA	48	48 KAWA	48 KAWA
39	49 KAWA	49 KAWA	49	49 KAWA	49 KAWA
40	50 KAWA	50 KAWA	50	50 KAWA	50 KAWA
41	51 KAWA	51 KAWA	51	51 KAWA	51 KAWA
42	52 KAWA	52 KAWA	52	52 KAWA	52 KAWA
43	53 KAWA	53 KAWA	53	53 KAWA	53 KAWA
44	54 KAWA	54 KAWA	54	54 KAWA	54 KAWA
45	55 KAWA	55 KAWA	55	55 KAWA	55 KAWA
46	56 KAWA	56 KAWA	56	56 KAWA	56 KAWA
47	57 KAWA	57 KAWA	57	57 KAWA	57 KAWA
48	58 KAWA	58 KAWA	58	58 KAWA	58 KAWA
49	59 KAWA	59 KAWA	59	59 KAWA	59 KAWA
50	60 KAWA	60 KAWA	60	60 KAWA	60 KAWA
51	61 KAWA	61 KAWA	61	61 KAWA	61 KAWA
52	62 KAWA	62 KAWA	62	62 KAWA	62 KAWA
53	63 KAWA	63 KAWA	63	63 KAWA	63 KAWA
54	64 KAWA	64 KAWA	64	64 KAWA	64 KAWA
55	65 KAWA	65 KAWA	65	65 KAWA	65 KAWA
56	66 KAWA	66 KAWA	66	66 KAWA	66 KAWA
57	67 KAWA	67 KAWA	67	67 KAWA	67 KAWA
58	68 KAWA	68 KAWA	68	68 KAWA	68 KAWA
59	69 KAWA	69 KAWA	69	69 KAWA	69 KAWA
60	70 KAWA	70 KAWA	70	70 KAWA	70 KAWA
61	71 KAWA	71 KAWA	71	71 KAWA	71 KAWA
62	72 KAWA	72 KAWA	72	72 KAWA	72 KAWA
63	73 KAWA	73 KAWA	73	73 KAWA	73 KAWA
64	74 KAWA	74 KAWA	74	74 KAWA	74 KAWA
65	75 KAWA	75 KAWA	75	75 KAWA	75 KAWA
66	76 KAWA	76 KAWA	76	76 KAWA	76 KAWA
67	77 KAWA	77 KAWA	77	77 KAWA	77 KAWA
68	78 KAWA	78 KAWA	78	78 KAWA	78 KAWA
69	79 KAWA	79 KAWA	79	79 KAWA	79 KAWA
70	80 KAWA	80 KAWA	80	80 KAWA	80 KAWA
71	81 KAWA	81 KAWA	81	81 KAWA	81 KAWA
72	82 KAWA	82 KAWA	82	82 KAWA	82 KAWA
73	83 KAWA	83 KAWA	83	83 KAWA	83 KAWA
74	84 KAWA	84 KAWA	84	84 KAWA	84 KAWA
75	85 KAWA	85 KAWA	85	85 KAWA	85 KAWA
76	86 KAWA	86 KAWA	86	86 KAWA	86 KAWA
77	87 KAWA	87 KAWA	87	87 KAWA	87 KAWA
78	88 KAWA	88 KAWA	88	88 KAWA	88 KAWA
79	89 KAWA	89 KAWA	89	89 KAWA	89 KAWA
80	90 KAWA	90 KAWA	90	90 KAWA	90 KAWA
81	91 KAWA	91 KAWA	91	91 KAWA	91 KAWA
82	92 KAWA	92 KAWA	92	92 KAWA	92 KAWA
83	93 KAWA	93 KAWA	93	93 KAWA	93 KAWA
84	94 KAWA	94 KAWA	94	94 KAWA	94 KAWA
85	95 KAWA	95 KAWA	95	95 KAWA	95 KAWA
86	96 KAWA	96 KAWA	96	96 KAWA	96 KAWA
87	97 KAWA	97 KAWA	97	97 KAWA	97 KAWA
88	98 KAWA	98 KAWA	98	98 KAWA	98 KAWA
89	99 KAWA	99 KAWA	99	99 KAWA	99 KAWA
90	100 KAWA	100 KAWA	100	100 KAWA	100 KAWA

BCUJASI / CENTRAL

## CUPRINSUL

	Pag.
CANDREA A. I.    Viața păstorească la Megleniți . . . . .	23
*Constatări în domeniul dialectologiei . . . . .	160
Texte meglenite . . . . .	261
DENSUȘIANU OV.    Orientări nouă în cercetările filologice . . . . .	1
Irano-romanica . . . . .	30,235
Menționarea românească a lui Silvestro Amelio, din 1719 . . . . .	288
DINO T.            Graiul din Țara Oltului . . . . .	107
PAPARĂȚI T.        O problemă de romanitate sud-ilirică . . . . .	72
Din epoca de formațiune a limbii române . . . . .	201
ROȘETTI AL.        Lexicul Apostolatului lui Coresi comparat cu al Codicelui Voronețean . . . . .	100
<i>Catechismul Marțian</i> . . . . .	251
<b>INSEMĂRI ȘI RECTIFICĂRI</b>	
CORNILĂ Ș. G.      Asupra graiului din Țara Oltului . . . . .	332
DENSUȘIANU OV.    Două glose ale lui Hesychiu . . . . .	140
Lat. <i>malus</i> . . . . .	141
Rom. <i>blînd</i> . . . . .	142
Rom. <i>plăcușă</i> . . . . .	143
Fr. <i>lourd</i> . . . . .	147
Vsl. <i>selzo</i> , cult. iarnă (germ. <i>Eis</i> ), gr. <i>χάλος</i> etc. . . . .	312
It. <i>becco</i> . . . . .	318
Rom. <i>parc</i> , cu înțelesul de „scartă, noroc” . . . . .	322
Presupusul rominism al lui <i>Ταρίτ</i> . . . . .	323
Cu privire la fonelismul <i>ă—i</i> . . . . .	324
Asupra lui <i>malga</i> . . . . .	326
Migrațiunile păstorești și botanica . . . . .	328



	Pag.
PAPAHAGI T.	
Arom. ( <i>ajcrind</i> ) . . . . .	327
Arom. ( <i>frigdnal</i> ) . . . . .	328
Arom. ( <i>morú</i> ) . . . . .	328
Arom. ( <i>náșeamd</i> ) . . . . .	329
Arom. ( <i>stringli</i> ) . . . . .	330
Rom. (dial.) ( <i>tare</i> . <i>tare</i> = „așa... așa” . . . . .	330
Arom. ( <i>lirnáac'ú</i> ) . . . . .	331
Arom. ( <i>n/tornic</i> ) . . . . .	331
ROSETTI AL.	
O pravilá românească necunoscutá . . . . .	331

## DĂRI DE SAMĂ

Bartók B., <i>Volksmusik der Rumänen von Maramureș</i> (T. Papahagi) . . . . .	155
<i>Dacoromania</i> (O. D.) . . . . .	153
Diculescu C., <i>Die Gepiden</i> (O. D.) . . . . .	347
Drăganu N., <i>Din vechea noastră toponimie</i> (O. D.) . . . . .	159
Giuglea G., <i>Cucinte și lucruri</i> (O. D.) . . . . .	161
Joki N., <i>Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen</i> (O. D.) . . . . .	335
Mazon A., <i>Contes slaves de la Macédoine sud-occidentale</i> (T. Papahagi) . . . . .	343
Millardet G., <i>Linguistique et dialectologie romanes</i> (O. D.) . . . . .	156
Niederle L., <i>Manuel de l'antiquité slave</i> (T. Papahagi) . . . . .	339
Pușcariu S., <i>Din perspectiva Dicționarului</i> (O. D.) . . . . .	156

## Indicații bibliografice

Arbos Ph., <i>La vie pastorale dans les Alpes françaises</i> . . . . .	160
<i>Aprie in apčunexy etapanj</i> . . . . .	359
Bourciez Éd., <i>Éléments de linguistique romane</i> . . . . .	354
Christensen A., <i>Textes ossètes</i> . . . . .	350
Meillet A., <i>Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes</i> . . . . .	165
<i>Moravské Slovensko</i> . . . . .	358
Papahagi T., <i>Antologie aromânească</i> . . . . .	196
Patsch C., <i>Historische Wanderungen</i> . . . . .	358
Pirvan V., <i>Considerațiuni asupra unor nume de rîuri daco-scitice</i> . . . . .	356
Rădulescu-Codrin C., <i>Muscolul nostru</i> . . . . .	357
<i>Revue des études hongroises et slaves-yougiennes</i> . . . . .	360
Rosetti AL., <i>Les catéchismes roumains du XVI<sup>e</sup> siècle</i> . . . . .	167
Rätimayer L., <i>Weitere Beiträge zur schweizerischen Ur-Ethnographie</i> . . . . .	168

	Pag.
Schuchardt H., <i>Primitiae linguae Vasconum</i> . . . . .	355
Sieg A. und Siegling W., <i>Tocharische Sprachreste</i> . . . . .	165
Slavia . . . . .	360
Skok P., <i>Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen</i>	188
Tagliavini C., <i>Grammatica della lingua rumena</i> . . . . .	168
Titz K., <i>Glossy Kuznetsk</i> . . . . .	350
Trombetti A., <i>Elementi di glottologia</i> . . . . .	353
Vasmer P., <i>Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven</i> . . . . .	356
Wartburg von W., <i>Französisches etymologisches Wörterbuch</i>	160